FÖRE, UNDER OCH EFTER

1914

VÄRLDSKRIGET

ORSAKER OCH ANSVAR

AF

ANTON NYSTRÖM

STOCKHOLM
SVANBÄCK OCH KOMP. FÖRLAG

STOCKHOLM 1915
O. L. SVANBÄCKS BOKTRYCKERI

Förord till den elektroniska utgåvan

Boken, som tillhör University of Toronto, har hämtats från Internet Archive. Den anpassades för Projekt Runeberg i april 2013 av Bert H.

FÖRETAL.

Det är med en viss tvekan jag gått att offentliggöra detta arbete: man skall måhända ogilla det, då det ej är ett enkelt återgifvande af notväxlingarna mellan makterna före världskrigets utbrott samt af hufvuddragen däri, utan vill utreda anledningarna därtill och därvid måste behandla frågan om ansvaret därför.

I alla neutrala stater har man uppmanat till att iakttaga en neutral hållning i uttalanden om de krigförande staterna och afhållsamhet från opinionsyttringar för eller mot den eller den staten. Man har nyligen i en italiensk tidning varnat därför, mest synes det, för att ej skaffa Italien fiender, och man har funnit Mæterlincks propaganda därstädes för Belgien betänklig, då den kunde uppreta folkstämningen mot Tyskland och beröfva många den opartiskhet, som tarfvas.

Härom är åtskilligt att säga. Jag medgifver, att allmänna opinionsyttringar och demonstrationer äro olämpliga och kunna vara skadliga i ett land, som förklarat sig neutralt. Men att individer skulle vara alldeles neutrala i uttalanden om den ena eller andra krigförande makten i ett krig som det nu pågående, det mest omfattande i mänsklighetens historia, är otänkbart. Man hör ock i Sverige vidt skilda meningar uttalas i enskilda kretsar, beroende på gamla sympatier för det ena eller andra landet, personliga förbindelser, förtroende för den ena eller andra tidningen, mer eller mindre sannfärdiga upplysningar o. s. v.*Sverige* har liksom de öfriga skandinaviska länderna officiellt förklarat sig *neutralt* under det pågående världskriget, och det med rätta. Därom finns ock en värkligt allmän opinion i Sverige. Med undantag af enstaka röster vill man här ej ett faktiskt partitagande i enlighet med föreställningar om, hvad landets intresse bjuder.

Men om vi än strängt hålla på denna regeringens förklaring, så bör det *ej förhindra det fria ordet* i fråga om granskning af de krigförande staternas politik, af de orsaker, som föranledde kriget och de handlingar, som begåtts därunder. Enhvar, som med allvar och i sanningens och rättvisans namn bedömer tilldragelserna, skall, äfven om en sträng kritik utöfvas, ha rätt att uttala sig. Eljest skulle tystnad i neutralitetens namn bli liktydig med feghet, karaktärslöshet eller likgiltighet och kunde den ingifva andra folk alldeles oriktiga föreställningar om rådande meningar och skapa misstro.

Det kan därför betyda något, om man i andra länder, särskildt de krigförande, har intresse af att känna stämningen här — och det synes så vara fallet — och att personer, som med omsorg studerat sig in i världskonflikten, uttala sig därom.

Mer än någonsin fordras nu fullkomligt oberoende historiker och politiska författare, som förmå att i sina framställningar vara objektiva, samvetsgranna och lidelsefria samt att behärska egna tycken och frånse politiska partier samt de skilda nationernas anspråk, där de ej sammanfalla med rätten. Det är därför, som krigiska förvecklingar ofta kunna bäst utredas af forskare tillhörande en neutral stat.

Förvirringen är allmän och oerhörd, de högsta andliga värden stå på spel och den normala utvecklingen är häjdad. Man har hittills sedan länge funnit nödvändigt att skilda folk samvärkade på vetenskapens, konstens, industriens,handelns och moralens områden och därför skapat ordnade mellanfolkliga förhållanden, och mellan alla raser och nationaliteter har samförstånd kunnat uppnås. Nu är det slut därmed. Världskriget har nästan omintetgjort rättskänslan, alla rättsregler, då den brutala makten blifvit den högsta principen. Folkrätt finns ej längre, alla lidelser äro lössläppta, hatet förhindrar förståndets bruk, nationer lefva för att ge hvarandra död, nöd och elände, de förnämsta uppfinningar gälla döds- och förstörelseredskap, humanitet är ett nonsens, sanningen fördöljes och lögnen organiseras, framtiden höljes i mörker, folkens förbrödring omöjliggöres, vilddjursnaturen utvecklas och fred blir blott öfvergående vapenstillestånd, tills de af inbördes hat besjälade nationerna åter skola rasa mot hvarandra.

Detta skall oundvikligen bli följden, om ej folken vakna till besinning och bli upplysta om de *värkliga orsakerna till världskriget* och om ej en öppen och allvarlig kritik ådagalägger de fel, som ledande statsmän begått vid krigets framkallande, ty fel har begåtts, fel af allvarsammaste slag.

Att söka utreda krigets orsaker, främst för att därigenom förbereda en ny mellanfolklig ordning och hindra nya anledningar till krig, har för mig blifvit ett behof, som jag i likhet med andra, som sökt bidraga till utvecklingen af kulturen, lifligt känt. Vi ha plågats länge nog — men ack, huru litet emot krigets offer! — vi förmå ej höra mera. Må ingen undra på, att en utanför händelserna och politiken stående, efter månader af melankolisk beklämning — låt mig säga kultursmärta — drifves af sina öfvertygelser, studier och reflexioner att öppet uttala sig om det ödesdigra världskriget.

Skall man förstå uppkomsten af detta krig, så måste man gå långt tillbaka i tiden, och jag har, ju mer jag sökt dess orsaker, funnit dess förklaring främst i Tysklandshistoria från äldsta tider till våra dagar, särskildt framträdandet af Preussen såsom krigarstat. Uppkomsten af dansk-tyska kriget 1864, af tyska kriget 1866 och af fransk-tyska kriget 1870 måste därför skildras. Och ej nog därmed, germanismens utveckling från början af 1800-talet måste framställas, för att låta den inre grunden till händelserna framstå. Vidare böra de allmänna dragen af tyskarnes krig på 1600-talet och i medeltiden tecknas, ja germanernas framträdande i forntiden och den stora folkvandringen få ej saknas i denna förhistoria.

Om jag än sedan mer än 50 år, eller alltifrån dansk-tyska kriget — som drog mig liksom många andra svenska frivilliga till de stridande danskarna — varit emot det politiska system, med förtryck och militarism, som Bismarck inledde i Tyskland, så har jag dock aldrig blundat för Tysklands kulturella storhet och betydelse. Om jag än tagit djupare intryck af vissa Englands och Frankrikes tänkare och politiker: en J. Stuart Mill, en Gladstone, en Diderot, en Comte, en Gambetta, en Jules Ferry m. fl., så har jag dock alltid hyst beundran för många representanter för Tysklands odling, en Fredrik den store, en Kant, en Goethe m. fl. Jag känner ock de

stora förtjänsterna hos dettas och alla andra kulturländers upplysta folk och har ej skäl att taga parti för det ena eller andra folket i den stora striden. Folken ha för resten ej velat striden. Beklagansvärdt är, att just vid en tid, då gamla nationella antipatier mer och mer försvunnit, misstro och hat skulle uppstå — ej genom folken själfva, utan genom felaktig politik, dikterad af några få statsmän, oftast i chauvinistisk lidelse.

Den franska filosofen *P. Bayle* framställde i sitt berömda värk: »Dictionnaire historique et critique» (1697), följande fordringar på en historiker: »En historiker, som vill trogetfylla sin funktion, bör så mycket som i hans förmåga står sätta sig in i en *stoikers* tillstånd som ej drifves af någon passion. Han skall, känslolös för allt annat, ej tänka på annat än *sanningens* intressen. Han bör glömma, att han tillhör ett visst land, att han uppfostrats i en viss trosbekännelse, att han har den eller den att tacka för sin förmögenhet och att de eller de äro hans släktingar och vänner. Om man frågar honom: hvarifrån är ni? så skall han svara: *jag är hvarken fransman, eller tysk, eller engelsman, eller spanior* etc., jag är *invånare i världen,* jag är hvarken i käjsarens eller franske kungens tjänst, utan *blott i sanningens tjänst*».

Jag har gjort dessa Bayles tankar till mina egna, då jag egnat mig åt utredningen af världskriget och dess förhistoria.

För vetenskapliga, sociala och politiska studier har jag sedan ett halft århundrade många gånger och länge uppehållit mig i Tyskland, England och Frankrike m. fl. länder, där samtalat med framstående personligheter samt lärt känna rådande meningar och seder och förskaffat mig nödvändig litteratur. Jag har sålunda, då jag ärligt sökt sanningen i den europeiska politiken, också haft medel att finna den och tror mig ha i mina skrifter därom — Allmän kulturhistoria, Elsass-Lothringen m. fl. — hittills ådagalagt min sträfvan att vara opartisk och objektiv.

Stockholm i mars 1915.

Anton Nyström. I.

Om krig och krigshistoria.

Aforismer att begrunda.

Krig passar blott på lägre stadier eller då civiliserade stater ha med ociviliserade folk att göra, hvilka oroa eller skada dem och hvilkas barbariska handlingar nödga till krig i kulturens namn, eller då det gäller försvar mot öfverfall.

Bland civiliserade folk är krig eljest idiotiskt. Att afgöra tvister mellan dem genom att mörda och förstöra, d. v. s. använda våld, där rättsligt afgörande varit möjligt genom medling och skiljedom, är ett hån mot kulturen och sunda förnuftet.

Det är i sanning bedröfligt, en skam för civilisationen, att människornas öden, deras fäderneslands väl eller ve bestämmes i sista hand, om tvister uppstå staterna emellan, af våld och ödeläggelse, därvid den segrar, som har de bästa, d. v. s. mest djäfvulska förstörelseredskap. Riktigt utropar *Gibbon* vid tal om krutets bruk: »Jämföra vi denna fördärfliga upptäckts snabba framsteg med det tröga och mödosamma framskridandet af förnuft, vetenskap och fredens yrken, så måste en tänkare, allt efter sitt lynne, antingen le eller gråta åt mänsklighetens dårskaper».

Vid en närmare granskning visar det sig, att kriget, liksom de flesta företeelser i det mänskliga lifvet, sjukdomaroch andra lidanden o. s. v. i allmänhet har två slags orsaker: *causæ proximæ,* omedelbara, mer eller mindre tillfälliga orsaker, och *causæ remotæ,* mer djup liggande och aflägsnare, predisponerande orsaker. En *causa proxima* är ofta blott en ringa anledning eller en förevändning å en stats sida, som vill ha krig, men ej vill synas vara den anfallande parten, en provokation, en beskyllning för kränkt nationalära, val af furste eller ändrad styrelseform eller inre oroligheter i ett grannland o. s. v. En *causa remota* är i allmänhet af allvarligare slag, en grundad fruktan för statens väl, hinder för dess handel på världsmarknaden, fruktan för en annan stats allt för stora öfvervikt eller hegemoni; misstanken om förberedelser för ett hämndkrig och planer att återtaga eröfrade

provinser, nödvändigheten att få nya provinser eller besittningar i främmande världsdelar för en växande befolknings existens o. s. v. Ofta döljas de predisponerande och värkliga orsakerna, och den diplomatiska konsten söker därför ofta att med svepskäl genom framskjutande af en tillfällig orsak, mobilisering o. s. v. ställa till så, att en stat, som tydligen varit utmanande, skall synas vara den anfallna.

Meningen med krig och huru krig böra föras i vår tid af civiliserade folk har angifvits af alla auktoriteter på folkrättens område. I »Das Europäische Völkerrecht» af *Heffter*, 8. uppl. bearb. af *Geffcken* (1888) läses sålunda: »Civiliserade folk se i kriget blott ett *nödläge,* ett oundvikligt ondt, som ej bör utsträckas längre än *nöden fordrar.* — Därför är ock dess högsta grundsats, som helgats lika mycket af förnuftet och människokärleken som af den egna nyttan: tillfoga din fiende t. o. m. i krig *ej mera ondt än som är oundvikligt* för uppnående af ändamålet; under det att den *gamla krigsrätten* följde grundsatsen: *tillfoga din fiende så mycket ondt som du kan och finner nyttigt.* —Det s. k. krigssättet föreskrifver de *tillåtliga medlen* och *yttersta gränserna,* det förbjuder och hotar med historiens förbannelse *omänsklighet* och *barbari*.»

Dessvärre är detta ännu blott en teori, ty 1914 års världskrig har visat sig vara omänskligt och barbariskt, och många gånger ha vissa stridande sökt tillfoga fienden så mycket ondt som möjligt och användt otillåtliga medel.

Fredrik d. store, själf en framstående krigare, sade, att »världen skulle vara lycklig, om det ej fanns andra medel än *underhandlingen* för att upprätthålla rättvisan och återställa freden och harmonien mellan nationerna. Man skulle använda *förnuftskäl i stället för vapen.* En sorglig nödvändighet drifver dock furstarna att taga sin tillflykt till grymma medel, det finns tillfällen, då man måste med vapen försvara folkens frihet, som hotas med förtryck af orättvisan, eller då furstarna böra låta sin nations öde afgöras genom bataljer. — Det är *krigets mål,* som gör det *rättvist* eller *orättvist*. Furstarnes passioner och äregirighet förvända ofta deras syn och måla med gynnsamma färger de våldsammaste handlingar. Kriget är ett ytterlighetsmedel, hvarför man ej får begagna det utan med omtänksamhet och i *förtviflade fall* samt noga studera, om man drifves dit af en *högmodets illusion* eller af *allvarliga och nödvändiga skäl.*»

»Kriget är i allmänhet så fullt af olyckor, utgången är så föga viss och följderna så ruinerande för ett land, att furstarna ej kunna nog tänka därpå, innan de inlåta sig därpå. — Jag är öfvertygad därom, att om kungarne sågo en sann och trogen bild af det elände, som en enda krigsförklaring drager öfver deras folk, så skulle de ej vara okänsliga. Men deras föreställningsförmåga är ej nog liflig för att låta dem få en värklig idé om de lidanden, som de ej känna, och från hvilka deras ställning håller demskyddade. Huru skulle de kunna känna dessa skatter, som trycka folket? De umbäranden, som landets unga rekryter få vidkännas? Dessa smittosamma sjukdomar, som härja i härarne? Bataljernas fasor och de än mer mördande belägringarna? De sårades förtviflan, hvilka beröfvats någon af sina lemmar? De faderlösas smärta, som beröfvats sitt enda stöd? Förlusten af så många för staten nyttiga män, som döden skördar i förtid?»

Öfverhufvud taget fann Fredrik människorna tarfliga; han sade en gång till filosofen prof. Sulzer i Berlin: »Ni känner ej nog detta förbannade släkte (race maudite), hvartill vi höra».

Fredrik d. store tillhörde den märkliga grupp af skriftställare, som i 18:de årh. representerade den objektiva och pragmatiska historieskrifningen. Han skref redan som kronprins sin ryktbara »l'Antimachiavel» och utgaf senare »Min tids historia» och »Sjuåriga krigets historia» m. m., och alla dessa arbeten utmärka sig för en skarp blick på händelsernas orsaker, en sällsynt opartiskhet i domen öfver egna handlingar och en filosofisk tankegång. Han ansåg de flesta historiska böcker vara *»lögner,* utsmyckade med några sanningar», att fördomarna hos författarne, deras *blinda partiskhet för sitt fädernesland* och deras *hat till främmande nationer* så vanställt saker och händelser, att man knappast vore i stånd att genomtränga den slöja, som betäcker dem. »Jag skall», skref han, »rent ut och högt våga yttra hvad man endast i tysthet tillstår. Jag skall skildra furstarne sådana de äro utan förkärlek för dem, som äro mina bundsförvanter, och utan hat till dem, som äro mina fiender. Man måste,» sade han, »vara *opartisk,* skrifva med *urskiljning* och stödja sig på *fullt pålitliga vittnesbörd:* sannfärdiga personer,

autentiska aktstycken, samstämmiga berättelser från skilda håll o. s. v.Den franske skriftställaren *L. Bourdeau* har i ett sitt arbete »L'Histoire et les historiens» (1888) underkastat historieskrifningen en likaså lärd som värdefull kritik och påvisat de egenskaper, som böra finnas hos denna forsknings utöfvare. Han visar bl. a., hurusom *personliga intressen* och *passioner, skilda statssystem* och *politiska partier* alltid öfvat det skadligaste inflytande på historiska framställningar, som därigenom ofta blifvit värkliga *förfalskningar.*

»Sanningen har» säger han, »ej större fiende än passionen — öfverallt där passionen låter visa sig, har man skäl att misstro. — Vetenskapens studium ålägger absolut frihet från personligt intresse. Den enda passion, som bör lifva detsamma i dess forskningar, är önskan att *finna och säga sanningen,* hurudan den än må vara. Också fordrar historien sinnen, som äro fria från främmande band, ty man kan ej tjäna två herrar på en gång.» Detta ideal är emellertid mycket svårt att nå, och Bourdeau säger rent ut, att »en fullständig opartiskhet, som är lätt att få af dem, som studera de abstrakta vetenskaperna, är opraktikabel i historien, en konkret vetenskap, där människornas handlingar, passionernas värk, iakttagas och återgifvas med passion».

Patriotismen har, trots de dygder den innebär, en viss tendens hos somliga sinnen att öfverdrifva och skapa fördomar, så att den blir *chauvinism* eller föreställningen, att det egna fäderneslandet är öfverlägset alla andra. Särskildt i krigstider är denna nationalkänsla exalterad, och då hålla somliga skriftställare, historiker och politiker ingen måtta i sina framställningar om det egna fosterlandets förträfflighet och fiendens underlägsenhet, rättvisan i det egna landets krigsorsak och felaktigheten i fiendens. Man skyr då ej förvrängningar af tilldragelserna, ja värkliga lögner, dels föratt inför utlandet söka framstå i gynnsam dager, dels för att höja fosterlandskänslan hos det egna landets medborgare och egga dem till hängifvenhet i försvaret mot fienden. Samma händelser skildras alldeles olika i de skilda länderna för att nå detta mål, och sanningen frågar man ej efter; den har liksom ej med saken att göra, det enda af vikt är att nedsätta motståndaren och låta de styrande, som varit med om krigets framkallande, åtnjuta blindt förtroende för att få folket med sig.

Vi måste med *Bourdeau* beklaga svårigheten hos historikerna att förena patriotism med sannfärdighet. »Ju mer de älska sitt fädernesland, desto mindre kan man lita på deras opartiskhet. Har man ej orsak att allvarligen oroas, då man betänker, att de flesta historier äro ifriga patrioters verk?»

Om den lärde florentinaren *Poggio* (d. 1459) sades, sedan han skrifvit »Florens' historia»: *»god patriot, dålig historiker».*

II.

Om rasläran, dess brister och faror.

Stora och ingripande rörelser ha i nyare tiden uppstått genom *rasläran,* rörelser, som i själfva värket beteckna en kulturvidrig riktning i den internationella politiken. Benämningarna *germanism, romanism* och *slavism* ha kommit att såsom politiska konstruktioner utmärka rivaliserande och fiendtliga folkgrupper i en tid, då de skilda folken i stället skulle ha insett behofvet af fredliga ömsesidiga förhållanden och upplyst samförstånd.

Huru betydelselös rasfrågan är i Europa från vetenskaplig synpunkt, framgår däraf, att alla de raser, hvaraf de europeiska folken bestå, i själfva värket äro i *nära släktskap* med hvarandra, eller äro *syskonraser,* tillhörande den indo-europeiska släkten, ehuru med tillblandning af tidigare, förhistoriska raser samt å vissa orter af turanska, särskildt finska element.

Vissa forskare i Tyskland ha emellertid blifvit vetenskapliga orostiftare och ställt sig i den nationella egoismens eller chauvinismens tjänst samt sökt lämna intyg på den germanska rasens öfverlägsenhet öfver den romanska och den slaviska.

Länge trodde tyskarne, att en viss form på hufvudskålen var utmärkande för dem alla, att de voro *dolikocefaler,* långskallar, i motsats till fransmän, som i allmänhet äro*brakycefaler,* kortskallar. Genom noggrannare undersökningar har det emellertid visat sig, att hufvudskallens form är i många tyska länder, t. ex. Hessen,

Schwaben och Bayern *brakycefal* liksom i Frankrike och att den mest tyska skallen, den teutoniska, växlar mycket i form, då den än är dolikocefal, än mesocefal, än brakycefal!

I anatomiskt hänseende är därför den tyska rasteorien falsk, och se vi på historien, så finna vi, att fransmännen, om de ock äro en romansk stam, ingalunda sakna germaniska element, ty frankerna och norrmannerna voro germaner.

Vore denna raslära sann, så vore ock *det väsentliga i folkrätten falskt;* folkrätten skulle då blott vara en samling deklamatoriska regler och fraser, som några naiva hufvuden satt ihop. Hvarför respektera en nation, som man med en antagen vetenskaplighet i våldspolitikens tjänst dömt till undergång? På senare tid har dock äfven i Tyskland bestämda gensagor gjorts mot ifrågavarande raslära.

Friedrich Hertz, en af nyaste tidens mest kritiska rasforskare säger i sitt stora arbete: »Moderne Rassentheorien» (1904): »Såväl storleken som beständigheten i rasmomenten ha otroligt öfverdrifvits och deras roll i historieförklaringen måste anses som sekundär.» Han påpekar ock, att antropologiens största mästare föga vilja höra talas om den historiska betydelsen af »ädla» och »oädla» raser. Sålunda säger *Kollmann:* »Alla europeiska raser äro, såvida vi hittills inträngt i rasnaturens hemligheter, lika begåfvade för hvarje kulturuppgift».

»Rasteorien i den traditionella meningen är,» säger Hertz, »i vår tid snarare att kalla *en tummelplats för politiker och dilettanter* än ett område för exakta forskare». Hertz förklarar, att intet är falskare än den meningen, att nationalkänsla förutsätter ras och att rasteorien vore grundlaget för den nationella strömningen. *»Det finns ingen mer fiendtligprincip än den om rasen och nationen.* Rasteorien lär *förakt för den främmande rasen,* dess ohjälpliga mindervärde, faran af blandning för den »ädla» rasen. Alla nationer äro sammansatta af de mest skilda raser och vi se t. o. m., att just de mest blandade stå främst bland kulturfolken.»

Hur litet man kan hålla sig till hufvudskålsformen för att afgöra rasen, har jag visat i ett arbete: »Uppkomsten af kortskallar och långskallar» (1903),Först offentliggjordt i *Rankes* »Archiv für Anthropologie», 1901, under titel: »Ueber die Formenveränderungen des menschlichen Schädels». där jag påpekat, att både *långsträckta* och *kortare* skallar liksom ock *mellanformer* finnas hos de flesta raser i forntid och nutid samt att *hufvudskålsformen ej är ett oföränderligt rasmärke,* utan förändras genom kulturellt inflytande, kroppsställningen o. s. v. samt att samma folk kan på tidigare stadier till större delen bestå af dolikocefaler, men senare i stor mängd af brakycefaler. Jag har ock funnit, genom undersökning af 500 lefvande svenskars hufvuden, att brakycefalerna äro talrikare bland de högre klasserna, men dolikocefalerna talrikare bland allmogeklasserna.

Framstående antropologer ha funnit mina bevis giltiga, och min kraniologiska teori synes vara allmänt antagen.

En positiv nytta utanför den teoretiska forskningen framgår af mina undersökningar: att *rashat* och *chauvinism* därigenom kunna motvärkas, då förutsättningen om fixa rasmärken låtit somliga förkunna, att de dolikocefala folken i Europa vore de brakycefala öfverlägsna och därför äro bestämda att härska och segra.

Man har i allmänhet vid angifvande af de skilda folkens nationalitet gått något lättvindigt till väga, då man varit benägen att endast efter vissa förhållanden: det folk, somvarit *det härskande, språket* o. s. v. angifva dess nationalitet. Sålunda har det franska folket kallats »romanskt», det tyska »germanskt» och det ryska »slaviskt» utan vidare, fastän alla dessa folk äro i hög grad blandade. Alldeles otillräckligt är för afgörandet af nationaliteten att veta, att en viss stam sedan gammalt härskat på ett gifvet område eller tagit ett land i besittning. Nödvändigt är att känna till, i hvad mån den fördrifvit eller utrotat eller i sig upptagit en tidigare befolkning, där den blef härskande.

Om ock någon gång inbyggarne i ett eröfradt land blifvit utrotade — ifall de varit jämförelsevis fåtaliga — lider det intet tvifvel, att i flertalet fall, då ett främmande folk såsom segrare intagit ett land, större delen af den tidigare befolkningen, i alla händelser kvinnor och barn, alldeles icke utrotats, utan kommit att blifva trälar eller fått behålla vissa fri- och rättigheter. Med tiden har vanligtvis *sammansmältning* af *det härskande och det*

öfvervunna folket ägt rum, därvid ofta det senare utgjort flertalet och sålunda blifvit etnografiskt mer bestämmande för nationaliteten än det förra, fast detta i allmänhet gifvit namnet åt nationen efter eröfringen.

Ingenstädes i Europa finns någon nation af en enda ras; äfven där politisk och social enhet finns och tyckes vara fullkomlig, består nationen af flera raselement. I den *franska* nationen, som synes så homogen, äro sålunda sammanblandade förhistoriska okända raser, kelter, romare, germaner, som under medeltiden kallades bretoner, norrmanner (skandinaver), gaskognare, provençaler o. s. v., men som sammansmält och känna sig alla som fransmän och tala samma språk, fast skilda dialekter och provinsspråk finnas.

Engelsmännen jämte skottarne bilda ock en tämligen homogen nation, men däri ingå flera olika raselement, härstammande från kelter, germaner m. fl., dessa gaelerpikter, skoter, angler, saxare och skandinaver, som i medeltiden sletos om landet.

Den *tyska* nationen utgöres af kelter, germaner och slaver förutom okända förhistoriska raser. Pangermanismen. borde därför, om den vore konsekvent, utstöta de keltiska elementen i södra Tyskland och de slaviska elementen i norra Tyskland, exempelvis preussarne!

Den *italienska* nationen består af keltiska och germanska element samt afkomlingar af det gamla romerska folket, som redan var en blandras af tidigare italiska, etruskiska o. a. folk.

I hög grad blandadt är ock det *danska* folket, som dock är utmärkt af en lefvande nationalitetskänsla och känner sig som en enhetlig nation; däri ingå keltiska, forngermanska liksom nyare tyska element, slaver m. fl.

Svenska nationen framgick ursprungligen af blandning mellan okända förhistoriska folk med kelter och germaner, som tidigt kommo att bli den härskande stammen. Men under hela den historiska tiden ha främmande raselement upptagits däri allt intill våra dagar. Jag har genom granskning af 500 lefvande svenskars härkomst funnit, att 67 eller 14,4 % hade *utländskt* blod; nära hälften af dessa hade *tyskt* blod, därnäst kommo de, som hade *skottskt, franskt* och *wallonskt* blod.Författaren t. ex. härstammar från urgamla svenska släkter på både fädernet och mödernet, men genom bådadera har han ock skottskt, tyskt och franskt blod.

***

Å rysk sida säges allmänt sedan länge, att *tysken är fienden.* Ryske generalen *Skobeleff* yttrade 1882 till slaviska studenter i Paris:»Hos oss finnes främlingen öfverallt — vi ha blifvit offer för hans intriger, förslafvade af hans makt. — Denne främlings namn är *tysken!* fienden det är tysken! *Striden mellan slaver och teutoner* är oundviklig!»

I Tyskland har emellertid framhållits, att Ryssland har mycket att tacka Tyskland för genom den starka invandringen från detta land, att de flesta industriella anläggningar i Ryssland hufvudsakligen kommit till under tysk ledning, ja att t. o. m. de ledande platserna i landets regering och armé ofta anförtrotts åt personer med tysk härkomst, om de ock numera blifvit ryssar.

Rashatet i och för sig, eller hatet mellan raserna *såsom sådana* utan politisk bakgrund, utan stridigheter *staterna* emellan, är i civiliserade länder en orimlighet, en dumhet, ja det rena vanvettet. Det är i själfva värket en uppkonstruerad stämning, ofta grundad på okunnighet eller förfalskad historia under inflytande af krigiska tilldragelser eller öfverdrifven nationalism, d. v. s. chauvinism.

Det är ej rasmotsättningarna, som framdrifvit det stora kriget 1914. Det är *stat,* som står mot *stat.* Det är ej endast slaver, som kämpa i öster mot germaner, och germaner, som kämpa mot slaver, ty slaver finnas ock i de tyska och österrikiska härarna, och i väster se vi germanstaten England kämpa mot Tysklands germaner.

Rashat finnes emellertid som bakgrund i kriget, det är visst, och man kan förstå det, då tyskarne sedan medeltiden faktiskt utträngt slaverna från mellersta Europa och eröfrat flera slaviska länder. Tyska politiker framhålla ock ständigt, att hos slaverna sitter germanhatet i blodet.

I Ryssland har man velat se världskriget som en kamp af *slavismen mot germanismen* och i Tyskland har man förklarat det vara *germanismens kamp mot slavismen.*

I Tysklands »Hvita bok» förklarade rikskansleren*Bethmann-Hollweg* vid krigets början: *»Alla slavers underkastelse* under den ryska spiran genom Österrikes fullständiga fall skulle göra den *germanska rasens* ställning i Europa ohållbar». Därför kunde Tyskland ej annat än gifva Österrike sin tillslutning i den serbiska konflikten.

D:r *S. Hedin* har efter hemkomsten från krigsteatern förklarat (i Dagens Nyheters intervju): »Det är *germanismens* uppsving i Tysklands gestalt, som uppkallat de allierade. Däraf kommer tyskarnes förbittring mot *England,* de fatta dess deltagande i kriget som ett *rasförräderi.* Desto tyngre hvilar ansvaret på oss. Vi ha det renaste blodet af alla germaner, sådant förpliktar.»

Den spänning mellan Ryssland och Tyskland, som nu med åberopande af rasmotsättningar åter framträdt vid världskrigets utbrott, fordrar en närmare utredning af slavernas och germanernas ställning och etnografiska förhållanden.

III.

Slaverna och deras tidigare utbredning. Nutida slaviska folk. Panslavismen. Slavisk kultur.

Slavernas tidigare utbredning i Europa, som hittills ej varit tillräckligt känd, var ursprungligen vida större än man trott. Detta framgår tydligt af ett af Krakaus Vetenskaps-Akademi utgifvet märkligt arbete af en polsk lärd Dr *W. Ketrzynski: De östrhenska slaverna (O Slowianach mieszkajacych nigdys miedzy Renem* a Laba, Sala i Czeska Granica, 1899).

Germanisten *Müllenhoff* har förut framhållit, att alla gamla ortnamn mellan Rhen och Elbe ej äro tyska och att tyskarne där ej varit ursprungliga invånare, utan invandrare och eröfrare. Han menade, att de tidigare folken å dessa orter varit kelter; men nu visar Ketrzynski att det varit slaver, som bott där, ty namnen återfinnas i de nuvarande slaviska länderna. Han håller sig till ortnamn, som äfven af tyska forskare erkännas såsom slaviska, i det han hufvudsakligen afser ändelserna *itz* och *gast* samt namnen *Winder, Wender* och deras sammansättningar; och han visar, att det finns ungefär 800 sådana ortnamn mellan Rhen och slavernas senare gräns i östra Europa. Särskildt bevisande äro bärg- och flodnamn: Rhen, Lippe, Saale, Oder, m. fl. äro sålunda slaviska namn.Ketrzynski visar vidare, att dessa slaviska ortnamn ej kunna häntyda på kolonier af slaviska krigsfångar, utan på *afkomlingar af en tidigare slavisk befolkning,* som före besittningstagandet af germaner gifvit orterna namn.

Tyska källskrifter omtala ock slaver ännu i 9:de århundradet vid Rhen, Fulda o. s. v. och angifva mer än 100 orter, som förr innehafts af slaver.

Oftast torde germanerna emellertid vid en orts eröfring ha gifvit den nytt namn, hvarför bibehållandet af det slaviska måste häntyda därpå, att den slaviska befolkningen blott så småningom germaniserats och därigenom bevarat namnet.

Forntidens greker och romare kände otvifvelaktigt till slaverna, fast de länge ej gjorde åtskillnad på dem och germanerna — liksom de först ej skilde på kelter och germaner. Ketrzynski påpekar, hurusom man i forntiden kände slaverna under namnet *suever,* men att greker och romare ej förstodo att uttala det slaviska genomstrukna *l,* hvarför de omändrade benämningen. Att emellertid slaver och suever föreställa samma folk ha Grimm och andra språkforskare längesedan erkänt.

Cesars suever intogo ock samma trakter, som de enligt ifrågavarande arbete hade i västra Europa.

Af vikt är att inse, att forntidens »Germania» endast var en geografisk benämning och ej hade etnografisk betydelse. I Cesars Germania bodde germaner, suever och kelter, och germaner bodde ock i Gallien.

Tacitus skildrar i *Germanernas seder* germanska och sueviska stammar såsom tillhörande skilda nationer, och Ketrzynski framhåller, huru Tacitus' beskrifning på de sueviska *semnonernas* religiösa ceremonier och *muithonernas* m. fl:s Herta-kult med dess blodiga offer i allt väsentligt öfverenstämma med de skildringar, som Adam af Bremen och Helmold i 11:te och 12:te årh. lämnade om Radigast-och Svantewits-kulterna hos de pommeranska slaverna. Tacitus' *suever* voro västslaverna och hans *venedi* ryssarna och andra ostslaver.

Den gotiska historikern *Jordanes* har i 6:te årh. sagt, att *Skandinavien* var en »folkfabrik» (»officina gentium, vagina nationum»); enligt Ketrzynski skulle nästan alla fastlandets germaner ha haft sitt ursprung i Skandinavien, därifrån de som eröfrare, d. v. s. sjöröfvare intagit kelternas och slavernas hemländer i Tyskland. De voro militäriskt organiserade och därigenom kunde de besegra de sistnämnda folken, som saknade sådan organisation. Betydelsefullt nog är ock, att vissa af de germanska folken i mellersta Europa såsom goter, tyska longobarder och saxare, haft traditioner om härkomst från Skandinavien och att andra, såsom franker och alemanner, i alla händelser omtalat, att de kommit från främmande land.

Äfven danerna ha uppgifvit att de kommit från Skandinavien. I Slesvig har man funnit spår efter slaviska kolonier ända upp till Aabenraa. Har det varit skandinavernas roftåg och koloniseringar vid Rhenmynningarna, som gifvit anledning till kelternas vandringar, så skulle de förra redan fått fast fot därstädes i 6:te eller 7:de årh. f. Kr. Småningom trängde de längre in i landet, och på Cesars tid voro ett par af deras stammar *vangioner* och *tribocer* bofasta i närheten af Worms och Strassburg. Då Drusus år 9 f. Kr. öfverskred Rhen, fann han de germanska *chatterna* där, hvarest på Cesars tid suever bodde; dessa hade sålunda under tiden dukat under i striden med germanerna.

På Tacitus' tid, eller i slutet af 1 årh. e. Kr. lefde väster om Elbe endast *longobarder* och *hermundurer* såsom oafhängiga slaviska folk; men mot slutet af 4:de årh. kommo skandinaver, som dels underkufvade, dels förbundo sig med longobarderna, hvarvid namnet öfvergick på det segrandefolket, som blef en *slavisk-germansk* ras. Dessa longobarder blefvo sedan trängda söderut af anglerna och varinerna, som togo hermundurernas land; deras rike tillintetgjordes 531 af frankerna, som nu blefvo det härskande folket vid nedre Saale och mellersta Elbe.

Nästan öfverallt härskade på denna tid i de västslaviska områdena tyska folk, och blott i vinkeln mellan Main, Regnitz, Donau och Böhmen bodde fria slaver. Här uppstod 623 *Samos* rike, som denne genom segern vid Mogast (nära Bayreuth) skyddade för frankernas öfvermakt.

En serbisk furste *Dervan,* hvars folk länge varit afhängigt af frankerna, afföll från dem och slöt sig till Samo; Dervans rike låg sannolikt mellan Saale, Ilm och Main.

Efter Samos död (658) delades hans rike mellan hans talrika söner, hvarigenom det förlorade all betydelse, och omsider kom det under Karl d. stores herravälde (805).

Den germanska inkräktningen medförde allmän omstörtning af förhållandena i de slaviska länderna. De förnämas gods öfvergingo i de tyska herrarnes händer. Som personligt »fria» räknades, förutom ett antal militärer på kyrkogodsen, kolonister, som arrenderade främmande gods. Massan af slaviska bönder blef vid inkräktningen de världsliga eller kyrkliga herrarnas eller de käjserliga godsens lifegna, ehuru de fingo behålla sin egen rätt. De kallades helt enkelt *sclavi.*

Sedan de hedniska slaviska rikena i norra Tyskland länge varit i jäsning och legat i krig med hvarandra, slog Henrik den I den slaviska stammen hevellerna och intog deras hufvudort Brandenburg (928). Hans rikes maktsfär utvidgades betydligt på samma gång de tyska nationella intressena befordrades, då slavernas stridigheter utgjort en allvarsam fara därför. Germaniseringen af dessa slaver måste snart följa, då herrarne ej nedläto sig till att läraundersåtarnas språk och de andliga visade afsky för allt slaviskt. Följden blef, att de slaviska språken förr eller senare måste utdö i Tyskland; och där detta ej gick fort nog, förbjöd man rätt och slätt deras användning, såsom skedde 985 medelst befallningen »exterminentur» (de skola utrotas).

Att de slaviska folken så länge kommit att i stort sedt i vissa afseenden stå tillbaka för germanerna, har ingalunda

berott på underlägsenhet i naturlig begåfning, ty denna har visat sig lika hög som germanernas, utan har orsaken härtill varit deras *geografiska läge och de politiska förhållandena* i deras länder.

Somliga slaver ha varit utsatta för *asiatiska invasioner,* som hindrat deras statsbildningar och framsteg i kultur, under det germanerna kunnat nå en själfständigare utveckling och bevarats från främmande förtryck.

Till skillnad från det mera tröga och sträfva germanska temperamentet, ha slaverna alltid visat sig lifligare, känsligare och rörligare.

Frihetskärleken har ock alltid från gammalt varit utmärkande för slaverna, hvarför de emellertid varit mindre benägna för den disciplin och det underordnande, som nyare tidens statsbildning fordrat och som germanerna mera förstått tillägna sig.

Där despotismen emellertid kunnat utveckla sig, såsom i Ryssland, har dock den slaviska frihetskänslan hos flertalet blifvit under seklernas lopp förkväfd, under det den fortlefvat hos ett mindre antal och fått uttryck i mer eller mindre revolutionära rörelser.

***

Slaverna, som alltifrån forntiden innehaft större delen af östra Europa och småningom delade sig i flera stammar,kunna efter språken indelas i tre stora grupper: den östliga, den sydliga och den västliga.

Den *östliga* gruppen utgöres af:

1) *storryssar* eller *moskoviter,* som till största delen äro en blandning af slaviska och finska folk samt i mindre mån mongoliska, gotiska och andra raselement;

2) *rutäner* eller *ukrainare* — s. k. »lillryssar» — i Ukraina, östra Galizien, Volynien och Podolien.

Den *sydliga* gruppen utgöres af:

1) *bulgarer,* en blandning af slaver och de tidigare finska bulgarerna, goter m. fl. folk;

2) *serber* i Serbien, Bosnien och Herzegovina, Kroatien, Montenegro, Steyermark, Kärnthen o. s. v.;

3) *slovener* i södra Österrike.

De *västliga* slaverna äro:

1) *polacker* i Polen, Posen, Galizien och Schlesien;

2) *slovaker* i Mähren och Ungern;

3) *tschecker* i Böhmen, Mähren, Ungern och Schlesien;

4) *vender* (kalla sig själfva *sorber*) i de båda Lausitz-provinserna (södra Brandenburg och norra Sachsen); nu omkring 120,000. I den äldsta historiska tiden var deras område vida större och sträckte sig till floderna Saale och Havel.

5) *lettiska* och *littauiska* slaver i Littauen och Kurland m. fl. trakter. Preussen beboddes i en tidig period af slaviska stammar, nära förbundna med letter och littauer. De kommo ibland i beröring med goter och andra teutoniska stammar före den stora folkvandringen. I 10:de århundradet trädde de först fram i historien under namn af *borusser* eller *preussare,* som talade *borussiskan* eller *preuziskan.* Namnet Preussen är sålunda slaviskt. Småningom blefvo borusserna germaniserade till seder och språk, liksom stor del af venderna, så att de slutligen fram i medeltidenendast kunde spåras i enstaka byar. Det kan ju ha sitt intresse att veta, att det är genom littauiskan, som den mest karaktäristiska formen i tyska språket kommit, eller s-ljud, z och 3—4-dubbla konsonanter, t. ex. tsch, såsom i ordet *deutsch.*

***

Med blicken på alla dessa slaviska folk har man skäl att fråga sig, hvad *panslavismen* betyder och hvad man kan vänta sig af densamma.

Panslavismen, eller en sträfvan efter en nära sammanslutning mellan alla slaviska folk, är af två slag: dels *politisk panslavism,* eller sammanslutning i politiskt afseende under Rysslands ledning, dels *kulturell panslavism,* eller intressegemenskap på grund af stamkänsla, med hänsyn till litteratur, språk o. s. v.

Första upphofvet till sammanslutning af slaverna var en litterär andlig förening på 1840-talet, som hade sin första slaviska kongress i Prag 1848. De panslavistiska idéerna odlades sedan i Österrike och Ryssland, där slavofiler: Aksakov, Katkow m. fl. arbetade ifrigt för dem. *Ryssland,* som då var den enda själfständiga slaviska staten, gjorde sig, först blott i tidningar och föreningar, till *alla slavers beskyddare* och blef ock såsom sådan hylladt af slaviska deputationer på etnografiska utställningen i Moskwa 1867. Blott polackerna afhöllo sig.

Panslavismen i Ryssland sammanhänger med de ryska slavofilernas nationellt exalterade lära om slaverna som »det utvalda folket», som vore kalladt att skapa en ny civilisation.

Efter 1867 blefvo de panslavistiska idéerna mer och mer inriktade på ett *politiskt enande af slaverna underRysslands ledning.* I den s. k. orientaliska frågan — rörande Balkanstaterna — har ock Ryssland velat göra sig ej blott till beskyddare af de grekisk-ortodoxa kristna, utan ock till de slaviska staternas värn i politiskt afseende, hvarigenom en stark spänning mellan Österrike och Ryssland uppstått.

Rysslands panslavistiska mission har naturligtvis måst stranda längesedan. Om än Ryssland sökt bistå än det ena, än det andra slaviska folket, så har det å andra sidan undertryckt andra slaviska folk, särskildt polackerna och ukrainarna.

Vidare har man i våra dagar sett bulgarerna göra front mot Rysslands panslavistiska sträfvan. Vid världskrigets början skref en medlem af slaviska sällskapet i Sofia en artikel i tidningen »Volja», där han klandrade de förtäckta ryska hotelserna i panslavistisk riktning, ty »Ryssland kämpar ej för slavernas välde, utan för underkufvande af de mindre slaviska folken — och är den slaviska idéns värsta fiende».

Det kan sålunda aldrig vara fråga om en »panslavistisk» fara från öster gentemot Tyskland.

Panslavismen skulle emellertid, om den vore konsekvent, kunna fordra preussarnes återförening med slaverna, under det den borde utstöta alla de tyska, estiska, finska, tatariska och cirkassiska element, som finnas i Ryssland!

Den kulturella slavismen är ock numera näppeligen panslavistisk, om än litterära sammanslutningar och möten mellan slaviska folk äga rum. De äro i alla händelser af fredlig natur. Slavismen är här ingen fiende till germanismen, om den ock söker betrygga de slaviska folkens fria utveckling och motvärka motstånd från tyskarnes sida.

Har man värkligen rätt att, frånsett de *ekonomiska och politiska* intressena, i de slaviska folkens kulturvärden se några farliga element för den europeiska civilisationen ochmänskligheten? Ha slaverna ej frambragt stora andar och gjort mänskligheten någon nytta?

Låtom oss kasta en kort öfverblick på slavisk kultur.

Johan Hus, Prageruniversitetets rektor, som sökte åstadkomma en kyrkoreformation ett århundrade före Luther och därför dömdes till bålet 1415, var *tscheck* och föddes i Böhmen liksom ock hans lärjunge och medarbetare *Hieronymus,* hvilken ock dömdes till bålet. Med Hus började en ny tid i den tscheckiska litteraturen, som utvecklades bland Husiterna; en guldålder upplefde denna litteratur under 16:de och början af 17:de århundradet, då konster och vetenskaper allmänt odlades. Tscheckerna tillbakasattes emellertid 1774 genom ett käjserligt dekret, som befallde, att endast tyska språket skulle användas i den högre undervisningen, hvarpå långvariga och förbittrade inre strider fördes af tscheckerna mot tyskarne. Från 1818 började tscheckerna tillkämpa sig en allt fastare nationell ställning och en mängd diktare — *Czelokowsky, Kollar, Holly* m. fl. samt historiker, arkeologer

och naturforskare framträdde. Ett sällskap för tschekisk litteratur bildades i förbindelse med det Böhmiska museet, hvars storartade byggnad blef färdig 1893. Sedan 1882 har Prageruniversitetet en tschekisk och en tysk del.

Polen har frambragt den ryktbare astronomen *Kopernik.* Detta land har vidare framfödt en stor mängd framstående diktare, som äro allmänt kända och beundrade: *Niemcewiz, Mickiewiz, Slowacki, Goszcynski, Krasinski, Felinski, Krazewski, Sienkievicz* m. fl. Många historiker ha också framstått i Polen, såsom *Lelevel, Chodzko, Soltyk, Rezozowski, Mieroslavski, Dembrinski, Waliszewski* m. fl.

Länge upprätthölls Warschaus universitet af polska lärda, men det ryska förtrycket har småningom aflägsnat dem därifrån. Vid universiteten i Krakau och Lemberg, somförr endast hade tyska lärare, värka sedan flera årtionden endast polacker, och flera af dessa ha visat sig vara framstående vetenskapsmän med europeiskt rykte, såsom anatomen *Kadyi,* bakteriologen *Buivid* m. fl.

Ryktbar som arkeolog är *Majewski.*

I *Ryssland* har i 19:de århundradet ett stort antal diktare af rang framstått: bland storryssarne *Puschkin, Lermontoff, Bestucheff, Herzen, Dostojevski, Turgenjev, Alexei Tolstoi, Leo Tolstoi* m. fl., bland ukrainarne *Kotlarevski, Gogol, Kvitko, Gulak, Sjevtjenko.* Framstående historiker och arkeologer äro bland storryssarne: *Bogdanoff, Baer, Zagoskine, Klincewski, Platonoff, Vinogradoff, Kunik, Schachmatoff, Kondakoff, J. Tolstoi* m. fl., bland ukrainarne: *Duchinski, Kostomarov, Kulisj, Hrusevski, Antonovitsch* m. fl.

Bland talrika ryska naturvetenskapsmän finnas flera ryktbara män: bakteriologen *Metschikoff,* Pasteur-institutets chef i Paris, kemisten *Mendelejew,* ryktbar för sina forskningar på den fysikaliska kemiens område, fysiologen *Pawlow,* som för några år sedan fick Nobelpriset för epokgörande forskningar, m. fl.

Ryssland är för resten utmärkt för en stor mängd vetenskapliga institutioner och museer, där talrika lärda arbeta.

För den vetenskapliga bildningen hos *rutänerna* sörja 14 rutänska professorer och docenter vid Lembergs universitet.

På målare- och bildhuggarekonsternas och musikens områden ha de slaviska folken också en mängd framstående representanter att uppvisa.

Hvad de slaviska Balkan-folken beträffa, så ha de först i nyaste tiden kunnat uppgå i en högre kultur, sedan de befriat sig från det turkiska väldet och dess förtryck. Bland dessa folk ådraga sig isynnerhet *bulgarerna* vår uppmärksamhet på grund af deras bildningslust och läraktighet.Alla bulgarer ha skolbildning och älska skolan. Ett universitet har bildats i Sofia, och där studeras humanistiska, juridiska och naturvetenskapliga ämnen. Den bulgariska konstpoesien har allmänmänskligt och socialt innehåll och håller sig sålunda till realiteter. Dess främste mästare och den sydslaviska litteraturens modärnaste representant, är *Ivan Vazov,* som deltog i de revolutionära rörelserna mot Turkiet och skildrat dessa i flera skrifter med konstnärlig glöd.

Serberna ha ock nått högre bildning efter befrielsekrigen. Ett universitet har upprättats i Belgrad. Flera skalder och novellister af högt värde ha framstått, och särskildt må nämnas *Katjanski, Raditijevitj* och *Lazarevitj.*

IV.

Tysklands germaner, deras tidigare utbredning och härjningar. Den stora folkvandringen och medeltidens tyska krig. 30-åriga kriget. Den preussiska staten och Polens delningar.

På en tidig period, eller omkring ett halft årtusende f. Kr., kanske redan i 6:te eller 7:de århundradet f. Kr., voro Skandinavien och öfriga Östersjöländer germanernas hemorter, och småningom utbredde de sig åt söder och öster. De tidigaste rörelser hos dem, hvarom man har några berättelser, synas ej ha gått i västlig, utan i sydlig och östlig riktning, därvid kelter och slaver undanträngdes af eller blandades med dem.

Namnet *germaner* är keltiskt och betydde ursprungligen sannolikt grannar och det gafs af kelterna i Gallien till såväl ett par små keltiska gränsfolk som åt de folk, som bodde på andra sidan Rhen. I början af sista århundradet f. Kr. blef namnet i denna användning kändt af romarne; grekerna kände ej germanerna såsom särskild folkstam, utan benämnde dem kelter eller skyter. Först Cesar fann dem språkligt och etnografiskt skilda från kelterna. Nyare tidens språkforskning har ådagalagt, att forngermanernas språk var besläktadt med, ehuru skildt från kelternas; bådafolken tillhörde ock liksom greker, romare och slaver m. fl. den indoeuropeiska språkfamiljen.

I Tyskland bodde kelterna fordom österut till Elbe och kallades *belgier* i norra Tyskland, *walcher* i mellersta och södra Tyskland. Dels genom frivillig utvandring, dels vikande för de framträngande germanernas vapen, lämnade de området öster om Rhen i senare hälften af sista århundradet f. Kr. Blott få rester ha förblifvit här och germaniserats. Betydligt större är inblandningen af det keltiska elementet i de sydtyska stammarne. Germaniserade blefvo de romaniskt talande kelterna väster om Rhen.

Forntidens germaner voro ytterst råa barbarer utan all civilisation, då romarne först lärde känna dem, och lefde ej ens i värkliga statssamhällen, utan i en mängd — ett 40-tal — småstater, som ofta söndrades sinsemellan men ibland sammanslöto sig för gemensamma krigsföretag. Förde de ej krig, så lefde de i lättjefull overksamhet, låtande gubbar, kvinnor och slafvar sköta om boskapen och åkerbruket. De kunde emellertid, såsom Tacitus säger i sin »Germania», vara stundom de lättjefullaste och stundom de oroligaste bland mänskliga varelser, krig och faror blefvo deras enda större tidsfördrif, under fredens mellantider voro de omåttligt begifna på spel och dryckenskap och vänners och anförvanters blod befläckade ofta deras bullersamma gästabud. »Sina ofantliga skogar begagnade germanerna till valplatser för jakten och använde större delen af landet till betesmark; de odlade vårdslöst en obetydlig del däraf och klagade sedan öfver fäderneslandets ofruktbara jordmån, som ej kunde underhålla dess inbyggare. Då en grym hungersnöd någon gång påminde dem om konstflitens nytta, lättades stundom nationens förlägenhet därigenom, att en tredjedel eller en fjärdedel af dessungdom utflyttade ur landet» (Paulus Diaconus, enligt Gibbon: »Romerska käjsaredömets undergång och fall»).

Cesar uppgifver (»i Galliska kriget»), att »Germaniens ansenligaste nationer önskade att omgifva sina gränser med obebodda och ödelagda landsträckor, och att dessa rysliga gränsländer buro ett förskräckande vittnesbörd om deras vapens makt och skyddade dem mot faran för öfverrumplingar. Enligt Tacitus »utrotades den brukteriska folkstammen af de närboende chatterna, hvilka retades af deras förmätenhet och lockades af sin egen roflystnad, och 60,000 barbarer omkommo, icke genom Roms vapen, utan i vår åsyn och till vår nytta».

Främlingar kunde ej förlita sig på dessa barbarer. Om frankerna, alemannerna m. fl. uppgifves, att deras karaktär utmärktes af roflystnad och missaktning för de högtidligaste traktater och att de ej kunde bindas genom fördrag-

Fredrik d. st. har lämnat en intressant skildring i sin »l'Antimachiavel», om de nordligare folkens utvandringar: »Jag har alltid öfvertygat mig om, att bristen på industri delvis förorsakat dessa ofantliga utvandringar från de nordiska länderna af dessa goter, dessa vandaler, som så ofta öfversvämmade de sydligare länderna. Man kände på dessa aflägsna tider i Sverige, Danmark och större delen af Tyskland inga, andra konster än åkerbruket och jakten. De odlingsbara trakterna voro delade mellan ett visst antal jordägare, som odlade dem och kunde födas därå. Men som människosläktet i dessa kalla klimat alltid varit mycket fruktbart, hände det, att det fanns två gånger för mycket inbyggare i ett land än som kunde äga bestånd genom arbete, och de yngre medlemmarne i bärgade familjer bildade då krigiska följen; de voro ryktbara stråtröfvare på grund af nödtvång, de härjade andra länder och afsatte ägarne. Också såg man i österländska och västerländska romarriket, attdessa barbarer vanligtvis blott fordrade fält att odla för att skaffa sig födoämnen. De nordiska länderna äro ej mindre befolkade än de voro då; men då lyxen helt visst mångfaldigat våra behof, så har den gifvit upphof åt alla konster och industrier, som låta hela folk bestå, hvilka eljest skulle vara nödsakade att söka sin utkomst annorstädes.»

Första bekantskapen med de nordiska barbarerna fick romerska riket, då teutoner och cimbrer från nuvarande Mecklenburg och Holstein 113 f. Kr. började tåga söderut på grund af Östersjöns öfversvämning; slagna blefvo de dock, liksom ock nya skaror 102 och 101 f. Kr. i Frankrike och Italien. Kort före vår tidräknings början sökte återigen germaner att intränga i romarriket, men besegrades af Julius Cesar och Augustus, hvarpå en del af

Germanien gjordes till romersk provins. Germanerna vunno emellertid några afgörande slag, såsom i Teutoburgerskogen 9 e. Kr. Småningom började sedan samfärdseln mellan germaner och romare att utvecklas genom handeln, och genom att taga legotjänst hos romarne fingo germanerna, som alltid utmärktes af stor vandringslusta, tidigt kännedom om romerska riket och stor lust att bemäktiga sig delar däraf. Under Tiberius, Vespasianus och Domitianus hade romarne många gånger hårda strider med dem, och århundrade på århundrade pågingo sedan strider med inträngande germaner från såväl norr som öster. I början af 3:e århundradet framträdde under Karakalla alemannerna för första gången och härjade italiska och galliska områden, men blefvo slagna 213 vid Main. Kort därpå tågade nya skaror germaner öfver Rhen och Donau, men tillbakakastades 235 af Septimius Severus. Gallienus (253—268) slöt förbund med dem, förmälde sig med en kungadotter, Pipa, och gaf hennes fader en vidsträckt besittning i Ungern. Under denne käjsare gjorde goterna infall i romarriketoch härjade fruktansvärdt Gallien, Grekland och Orienten. Trapezunt, en rik koloni med storartade byggnader och konstvärk, stormades och befolkningen nedgjordes utan förskoning, de heligaste tempel och de präktigaste byggnader grusades, förstörelsen hade inga gränser. Nikomedia, Prusa, Cicus m. fl. praktfulla städer i Bitynien drabbades sedan af samma förödelse och flera gingo upp i lågor. Sedan ön Cyzicus' urgamla stad förstörts, kom turen till Piræus och Atén, som till stor del odelades, och snart hemsöktes ock Thebæ, Argos, Korint, Sparta m. fl. städer och krigets raseri spriddes till hela Grekland. Omsider angrepo goterna Efesus, där Dianas ryktbara tempel uppbrändes och förstördes med alla dess dyrbara konstvärk af Praxiteles m. fl. stora mästares bildhuggeriarbeten, som gjort det till ett af världens undervärk.

Under århundraden följde ännu allt som oftast infall i romarriket af germanerna o. a. barbarer, som öfverallt voro i rörelse och bekämpades af Konstantin I, Julianus m. fl. käjsare på det kraftigaste. Den *stora folkvandringen* — 4:de—6:te århundradet — hade på allvar börjat och torde närmast ha framkallats af de fruktansvärda *hunnerna,* som omkring 376 undanträngde germanerna; dessa trängde sig i sin ordning djupare in i romarriket, som nu hotades mer och mer af dem.

Hunnerna voro ett ural-altaiskt nomadfolk, som jämte mongoler, turkar, tunguser m. fl. folk ursprungligen lefde å mellersta Asiens stepper. De voro långt före vår tidräknings början en väldig stam af vandrande jägare och herdar, som ej sysselsatte sig med åkerbruk och måste, då deras boskap ej längre hade tillräckliga betesmarker på den ort de tillägnat sig, vandra bort och söka nya trakter för existensen. Därför kommo de ock ofta i strid med andra folk och blefvo tidigt i Kina kända som ett vildtkrigarefolk. De lockades af landets rikedomar och gjorde så farliga infall, att Kina måste till skydd mot dem uppföra den kinesiska muren längst hela norra gränsen (från 214 f. Kr.). Trots detta hinder fortsatte hunnerna sina härjningar i Kina och förjagades därifrån först 90 e. Kr.

På grund af krig, inre oroligheter och en mördande hungersnöd blefvo hunnerna tvungna att i början af 4:de århundradet öfvergifva de tatariska stepperna och utvandra i västlig riktning. De delade sig i två hufvudafdelningar, hvaraf den ena nedsatte sig i öster om Kaspiska hafvet och den andra tågade mot Uralbärgen, hvarifrån de gingo nedåt mot Kaukasus och Svarta hafvet. Här angrepo de de krigiska *alanerna,* ett blandadt sarmatiskt-gotiskt folk, som bodde mellan Kaspiska och Svarta hafvet, och därpå drefvos de, förenade med alanerna, in i Europa, tvungo en del af de goter, som bodde norr om Svarta hafvet på ömse sidor om Dnieper, till underkastelse, och en annan del drefs öfver Donau in i romarriket. Käjsar Teodosius tvangs af hunnernas kung *Attila* att köpa sig fred och en mängd folk i mellersta Europa tvungos att underkasta sig, hvarigenom hunnernas välde sträckte sig från Kaspiska hafvet till Rehn. *Attila* öfverskred denna flod 451, förstörde en mängd städer i Gallien och hotade slutligen Paris, som dock undveks. Då han angrep Orléans, kommo romare i förening med västgoter till hjälp, hvarpå ett fruktansvärdt slag stod på den katalauniska slätten nära Châlons vid Marne (451). Äfven på Attilas sida stodo germanska stammar och här kämpade sålunda bröder mot bröder. Attilas här blef slagen och han drog sig nu tillbaka till Italien, härjande dess städer. Efter hans död kort därpå kom det till ett stort slag mellan hunnerna och germanerna i Pannonien (söder om mellersta Donau), hvarefter hunnerna drogo sig tillbaka till Syd-Ryssland,därifrån deras efterkommande under namn af *avarer* och *ungrare* från tid till annan bröto fram och injagade skräck.

Östgoterna gjorde sig, sedan de drifvits bort af hunnerna, till herrar i Pannonien och en annan germansk stam gepiderna slogo sig ned i Dacien (Ungern). Ständigt uppträdde nya germanska folk; knappt var ett öfvervunnet, förr än ett nytt hotade romarne med friska krafter. Vandalerna, under *Genserik,* plundrade Rom och seglade sedan till Kartago och anställde svåra härjningar å kusterna. Franker och alemanner trängde på sitt håll in i romarriket, saxarne gjorde angrepp på kusterna och goterna sökte få en del af landet under sig.

Under de inre striderna i Rom i 5:te århundradet voro germanska furstar och härförare de skilda partierna behjälpliga och utnämnde t. o. m. ibland käjsarne. Burgunderna intogo flera sydliga provinser i Gallien och västgoterna blefvo herrar i Spanien.

Roms sista käjsare, Romulus Augustulus, tillsattes af barbarerna, som fordrade, att han skulle handla efter deras tycke och gifva dem en tredjedel af Italiens jord. Då detta nekades, satte sig en af anförarne *Odoacer* i spetsen för en allmän resning; stora skaror af germaner strömmade till honom, och utan svårighet afsatte han käjsaren 476. Odoacer blef Roms styresman, afskaffade käjsartiteln och kallade sig ståthållare. Han gaf nu en tredjedel af det eröfrade landet, som mångenstädes var alldeles folktomt, åt sina följeslagare och var en klok och nyttig regent.

Östgoternas mäktige kung *Teodorik den store* var emellertid lysten efter Italien, som han intog, han slog Odoacer 489 och 490 och lät sedan mörda honom (493) för att ensam härska.

Germanerna hade tagit västromerska riket i arf. De blefvo förvånade öfver dess ordnade kulturlif, dess storartadebyggnader, vattenledningar m. m., såsom bofasta grundägare inträdde de så småningom i ordnade förhållanden och lärde känna en mera utbildad samhällsordning, upptogo till en del romerska institutioner och begagnade sig utaf romarnes kunskaper och antogo mycket af deras rättsväsen.

Då germanerna inföllo i romarstaten, var den förstörd genom öfverdåd, laster och elände; hedendomen hade ej längre någon makt öfver sinnena och kristendomen hade ej hunnit att genomtränga sederna. Till sina egna laster lade germanerna de öfvervunnas: svek, låghet och förfinade utsväfningar såg man å ena sidan, råhet, roflystnad och våld å den andra.

***

Under hela *medeltiden* voro germanerna de samme och upprepades alltjämt folkvandringarnas eröfringståg och plundringar; stamfrändskap kände de ej, stridslusten låg i blodet och längre än deras grannar italienarne och fransmännen bibehöllo de ociviliserade vanor. Under århundraden, från 12:te århundradet betecknade partimannen Guelfer och Gibelliner en oändlig följd af borgerliga krig rörande tyska käjsarkronan. Allmän upplösning, det *stora interregnum,* rådde från 1250 under 22 år, då ingen egentligen innehade tronen. Tyskland befann sig i det eländigaste tillstånd och tronen utbjöds till den mestbjudande af storvasallerna. Näfrätten blomstrade och ingen kunde ge folket skydd mot de öfvermodiga feodalbaronerna. Aristokraterna voro blott alltför ofta värkliga *rofriddare,* deras borgar röfvarnästen, och att plundra resande var deras enda yrke. Rudolf af Habsburg kufvade emellertid de mäktigaste vasallerna och förstörde ett stort antal, ett 70-tal, rofriddare-borgar.

Många försök gjordes att minska tyskarnes stridslusta.Käjsar Wenceslav förkunnade 1389 *allmän landsfred* för 6 år, och *10 års fred* förklarades 1486 af riksdagen och 1495 bestämdes af riksdagen i Worms, att en *evig fred* skulle råda i tyska riket. Länge räckte ej freden. Den protestantiska kyrkorevolutionen hade politiska slitningar till följd, hvilka fortforo ett helt århundrade, medförande ödeläggelse och förvirring.

Till *30-åriga kriget* hade religionen ursprungligen varit anledningen, men en annan än viktigare orsak fanns, politiken, statsintresset. Furstarne kämpade för självförsvar eller eröfring, folken kände blott den religiösa anledningen och den begagnades af de förra för att vinna hopen. Världshistorien har näppeligen ett mer barbariskt krig att uppvisa; det fanns knappast en provins i Tyskland, som ej härjades och en djurisk vildhet intog bildningens plats — ett århundrade efter Luther och samtidigt med Cartesius, Baco och Grotius m. fl. tankens stormän i andra länder. Jag återgifver här hvad en framstående tysk historiker prof. *M. Philippson* skrifver om 30-åriga kriget i sin »Geschichte der neueren Zeit», 8:de band af »Allgemeine Weltgeschichte» af Th. Flathe m.

fl. »Snart bedrefvo soldaterna rof, plundring, brännande, pinande och mördande för sakens egen skull, enbart af lust därtill. Vän eller fiende var för dem sak samma; det egna landet under hvars fanor de stredo, förskonades lika litet som ett främmande land. — De inföllo som rofdjur i fredliga trakter, togo hvad som var af värde för dem och sönderslogo resten, förstörde grödan, pinade inbyggarne för att få veta hvar de hade dolda värdesaker, skändade hustrur och flickor. Gjorde en ort något motstånd, mördades af princip, lämnades ingen från dibarnet till gubben. En synnerlig lust hade dessa människor att spetsa små barn på spjut, slå dem mot en mur eller steka dem i ugnar. — Alla yrken lågo nere, helabyar utdogo; de, som kunde fly, dolde sig i skogar och varghålor. Husen plundrades, fälten ödelades och den utblottade befolkningen åt i hungerns kval människolik, ja än gräsligare saker timade, man slaktade människor, t. o. m. värnlösa barn, för att förtära dem. Dessa ohyggligheter äro inga fabler, utan berättades icke en gång, utan hundratals gånger af ögonvittnen. — Fläcktyfus o. a. smittosamma sjukdomar blefvo den oundvikliga följden af hungersnöden och dödade dem, som skonades från svärdet.» —

Ej underligt, att i hela Tyskland en oerhörd *affolkning* egde rum. Man antager, att riket år 1648 hade blott *en tredjedel* af invånareantalet 1618. — I Franken var affolkningen så stor, att man tillät hvarje man att ha två hustrur. — Handel och handtvärk lågo alldeles nere, och tyska borgarskapet förlorade kraft, mod och företagsamhet. Tysklands materiella tillbakagång var redan sorglig nog, men än sorgligare var det moraliska och intellektuella förfallet, och i nuvarande tid ha knappast såren läkts, hvilka det 30-åriga kriget gjort i den tyska folksjälen. Ett vildt och rått sinnelag utmärkte alla klasser af nationen. — Den krassaste vidskepelse rådde, och den skräck och de blodsdåd, som omgåfvo alla, samt utvecklandet af dåliga egenskaper måste fördystra sinnet äfven hos de bättre och draga det från det sköna och ädla till vantrons mörka makter. Soldaterna trodde sig kunna genom all slags trolldom skyddas mot fiendtliga vapen, och aldrig och ingenstädes har tron på häxeriet med alla dess fruktansvärda och dödliga följder varit så allmän som i Tyskland på 30-åriga krigets tid. En hel litteratur skrefs om trolldom, hvilken betraktades som djäfvulsk. Otaliga, i synnerhet kvinnor, föllo offer för häxeriväsendet. Det långvariga borgerliga kriget förkväfde de sista spåren af nationalkänsla. Ett gemensamt fäderneslånd fanns ej merför dessa tyskar, som under 30 år på det rysansvärdaste sätt slaktat hvarandra.»

»Krigets religiösa natur trädde slutligen alldeles tillbaka för att ersättas med den skam- och samvetslösaste själfviskhet hos de maktägande. — En fruktansvärd förslappning kom öfver hela tyska folket. Allt gemensamhetssinne, all stolthet dödades hos tyskarne. Utlänningarne uppträdde segrande och själfmedvetna, och de voro mer glänsande, rikare och lyckligare, så att man ansåg allt, som kom från dem, bättre och efterapade det. Man föraktade såsom simpelt allt som var fosterländskt. — Betjäntsinnet blef rådande; enhvar kröp för den högre stående, för att gentemot de lägre uppträda med öfvermod och ringaktning. Man förmodar, att denna vidriga blandning af underkastelse och högmod ännu finnes i många trakter i Tyskland. Furstarne sågo i sina undersåtar blott en hjord, som man skulle klippa så mycket som möjligt. — Adeln visade en gränslös vördnad för furstarne, borgarne ej blott för dessa utan ock för adelsmännen, ämbetsmännen och officerarne, och den, som ej kunde bli adlad, sökte en råds- eller ämbets-titel. — Ingen värksamhetsgren gick mer tillbaka än de lärda studierna, professorer och studenter flydde för vapnens vilda tummel och många studenter föredrogo att laga del i soldatlifvet. I Helmstädt fanns 1624 400 studenter, men 2 år senare stodo alla föreläsningssalar tomma och fanns blott 1 professor. På få undantag när kunde de genom kriget utarmade, förråade och tillbakablifna tyskarne ej följa med den utomordentliga uppblomstringen af de exakta vetenskaperna på den tiden i Italien, Frankrike, Nederländerna och England. De tyska lärda måste studera vid främmande universitet. — Det fordrades ett tvåhundraårigt arbete för att till större delen bota dessa svåra skador hos tyska folket, skapa nyplanteringar i ställetför ogräset. Men helt och hållet har det ännu ej lyckats och många af nämnda fel och brister göra sig än i våra dagar gällande, fast i försvagad form.»

Jag fäster uppmärksamheten därpå, att det är en *tysk* historiker, som lämnat denna skildring.

Genom Westfaliska freden, som ända till vår tid var grundvalen för Tysklands politiska organisation, fick Tyska förbundet en tydligare författning än förut, en värklig förbundsstat bildades, som upprätthöll jämvikten inom sig själf, de enskilda furstarne i käjsarriket skulle vara själfständiga och den käjserliga myndigheten blef af formell

natur, så att rikets enhet tillintetgjordes. Den gamla tyska käjsarstaten upplöstes af Napoleon I 1806.

Tysklands befolkning minskades genom 30-åriga kriget från 16—17 millioner till ungefär 5 millioner, så att landet under ett par århundraden hade utrymme nog för en rask tillväxt af folkmängden. För att gynna denna tillstadde den frankiska kretsdagen i Nürnberg 1650 bigami.

***

Preussen, som under »den store kurfursten» *Fredrik Wilhelm* blef en fullt själfständig stat (1657), hade under 30-åriga krigets härjningar sjunkit i det djupaste elände, men rycktes snart upp af denna kraftfulla monark. Under hans son *Fredrik I* blef genom freden i Utrecht 1713 staten erkänd som kungadöme. Såväl denna kung som hans efterträdare *Fredrik Wilhelm I* förde riket vidare framåt, landet uppodlades genom en mängd nybyggare i öde trakter, och omsider uppgick invånareantalet till 2¼ millioner (omkring 1740). *Fredrik d. st.* gjorde Preussen till en stormakt genom sina segrar och sin kloka förvaltning, och rikets invånareantal uppgick under honom till nära 5½ millioner.I förening med Katarina II af Ryssland och Maria Teresia af Österrike företog Fredrik d. store 1772 *Polens första delning,* som å hans sida var en åtgärd till skydd mot Rysslands hotande välde. Hade han ej varit med om denna Polens styckning, så skulle Ryssland, som med våld och svek påskyndat landets inre upplösning tagit än större del däraf än det fick. Den preussiska staten återvann nu *Väst-Preussen,* som tyska orden 1466 afträdt till Polen.

Detta ingripande i ett annat folks lif kan ej försvaras från vår tids ståndpunkt, men anmärkas bör, att dylika handlingar voro mindre tadelvärda i 18:de århundradet än nu, emedan folkrättens principer då ej voro så allmänt antagna som nu och nationalitets-tanken ej hade någon betydelse med hänsyn till staternas kraf. Den enda af de tre staterna, som kunde göra tvånget af själfuppehållelse gällande, var emellertid Preussen. Ost-Preussen var skild från riket genom Väst-Preussen och låg nästan skyddslös. Om än Fredrik d. store nu föreslog Polens delning, så var det dock ryske ministern Panin, som först uttalade tanken därom 1763 i ett meddelande till preussiske gesanten Salms, då Fredrik ryggade tillbaka därför.

Om Polen kan sägas nästan ha förtjänt olyckan 1772 genom den oerhörda oredan i landet och de inre partistriderna, som läto Ryssland bli den bestämmande makten, så var den andra delningen af Polen 1793 liksom den tredje 1795 en skändlighet, ett sataniskt folkmord, som för alltid måste brännmärkas af historien. Fredrik d. store fanns då ej; han skulle säkerligen aldrig ha varit med därom, under det hans underhaltiga efterträdare Fredrik Wilhelm II var alltför villig att understödja Rysslands skurkstreck mot det reformerade Polen och att roffa till sig nya delar af det olyckliga landet.De tre stormakternas beteende mot Polen hade den skadligaste invärkan på den offentliga moralen i Europa. Otaliga vande sig att finna sig i våldshandlingar, som ej blefvo rättade eller försonade och som därför allt som oftast funnit efterföljd. Allt ifrån det upprörande statsmordet ända intill våra dagar ha emellertid Ryssland, Österrike och Preussen gripits af oro och sökt bevara ett visst samförstånd vid internationella förvecklingar, då de aldrig varit lugna för polska nationen. Genom ständiga diplomatiska fiffigheter har man sökt upphjälpa hvad som var dumhet och brott på samma gång. Ty dumhet eller tanklöshet af Preussen och Österrike var att ej söka på allt sätt att — åtminstone efter Polens pånyttfödelse efter 1772 — *upprätthålla ett oafhängigt Polen såsom den bästa skyddsmur mot den framträngande moskovitismen.* Genom Polens slutliga upplösning blef grannskapet med Ryssland omedelbart, och denna makt har ock vunnit det inflytande på Europas angelägenheter, som Preussen och Österrike ville förhindra, under det deras polska byten blott varit en skenbar vinst, som ofta utgjort en tryckande börda. De båda tyska rikena ha vidare aldrig lyckats att germanisera de polska undersåtarna, utan i stället plågat dem och hållit dem tillbaka, sålunda underhållande nationalhatet å ömse sidor.

Äfven *Schlesien* lade Fredrik d. store under den preussiska staten. Detta land fick efter den stora folkvandringen i medeltiden en blandad befolkning af slaver och germaner, en del af landet kom med tiden under Polen, en del under Böhmen och en del under tyskt herravälde. Under en lång följd af inre strider nedsatte sig tyska kolonier i landet, som blef böhmiskt lydrike 1327, men senare kom under tyska käjsaren, och 1720 förklarades Maria

Teresia som härskarinna. Fredrik II gjorde 1740 anspråk på vissa schlesiska härtigdömen, hvilket hade sjuåriga kriget tillföljd, och detta slutade med afträdandet af Schlesien till Preussen (1763).

Af landets 4½ millioner innevånare äro ungefär 1 million polacker och ungefär 100,000 tschecker, mährer och vender.

Inalles har Preussen något öfver 3 millioner polska undersåter i Väst-Preussen, Posen och Schlesien, och i Posen äro de i majoritet eller ungefär två tredjedelar af befolkningen.

V.

Germanismens uppkomst och betydelse.

De germanistiska storhets-idéerna.

Napoleons segrar kommo, sedan han bildat Rhen-förbundet och upphäft det gamla tyska kejsardömet (1806), att bli af största betydelse för Preussen, som under *Fredrik Wilhelm* med Ryssland, England och Sverige bildade den fjärde koalitionen mot Napoleon. Följden blef emellertid nederlagen vid Jena och Austerlitz, där preussiska hären tillintetgjordes, hvarpå Napoleon intågade i Berlin och pålade Preussen en krigsskatt på 159 mill. francs. Sedan han slagit ryssarna vid Eylau och Friedland, slöt han freden i Tilsit (1807) med Alexander I, därvid Preussen förlorade hälften af sitt område, hvarjämte denna stat förbjöds att ha större här än 35,000 man.

Jäsningen mot Napoleon blef allmän i Europa, och i Tyskland bildades alltsedan freden i Tilsit ett vidsträckt hemligt förbund *Tugendbund* med landets befrielse som mål. Dess grundläggare var historieprofessorn *M. Arndt,* som snart understöddes af flera f. d. ministrar, högre officerare, dr. *Gahn* m. fl. och filosofen *Fichte* bidrog i hög grad att egga nationalitetskänslan samt stärka förbundet genom sitt »Tal till tyska nationen» (1808).

Härmed äro vi framme vid *germanismens* eller de *germanistiska idéernas* uppkomst. Germanismen är vanligeni Tyskland en linguistisk term, som afser egendomligheter i tyska språket, i uttryck och ordställning, som framträder vid användande af främmande språk, och med germanister har vanligen menats lärda, som bedrifva tyska språk- och fornvetenskaper.

Men germanism har äfven fått en annan bemärkelse och blifvit ett *nationellt* eller *ras-begreppp* i och genom nyare tidens nationalitetssträfvan, så att ordet kommit att utmärka intresset för germanska folks ras-samhörighet, och ifrarna därför, germanofilerna, ha ofta gått till betänkliga öfverdrifter.

Under benämningen *pangermanism* menas sträfvan efter nära sammanslutning af alla germanska folk: tyskar, engelsmän, holländare, skandinaver, utan hänsyn till historiska förhållanden och skilda rasblandningar hos alla dessa folk. Man har särskildt afsett en delvis befintlig, men delvis obefintlig gemenskap i karaktärsegenskaper och kultur, och i själfva verket är pangermanismen betydelselös, en ren fiktion.

I alldeles särskild mening har man, mest utanför Tyskland, med germanism förstått *tyskarnas systematiska sträjvan att få öfvervikt i Europa.*

Den pangermanistiska idéen om fred och förbund mellan Tyskland och närbelägna germanska länder, särskildt de skandinaviska, har därför aldrig, utom i undantagsfall, funnit förespråkare bland tyskarne.

Den specifika germanismen uppstod genom Napoleons eröfringspolitik och hans försök att skapa en universalmonarki, som med järntyngd tryckte på Tyskland och gick ut på att stycka det gamla tyska riket och utplåna dess nationalitet. Därigenom väcktes en djupgående rörelse till lif, hvarigenom folkmedvetandet lärde sig att söka ny kraft i erinringen om folkets forntid och i hoppet om dess framtida bestämmelse. Ursprungligen var denna nationella rörelsehelt naturlig och berättigad; men den fick tidigt en än vidsträcktare bestämmelse än att skydda fosterlandet mot eröfrare och höja nationalandan; den skulle bli civilisatorisk i vidsträcktare mening, och den skulle med tiden *ställa andra folk i skuggan* eller på ett eller annat sätt *under det tyska.* Att civilisera världen skulle bli detsamma som att *germanisera* den!

För att höja nationalandan gällde det att *söka bevisa tyskarnes öfverlägsenhet* på andens område för att förbereda deras yttre makt Genom sina »Tal till tyska nationen» ville *Fichte* väcka folket ur dess nedslagenhet till stolt självkänsla och kamp för sin tillvaro, och han framhöll nu »den tyska andens djupare innerlighet och sedliga renhet» i motsats till »det romanska fördärfvet». Han talade om »tysk trohet och ärlighet», »tysk djupsinnighet» m. m. som smickrade nationen och sedan blifvit stående talesätt, ja dogmer bland tyskarne. Småningom vandes de att tro på det tyska folkets högre natur och bestämmelse, och redan 1812 kunde en författare *Eggo* förklara, att »i det tyska folket har mänsklighetens hela väsende liksom samlat sig i en medelpunkt och en bestämd gestalt; i hvarje germans själ har den mänskliga anden förvärkligats såsom helhet»!

Man måste i sanning häpna öfver det andliga högmod, som sticker fram i sådana uttalanden. Märkas bör, att de stora tyska diktarne och tänkarne, som framträdt före denna chauvinismens tid: Kant, Goethe, Schiller, Herder, Lessing, Klopstock, Wieland m. fl. ej stodo på denna ensidiga nationella ståndpunkt, utan voro universella, allmänt mänskliga i sin tankeriktning.

Under reaktionen, som 1815 följde på Napoleons störtande, tillkom ett nytt viktigt moment i den tyska nationella rörelsen, det kristliga, och man fick nu en *kristlig germanism,* som utgick från universiteten. Den studerandeungdomen, som deltagit i befrielsekriget, skulle nu få en högre lyftning i motsats till det förra råa och osedliga studentlifvet. Nya föreningar, »Burschenschaften», bildades af »kristligt germanska ynglingar», som skulle föra fäderneslandet mot en större framtid. Tysklands civilisatoriska världsmission sammanlänkades med den kristna religionens framtid, hvarigenom chauvinismen och militarismen ställdes på religiös grund och en värklig fanatism kunde utvecklas.

Gentemot detta otroliga öfverskattande af tysk kultur hos germanisterna, böra vi erinra oss hvad andra folks store män dittills gjort för kulturen i nyare tiden. Jag vill blott erinra om följande de mest ryktbara namn:

Italien: Dante, Ariosto, Tasso, Petrarca, Boccacio, L. och F. Socino, Gentili, Bruno, Savonarola, Galilei.

Spanien: M. Serveto, Calderon, Lope de Vega, Tirso.

Frankrike: Lefèvre d'Etaples, Forel, Corneille, Molière, Racine, Cartesius, Pascal, P. Bayle, Voltaire, Diderot, Condorcet, A. Comte.

England: Wiclif, Fr. Baco, Locke, Hume, Milton, Shakespeare, Newton.

***

Vi böra ock erinra oss, att den tyska nationen är långt ifrån någon rent germansk ras, utan har från forntiden och medeltiden uppblandats med andra raser, kelter och i synnerhet slaver. Otaliga, som trott sig vara typiska germaner, äro lika mycket slaver.

Luther var af *vendisk* härkomst; fadern tillhörde en bondsläkt i Möhre vid Thüringerwald vid namn *Luder,* som Luther ock ursprungligen kallade sig.

Filosofen *Leibnizt* var ej heller helt german; fadern var *tscheck* och utvandrade till Tyskland; familjenamnet var än *Lubinieczii*, än *Leubnizii.Kants* förfäder invandrade till Tyskland från *Skottland.*

Doktor *Gall,* frenologiens fader, grundläggaren af studiet öfver hjärnans funktioner, härstammade från en *lombardisk* familj vid namn *Gallo.*

Patologiens främste representant i Tyskland, *Rudolf Virchow,* var från Hinter-Pommern och härstammade från slavisk familj.

Furst *Bismarck* hade, såsom han själf förklarat, *vendisk* härkomst och ville, åtminstone ibland, ej kallas tysk, hvilket synes af ett öppenhjärtligt samtal han hade 1866 med Napoleon III:s kusin, prins Napoleon, hvilket meddelades i Le Figaro 1891. Till prinsen sade Bismarck nämligen, då de gemytligt talade om gemensamma politiska intressen och landförvärf etc. och han visade sin likgiltighet för Rhengränsen gentemot tyska opinionen:

»Jag är inte tysk, jag är en preussare, en vend».

Filosofen *Nietzsche* var ej heller fullblodsgerman, utan hade slaviskt blod. Hans stamfader var en *polsk* ädling, som omkring 1716 flydde med hustru och barn till Tyskland. Nietzsches hela läggning var ock allt annat än tysk.

Historikern *Treitschke* var af slavisk härkomst.

Kompositören och pianisten *Liszt* var *ungrare,* som härstammade från en förnäm gammaladlig familj; föddes i Raiding i Ungern.

Det bör ock framhållas, att ett mycket stort antal *judar* finns bland Tysklands mest berömda män på de kulturella områdena.

Bland musiker må nämnas *Meyerbeer, Mendelssohn-Bartholdy* och *Richard Wagner.* Den sistnämndes fader var en skådespelare *Geyer,* ett namn, som ofta förekommer bland judarna i Tyskland.

Diktaren *H. Heine* var jude.

Som filosofer äro berömda: *Moses Mendelssohn, M.Hertz, M. Lazarus,* prof. i folkpsykologi, prof. *H. Cohn* och *Steynthal,* prof. i språkvetenskap m. fl.

Som botaniker äro *F. J. Cohn* och *N. Pringsheim* berömda, som upptäckare på elektromagnetismens område har *H. Hertz* fått ett lysande namn.

Ryktbara äro på medicinens områden en lång rad judar: *T. Henle,* prof. i anatomi, *L. Traube,* prof. i experimentalpatologi, *I. Rosenthal,* nervfysiolog, *A. Eulenburg,* nervpatolog, Nobelpristagaren prof. *Ehrlich,* bakteriolog, uppfinnaren af det kraftigaste medlet mot syfilis, Salvarsan, *Neisser,* upptäckaren af gonorréns smittämne, *Lesser, Flesch, Blaschko, Wechselmann,* m. fl. berömda venereologer.

***

Snart framträdde teorier om Tysklands framtidsbestämmelse och kulturmission åt alla håll och fordrade *herravälde* öfver — ej blott förbund med — alla med tyskarna befryndade folk, utan hänsyn till faktiska och historiska förhållanden. Och att teorierna burit frukt, synes af Slesvigs och Elsass-Lothringens öde i vår tid.

Af synnerlig betydelse blef filosofen *Hegels* besynnerliga spekulationer öfver världshistorien. Då »världsanden» uppnått ett af sina högre utvecklingsskeden, utöfvar han en absolut makt: det folk, som då representerar världsanden, behärskar alla andra medelst andens oemotståndliga makt. Emot denna absoluta rätt äro de öfriga folken »rechtlos». Världshistorien genomgår fyra utvecklingsperioder: den orientaliska, den grekiska, den romerska och den germanska. I den sistnämnda ha alla folk sitt yttersta ändamål och där förenas då världsanden!

Den tyska nationens gudomliga härlighet har Hegel sålunda bevisat i ett fantastiskt filosofiskt system, och det måste ju ha varit smickrande för tyskarna att sevärldshistoriens process sluta med det *germanska världsriket,* för hvilket alla folk skola böja sig.

Hegels efterföljare utvecklade i chauvinistisk yra dessa hans tankar, och deras inflytande på den tyska politiken ända in i våra dagar är ju i ögonen fallande.

I *Statslexicon* (1846) står: »Intet folk på jorden har af Försynen erhållit ett ädlare ursprung, ett mera storartadt historiskt framträdande, en högre bestämmelse än det tyska!»

Rotteck skref sin bekanta Världshistoria i samma anda, och på denna grundval af *tendentiös, chauvinistisk historieskrifning* har ett oräkneligt antal tyska författare sedan arbetat för att inpränta dessa läror i det tyska folket.

Germanismens hufvudtanke: Tysklands civiliserande världsmission har vunnit en utomordentlig spridning i den populära litteraturen. Att det är germanerna, som civiliserat hela den nyare världen, har i de flesta historiska

arbeten blifvit en fundamentalsats. Vanligtvis inbegripes under namnet »germaner» alla folk, som stå i språkligt frändskapsförhållande till tyskarne, såsom skandinaver, engelsmän, holländare, nordamerikaner m. fl., och allt, som kan sägas om germanerna i allmänhet har öfverflyttats af germanisterna utan betänkande på *tyskarne* och anföres som bevis på den *tyska* världsmissionen. På så sätt ha de sökt med Tyskland införlifva de mest betydande europeiska staters och folks kultur, litteratur och historia.

Så t. ex. gjordes den berömde danske fysikern H. C. Örsted i en folkkalender till »ein geborener Deutscher», fast han var född i Rudkjöbing på Langeland.

I sitt arbete om »Den tyska stammens väsen» (1859) förklarade *Nagler*: »Den germanska delen af världen representerar historiens ljussida, och den icke germanska delen barbariets natt. Germanismens andliga natur har gjort den till kristendomens bärare. Den europeiska sedligheten berorpå bevarandet af den kristligt-germanska anden samt på *Tysklands politiska betydelse.*» *Kirchhoff* förklarade i ett gymnasietal 1859, att civilisation och kristendom ej kunna tänkas utan tyskarna». Det är således tyskheten, som i egenskap af*Herrens utvalda redskap* skall frälsa den förtappade världen.

***

Naturligtvis ha många tänkande tyskar motsatt sig den chauvinistiska och militaristiska utvecklingen i Tyskland, och i likhet med Kant hyllat en liberal och fredlig politik och besjälats af allmänt mänskliga och internationella idéer.

Strax från början mötte den hänsynslösa politik, som Bismarck representerade, motstånd af många framstående och upplysta män. Det bildades ett frisinnat parti 1861 af medlemmar af preussiska Abgeordnetenhaus, »Fortschrittspartei», som frigjorde, sig från den stora gamla liberala riksdagsfraktionen och förband sig med det demokratiska partiet, och länge utöfvade det en stark opposition mot Bismarck och hans utrikespolitik. Bland de främsta ledarne af detta parti voro *R. Virchow,* Tysklands främste representant för medicinen, samt *Eugen Richter,* hvilken från frihetens synpunkt bekämpade sträfvan att bilda en stark, d. v. s. despotisk regeringsmakt. Richter var hela sitt lif utomordentligt värksam i fullföljandet af sin frisinnade och demokratiska politik, för hvilken han grundade »Freisinnige Zeitung». Han var den mest utpräglade och konsekvente af Bismarcks motståndare och förkunnade ofta, att Bismarcks störtande var hans mål. De konservativa chauvinisterna, germanisterna, påstodo, att han gick i förbund med alla antinationella element — en vanlig beskyllning mot alla med demokratiska och kosmopolitiska idéer. Den berömde tyske diktaren och historikern prof.*G. Kinkel* (dömd 1848 för sin anslutning till republikanismen och upprorsrörelsen till lifstids fängelse, men lyckades rymma efter ett par år) skref 1869: »Det tyska folket liknar en yngling, som ännu icke på långt när fulländat sin själfbildning, och vid *den* åldern är det särdeles nyttigt att få veta och riktigt behjärta främmande omdömen öfver oss själfva.» Kinkel instämde till fullo i den franske historikern *H. Martins* framhållande af »hvad hvarje redlig man tänker om den eländiga afundsjukan mellan Frankrike och Tyskland», hindret för europeernas allmänna sammanslutning i ett förbund till skydd mot farorna från östern eller för asiaternas återkastande öfver deras naturliga gränser.

Kinkel förklarade ock: »För tyskarna, i synnerhet för våra patriotiska skrikhalsar, torde det vara nyttigt, att en lugn och snillrik fransman en gång säger dem, huru denna *ockupationslusta,* som yttrat sig mot Italien, Polen och Danmark, tager sig ut hos ett folk, som ännu icke en gång tillkämpat sig ministeransvarighet. En tysk med godt sundt förstånd och som har nog bildning att alltid finna det löjliga i en politisk brumbasroll, skall ha nöje af denna franska kritik, som dock tillika visar ett så vänskapligt erkännande af vår nations och vårt nationallynnes värde».

Nietzsche framhöll med anledning af sin skarpa kritik af Richard Wagner i »Fallet Wagner», att »vi lefva i reaktionen *inom* reaktionen» efter »en viss känslans katolicism och en lust för allt slags ur-inhemskt, så kalladt »nationellt». Han satiriserade »Wagners böjelse för gamla sagor och sånger, i hvilka den lärda fördomen lärt att

se något germansk *par excellence* — i dag skratta vi däråt — dessa skandinaviska odjurs nybesjälelse med en törst efter hänryckt sinnlighet» etc. Han hoppades dock ett slut på nationalkrigens och det ultramontana martyriets tid.

***

Nyare tyska historiker ha fullföljt de germanistiska idéerna. Ryktbarast är *Treitschke,* som var professor, redaktör för »Preussische Jahrbüchers», och preussiska statens historiograf och visade sig som en utpräglad förkämpe för stärkandet af Tysklands enhet (fast han själf hade slavisk härkomst) och en stark regeringsmakt. Han var en lidelsefull patriot, d. v. s. specifik preussisk chauvinist och motståndare till liberalismen. Han har bildat skola i tysk maktpolitik, och fått många anhängare, hvarigenom han utöfvat ett synnerligen skadligt inflytande i våra dagar.

Enligt Treitschke »är *staten* det högsta i samhället, utanför denna existerar intet i världshistorien». Staten skall vara exklusiv, sluten, och »denna exklusiva stat är, såsom Machiavelli först tydligen insåg, till sitt innersta väsen *makt.* Att skydda sin makt är statens högsta moraliska plikt.»

Häraf framgår, att internationella traktater ej äro bindande längre än staten finner för sig fördelaktigt och att *internationella lagar* med någon bindande kraft *ej erkännas;* staten kan ej binda sig därvid. *Folkrätten är sålunda upphäfd* af Treitschke och tyska riket, om dess statsmän hylla Treitschke — och det synas de göra. Man har sålunda återgått till de *forntida germanernas ståndpunkt:* att missakta och ej låta sig bindas af fördrag (se sid. 34).

En af Treitschkes mest bemärkta lärjungar general *Bernhardi* har i sitt arbete »Tyskland och nästa krig» (1911) uttalat samma tankar om Tysklands kulturella öfverlägsenhet och världsmission, som de tidigare germanisterna. Han säger sålunda, att »vi nu göra anspråk på vår andel af denna världens rikedomar, sedan vi i århundraden blott *härskat i andens rike».* Han talar om »den framtid, som *Försynen tillämnat tyska folket* såsom ett det mest betydande kulturfolk historien känner». Och han säger, för att egga till krig, att »ett förloradt krig skulle föra oss århundradentillbaka, på det djupaste skaka den tyska andens inflytande i kulturvärlden och därmed hämma mänsklighetens fortskridande i dess sunda utveckling, för hvilket *det tyska elementet är en nödvändighet».*

Återigen har på senare åren germanistiska etnografer dragit i härnad för tyskarnes öfverlägsenhet. I en artikel om »Die Urheimat der Indogermanen» i Tidskriften »Mannus», 1914, framhåller dr *K. F. Wolff* »de nationellt (völkisch) sinnade, som gladt sträfva för den kommande stora tiden och tro på *germanernas världsbehärskande framtid»* i motsats till »världsborgarne af den gyllene eller röda Internationalen, hvilka, förslappade af materialismen, längta efter evig fred och allmän likhet och ej afsky något så mycket som den stammedvetna, af den forngermanska hjältetidens idealer uppfyllde tysken». De nationellt sinnade (chauvinisterna) fröjda sig åt indogermanernas »krigiska herreideal», och hoppas med jublande och stridsglada hjärtan att Germanentums roll skall tillfalla Deutschtum, då med tiden det tvåtusenåriga folkpulsslaget återigen går genom Europa från de öfverbefolkade stränder, som sköljas af Nordsjön. De betrakta *Nordeuropa* som den enda möjliga hemorten för denna ras af *blonda ädlingar.»*

»Världsborgarna erfara», säger Wolff, »rysning vid blotta omnämnandet af ordet »ras» och veta ej, om de skola »hota eller frukta, håna eller skymfa». »För dem fins ingen ras, ja t. o. m. intet folk, blott människor.» Wolff säger vidare, att »hos tänkande människor måste den politiska öfvertygelsen hvila på vetenskaplig grund, således framför allt på kulturhistoriska och rasteoretiska insikter; och spela indogermanernas nordeuropeiska härkomst, germanernas gynnade Indogermanentum och den nordeuropeiska kulturens självständiga utveckling en öfvervägande roll hos alla nationellt sinnade tyskar».Till dessa högtrafvande och skrytsamma utgjutelser har Wolff fått anledning genom ett arbete i alldeles motsatt riktning af d:r *S. Feist:* »Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen» (1913), däri denne från alla germanistiska griller fria forskare stödjer den af så många forskare antagna meningen, att indoeuropeernas urhem låg någonstädes i Centralasien. Jag har i min

»Kulturhistoria» äfvenledes framställt skälen härför.

Då antagandet af indogermanernas nordliga härkomst af *Feist* m. fl. anses bero på *nationalfåfänga,* kallar Wolff detta en ovärdig förebråelse, och så kommer den öfverraskande förklaringen, att begeistringen därför framgår af *längtan efter en ny världsåskådning!* — alltså något för den vetenskapligt etnografiska forskningen främmande. Denna världsåskådning visar sig vara gammal nog redan, den är den Hegelianska chauvinistiska germanismen. »Läran om den europeiska härkomsten låter oss nationellt kännande tyskar inse, att vi äro blod af deras blod, öfver hvilka, såsom Alexander v. Puz sagt, *paradisets daggfriskhet låg.* Den utlofvar oss vid tröskeln till nästa dubbelårtusende en bakom ett svårt krigsoväders dunkel frambrytande ny tid: *Tyskarnes tid!»*

»Der schrecklichste der Schrecken ist der Mensch in seinem Wahne», sade *Schiller.*

Det är något vanvettigt i vissa germanisters uppfattning af Tysklands betydelse för kulturen och rättmätigheten i i dess maktsträfvan. Tyskarne ha blifvit »Guds utvalda folk», bättre än alla andra, mer värdt att lefva och utbreda sig än andra. Det är en chauvinism utan motstycke i världshistorien. Det är kollektiv högfärdsgalenskap, storhetsvansinne hos en viss del af tyska nationen, i synnerhet hos somliga patrioter. Man har i denna »Wahn» ofta förvanskat sanningen och organiserat lögnen och pockat påatt anses berättigad att bryta traktater, grundvalarne för folkrätten och freden, så snart tyska rikets fördel fordrar det — enligt nyare germanistiska läromästare: Bismarck, Treitschke, Bernhardi m. fl. *Därför* är det som Tyskland är fruktadt och har så många fiender bland andra folk, som alldeles icke blunda för tyskarnes värkliga förtjänster och som beundra Tysklands stora tänkare, vetenskapsmän, kompositörer m. fl.

Tysklands kvantitativa storhet vill man anse som liktydig med öfverlägsenhet på alla områden. *»Deutschland, Deutschland über alles»* har man sjungit så länge, att man tror, att intet annat land kan täfla med Tyskland och att tyskarne äro det främsta folk på jorden — Guds utvalda folk — och att de därför ock skola få behärska världen, förtränga andra folk, eröfra och införlifva så många gränsområden som möjligt.

Det måste ju bli så, att ett folk, som af sina filosofer och lärare idkeligen, årtionde efter årtionde fått veta, att tyskarne äro historiens medelpunkt och människosläktets högsta ras, skall bemöda sig att i den politiska världen och i materiellt afseende intaga den plats, som tillkommer detsamma såsom de öfriga mindre begåfvade eller urartade folkens läromästare och ledare. Lystnad efter utvidgad makt genom eröfringar från mindre eller svagare grannar har blifvit en följd af germanismens grundtanke. Däraf väcktes behofvet af enighet och ett starkt världsbetvingande *käjsardöme,* som förenar alla tyska folk. På så vis skulle ock den *europeiska suprematien* tillhöra Tyskland, och genom händelsernas gång blef *Preussen* den stat, som utsågs att utföra det germanistiska storvärket.

***

Skada att den skarpsinnige *Kant,* som dog 1804, ej lefde några årtionden senare. Han skulle med sina rättsprinciper och sina stora allmänt mänskliga synpunkter säkerligen ha häjdat germanismen med dess chauvinism. Kant svärmade för franska revolutionens principer, hyllade republikanismen och ville ej de skilda folkens afsöndring från hvarandra i trång nationalism, utan deras sammanslutning i ett världsborgardöme. Han utgaf midt under den stora revolutionen en märklig skrift: »Filosofiskt förslag till ständig fred» (1795) och visade där, hurusom freden skulle hvila på ett *förbund mellan fria stater,* som omfattade hela Europa och representerades af en *permanent kongress.* Första vilkoret vore dock, att alla stater skulle vara *republikanska,* ty under det en kung hyser föga betänkligheter att förklara krig, drager sig folket därför i det längsta, då det vet, att det utsätter sig självt för alla bördor och olyckor, som följa med krig.

Först när *rättsifvern* svetsat folken samman, skall den *värkliga* jämvikten hålla sitt inträde i världspolitiken i stället för *slugt beräknade afvägningar och maktbalanseringar* mellan förbund och motförbund.

Patriotismen var Kant allt för trång, han ville med lefvande sympati omfatta hela mänskligheten. Men han var

därför ingen naiv optimistisk drömmare, tvärtom, han kände för väl människornas svagheter, så att han snarare var pessimist, och gick så långt att han förklarade människosläktet utmärkas af »Thorheit mit einem Lineamente von Bosheit verbunden.» Kant såg ock med vemod på världshistorien, däri han ej fann någon planmessighet och god vilja, trots skenbar planmessighet här och där i detaljerna — »allt är i det stora hela sammanväft af dårskap, barnslig fåfänga, ofta också af barnslig elakhet och förstörelselusta». Han framhöll ock, att de mål, som människornaäflas om och ofta anse så omistliga, i sig själfva äro ömkliga nog. Och värre än så: under åberopande af dessa mål och under arbetet att nå dem, passa de på att tillfoga hvarandra allt upptänkligt ondt.

För Kant är kriget släktets skamfläck och han förklarade, att de största olyckor, som trycka civiliserade folk, härleda sig från kriget.

Ingen tysk filosof är mer oläglig för den germanistiska militärkulturen, men så är han också ordentligt död för densamma. Där passar ej hans ovillkorliga kraf på den rättsliga synpunkten.

Aldrig skulle *Goethe,* Tysklands allsidigaste snille, ha varit med om den tyska krigspolitiken och chauvinismen, som ju egentligen är preussisk. Han hade förkärlek för Shakespeare och det franska liksom för den klassiska forntiden, för Italien, Orienten. Han var naturforskare lika mycket som skald och »den store hedningen», som tagit djupa intryck af Bruno och Spinoza, kunde ej vara med om den kristna germanismen. Han beundrade Napoleon, som å sin sida uppsökte Goethe och uttalade de ryktbara orden: »Se där en man!» samt gaf honom hederslegionen. Goethe, som inspirerats af Nederländernas frihetskamp och härtigen af Albas gräsliga förföljelser att skrifva dramat »Egmont,» skulle nog, om han lefvat nu, ha skrifvit ett nytt nederländskt drama efter de tyska härjningarna i Belgien, fast det skulle få ligga otryckt än så länge, trots hans stora namn. Han skulle ej finna nåd för de maktägande i våra dagars Tyskland, fast hundratusentals tyskar årligen vallfärda till hans ryktbara hem i Weimar. Lefde han blott ännu! Det stora kriget hade då ej gjort Europa till ett helvete.

Ej heller skulle *Schiller,* författaren till »Nederländernas affall», »Don Carlos», »Jungfrun af Orleans», »WilhelmTell» m. fl. mästervärk, ha varit med om Tysklands chauvinistiska urartning och våldspolitik. Hela hans karaktär hade varit däremot. Han var alltid frihetens och de mänskliga rättigheternas apostel, hyllade republikanismen och blef af Nationalkonventet kallad till fransk medborgare. Schiller skulle måhända i våra dagar ha skrifvit ett annat drama »Die Räuber». Innehållet i detta förstlingsarbete är egendomligt. Den unge grefven Karl v. Moor, en välsinnad och sträfsam, men otyglad kraftnatur, som i sin bror har en grym motståndare, drefs af dennes lågheter att kasta sig in i de böhmiska skogarne med ett följe och förde såsom deras anförare ett »ädelt» röfvarlif.

Såsom historiker skulle Schiller ha bekämpat Treitschke med sin ädla entusiasm för rätt och sanning i alla folks lif. I sin förträffliga föreläsning om »Was heisst und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte?» (1789) visar han, hurusom mänsklighetens utveckling berott på en lång samvärkan af många skilda krafter och att det fordras ett rättvist erkännande af främmande förtjänst, som det filosofiska sinnet lämnar. Han tror på de skilda folkens fredliga samvärkan i en upphunnen *mänsklig period.* »Alla föregående tidsperioder ha ansträngt sig att åvägabringa vårt *mänskliga* århundrade. — *Skrankorna,* som afsöndrade stater och nationer, äro *genombrutna.* — Ett *världsborgarband* förenar nu alla tänkande hufvuden. — Det europeiska statssamhället synes vara förvandladt till en stor familj.»

VI.

Preussens förtryckande af dess polska undersåter.

Hvilken urartning har man ej bevittnat i den tyska politiken efter *Bismarcks* triumfer och sedan det bismarckska systemet mera allmänt godkänts af de herrskande klasserna och rent af dogmatiserats!

Före Bismarcks tid var opinionen gentemot *polackerna* helt olika mot nu. Tyska riksdagen i Frankfurt 1848 förklarade sålunda, att enda sättet att lösa den polska frågan, i enlighet med tyska folkets värdighet och värkliga intressen var, att Polen proklamerades som själfständig stat! Den tyske skalden *Herwegh* vädjade till alla tyska

folk för att förena dem till ett krig mot Ryssland och förklarade »intet fritt Tyskland utan ett fritt Polen; intet fritt Polen utan ett fritt Tyskland!»

Det byråkratiska och bismarckianska Preussen har sedan gisslat denna frihetsströmning och fordran på respekt för folkrätten såsom fantasteri och galenskap.

Preussens polska undersåter ha i kriget med Frankrike 1870—71 visat sig som tappra och pålitliga soldater, men icke desto mindre ha de ej fått skörda någon erkänsla därför (frånsett enstaka stridsmäns ordnar och tapperhetsmedaljer). Det synes tvärtom, som om preussarnes öfvermod blifvit än större äfven mot dem genom de gemensammasegrarne öfver fransmännen, och förorättningar ha blifvit större efter än före dem.

»Ditt polska svin», »din polska oxe» ha varit vanliga tillmälen till folket i de polska provinserna, och har en förolämpad bonde rest sig mot en myndighetsperson, vore han ock blott en folkskollärare, för slikt tilltal, så uteblir ej lagens stränga straff. De preussiska tidningarna veta då att omtala, hurusom den fredliga tyska befolkningen varit utsatt för förföljelse af en rå och okunnig folkhop, som upphetsats af katolska fanatiker och regeringsfiendtliga agitatorer! Men då en polsk deputerad i preussiska landtdagen, uppträder mot myndigheternas uppträdande mot polackerna, så hör ingen på de »polska klagomålen» och öfvergår landtdagen till dagordningen.

Länge utöfvade myndigheterna ett oförsynt tryck vid de politiska valen och skrämde bönder, som ännu voro militärpliktige, till att rösta för tyska kandidater. *H. Sienkiewicz* bondberättelse *Triumfatorn Bartek* utgör en upprörande skildring af dessa våldshandlingar.

Massutvisningen af polska undersåter från Preussen 1886 var en tyrannisk och obillig åtgärd, och framstående tyska rättslärda, t. ex. *Geffeken,* uttalade ock sitt ogillande däraf. Inga giltiga skäl förelågo. Om än afsikten att förhindra det polska elementets öfverhandtagande kunde berättiga förbud mot *invandring,* så var den ingalunda en berättigad grund för *utvisning* af polacker, sedan de blifvit tillstadda att lefva i Preussen och till stor del länge varit bosatta där.

Ryssland visste ock att utöfva vedergällning gentemot preussare i ryska riket, hvilka snart därpå utvisades massvis.

Hakatismen är benämningen, efter stiftarne: *Hansemann, Kennemann* och *Tiedemann* på en stor högpatriotisk förening: *Ostmarken-Verein — »Verein zur Förderung desDeutschthums in den Ostmarken»* — som har till mål att egga preussiska regeringen (om så behöfdes?) samt att själf förfölja Preussens polska undersåtar, att skada dem på allt sätt genom att beröfva dem arbete, stänga för dem alla vägar till ekonomisk värksamhet, få deras fosterjord från dem genom egendomsköp o. s. v.

Den främste stiftaren af föreningen, Hansemann, hade förr varit en fattig ämbetsman i Posen, men där förtjänat en ofantlig förmögenhet. Till tack därför synes han ha velat göra polackerna brödlösa.

Hakatismen, eller *H. K. T.-Verein,* bildades 1892 efter Bismarcks afgång och sedan Caprivi blifvit rikskansler. Därigenom hade polackernas ställning förbättrats, så att de fått mera drägliga beröringar med tyskarne. Hakatisterna företogo en pilgrimstur till Bismarck å Warzin och fingo strax hans välsignelse. De inbillade sina landsmän, att polackerna förtryckte tyskarne i de östliga provinserna och att de polska representanterna i riksdagen, som blifvit allt mer lojala och ofta röstat för regeringens propositioner, gjort detta af beräkning för att vinna fördelar för polackerna o. s. v. Härigenom upphetsades preussarne i hög grad och skapades snart en allmän animositet mot polackerna, och den nya föreningens uppgift förklarades vara att »hindra *polackernas öfvergrepp»!* Alldeles som de haft makt att begå sådana! Men med öfvergrepp har väl menats, att de trots svårigheter ej låtit sig förkväfvas, utan gått framåt i alla riktningar och sålunda betyda något och dessutom bevarat sin nationalitet. Detta har man ej gärna sett i Preussen, i synnerhet som polackernas antal — nära 3 millioner — utgör ett betänkligt hinder att, såsom man önskat, fullständigt germanisera provinserna Posen samt Ost- och Väst-Preussen.

Hakatismen har kommit att utgöra en stat i staten och har ej skytt att utöfva en värklig terrorism genom att delsreta polackerna för att få anledningar till klagomål mot dem, dels skrämma sådana preussiska ämbetsmän, som ville göra polackerna rättvisa och hvilka därför stämplades såsom fiendtliga mot den preussiska staten!

Allt, bokstafligen *allt* har gjorts för att förkväfva det polska elementet i nämnda provinser. *Inga ämbeten gifvas åt polacker;* dessa äro uteslutna från domstolarne, posten, skolorna etc. Polska jurister, som praktiserat under årtionden, få ej vidare några ämbetsplatser. Alla ämbeten besättas blott med tyskar, och likaså få blott tyskar järnvägstjänster.

För att germanisera polackerna har regeringen omsider infört *tvångsundervisning på tyska* i skolorna. Förr ägde skolundervisningen rum på polska i alla ämnen, men med tiden inskränktes genom skolförordningar användandet af polska språket, så att det endast användes i *religionsundervisningen.* Men slutligen (1901) *uteslöts polskan härifrån* och barnen skulle ock läsa de föreskrifna bönerna på tyska. Då uppstod en märklig rörelse: barnen strejkade, de vägrade att svara på frågor ur katekesen och likaså att läsa bönerna på tyska. Denna strejk blef allmän och omfattades af nära 100,000 barn i hela Posen. Barnen bestraffades med ej blott strafftimma, utan ock med stryk, hvilket väckte en oerhörd förbittring i hela Europa. Särskildt blef »Wreschen-affären» (1901) uppmärksammad. Efter en barbarisk afstraffning af en hop barn i folkskolan i Wreschen, inträngde några mödrar i skollokalen till barnens skydd; polis tillkallades och arresteringar ägde rum, hvarför flera mödrar dömdes till stränga straff, ända till 2½ års tukthus! Furst Radzivill interpellerade i tyska riksdagen rikskansleren Bülow om händelsen, men denne tog saken lätt, förklarande, att »rikets anseende ej lidit genom myndigheternas åtgörande i Wreschen», och grefve Limburg-Stirum försvarade de tyska skollärarnes prygelmetod.Rikskansleren *Bülow* framställde för preussiska landtdagen 1902 ett tyranniskt lagförslag om *tvångsexpropriation* för att fördrifva polackerna från deras egendomar, under förebärande, att »den polska frågan var den fråga, på hvars lösning vårt fäderneslands närmaste framtid beror». Detta uttalande var enligt »Die Post» alldeles riktigt och bevisades af den aldrig hvilande ifver, hvarmed *»polska faran»* från alla håll belystes och diskuterades. Denna ifver, skref tidningen, måste fortsättas, tills man ej längre har någon polsk fara. Men det skall dröja länge, och »synnerligen olyckliga synas förhållandena vara i Östern för tyskheten. Tysklands koloniserande kraft kan ej visa sig där, och mer och mer får det öfvergå från offensiven till defensiven.»

Somliga — D:r *K. Busse* m. fl. — hade en tid önskat skapa ett *universitet i Posen,* men många — bland annat D:r *E. Stumpfe* — varnade därför, då de ansågo, att polackerna snart skulle bilda majoritet där och att det skulle bli en tummelplats för nationella strider. Stumpfe förklarade (i »Polenfrage und Ansiedelungskommission», 1902) bland annat, att »den preussiske skolmästaren ej skall kunna öfvervinna 'das Polenthum', utan i stället skulle sätta det i stånd att med framgång bekämpa tyskheten. Ju mer vi höja polackernas bildning och kulturståndpunkt, desto mer försvåra vi vår kamp mot dem. — Vi måste *germanisera* genom en *massvis, oafbruten tysk invandring,* eljest nå vi intet mot polackerna.»

Alldeles som för 1000 år sedan (se sid. 25).

»Genom tysk massinvandring måste vi göra oss till landets värkliga herrar, vi måste utrota polackerna i de af dem bebodda gränsområdena.»

Tyskarne i Posen lefva ett isoleradt lif; de äro afskilda från Tyskland och lefva i ett främmande land, där de ej äro omtyckta. De bege sig ock ej gärna till Posen. Intethögre borgerskap finns där och ej heller finns tillfälle till ett lifligare andligt lif. De, som kunde kulturellt värka för provinsen, skynda bort så fort som möjligt.

Föga har Preussen vunnit genom försöken att germanisera Posen, trots flera hundra millioner mark, som utgifvits för den tyska koloniseringen. Polackerna betraktas som fiender och de ha rent af gjorts till fiender genom brutal behandling af dessa Preussens undersåter.

Är det då underligt, att hela den bildade världen utanför Preussen varit upprörd öfver denna behandling af Posens polska folk. Den store polske diktaren *H. Sienkiewicz,* som fått Nobelpriset af Sverige, vädjade till den

europeiska opinionen i fråga om Preussens behandling af sina polska undersåter, och han fick längre eller kortare svar af 254 kända personer i alla Europas länder, som representera humanitet, upplysning, rättvisa och sanning. Alla uttalade sin förkastelsedom öfver Preussens beteende, och svaren fylla en väldig volym på 282 sidor, som Sienkiewicz utgifvit med titeln: »Prusse et Pologne, enquête internationale» (1909). »Härmed är det, säger han, ej längre en process mellan preussiska idéen och några millioner polacker, utan mellan denna idé och hela mänsklighetens kränkta samvete. Alla nationers ädlaste representanter ha dömt i första instansen, framtiden skall afge sin dom i kommande instanser».

VII.

Det Dansk-tyska kriget 1864. Bismarcks machiavellism. Preussens förtryckande af slesvigarna.

Öfverallt rådde förvirring i de tyska staterna i midten af 19:de århundradet.

Ohållbarheten i de inre förhållandena i Österrike var det, som bestämde detta rikes tyska politik. Den germaniserande centralisationens system, som länge tillämpats, kunde ej utan den närmaste förbindelse med Tyskland, men med afgjord hegemoni öfver detta, hoppas besegra motståndet från de andra nationaliteterna, i synnerhet Ungern.

Det är märkligt nog, att då man nu i Tyskland så mycket talar om Tysklands »organisatoriska kraft», om att Tyskland upptäckt »organisationens faktum och därför skall organisera världen» (prof. *Ostvald*), så är det först på allra sista tiden som Tyskland visat denna organisatoriska förmåga. Under 19:de århundradets större del rådde värkligt kaos i Tyskland. Tvedräktsandan splittrade — alldeles som hos de gotiska folken i forntiden, då de sökte nya hem i romerska riket — staterna kunde ej enas, det förra tyska riket vacklade i sina grundvalar och furstarna arbetade liksom folken så grundligt som möjligt att omöjliggöra hvarje sträfvan efter enhet och frihet. Särskildt framstod antagonismen mellan Österrike och Preussen, som bådatraktade efter hegemoni, och spänningen dem emellan blef allt starkare ända in på 1860-talet, så att man var alldeles rådlös, hur förvirringen skulle sluta. Då kommo ändtligen de slesvig-holsteinska angelägenheterna att bli en anledning till ett mera aktivt ingripande af Preussen, hvarigenom detta land hoppades få öfvervikten.

Den långvariga striden om Slesvig-Holstein — alla statsmäns och publicisters fasa — som berodde på invecklade arfsförhållanden samt inbyggarnes skilda nationaliteter — ledde omsider efter Fredrik VII:s uppstigande på Danmarks tron (januari 1848) till bildandet af ett upprorsparti med prinsen af Augustenborg-Noer i spetsen. Dennes bror hertigen af Augustenborg ledde i Berlin hela företaget och fick understöd af kungen af Preussen. Partiet ville söndra härtigdömena från Danmark och genomdref, att en deputation till Tyska förbundsdagen i Frankfurt begärde Slesvigs upptagande i Tyska förbundet, *dit det aldrig hört,* såsom fallet var med Holstein. Germanisterna i Tyskland kommo på denna tid att rikta s. k. rättskraf på andra nationer för att med maktspråk få dem genomförda af Frankfurter-församlingen. Några anspråk på Slesvig, som *alltid varit ett danskt land,* hade Tyskland ej, men icke desto mindre försökte man — språkforskaren *Grimm* — att med ett fornnordiskt skäl stödja annekteringskrafvet. Jutland hade för 1400 år sedan haft en befolkning af goter, angler och sviter, som utdrifvits af de från Norden kommande danerna!

Fredrik VII af Danmark afgaf den förklaringen, att Holstein skulle som en själfständig, till Tyska förbundet hörande stat erhålla en särskild styrelse, men Slesvig skulle oskiljaktigt vara förenadt med Danmark. 1848 kom det till krig — som varade 2 år — med hertigdömenas upprorsparti, som fick hjälp af preussiska och andra tyska trupper, underdet Sverige-Norge sände en här till Danmarks hjälp och en österrikisk här också understödde danskarne. Efter omväxlande framgångar segrade danskarne slutligen vid Isted, Mysunde och Fredriksstad (1850).

Å en konferens i London 1852 ordnade därpå stormakterna samt Sverige-Norge frågan om arfsföljden så, att prins *Kristian* af Glücksborg (sedermera Kristian IX) tillerkändes arfsrätten till hela danska monarkien, hvarmed ock härtigdömenas union med Danmark stadfästades.

Året förut hade härtigen af Augustenborg vid sitt hedersord *formligen afsagt för sig och sin familj sina anspråk på härtigdömena* och till ersättning därför samt för sina genom hans förräderi 1848 förfallna gods af Danmark fått 6½ millioner kronor.

Då danska regeringen 1857, för att få slut på tvisterna om härtigdömenas förvaltning, uttalade sig för den enda riktiga lösningen, att *Holstein skulle utsöndras* och *Slesvig närmare införlifvas med Danmark,* hotade Tyska förbundet med militär-exekution för att upprätthålla föreningen mellan Slesvig och Holstein, och nya hotelser utgingo 1860 från de tyska makterna af samma anledning.

Att skapa en särskild ny mellanstat, fantasistaten »Slesvig-Holstein», som skulle tillhöra Tyska förbundet, var hvad man ville; men detta mål var en orimlighet med hänsyn till 19:de århundradets stora politiska princip, nationaliteten, ty det afsåg en stat af två skilda nationaliteter.

Omsider hade *Preussen* blifvit allt bättre rustadt för att förvärkliga den *tyska enhetstanken,* och här grundades i början af 1860-talet ett nytt militärvälde, där begreppet folkrätt så godt som bannlystes. Denna urartning berodde främst på den hänsynslösa »blod- och järnkansleren» *Bismarck.* Med list och despoti besegrade han sina motståndare i riksdagen och förklarade, i enlighet med sin princip:*makt går före rätt,* att »Tysklands enhet ej kan grundas med fraser och majoritetsbeslut, utan endast med *blod och järn»!*

Denna Tysklands Machiavelli inledde sålunda en ny fas i landets politiska utveckling, germanismen blef allt annat än kristlig, och man kan säga, att det var en *diabolisk germanism,* som nu vidtog.

Danmark blef det land, som först skulle släppa till blod för murbruket till den tyska enhetsbyggnaden, och Preussen skulle bli den härskande staten i Tyskland.

Med återupptagandet efter Fredrik VII:s död af tvistefrågorna om arfsföljden i Slesvig och Holstein kom ock frågan om Tysklands nydaning till behandling, och det lider ej ringaste tvifvel, att den beräknande och om medlen fullkomligt likgiltiga Bismarck inblandade sig i Slesvigs och Holsteins angelägenheter i afsikt att genom en lätt vunnen seger *lägga härtigdömena under Preussen* och därigenom skaffa sig det inflytande han förut saknat i preussiska riksdagen. Här hade det liberala *Framstegspartiet,* som representerade tidens humana sträfvan, i början af 1860-talet en afgörande öfvervikt och motsatte sig krigspartiets betungande härordningsförslag såsom obehöfligt.

Ministären *Hall* trodde sig 1863 kunna hoppas på en lycklig lösning af den slesvigska frågan genom utsikten till en *allians med Sverige-Norge,* som *Karl XV* för sin del afslutat med *Fredrik VII.* En ny författning antogs d. 13 nov. 1863, enligt hvilken kungarikets och Slesvigs gemensamma angelägenheter skulle öfverlämnas till en representation bestående af en tvåkammars-riksdag, under det man öfverlämnade åt framtiden att afgöra, huruvida Holstein ville inträda i föreningen, och den nya grundlagen *antogs af danskar och slesvigare i förening.*

Då *Kristian IX* bestigit tronen kort därpå, stadfästade han författningslagen, som alltså blef *November-författningen.*Bismarck har i hans af hans sekreterare *M. Busch* utgifna memoarverk, »Minnen och Erinringar» själf tecknat sin machiavellistiska politik gentemot Slesvig-Holstein. Han säger här bl. a.: »Enligt min åsikt måste den definitiva lösningen af den danska frågan sökas i *härtigdömenas förvärfvande för Preussen.* Detta uttalade jag i ett statsråd strax efter Fredrik VII:s död. Jag erinrade konung Wilhelm om, att hvar och en af hans närmaste företrädare hade *skaffat staten en utvidgning.* — — Jag uppmuntrade honom nu att göra detsamma.

I protokollet saknades detta mitt yttrande. Då jag frågade geheimerådet Costenoble, hvilken det ålåg att föra protokollet, hvarför han icke medtagit detta yttrande, svarade han, att konungen ansett, att *jag själf helst skulle se, att mina yttranden icke fördes till protokollet.* H. maj:t tycktes hafva trott, att jag talat *under Bacchus inflytande* efter en frukost och att jag skulle vara glad att icke mer höra talas därom. Men jag höll på, att yttrandet skulle föras till protokollet, hvilket också skedde. *Kronprinsen* (sedermera kejsar Fredrik) *höjde, medan jag*

talade, händerna mot himlen, som om han betviflat, att jag var *vid mina sinnen.* Mina kolleger förhöllo sig tysta.»

I sin karaktäristiska urartning fattade ej Preussens störste machiavellist, att hans förslag så stred mot all folkrätt, all human och upplyst politik, att omgifningen ej kunde annat än anse honom drucken eller eljest från sina sinnen! Hans härskaremani hade alldeles förblindat honom och han tyckes med hån ha betraktat kronprinsens vädjan till himlen i denna orättfärdiga sak.

Hvad tjänar det till att alls tala om de förvirrade rättstvisterna om arfsföljden till härtigdömena? Deras eröfring hade blod- och järnkansleren beslutat och han visste att listigt begagna sig af härtig *Fredriks* af Augustenborgsuppträdande, då denne svek sin ingångna förpliktelse gentemot Danmark och fordrade härtigkronan.

Det är öfverhufvud taget egendomligt att tyskarna i fråga om den Slesvig-Holsteinska frågan med envishet stödt sig på vissa äldre bestämmelser, då de haft skenbar fördel däraf — äfven om de varit olagliga — men frånsedt andra bestämmelser, som vederlagt deras påståenden och varit fullt lagliga och traktatmässigt stadfästade. Fastän stora felsteg och försummelser från danska regeringens sida blifvit begångna, hvarigenom tvetydigheter och förvecklingar ibland uppstått, kan man dock ej annat än fullständigt medgifva, att de tyska föreställningarna om härtigdömena, synnerligast Slesvig, väsentligen hvilat på rättsförvridningar och dikter.

Hos de tyska staterna fanns emellertid ingen enighet rörande Slesvig-Holstein. Två riktningar gjorde sig gällande. Den ena, som fann medhåll af mellanstaterna, gick ut på att erkänna prins Fredrik af Augustenborg som härtig af Slesvig-Holstein, trots faderns afsägelse, och ville skapa en ny mellanstat. Man genomdref ett beslut af Tyska förbundet, att Holstein skulle besättas af en exekutionshär, och 12,000 man saxare och hannoveranare ryckte ock in i landet utan motstånd.

Det stred emellertid alldeles mot Bismarcks plan, att en ny mellanstat bildades, och han fick därför Österrike att förena sig med Preussen att hindra detta och i stället *anfalla* Danmark; men Österrike gick in på uppmaningen mer för att tygla än för att understödja Preussen. Båda staterna bröto emellertid härmed förbundslagen, som bjöd minoriteten att foga sig efter majoriteten, och förklarade sig vilja taga saken om hand utan hänsyn till de andra staterna. Kort därpå (20 jan. 1864) ryckte en här af 39,000 preussare och 21,000 österrikare in i Holstein.

Förhållandena blefvo nu förvirrade nog för tyskarne ideras skilda intressen. Hvad skulle nu saxarna och hannoveranarne göra? Deras befälhafvare funno nödvändigt att utrymma den östliga delen af Holstein åt preussarne och österrikarne och för resten kommendera ’för fot gevär'.

Uppmanade att utrymma Slesvig — en *dansk provins!* — vägrade danskarna detta, hvarpå preussarna och österrikarne grepo till offensiven. Danska hären, 38,500 man, drog sig nu tillbaka till Dybböl och ön Als, och länge försvarade danskarne tappert Dybbölsskansarne, men de togos slutligen med storm (den 18 april) af preussarne, som nu för första gången hade bakladdningsgevär samt räfflade kanoner, som kunde uppställas på så stort afstånd, att de voro utom skotthåll för danskarnes gamla slätborrade kanoner.

Stillestånd slöts och en konferens hölls nu i London af stormakterna samt Sverige-Norge. Man enades slutligen om en delning af Slesvig, hvars rent danska del enligt delningslinien Flensburg—Höjer-linien skulle tillhöra Danmark. Men i ofattbar blindhet antog ej danska regeringen detta förslag, och då konferensen sålunda strandat, upptogs kriget igen; efter få dagar intogs ön Als, som utrymdes af danskarna. Härmed var kriget slut och Danmark måste gå in på freden i Wien (okt. 1864), som bestämde, att Holstein och Slesvig afträddes till Preussen och Österrike.

I Tyskland, där man så ifrigt förfäktat nationalitetsprincipen, så länge det gällde tyskar under Danmarks välde, samt förklarat, att kriget förts för att befria de »tyska bröderna», där fann man nu alldeles i sin ordning, att 200,000 danskar i Slesvig tvingades att bli tyska undersåtar. Bismarck lät, för att kunna stödja sig på någon skenbar s. k. rätt, Preussens kronjurister uttala sig om besittningen af härtigdömena och fick detta dråpliga svar:

deras rättmätiga härskare vore kungen af Danmark, mensedan denne (genom fredsslutet) *»afstått sin rätt* till Preussen och Österrike», voro dessa härtigdömenas rätta herrar!

Protester reste sig dock snart i Tyskland. Nationalföreningen brännmärkte på ett möte i Eibnach (okt. 1864) utlämnandet af härtigdömena till det frihetsfiendtliga regeringssystemet i Preussen, och kort därpå utslungade 36-mannautskottet i tyska Abgeordnetentag en ljungande proklamation mot annekteringen. Men intet hjälpte. Makt skulle gå före rätt, och den gamla tyska rättskänslan skulle förkväfvas.

***

I *Sverige* var, liksom i *Norge,* intresset för Danmarks sak allt ifrån krigets början synnerligen lifligt, och bitterheten mot Bismarck och Preussen allmän. *Karl XV* önskade allians med Danmark för att försvara Slesvig, och gjorde allt hvad han kunde för att få Sverige med i kriget. Men han stötte på motstånd hos flertalet af sina ministrar, som af klokhetsskäl motsatte sig hans sträfvan. Statsminister *Louis De Geer,* en ärans man, har om denna sak lämnat intressanta meddelanden i sina »Minnen» (1892). Utrikesministern *Manderström* hade flera år kämpat till Danmarks förmån och synes ha önskat att Sverige-Norge uppträdde som Danmarks bundsförvandt, sedan Karl XV i juli 1863 i Halls närvaro lofvat Fredrik VII en allianstraktat. Ett förslag därtill uppsattes och därom öfverlade Karl XV i september 1863 med flera af ministrarna. Men starkt motstånd mötte. Gripenstedt framhöll med mycken kraft det vådliga för Sverige att förbinda sig till krig mot Tyskland, och »kungen var så ifrig att vederlägga honom, att det var svårt för de öfriga att få yttra sig något vidlyftigare».

De Geer och norska statsministern afstyrkte traktaten,så framt vi ej fingo biträde af åtminstone en stormakt. Slutet blef, att England, Frankrike och Ryssland uppmanades att komma Danmark till hjälp och med löfte att i sådant fall medvärkan af Sverige och Norge kunde påräknas. Karl XV gaf sig dock icke, utan ville infria sitt gifna ord och försökte därför bilda en ny ministär — ehuru förgäfves.

De Geer ansåg att, huru än sakerna ställde sig under tvisterna mellan Danmark och de tyska staterna rörande Slesvig-Holstein, intet kunde göras från vår sida. Han skrifver: *»Tysklands värkliga skäl* till kriget var ingenting annat än *eröfringslust* och alla andra förevändningar voro endast svepskäl». »Själf är jag ännu af den tro, att Sveriges deltagande icke skulle afvändt kriget eller gifvet det en europeisk karaktär, utan att det skulle slutat på alldeles samma sätt, endast med den skillnaden, att vi tillsammans med danskarna fått stryk, i synnerhet som vår armé befann sig i ett mycket underhaltigt skick».

Skandinavismens anhängare, som hoppats på deltagande i kriget, kände bitterhet mot ministären och i början af mars 1864 i Stockholm tog sig detta luft i folkförsamlingar och fönsterutslagningar, i synnerhet hos Manderström. I Norge sökte skandinaverna förmå stortinget att afgifva en opinionsyttring för hjälp åt Danmark.

Opinionen för Danmarks sak gaf i de båda andra skandinaviska länderna ytterligare ett starkt bevis om sig genom deltagande i kriget af en mängd *frivilliga.* Ett 90-tal officerare och ett 20-tal läkare från Sverige voro med. Bland de senare var jag, då en 22-årig kandidat, och jag tror, att de frivilliga i allmänhet voro besjälade af samma öfvertygelse, som dref mig ut i kriget, eller med få ord, att tyskarne ingen orsak hade till krig och att rätten var på Danmarks sida. Det var mig ett behofatt bispringa lidande medbröder i den strid, som våld och orätt påfört dem.

Jag var en tid på Augenstenborgs slott, förvandladt till fältlazarett, och uppehöll mig vid första liniens ambulans i Sönderborg midt emot Dybböls skansar dagen före stormningen däraf, den 18 april. Där rådde förödelsens stygelse: sönderskjutna och rykande hus, kommande och gående aflösningsmanskap för skansarne, bårar och vagnar med sårade, i ambulans-lazaretten bleka ansikten och blåa läppar, * i operationsrummen formligt blodbad, såar fulla med blod, amputerade lemmar kringströdda, rysliga sår, och alltjämt dånade preussarnes kanoner och hördes granaternas ilskna hvinande öfver platsen.

Sådant glömmer man aldrig, sådant ger ock anledning att tänka på politiken, på upphofsmännen.

Det dansk-tyska kriget var ej egnadt att i Skandinavien stärka känslan af gemenskap med de tyska germanerna. Tvärtom, Tyskland, eller rättare Preussen blef oss anti-patiskt, d. v. s. dess politik, särskildt dess egentliga ledare

Bismarck, som ock alltid varit synnerligen illa anskrifven, ja hatad i Skandinavien för sin våldspolitik.

Det märkliga, det orimliga är, att tyska riket, grundadt på germanismens systematiska utbildning och sålunda hvilande på nationalitetsprincipen, själft kränkt andra nationers rätt; och många dess lärda chauvinisters framställningar ha utgjort hån mot historien.

Preussens förtryckande af slesvigarna.

Då efter tyska inbördeskriget 1866 fred slöts i Prag genom Napoleon III:s bemedling, bestämdes, att Österrike skulle öfverlåta sina rättigheter till Slesvig-Holstein till Preussen; dock gjordes följande vilkor i art. V: att be-*befolkningen i Slesvigs nordliga distrikt skulle, då den genom fri omröstning uttalat sin önskan att bli förenad med Danmark, afträdas till Danmark.»*

Preussen förklarde emellertid kort därpå (Dec. 1866) härtigdömena Slesvig och Holstein införlifvade med riket, hvarigenom danskarna i Nord-Slesvig strax tvungos att bli preussiska undersåter.

Kölnische Zeitung försvarade 1866 ifrigt nord-slesvigarnes sak och tillrådde bestämdt uppfyllandet af Pragerfredens art. V. Den skref bland annat: att »det skulle vara en statsklok handling att frivilligt afstå från Nord-Slesvig» och betonade, att »Preussen lofvat det i Pragerfreden,» tilläggande: »vi fatta ej, huru *man törs tro,* att Preussen skulle låta den fördelaktigaste fred, som det någonsin slutit, bli ofullständig genom att *ej uppfylla en högtidlig förpliktelse,* hvilken det ingått inför hela Europas ögon!»

Då den preussiska landtdagen skulle i dec. 1866 behandla frågan om Slesvigs och Holsteins anknytning till Preussen och ett utskott uttalat hoppet om aflägsnandet af Pragerfredens art. V, förklarade *Bismarck:* »Jag har alltid varit af den meningen, att den befolkning, som *icke vill vara preussisk eller tysk* och som, med otvifvelaktigt uttalad vilja, vill tillhöra en omedelbart angränsande stat af dess egen nationalitet, *ej bidrager att styrka den makt,* från hvilken den sträfvar att skiljas. — — Jag anser nödvändigt att bemärka, att vi genom utskottets och landtdagens beslut *omöjligt kunna lösgöra oss från förpliktelser, som vi ingått; vi måste hålla dem,* men vi skola bringa dem till utförande på sådant sätt, att det vid den omröstning, som skall bilda grundvalen för vårt tillvägagående, ej blir något tvifvel om dess *frivillighet och oafhängighet* samt om den afgörande vilja, som därvid skall kungöras.»

Bismarcks organ *Norddeutsche Allgem. Zeitung* förklarade våren 1867 i en artikel om art V, som ansågs som ett uttryck för preussiska regeringen afsikter, att Preussen ville låta omröstningen ega rum, men *ej förr än* befolkningen efter *längre tids förlopp* hade lärt känna det preussiska herraväldet, ty då först kunde de rösta fritt.

Hvad Bismarck och hans organ afsågo var, att man »efter en längre tids förlopp» skulle ha drifvit ut ett större antal danskar ur Slesvig och skaffat in tyskar i deras ställe, så att man fick ett godt resultat af omröstningen. Men det gick ej som man beräknat.

Prager-traktatens art. V ströks utan vidare efter 12 år, därunder intet erbjudande om dess uppfyllande gjorts och inga tilldragelser timat i Slesvig eller Danmark, som kunnat motivera dess upphäfvande. Löftet om omröstning återtogs genom en öfverenskommelse, daterad Wien den 11 okt. 1878, mellan tyske och österikiske käjsaren, och detta häpnadsväckande traktatsbrott har man officiellt gifvit den harmlösa benämningen *»revision».* Denna befrielse för *Wilhelm I* att fullgöra sin förpliktelse anse politiska författare i Bismarcks anda, såsom prof. W. Müller, m. fl. vara Österrikes tack för tjänster, som tyska regeringen lämnat detta land under den orientaliska krisen och å Berliner-kongressen 1878.

I ifrågavarande »revision», heter det, att »den i detta fördrag (Prager-traktaten) upptagna bestämmelsen om en möjlighet (Modalität) af ett återlämnande af Slesvigs nordliga distrikter till Danmark ej ännu genomförts»: här framhålles tydligt att *»tyske käjsaren fäster vikt vid aflägsnandet af denna möjlighet»* och får man vidare veta, att »käjsaren af Österrike inser *de svårigheter,* som ställa sig i vägen för genomförandet af denna 5:te artikel». Hvilka dessa svårigheter voro, antydes ej, och kunde näppeligen antydas, alldenstund inga sådana funnos —

annat änmissräkningen att under 12 år ej ha lyckats att förtyska Nord-Slesvig, trots alla försök med skoltvång, språktvång o. s. v.

Ifrågavande revision af Prager-traktaten bestod i all sin lakoniska korthet däruti, att art. V *förklarades ej längre äga giltighet* (»ausser Giltigkeit gesetzt»)!

Dylika »revisioner» kallas *godtycklighet* eller *våld* på europeiska tungomål, och visst är, att Prager-traktatens art. V längesedan skulle varit uppfylld, därest en mäktig stat funnits i Europa, som kunnat gifva eftertryck åt den politiska moralens fordringar samt skydda de mindre nationernas rätt. Men Frankrike var besegradt och Preussen hade blifvit allt *starkare* på de 12 åren och visste, att ingen annan makt skulle för »revisionen» af Prager-traktaten våga antasta denna hotfulla militärstat. Öfverenskommelsen af den 11 okt. 1878 tillintetgjorde hvarje illusion rörande förhoppning om Slesvigs återlämnande till Danmark. Den stadfästade annekteringen såsom en eröfring i äldre tiders anda, d. v. s. utan hänsyn till folkrätt eller nationalitet eller historisk utveckling.

Förgäfves ha bismarckianska publicister och historiker sökt inbilla världen, att »glädjen i de nordslesvigska distrikten var stor vid offentliggörandet af öfverenskommelsen» o. s. v. *(W. Müller);* alltjämt äro de danska slesvigarna missnöjda öfver införlifningen, och de ha också ständigt bevisat detta genom att sända danska ombud till riksdagen i Berlin.

Med anledning af *Wilhelm II:s* besök hos *Kristian IX* 1888 framställdes i inflytelserika organer antydningar om genomförande af ifrågavarande artikel. Men vid den tyska pressens dryftning af denna fråga menade dessvärre tidningar af alla färger, t. o. m. frisinnade och själfständiga, att »Pragerfredens 5:te artikel numera kan både ur *politisk* och *rättslig* synpunkt anses såsom *bortfallen» (Vossische Zeitung).*Öfverraskande är att se eljest goda politiska författare, såsom ledamoten af tyska riksdagen d:r *K. Baumbach* (i sitt *Staats-Lexikon,* 1882), omtala ifrågavarande vilkors »aflägsnande genom en öfverenskommelse mellan Preussen och Österrike» såsom ett *fullbordadt faktum,* utan att bifoga någon bemärkning om det oberättigade däri.

Då en adress rörande slesvigska frågan tillställts tyska riksdagens frisinnade medlemmar 1889 af Positivistiska Samfundet i Stockholm genom författaren till detta arbete, skref *Freisinnige Zeitung* bland annat:

»I detta dokument ställes den uppfordran till riksdagens frisinnade medlemmar, att vi skola värka för att det tyska språket varder afskaffadt i de dansk-slesvigska folkskolorna och att de nordliga distrikten af Slesvig afstås till Danmark. Dessa herrar kunde ha besparat sig sitt omak och sina tryckningsomkostnader.»

Kölnische Zeitung, som aftryckte ofvanstående, fogade därtill följande anmärkningar:

»En dylik *förnärmande uppfordran* från utländska »fredsligemedlemmar skulle väl icke ha blifvit ställd till de tysk-frisinnade, om ej deras upprepade, med polacker, welfer och socialdemokrater afslutade vapenbrödraskap, deras fiendtliga hållning om de kolonialpolitiska företagen och deras metod i striden mot Bismarck hade i utlandet väckt en skef föreställning om det tysk-frisinnade partiets mål och natur. De tysk-frisinnade måste en gång för alla göra till regel att icke låta kampen mot regeringens politik urarta till en kamp mot det tyska fäderneslandets lifsintressen; de skola då icke i framtiden upplefva den *skammen* att af *utländska fiender till det tyska riket* tagas för principiella motståndare till *germanismen.*»

Att gilla Tysklands hänsynslösa behandling af ett par hundra tusen *danskar*, hvilkas rätt till omröstning rörandenationalitet under många år erkändes, och den preussiska statens annektering af Nord-Slesvig, därtill ingen sorts historisk grund finnes, med oberopande af *»tyska fäderneslandets lifsintressen»* utvisar blott, huru långt urartningen kan gå genom häfdvunnen våldspolitik.

Protester mot den slesvig-holsteinska införlifningen ha ej saknats i Tyskland, ehuru de varit få. Sålunda sökte hamburgaren d:r *F. H. Geffken,* diplomat och professor i folkrätt, att förhindra denna införlifning, liksom han ock efter dansk-tyska kriget uppträdde mot Bismarck i London i Luxemburg-frågan. Ej underligt därför, att då Bismarck sökte (1888) att anlägga rättegång mot honom för hans utgifvande af utdrag ur käjsar Fredriks dagbok,

utvisande dennes medvärkan till Tysklands enhetsvärk, råkade Bismarcks hela nervsystem i uppror, och han sökte först stämpla utdraget som understucket, hvarpå, då detta ej lyckades, han lät förklara det *straffbart!* Han ville krossa sin gamla vedersakare, som försvarade rätten mot våldet. På det mest barbariska sätt blef Geffken insatt i fängelse och anklagad för majestätsbrott, men blef dock frikänd af domstol.

***

Preussiska regeringen har efter annekteringen af Slesvig systematiskt och hänsynslöst sökt undertrycka det danska språket bland de danska slesvigarna och förföljt alla tecken på deras fosterlandskärlek till Danmark. Många ha därför småningom utvandrat från Slesvig till Danmark eller till Amerika, hvarigenom de danska slesvigarnes antal, som 1864 var inemot 200,000, något nedgått. Enligt officiella uppgifter funnos 1890 ungefär 135,000 danskar i Slesvig, hvilka tillhörde preussiska staten, och dessutom ungefär 30,000 s. k. »utländska» danskar.Tyskan infördes som undervisningsspråk i alla ämnen i Slesvigs skolor 1889; undantag fingo dock äga rum beträffande religionsundervisningen. Men ingen undervisning i danska får äga rum. Inga danska lärare få finnas, inga familjer få ha informatorer — då de sannolikt skulle vara danskar — och *föräldrar få ej själfva undervisa sina barn!* Sker så, åtalas de och straffas (närmast med böter) i enlighet med en förordning, att ingen får undervisa, som saknar »moralisk kompetens» — och denna anses danska föräldrar sakna, då de ej äro goda preussiska undersåter!

Preussiska regeringen har ock förbjudit föräldrar att sända sina barn till skolor i Danmark. Förmyndare, som sända barn efter konfirmationen till danska skolor, straffas.

En tysk sångbok *(Liederbuch)* infördes 1884 genom en regeringsförordning i Slesvigs skolor, och då föreskrefs, att skolbarnen skulle lära minst 20 af bokens sånger utantill. Af dessa 20 sånger äro 12 tyska nationella och krigs-sånger, och det må särskildt framhållas, att man bland dessa finner den bekanta *Preussenlied*: »Ich bin ein Preusser.» Men ej nog med denna historiska oegentlighet. Sången bestod ursprungligen af 5 verser, men för slesvigarne tillfogades 1869 en 6:te vers af Geheime-Regierungsrath *Schneider* (en invandrad tysk), och denna har följande lydelse:

»Und wir, die wir am Ost- und Nordensee als Wacht gestellt, gestählt von Wog und Wind, wir, die *seit Düppel* durch des *Blutes Bande* an Preussens Thron und Volk gekettet sind, wir woll'n nicht rückwärts schauen, nein vorwärts mit Vertrauen! Wir rufen’s laut in alle Welt hinein: *auch wir sind Preussen, wollen Preussen sein!»*

Ej blott genom införandet af tyska språket är det som skolorna i Slesvig skola värka nedbrytande på befolkningens nationella lif, utan ock genom undervisningen i historia.I »Heimathskunde» (Hemlandsbeskrifning) få barnen intet veta om Slesvigs historia före 1864: att landet varit danskt från urminnes tid och att det alltid haft dansk lagstiftning o. s. v., och Danmark omtalas som ett utanför stående eller fiendtligt land, hvarmed härtigdömet varit förenadt, men hvarifrån det nu lyckligtvis är skildt!

»Fäderneslandets historia» skildrar Tysklands storhet i medeltiden och dess senare förfall, intill den tid, då Preussen träder fram; dess furstars politik har varit patriotiskt uppoffrande och trofast som ingen annan, under det grannarnes politik bestått af intriger och våld; därför belönas ock Preussen. Schlesiens eröfring, Polens delning, Hannovers annektering m. m. utvisa Guds underbara ledning af sitt utvalda folk, det stora rike, som anses ha fördunklat alla andra nationer. Vid sidan af denna härlighet framställes Danmarks historia och kultur endast sällan, och då vanligen med medlidande eller förargelse.

Barnen ha straffats, om de i skolan eller på dess lekplats *talat danska!* På somliga ställen, t. ex. i Aabenraa, hade man en tid infört ett bötessystem, så att barnen i skolan fingo plikta för hvart danskt ord de uttalade, senare ändrades straffet till att »sitta efter». Det är ej ovanligt, att kroppslig aga tilldelas de barn, som ej kunna framsäga de tyska lexorna, och en öfverlärare Blohm i Haderslev var på 1880-talet särskildt beryktad som en af Slesvigs värsta skoltyranner i detta hänseende.

Men ingenting har hulpit germaniseringen. Slesvigarne ha förblifvit lika danska som förut och se till Danmark

som sitt moderland, tillegnande sig alltjämt dansk odling. Större delen utgöres af välmående bönder, och dessa utmärka sig, såsom jag erfarit under en resa i Slesvig för ett årtionde sedan, för en hög grad af bildning.

Det är ock i självfva värket i känslan af vanmakt i frågaom att förtyska Nord-Slesvig, som öfverpresidenten *Köller* hösten 1898 förordnade om de upprörande utvisningarna af danskar från Slesvig. Dessa upprörde på det djupaste rättskänslan i hela den civiliserade världen och framkallade i Tyskland bestämda protester, såsom af riksdagsmännen *E. Richter* och *Vollmar,* prof. *H. Delbrück* (konsertiv, prof. i historia vid Berlins universitet), prof. *Kaftan, Münchener Allg. Zeitung* m. fl. organ för den upplysta opinionen i Tyskland. Att regeringen lät anställa åtal mot prof. *Delbrück* för hans uppträdande mot utvisningarna, upprörde ytterligare den europeiska opinionen och minskade förhoppningarna om en fredlig lösning af slesvigska frågan, som sedan länge varit den allmänna opinionen i Skandinavien.

Af vikt är att höra, huru en tysk ämbetsman, pastor *O. Gleisz* i Holstein, uttalade sig för Slesvigs nationella sak efter en resa i de skandinaviska länderna 1884. I sina resebref skref han nämligen: »Jag kan ej underlåta att som min djupaste öfvertygelse uttala, att genom återställandet af åtminstone den nordliga dansktalande delen af Slesvig skulle en sann och hjärtlig vänskap med Danmark och Norden ej köpas för dyrt!»

I ett märkligt arbete af en tysk, *Theodor Brix:* »Nord-Schleswig und die Selbsterniedrigung Deutschlands» (Berlin 1902) får man glädjen att åter se en tysk protest mot preussiska våldsvärkarstyret i Slesvig.

Han visar, att den nordslesvigska politiken är en likartad del af den tyska politiken i dess helhet. Den förra liksom den senare äro tecken på »det politiska lifvets förfall (Niedergang) i Tyskland. Som Tysklands ledande kretsar äro försjunkna uti makttillbedjan, uti ärebetygelser åt personer, åt monarker, så fordra de af alla andra samma beredvillighet som deras egen att prisgifva hvarje självständigpolitisk öfvertygelse. Frihetssinnet i Tyskland har flytt till de lägre folkklasserna, som äro otillgängliga för hof- och regeringsinflytelser.» — — — — — »När man genom straffprocesser och straffdomar pinar och tröttar deltagarna i danskarnas politiska sträfvanden, eller genom utvisning af deras tjänare ekonomiskt skadar dem, så kan man visserligen vinna det, att danskarnas politiska lif till det yttre förlamas, och mången anhängare, som ej äger nödig materiell och moralisk motståndskraft mot sådana medel, affaller från partiet och förhåller sig »lugn». Men blott chauvinismen kan i värkningarna af sådana medel se en omvändelse till tyskt sinnelag.»

»Jag vet ju», säger förf., »att hvarje vädjande till tyska folkets rättskänsla är gagnlöst. Men så mycket begrepp om sina egna statsintressen borde man åtminstone få tilltro ett upplyst folk, att det skulle inse det fördärfliga i den v. Köllerska metoden att åstadkomma »lugn». En i det fördolda smygande agitation är farligare än en offentlig. Och »lugnet» är askan, under hvilken tyskhatets eld glöder.

VIII.

Det tyska brödrakriget 1866.

Länge kunde det ej dröja, innan Preussen måste, sedan det ökat sin betydelse genom kriget mot Danmark, komma i krig med Österrike, ett krig som medvetet gällde hegemonien i Tyskland. Täflan härom hade hittills omöjliggjort hvarje försök att skapa Tysklands enhet.

Snart kommo de båda makterna i konflikt med hvarandra, med anledning af Slesvig-Holsteins förvaltning; notväxlingen blef allt retsammare och mellanstaterna visade sig allt mera fiendtliga mot Preussen. Bismarck vände sig då till Italien för att få en bundsförvandt mot Österrike mot erhållande af Venetien. Han uppsökte ock Napoleon III i badorten Biarritz (Sept. 1865), och deras underhandlingar hade till resultat, att Napoleon lofvade neutralitet under den strid, som Bismarck hade för afsikt att framkalla i Tyskland och Österrike. Det lider intet tvifvel, att äfventyrare-käjsaren vunnits genom listiga förespeglingar om landvinningar af den, som han blott ansåg såsom en våghals och hoppades öfverlista.

Österrike och Preussen började i Mars 1866 att sammandraga trupper — därtill de ömsesidigt tillskrefvo hvarandra prioritet — och mellan Preussen och Italien ingicks ett anfalls- och försvarsförbund mot Österrike.

***

Bismarck hade emellertid i kung *Wilhelm* och hans närmaste omgifning ett det svåraste hinder att få ett krig till stånd. Wilhelm oroades af tanken på en brytning med den gamle förbundsvännen samt ett tyskt brödrakrig, och drottning *Augusta,* änkedrottningen, kronprins *Fredrik* och kronprinsessan påvärkade honom i denna riktning. Bismarck, som den sunda tyska opinionen betecknade såsom Wilhelms onda genius, erfor i sin obändiga härsklystnad genom detta motstånd en sådan själsskakning, att han sjuknade. Emellertid inträffade ett omslag i Wilhelms stämning, då Bismarck undgått ett mordattentat, föröfvadt af en ung fanatisk frihetsvän, Cohen, under inflytande af den allmänna förbittringen mot järnkanslern. Räddningen uppfattades som en *fingervisning af Försynen,* och dagen därpå utfärdade Wilhelm order om mobilisering af hela preussiska hären!

Fredsbrottets närmaste anledning var tvisten om *Slesvig-Holsteins förvaltning,* som Österrike ville förelägga tyska förbundsdagen, hvarför det ock föranstaltade om sammankallandet af Holsteins ständer. Bismarck förklarade genast, att detta vore en frisägelse från den öfverenskommelse, som Österrikes och Preussens monarker träffat i Gastein 1865, att Preussen skulle ensam förvalta Slesvig och Österrike Holstein, hvarför båda staternas förut bestämda *gemensamma* förvaltning af härtigdömena skulle äga rum.

För säkerhets skull och för att genom ett krig — Bismarcks älsklingsmetod — afgöra tvisten, lät han en preussisk här rycka in i Holstein (7 juni 1866), som österrikarne utrymde utan sammandrabbning. Preussen framlade nu för Tyska förbundsdagen ett ultimatum, som fordrade *reformer af Tyska förbundet* med *Österrikes uteslutning.* Förbundets president förklarade emellertid, att Preussens förfarande vore ett *fördragsbrott* och gaf order om *mobilisering af hela förbundshären* med undantag af preussiska afdelningen (11 juni). Tre dagar senare röstade flertalet stater, däribland Bayern, Würtemberg, Saxen, Hannover, Nassau m. fl. för Österrike, under det blott några nordtyska småstater ställde sig på Preussens sida. Den preussiska gesanten förklarade då förbundsfördraget brutet och ej vidare förbindande.

Då Saxen, Hannover och Kurhessen ej, på Preussens uppmaning, antogo dess reformförslag, förklarade Preussen dessa stater krig, och omedelbart därpå utfärdades Österrikes samt Preussens och Italiens krigsförklaringar.

Såsom en hvar kan se, kom detta krig till stånd utan någon värklig, d. v. s. rättmätig och tvingande krigsorsak, emot all folkrätt. Framgången var för Preussen, som man plägade säga, »lysande»; också afslutades slaget vid Königgrätz (eller Sadowa), ett af de största och blodigaste i vårt århundrade, med att hautboisterna blåste psalmen: »Nu tacka alla Gud»!

Ja, man tackade Gud för hans underbara skickelse att låta 720,000 väl beväpnade tyskar i en barbarisk brödrastrid söka enligt »krigsvetenskapens» regler »slakta» hvarandra, men likväl låta preussarne slakta bäst!

Freden i Prag, som slöts mellan de fiendtliga brödrafolken bemedlades af Napoleon — således en *utländsk makt.* Så svårt var att inbördes komma till rätta germaner emellan.

I denna fred måste Österrike erkänna *Tyska förbundets upplösning* och gifva sitt bifall till ett *nytt tyskt förbund,* däri Österrike ej skulle ingå. Preussen hade därmed fått den eftertraktade hegemonien i Tyskland.

I preussiska högkvarteret hade man tänkt besätta Wien — hären stod vid fredsslutet redan framför dess portar — och beredt sig på stora landvinningar från Österrike— förutom kungariket Hannover, som utan vidare annekterades af Preussen — men fruktan för krig med Frankrike förmådde regeringen att antaga fredsvillkoren.

Österrike måste afträda Venetien till Italien och öfverlåta sina rättigheter till Slesvig-Holstein till Preussen. Dock bestämdes, att *Venetiens* befolkning skulle genom allmän omröstning uttala sin önskan att komma under Italien, och — artikel V — att befolkningen i norra eller danska delen af *Slesvig* likaledes skulle genom fri omröstning uttala sig, huruvida den önskade åter tillhöra Danmark.

Utanför Tyskland rådde öfverallt häpnad, för att ej säga förakt för denna kulturskandal i Europa, och ingen beundran skänktes Preussen — om ej af militärer från krigs-teknisk synpunkt — tvärtom såg man allmänt med

oro på dess krigiska frammarsch.

Detta tyska krig hade sin grund i det brutala framträdandet af *en ny krigarstat* midt i Europa, hvilken kunde antagas afvakta lägliga tillfällen att angripa andra folk och som nogsamt visat, att *egen makt, egen fördel* var enda regeln för dess uppträdande gentemot andra stater samt att *folkrätt ej ingick i dess politik.*

IX.

Belgiens och Luxemburgs neutralitet.

Belgien, som i 18:de årh. tillhörde Österrike, kom efter utbrottet af detta rikes krig med Frankrike 1792 och fransmännens seger vid Jemmapes att tillhöra Frankrike ända till 1815, då genom maktspråk af Wienerkongressen konungariket *Förenade Nederländerna* bildades af Belgien och Holland. Den nybildade staten visade sig — med dess olika nationaliteter, samhällsskick, religioner etc. — vara ohållbar; slitningar uppstodo snart och omsider gjorde belgarna uppror 1830, som slutade med förklarandet af *Belgiens oafhängighet.* England och Frankrike sympatiserade med Belgien, och de förmådde Österrike, Preussen och Ryssland att jämte dem erkänna det nya kungariket som en *oberoende och neutral stat* i enlighet med »traktaten af de tjugofyra artiklarne» 1831.

Nya stridigheter med Holland uppstodo emellertid snart, belgarne blefvo slagna, men räddades af en fransk här. Belgien måste efter fortsatta strider uppgifva sina anspråk på Maestricht samt delar af Luxemburg och Limburg. Slutligen stadfästade genom *traktaten i London 1839* England, Frankrike, Österrike, Preussen och Ryssland definitift Belgiens internationella ställning och garanterade de landets neutralitet.

Artikel VII bestämde: »Belgien skall inom debegränsningar, som finnas specificerade i artiklarne I, II och IV utgöra en oberoende perpetuell stat. Det är förpliktadt att iakttaga dylik neutralitet i förhållande till andra stater».

Liksom dessa stormakter sålunda åtogo sig att *respektera Belgiens neutralitet* och *skydda den mot kränkningar,* så förband sig ock landet att *ej gynna någon stat* vid uppkommande stridigheter, såsom den gamla fastställda regeln att vägra en krigförande stats härar tillstånd till genomtågande.

Denna traktat har aldrig upphört att ha gällande kraft.

***

Under det fredsförhandlingarna mellan Preussen och Österrike pågingo i aug. 1866, förhandlade *Bismarck* och Frankrikes sändebud *Benedetti* om de landvinningar *Napoleon* hoppades göra — som tack för sin neutrala hållning — och då lät Bismarck (enligt Benedettis meddelande) förstå, att *Belgien* och *Luxemburg* kunde bli en lämplig ersättning, hvarför Napoleon afstod från sin fordran på tyskt land. Detta hänsynslösa förslag att röfva länder, som ej tagit del i kriget och ej gifvit anledning att anfallas, stred visserligen mot den förut af Napoleon proklamerade nationalitetsprincipen; men dylik kränkning besvärade lika litet usurpatorn som blod- och järnkanslern. Ett förslag till förbund mellan Frankrike och Preussen uppgjordes nu under villkor, att Napoleon erkände hvad Preussen förvärfvat äfvensom de åtgärder, som denna stat vidtoge för bildandet af ett nytt Tyskt förbund, hvaremot kungen af Preussen lofvade att underlätta Frankrikes förvärfvande af Luxemburg samt att, i händelse käjsaren föranleddes att *eröfra Belgien,* »bistå med *vapenmakt*»! Detta lömska och för vår tids statskonst så vanhedrande förslagaf den 20 aug. 1866 nedskrefs af *Benedetti* under förhandlingarna därom med *Bismarck,* och på sätt och vis under dennes diktamen. Senare har hvarken Napoleons regering eller Bismarck velat vidkännas initiativet till detta förslag.

***

Storhärtigdömet *Luxemburg,* som tagits af Frankrike 1795 och afträddes till detta land i freden i Compo Formio 1797, gjordes af Wienerkongressen 1815 till en särskild stat i Tyska förbundet, ehuru tilldelad Nederländernas kung. Efter utbrottet af den belgiska revolutionen 1830 slöt sig Luxemburg till Belgien, hvars provisoriska

regering förklarade landet för belgisk provins. Sedan bestämde traktaten i London 1839, att endast västra delen skulle tillhöra Belgien, under det den öfriga delen skulle förvaltas som en särskild i personalunion med Nederländerna förenad stat, ehuru fortfarande tillhörande Tyska förbundet. Efter dettas upplösning genom kriget 1866, blef Luxemburg en själfständig stat. Orimligt var därför att, såsom tyskarne påstodo, Luxemburg »såsom ett gammalt tyskt land» likväl ej vore löst från »hvad man kallar Tyskland». »Tyskland» var ej ett enhetligt rike, utan sammanfattningen af ett antal tyska stater. *Bismarck* medgaf också i nordtyska riksdagen d. 1 april 1867, att genom Tyska förbundets upplösning Luxemburg, liksom öfriga medlemmar, återfått sin fulla suveränitet. Då kunde naturligtvis fästningen Luxemburg ej längre vara en förbundsfästning och hade ej Preussen någon rätt att hålla den besatt

Då förslag framställts från fransk sida om Luxemburgs afträdande till Frankrike mot ersättning och med kungens i Nederländerna och befolkningens samtycke, uttalades krigshotelser i nordtyska parlamentet i »detgemensamma fäderneslandets» namn, hvarför franska regeringen återtog förslaget, blott den preussiska garnisonen blefve indragen. Genom stormakternas bemedling kom i London den 11 maj 1867 ett fördrag till stånd, hvarigenom *storhärtigdömet Luxemburg förklarades för en neutral stat* »under makternas kollektiva garanti».

Dess neutralitet skulle således respekteras vid eventuella stridigheter mellan grannstater.

X.

Fransk-tyska kriget af 1870.

Huru det framkallades af Bismarck.

Från det år då Preussen, besegrande Österrike, fått hegemoni i Tyskland, ansågs allmänt, att ett krig mellan *Frankrike* och *Preussen* rörande hegemonien i Europa var oundvikligt. Båda länderna väntade blott på ögonblicket, då de skulle gripa till vapen. *Bismarcks* diplomatiska konst gick ut på att framkalla kriget, allt under det han skulle drifva Frankrike att förklara det.Bland de talrika arbeten, som skrifvits om fransk-tyska kriget, vill jag särskildt framhålla den franska historikern *H. Welschingers* »La Guerre de 1870, causes et responsabilités» (1910), 2 delar. Sistnämnda författare var sekreterare och arkivarie 1868—1876 i lagstiftande och nationalförsamlingen, bevittnade alla debatter om kriget, antecknade alla viktigare händelser, kopierade alla viktigare aktstycken och talade med de flesta af de ledande männen under denna tid, hvarigenom han kunde samla ett utomordentligt rikt och detaljeradt material, som offentliggjorts i detta alldeles enastående arbete.

Bismarcks mål var att utvidga Preussens makt och bringa alla tyska stater under dess ledning samt att sålunda förbereda *Tysklands enhet,* d. v. s. dess *uppgående i Preussen.* Och för att sammanhålla Tyskland vore ett *spändt förhållande till Frankrike* och *fruktan för anfall* från dess sida det bästa medlet.

Napoleons vacklande ställning i Frankrike på denna tid kom omsider Bismarcks planer till godo. Käjsarensmilitära och diplomatiska motgångar hade framkallat en stark *opposition* mot honom. Käjsaren fann därför nödvändigt att medgifva modifikationer i hans makt, så att mera inflytande gafs åt senaten och lagstiftande församlingen. Men det var för sent; allt högljuddare uttalades protester i broschyrer och tidningar mot oredan i förvaltningen, de omåttliga statsutgifterna, lånen m. m. Efter de politiska valen 1869, som sände en mängd begåfvade oppositionsmän till parlamentet, kände sig usurpatorn ej säker på sin tron, hvarför han sökte visa sig liberal och återställde 1870 nära nog det parlamentariska styrelseskicket. Nationen uppmanades därpå att genom folkomröstning förklara, att den »gillade de liberala förändringar, som införts i konstitutionen»; men öppet tillstods meningen vara, att den, som röstade ja, också gillade käjsardömet, dess uppkomst och följder samt gaf den käjserliga prinsen en pant på kronan. Genom väldiga påtryckningar af regeringen fick Napoleon stor majoritet vid folkomröstningen, men minoriteten var farlig nog, då en mängd militärer röstade mot, och i de käjserliga rådslagen enades man ock om, att *ett krig vore nödvändigt för att rädda Napoleons tron!*

I Frankrike hade en opinion utbildats, att ett starkt och enigt Tyskland vore en fara för Frankrike, under det

tyskarne i fransmännen sågo motståndare till den tyska enhetssträfvan. Huru man i Tyskland närde tanken på krig med Frankrike, synes bl. a. af en rapport af franska militärattachén, öfverste *Stoffel,* af 1868, däri denne omtalade de ständiga anklagelserna mot Frankrike och de omfattande rustningarna i Preussen samt förklarade, att ställningen var sådan, att den *»oundvikligen skall medföra krig».*

Att *Bismarck* länge förberedde krig med Frankrike för eröfring af Elsass och Lothringen, synes bl. a. af hans afhans sekreterare *Moritz Busch* utgifna memoarer, som meddela, att han 1866 före utbrottet af tyska kriget 1866 föreslog en vänskaplig uppgörelse mellan Preussen och Österrike, hvarpå de båda makterna skulle gemensamt *börja krig med Frankrike för att återeröfra Elsass-Lothringen!*

Detta har ock bekräftats af tyska centerledaren *Franckenstein,* som meddelat en dagboksanteckning af ett samtal med Bismarck därom.

Man vet ock, enligt ett bref från general *Ducrot* af d. 28 okt. 1868, att den preussiska grefvinnan *Pourtalès* efter ankomsten till Paris från Berlin meddelat honom ett uttalande af kungliga husets minister *Schleinitz* om Preussens nära förestående förvärfvande af Elsass.

Huru germanisterna i Berlin på 1860-talet tänkte på eröfringen af Elsass och Luxemburg, liksom på Slesvig-Holstein, synes af följande.

Då Luxemburg-frågan 1867 ett ögonblick hotade med en väpnad konflikt mellan Frankrike och Preussen, sände studenterna i Strassburg en broderlig och fredlig adress till studenterna i Berlin. Dessa svarade med en lång adress, som offentliggjordes i »Strassburger-Courrier», och här står bl. a.:

»För oss, liksom för hvarje hederlig människa, som förstår skilja på *mitt* och *ditt,* är det alls icke fråga om, huruvida storhärtigdömet *Luxemburg,* lika väl som *Slesvig-Holstein* och lika väl som *Elsass* är ett *tyskt land,* tyska nationens oafytterliga egendom. — Vi tyskar äro ett *fredligt folk* och ej ett folk, som vill eröfringar, men vi vilja bevara hvad som *tillhör* oss och bevara det för *tjufvar.* Vi betrakta som förrädare mot fäderneslandet och tyska nationen den, som för att undvika ett *försvarskrig* med mål att tillbakakasta skamliga fordringar, vill utrymma ett tyskt land genom att tillråda en skamlig fred. — Ni,invånare i Elsass, ni tala till oss som fransmän, men ni bära till flertalet tyska namn, ni äro af tysk ras. — Ni vilja till hvad pris som helst vara fransmän och ni sjunga till eder skam: »Oh France, oh ma patrie!» i stället för att instämma i vårt: *»Deutschland, Deutschland über alles, über alle Welt».* Vi säga eder: kännen eder själfva!»

Ett krig för att få Elsass vore således intet anfallskrig, utan ett *försvarskrig* — till försvar för tyska nationens påstådda rätt!

Franska ambassadören i Berlin, *Benedetti,* hade allt ifrån 1866 lämnat noggranna upplysningar om meningarna i Preussen och rikets sannolika planer, dess rustningar m. m.

Omsider uppstod en anledning till konflikt mellan Frankrike och Preussen från ett håll, där man minst väntat det.

***

Spanien, som genom upproret 1868 störtat den af inre ruttenhet angripna Bourbonska tronen genom att afsätta den sedeslösa drottningen *Isabella,* önskade en ny furste. Marskalk *Prim* lät genom cortes erbjuda en preussisk prins, *Leopold* af Hohenzollern, en släkting till kung *Wilhelm,* den spanska kronan.

Benedetti meddelade redan i mars 1869 från Berlin, att spanske ambassadören Rancès kommit dit i ett uppgifvet obetydligt ärende, men att han misstänkte, att det gällde prins Leopolds kandidatur, hvarför han frågade honom om saken, men fick ett undvikande svar. Han talade med preussiska understatssekreteraren Thile om kandidaturen, men denne sade sig intet veta därom, samt med *Bismarck,* hyilken låtsade likgiltighet därför och menade, att prins Leopold ej länge skulle få inneha spanska tronen och atthans fader prins Anton ej var hågad att förhjälpa honom därtill. Möjligheten af en Hohenzollernprins på spanska tronen medgafs i alla fall af Bismarck,

och allt talar därför, att han redan nu stod bakom denna plan, hvarigenom Frankrike skulle retas till konflikt. Tydligen afsåg han att i ett gifvet ögonblick begagna sig däraf för att få ett krig med Frankrike till stånd. Militäriskt var Tyskland färdigt, härarne voro förträffligt organiserade och öfvade och kunde inom få dagar öfvergå från freds- till krigsfot. *Moltke* hade förberedt allt och delade Bismarcks önskan att snart få ett krig med Frankrike till stånd. Genom spionerier voro de väl underrättade om, att detta lands militärväsende led av stora brister och att mobilisering där skulle taga jämförelsevis lång tid.

I Frankrike skulle med början af år 1870 en ny regim grundläggas genom *Emile Olliviers* s. k. liberala ministär, men olyckligtvis var han ej ställningen vuxen; och hvad värre var, den som kom att bli utrikesminister, härtigen af *Gramont,* saknade alla högre egenskaper som diplomat. Också blef han i Frankrike främsta orsaken till landets olycka genom den konflikt om Hohenzollernprinsens kandidatur till spanska tronen, som Bismarck visste att framkalla. Han var högmodig, men kortsynt, hänsynslös och lögnaktig gentemot både Napoleon och sina kolleger samt parlamentet. *Bismarck,* som förr träffat honom, hade en gång i groft skämt sagt, att Gramont var »den dummaste man i Europa» och t. o. m. kallat honom »ett nöt». Detta anser Welschinger ha varit en af de hemliga orsaker, som förvärrade konflikten mellan Preussen och Frankrike, ty Gramont hade djupt sårats och svurit att förr eller senare visa, att Bismarck skulle få räkna med honom.

Närmast Gramont blef käjsarinnan *Eugenie* — den vackra spanskan, som var tongifvande i modevärlden, menock eftertraktade politiskt inflytande — en orsak till Frankrikes olycka, då hon ville kriget i dynastiskt syfte.

Napoleon III var på denna tid sjuklig och vankelmodig och betydde mindre i händelsernas utveckling. Han lät sig ledas af käjsarinnan och Gramont, ehuru han emellanåt höll tillbaka och sökte hindra en krigisk konflikt.

Att kung *Wilhelm* och hela hans regering voro angelägna om prins Leopolds kandidatur till Spaniens tron, känner man numera. Frågan behandlades i ett statsrådssammanträde den 15 mars 1870, där kungen presiderade och prinsarne Anton och Leopold af Hohenzollern jämte Bismarck, Thile, Moltke, krigsministern Roon m. fl. voro närvarande. Här sade *Bismarck* till prins Leopold: »Det är en *preussisk patriotisk plikt.»* Prinsen vägrade. Bismarck: »Det är en *politisk nödvändighet».* Men prinsen fortsatte att vägra. Bismarck vände sig längre fram på våren till prins Anton för att förmå sonen att antaga kandidaturen *»i Tysklands intresse».* Efter alla dessa bearbetningar antog prins Leopold kallelsen den 4 juni, emedan *»statsintresset fordrade det»,* hvarpå kung Wilhelm gaf sitt medgifvande såsom familjens hufvud.

Trots allt detta sade kungen alltid, att han var okunnig om alla dessa intrigerSe *Welschinger:* »La Guerre de 1870», 1 del sid. 40. Här åberopas den tyska författaren till »Unser Helden Kaiser», dr *Onckcen,* som stödjer sig på bland annat käjserliga Arkivets dokument..

Snart kom nu den tid, då Bismarck kunde mera aktivt gripa in. Den 3 juli fick Gramont veta, att Prim erbjudit Spaniens krona åt prins Leopold och att denne ock mottagit anbudet. Då detta strax blef bekant i Paris, slogo alla tidningar alarm och förklarade, att en Hohenzollers uppstigande på Spaniens tron innebar en värklig fara. I samma anda yttrade sig ock Englands större tidningar, ochman fäste uppmärksamheten på, hur hemlighetsfullt underhandlingarna bedrifvits, samt antydde, att däri låg något mot Frankrike fiendtligt. *Gramont* förklarade för Preussens ambassadör i Paris *Werther,* att Frankrike ej kunde tolerera en preussisk prins på Spaniens tron. Understatssekreteraren *Thile* förklarade den 4 juli Frankrikes representant i Berlin *Le Sourd* under Benedettis frånvaro, att »regeringen var alldeles okunnig om saken, som för densamma ej fans till».

Underrättelsen om, att prins Leopold kallats att intaga Spaniens tron, satte opinionen i Paris i eld och lågor och i lagstiftande församlingen rådde den största upphetsning. Den 6 juli afgaf *Gramont* regeringens förklaring därom, där det sades, att »vi ej tro, att respekten för ett grannfolks rättigheter ålägger oss att tillåta, att en främmande makt skall kunna, genom att sätta en af sina prinsar på Karl V:s tron, *till vår skada rubba den nuvarande jämvikten* i Europas krafter och sätta Frankrikes intressen och ära i fara. Om det är annorlunda, skola vi, starka i

edert och nationens stöd, veta att *uppfylla vår plikt utan tvekan och svaghet».* Uttalandet hälsades med utomordentlig entusiasm af lagstiftande församlingens majoritet.

Gramont gaf därpå *Benedetti* föreskrift att begifva sig till Ems, där kung *Wilhelm* vistades, för att begära, att kungen skulle *återkalla prinsens af Hohenzollern antagande af Spanska kronan.* Benedetti blef vid anhållan om företräde af kungen bjuden till middag den 9 juli och fullgjorde sitt ömtåliga uppdrag med skicklighet och hofsamhet, men kunde intet uträtta. Kungen förklarade, att frågan ej varit föremål för preussiska regeringens handläggning och att han ingalunda uppmuntrat prinsen att bifalla spanska kabinettets framställning, men ej heller velat förhindra detta.Det synes tämligen visst, att kung *Wilhelm* ej önskat något krig med Frankrike och att han hade andra tankar än Bismarck om skapandet af Tysklands enhet. Då prins Leopold redan den 11 juli sagt sig vilja afstå från spanska kronan och kungen därom fått underrättelse, skref han till drottning Augusta, att han med glädje förenade sig om afsägelsen. Då engelske ambassadören lord *Lyons* fått underrättelse om prins Leopolds tillbakaträdande, bad han *Gramont* gå tillväga med försiktighet för att skona Frankrike från ett krig och trotsa en tillfällig opinion i landet. Ministären var vacklande, flertalet af ministrarne voro emellertid böjda för fred. Napoleon, som var ansatt af sin sjukdom (gikt) var ej benägen att drifva till krig, men hans omgifning var mer krigisk. Gramont sökte tillbakahålla den krigiska stämningen i lagstiftande församlingen, men mottogs med köld, och därpå telegraferade han till Benedetti att än kraftigare begära af kung Wilhelm att förbjuda prins Leopold att vidhålla kandidaturen och begära skyndsamt svar. Kungen förklarade — det var den 11 juli — att det ej var någon fara i dröjsmål och ville ha nödig tid. Benedetti sade åter, att dröjsmål vore en fara för freden. Han lät dock förstå, att om prins Leopold afstode från kandidaturen, skulle han gilla detta beslut.

Spanska ambassadören i Paris tillkännagaf för Napoleon den 12 juli, att *prins Anton i sin sons namn afstått från kandidaturen till spanska tronen* på grund af de förvecklingar den syntes medföra. Härmed hade man bort låta sig nöja, faran för preussiskt inflytande i Spanien var aflägsnad och Frankrike kunde ej längre känna sig kränkt.

Bismarck kände saken som ett nederlag och ville strax begära entledigande som minister-president och rikskansler. Olyckligtvis förstod man ej i Paris att begagna sig af den nya situationen, som var så gynnsam för Frankrike.Käjsarinnan och bonapartisterna, som ville kriget, då de hoppades få seger och därmed aflägsnandet af det liberala partiet, hånade »pappa Antons depesch» och menade, att käjsardömet var fallfärdigt. Majoriteten i lagstiftande församlingen klandrade högt Olliviers lättrogenhet, då han uttalat sin glädje öfver prins Leopolds tillbakaträdande. Yttersta högern framställde genom *Duvernois* (som utträngts ur regeringen af Ollivier) en interpellation, om regeringen tänkte *skaffa garantier* för att undvika Preussens inflytande. *Ollivier* och flertalet af hans kolleger i regeringen önskade att kunna undvika kriget, och stormakternas ambassadörer uttalade för regeringen önskvärdheten, att den lät sig tillfredsställa med prinsens af Hohenzollern afsägelse. Lord *Lyons* hade särskild föreskrift af sin regering härom och föreställde i en skrifvelse till *Gramont,* »den franska regeringens omätliga ansvarighet, om han utvidgade området för tvisten». Jämte *Ollivier,* som saknade fast hållning, sökte emellertid *Gramont* förmå preussiske ambassadören i Paris, *Werther,* att förmå kung Wilhelm att afgifva en förklaring om garantier och önskan, att allt missförstånd vore aflägsnadt. Detta meddelande misshagade kungen — hvad Benedetti meddelat — och han hemkallade Werther. Då Gramont upplyst *Napoleon* om läget för att samråda om regeringens åtgärder och meddelat missnöjet bland deputerade och senatorer, som önskat Preussens fullständiga förödmjukelse, lät käjsaren sig så påvärkas af denna opinion, liksom af käjsarinnan och hofvet, att han bemyndigade Gramont att uppmana Benedetti att begära försäkran af Wilhelm, att han ej ånyo tilläte prins Leopolds kandidatur.

I stället för att hindra Napoleon i detta beslut, det sämsta möjliga, ledde *Gramont* honom dit, tydligen i ifver att förödmjuka Bismarck och utan blick på klokhetens fordringar. Men han gaf i stället genom denna yrkan afgarantier den sluge Bismarck ett nytt och oväntadt tillfälle att nå sitt mål att framkalla kriget genom att reta Frankrike.

Utan att meddela sig med Ollivier och de öfriga ministrarne, af hvilka flera voro beslutna att bevara freden, tillät

sig den högmodige *Gramont* att strax (aftonen den 12 juli) till Benedetti afsända en depesch med order att af kung Wilhelm begära en förklaring, att han *ej skulle ånyo tillåta prins Leopolds kandidatur.*

Kungen hade lofvat Benedetti att kalla honom, men för att undvika ny diskussion i ämnet lät han sin adjutant furst Radzivill underrätta honom, att prins Leopold afstått från kandidaturen och att han *ansåg affären afslutad.* Benedetti anhöll icke desto mindre genom Radzivill att få visshet om, att kungen ej tillät förnyandet af prins Leopolds kandidatur i framtiden, hvarpå fursten sedan afgaf det officiella svaret: *»Kungen har samtyckt att gifva sitt fullständiga gillande af tillbakaträdandet af prinsen af Hohenzollern. Han kan ej göra mera».*

På förnyad anhållan om nytt samtal med kungen, svarade denne genom samme adjutant, att han var nödsakad att bestämdt vägra inlåta sig på nya underhandlingar om en försäkran, som skulle binda honom för framtiden, och att *han sagt sitt sista ord i denna affär.* »Af detta skäl», säger den officiella rapporten af Radzivill, »vägrade kungen en ny audiens, då han ej hade annat svar att gifva och alla underhandlingar från denna stund *borde äga rum genom ministrarne».* Kungen samtyckte till grefve Benedettis önskan att få taga afsked af honom vid hans afresa genom att hälsa på ministern på järnvägsstationen då han skulle bege sig till Coblenz». En därvid närvarande fransman hr *A. Mezières,* har förenat sig med Benedetti i försäkran, att det vid detta tillfälle »hvarken fanns förolämpare ellerförolämpad» och att förhållandet mellan kungen och ambassadören intill sista minuten präglades af den fullständigaste artighet.

Den af Bismarck förfalskade Emserdepeschen.

Den 14 juli ankom en depesch från franska chargé d'affaires i Berlin, Le Sourd, som meddelade ett i Nord-deutsche Zeitung infördt telegram från Ems, så lydande:

»Sedan underrättelsen om arfprinsens af Hohenzollern afsägelse blifvit den kejserliga franska regeringen af den kungl. spanska officiellt meddelad, har franska sändebudet i Ems ytterligare af H. M. konungen fordrat ett bemyndigande att telegrafera till Paris, att H. M. konungen för all framtid förpliktar sig att aldrig ånyo gifva sitt bifall, om Hohenzollarne skulle återkomma till deras kandidatur. H. Maj:t vägrade därefter att ännu en gång mottaga det franska sändebudet och lät genom en adjutant säga, att H. Maj:t icke hade något vidare att meddela honom.»

Detta telegram hade Bismarck låtit sända till Nord-deutsche Zeitung o. a. tidningar, efter en depesch, som kung Wilhelm låtit sin minister Abeken sända honom den 13 juli från Ems. Af denna depesch på 232 ord gjorde Bismarck genom utstrykningar en på 100 ord, hvarigenom meningen väsentligen förändrades. Den värkliga depeschen innehöll ej, att kung Wilhelm vägrat att mottaga Benedetti, utan blott att gå in på försäkran om garantier för framtiden, och sade vidare, att »då sändebudet förr än kungen fått underrättelse om prinsens af Hohenzollern tillbakaträ-dande, han väl insåge, att kungens regering återigen var utom spelet», samt att han efter mottagandet af bekräftelsen af prinsen »ej hade något att säga sändebudet».

Den värkliga depeschen utvisade allt annat än en förolämpning af franska sändebudet, d. v. s. kränkning afFrankrike, utan däraf framgick det fredliga förloppet af kungens sista samtal med Benedetti. Bismarcks förkortade (förfalskade) depesch åter ådagalade en kränkning: Benedetti hade blifvit snöpligt afvisad, en brytning hade inträdt.

Bismarck blef ytterst förbittrad öfver, att den depesch, som kungen låtit Abeken sända honom från Ems, utvisade, att hela spanska kandidaturfrågan var ur spelet. Hans förhoppningar, att just den skulle reta Frankrike till krig hade ramlat. Men han uttänkte strax en list för att nå sitt mål, och han har själf med cynisk öppenhet meddelat den till en korrespondent till Wienertidningen *Neue Freie Presse* den 20 nov. 1892, då han ej längre var rikskansler.

Då Bismarck fått underrättelse om tillbakaträdandet af prinsen af Hohenzollern, blef han, säger korrespondenten med Bismarcks ord, »alldeles öfverraskad af denna oväntade lösning, ty jag ställde mig den frågan: skall ett så gynnsamt tillfälle någonsin åter gifvas? — Jag sände en depesch till H. Maj:t i Ems med förklaring, att jag

nedlade mina ämbeten som ministerpresident och Förbunds-kansler. Som svar blef jag kallad af kungen till Ems. Men jag tänkte: om jag far till Ems, går allt i vattnet. I gynnsammaste fall nå vi blott en tarflig kompromiss, och då undgår oss den enda möjliga hederliga, den enda stora lösningen.

Jag hade inbjudit *Moltke* och *Roon* till middag hos mig den 13 juli och vi talade om alla eventualiteter. Vi sutto ännu till bords då en depesch kom från Ems. Jag satte mig vid ett litet rundt marmorbord, som stod vid sidan af middagsbordet. Jag läste uppmärksamt depeschen, tog min penna och *utströk afsiktligt* hela stället, där Benedetti begärt en ny audiens etc. Jag lät blott början och slutet stå kvar.» —

»Framgången», sade han, »beror framförallt på de intryck, som krigets början framkallar hos oss och hos andra.*Nödvändigt är, att vi äro de anfallna.* Den galliska ömtåligheten skall ge oss denna roll, om vi tillkännagifva för Europa, att vi äro utan fruktan för Frankrikes offentliga hotelser.» — Dessa sköna ord uppmuntrade hans gäster *Roon* och *Moltke,* som vid läsningen af Abekens depesch hade blifvit nedslagna, men nu slogo om i en munterhet som öfverraskade själfva rikskansleren. *»De återfingo plötsligt lusten att äta och dricka och språkade i glad ton».* De väntade lugnt värkan af den med så mycken skicklighet arrangerade depeschen. »Den slog ned som en bomb», sade Bismarck. »Då man sändt vår kung en förödmjukande depesch, lät Emserdepeschen fransmännen tro, att deras representant förolämpats af kungen. Alla boulevardtölpar ansågo, att man ej kunde tåla detta. »Till Berlin, till Berlin» ropades af hopens skrikhalsar. *Den fanns där, den sökta värkan!* Och värkan var densamma här som där borta. — Det är denna sak, som förvånat Gramont. Han förstod ej, huru, då saken tagit en fredlig vändning, en krigsstämning plötsligt uppstått. »En dyster vålnad visade sig», sade han. Hvad har skett? — Det var jag, sade Bismarck, som var den dystra vålnaden».

Orsaken, hvarför Bismarck så oförbehållsamt omtalat, huru han ställt till med Emser-depeschen, inser man lätt. Han ville i sin harm öfver att ha fallit i onåd 1890 hämnas på Wilhelm II genom att för hela världen bevisa, *att det var han och ej kung Wilhelm, som skapat den tyska enheten och att han gjort det genom att framkalla 1870 års krig,* trots motståndet från hofvet och riksdagen. Han ansåg sig ha rätt att därför fordra ständig tacksamhet, men fann sig nu satt ur räkningen, då Wilhelm II låtit honom på egen begäran, men mot förmodan lämna sin befattning som rikskansler. Den fallne despoten sökte sedan i förbittrad opposition lisa i sin gränslösa vrede.

***

Många af Bismarcks anhängare gjorde allt för att hålla honom ryggen fri.

Den tyske historikern *Horst-Kohl* beklagade i sin kritik af Bismarcks »Tankar och Minnen», att »socialdemokratien, som ej har någon fosterlandskult och visar en obeskriflig oförskämdhet, då den talar om förfalskningen af Emserdepeschen, under det Bismarck, med Moltkes och Roons bifall, *endast handlade för att utföra en kunglig order* under det starka inflytandet af på det högsta öfverretad hederskänsla. — I stället för att tacka väktaren af vår nationella heder, som *modigt påtog sig det ansvar, som hans funktioner fordrade* af honom, låta vi honom skymfas af slynglar och pratmakare». Bismarcks organ *Hamburger Nachrichten* framhöll, att Bismarck genom att modifiera depeschen *tvingat Frankrike att taga initiativet och ansvaret för kriget,* hvarför han gjort sig *väl förtjänt om fäderneslandet.* Hade han handlat annorlunda, *skulle ej kriget kommit till stånd. Detta krig var nödvändigt* för att grunda den tyska enheten».

Man står häpen inför sådana uttalanden. Då den *tyska enheten,* som tyckes ha varit ett mål, som *stod öfver alla europeiska intressen,* ej kunde nås genom inre samförstånd tyska staterna emellan, så anser man rätt att genom att framkalla krig med andra stater — Danmark 1864, Österrike 1866 och Frankrike 1870 — nå detta mål!

I Tyskland funnos emellertid många, som tadlade Bismarck för förfalskningen af Emsertelegramet. *Germania* skref sålunda: »Hvarje tysk skall känna skammens rodnad, då han, i enlighet med den förra kanslerens eget vittnesbörd, konstaterar, att *Tyskland på ovärdigt sätt bedragits* i fråga om kriget af 1870, som Bismarck ej blott önskade, utan ock med alla medel *framkallade.* De goda tyskarne gingo ut för att slåss, lifvade af öfvertygelsen,

att det gällde ett heligt patriotiskt försvarskrig mot fransmännens lumpnaoch orättvisa angrepp och att de försvarade kung Wilhelms ära, som groft kränkts af Frankrike. Och alla dessa goda tyskar voro blott *marionetter i järn- och blodmannens hand».*

Vossische Zeitung kunde ej dölja sin förtrytelse, då den förnam den cynism, hvarmed Bismarck vågade berömma sin handling: »Äfven om man antager, att Tyskland ej kunnat blifva enigt utan kriget, rättfärdigar detta ej en redigering af den kungliga depeschen, som fruktansvärdt liknar en *förfalskning».*

Liebknecht reste sig alltifrån artikeln i *Neue freie Presse* mot den af Bismarck utförda och erkända förfalskningen och fruktade ej att trotsa rättsliga åtal genom sin högt uttalade förtrytelse. Han kunde ej förstå, huru »förfalskaren» vågat göra sådant erkännande. Liebknecht genomgick noga depeschen och skref bl. a.: »Denna förfalskning, denna falska nyhet, denna förvandling af freden till krig, kallas af Bismarcks lofprisare för ett snillrikt drag. — — Den vanliga mänskliga moralen fördömer brottet och brännmärker brottslingen.» Han konstaterade, att Tysklands enhet och tyska käjsardömet hvilade på ett bedrägeri.

Om den förtrytelse, som Bismarcks förfalskning väckte i Europa, får man en föreställning i en artikel i *Daily News,* där det stod: »Intet har så isolerat Frankrike, som den allmänna tron, att de bidragit att förklara krig af tarfliga skäl. Denna krigsförklaring var som ett blixtslag från en klar himmel, ty det fanns intet moln vid horisonten. Man trodde, att fransmännen i oförbätterlig fåfänga ville ovillkorligen slåss, och att de efter tillbakakallandet af kandidaturen Hohenzollern ville ha en ny anledning. Det är bedröfligt att erfara, att det moraliska ansvaret för *historiens största brott* så länge tillskrifvits den, som ej haft det.»

***

Den beräknade effekten af den förfalskade Emserdepeschen uteblef ej, då alla tidningar och på offentliga platser uppsatta plakat meddelade allmänheten den uppseendeväckande nyheten och åstadkom en stark opinion i Preussen för kriget.

Bismarcks depesch lurade både tyskar och fransmän.

Märkas bör, att den förfalskade depeschen var en *privat depesch från Wolffs byrå,* ej en officiell skrifvelse från preussiska regeringen.

Hade franska regeringen gjort sig underrättad därom, skulle den ej fäst den betydelse vid telegrammet, som den gjorde.

Bismarck hade emellertid varit så slipad, att han låtit Wolffs telegram komma ut på ett sätt, som om det vore en officiell not.

Sedan underrättelsen om Emserdepeschen kommit till Paris, uppstod en utomordentlig rörelse, och regeringen lät genom sina lejda tidningar uppagitera opinionen för kriget. På Paris' gator skreks allmänt: »Lefve kriget! Till Berlin, till Berlin!» Det var en nästan vanvettig chauvinism, som firade sina orgier. Regeringen åberopade sig nu på den oemotståndliga folkopinionen!

Majoriteten af folkrepresentationen föreställde sig, att regeringen handlat klokt och att kung Wilhelm vägrat hvarje tillmötesgående, att Frankrike gick till kriget med hela rätten på sin sida, att krigsberedskapen var fullständig — det hade krigsministern *Le Boeuf* försäkrat — och att Frankrike hade säkra allianser — det hade *Gramont* (emot sanningen) låtit förstå.

Men man visste intet närmare om tilldragelserna i Ems och ej heller, att enighet ej fanns inom regeringen, att *Napoleon* flera gånger om dagen växlade mening om mobilisering och att flera ministrar voro emot kriget. Mantänkte ej på, att representationens afslag kort förut på äskade anslag till militärväsendet försvagade landets stridskraft. Äfven oppositionen hade i detta fall ett stort ansvar, då den var med därom.

Napoleon och hans ministrar blefvo helt enkelt marionetter i *Bismarcks* hand, beroende på deras, särskildt

Gramonts, politiska oförmåga och brådstörtade samt kritiklösa handlingar gentemot rikskanslärens knep. Detta — Emstelegrammets förfalskning — var dock så pass klumpigt och dumdristigt, att det blott behöfts ett uppskof på en dag med regeringens krigsförklaring för att närmare taga reda på hvad som värkligen passerat mellan kung Wilhelm och Benedetti vid sista samtalet i Ems. Detta hade varit den lättaste sak i världen, om man afvaktat Benedettis återkomst till Paris, som ägde rum den 15 juli på förmiddagen.

Gramont förklarade i konseljen den 14 juli, att kriget var oundvikligt och att, om man afböjde det efter depeschen i *Norddeutsche Zeitung,* skulle han ej ett ögonblick behålla sin portfölj. *Le Boeuf* gillade honom och yrkade på mobilisering oförtöfvadt.

Ett framställdt förslag att hänskjuta saken till en kongress gillades af *Napoleon,* men *käjsarinnan* motsatte sig detsamma såsom vanhedrande, och under hennes inflytande kom konseljen snart att fatta det ödesdigra beslutet: krigsförklaring. Hon trodde, enligt vissa äregiriga generalers utsago, att Frankrike var starkare än Preussen, hon fruktade oppositionen och hoppades, att ett lyckosamt krig skulle befästa dynastien. På Napoleon öfvade hon det största inflytande och Gramont samt flera andra ministrar böjde sig lätt för henne. Käjsaren var emellertid ingalunda så stämd för kriget som käjsarinnan och hade flera gånger sagt Ollivier, att han var besluten att ej göra någonting. Han var ock nedstämd och klen genom sin sjukdom ochville i lugn befordra den liberala utvecklingen, och han föredrog sina planer i konseljen. Då han slutat och ministrarna skulle rösta därom, blef han plötsligt illamående och måste aflägsna sig för ungefär ½ timme, och då han kom tillbaka hade käjsarinnan så invärkat på ministrarna — på grund af telegrammen från Ems och Berlin m. m. — att voteringen utföll med 4 rösters majoritet för kriget. Käjsaren fick ge vika, och den 15 juli antog konseljen den af Ollivier och Gramont uppsatta krigsförklaringen till Preussen.Se *Welschinger:* »La Guerre de 1870», del I, s. 146—157.

Däri anfördes bl. a. som skäl, att Preussens kung formligen vägrat att förbjuda prins Leopolds spanska kandidatur för framtiden och brutalt vägrat franska ambassadören audiens etc.

Högst besynnerligt är, att då *Benedetti* kort därpå, samma förmiddag d. 15 juli sammanträffade med *Ollivier* och *Gramont,* han, såsom Ollivier sagt, »ej meddelade dem något nytt som passerat i Ems och konstaterade, utan att tillägga något, de detaljerade uppgifterna i depescherna och rapporterna. Han visste absolut intet om hvad som ägt rum i Berlin och om Bismarcks maskination.»

Benedetti kan omöjligen ha underlåtit att säga, att han alldeles icke blifvit förolämpad af kung Wilhelm eller brutalt afskedad, utan att de tyska tidningarna meddelat förvrängning af värkligheten. Här förelåg en ny förvrängning af fakta. Kriget var beslutadt och man fann Benedettis närvaro generande, hvilket man lät honom förstå. Han blef därför ej hörd i konseljen.

Ollivier förklarade i lagstiftande församlingen, att kungen af Preussen »förolämpat vår ambassadör genom att vägra honom audiens», såsom »en diplomatisk depesch frånPreussen meddelat» m. m. Detta fick Benedetti höra, där han satt på en läktare, men ej kunde upplysa om sanna förhållandet.

Thiers, Gambetta, Jales Favre, Buffet m. fl. oppositionsmän yrkade på framläggandet af den depesch, hvarpå regeringen stödde sig. Men detta kunde ej ske. Ollivier repeterade blott de af kabinettet framställda klagomålen öfver kung Wilhelms vägran att lämna garantier för framtiden, att man ej kunde tåla notifikationen till Europa om vägran att mottaga Frankrikes ambassadör etc. Men han sade ej, att kungen förklarat denne, att underhandlingarna kunde fortsättas i Berlin med hans ministrar. Med kraft och mod inlade vänsterns ledare en bestämd *protest mot kriget såsom fullkomligt oberättigadt,* hvarvid de förolämpades af högern med hvarjehanda tillmälen, såsom »ofosterländska», »förrädare», »preussare» o. s. v.

Gambetta gisslade regeringens hela beteende för dess »brist på politisk sannfärdighet» och för dess försök att öfverflytta ansvaret för kriget på kammaren. Han konstaterade, att Emserdepeschen, som så upprört kabinettet, varit känd af Benedetti, utan att han sårats däraf.

Regeringen ville tvinga Frankrike att nöja sig med. påståenden utan bevis, och sorgligt nog voterade 159

deputerade mot oppositionens 84 mot fordran att framlägga depeschen, som skulle ådagalägga kränkningen af Frankrikes ära. Anslagskommissionen (statsutskottet) hade blott fått de tidigare depescherna, och *Gramont* hade ej meddelat dem alla, utan blott hvad han fann lämpligt, och man trodde utan vidare på hans ord. Beklagligt var, att kommissionen ej kallade Benedetti för att höras.

Gramonts hela beteende förklarar *Welschinger,* som var vittne till debatterna i kammaren dessa upprörda dagar, ha berott på »att han i det brydsamma läge, hvari han försattsig, inför de ultras hotelser och oppositionens vrede ej hade annan utväg än söka kriget. — Det hade fordrats att medgifva, att man börjat illa och slutat illa — samt att man drumligt fallit i den snara, som Bismarck utlagt, genom ett förryckt parti och en härskarinnas vilja, som hade ett blindt förtroende för våra krafter och tillgångar».

Så bevisadt som något kan vara i historien, är, såsom väl synes af här åberopade aktstycken, att kriget med Frankrike söktes af Bismarck, att han framkallade det med list och bedrägeri, ehuru han, genom att såra Frankrikes ära, lät det bli den anfallande parten.

Den förfalskade depeschen blef, då den faktiskt ledde till kriget af 1870 med alla dess följder ända in i våra dagar, ända till 1914 års världskrig, ett fruktansvärdt världshistoriskt brott.

Kriget 1870—71 och freden \ Frankfurt.

Det af Bismarck, Moltke, Roon m. fl. representanter för krigspartiet i Preussen så mycket efterlängtade kriget kom sålunda till stånd, och Frankrike blef besegradt. Ej underligt. Hela Tyskland understödde Preussen, ej blott Nord-tyska förbundet, utan ock de sydtyska staterna Bayern, Wiirtemberg, Baden och Hessen deltogo, i enlighet med en 1866 afslutad allians, i kriget. Alla härarne voro förträffligt rustade, och särskildt Preussen, som sedan länge förberedt sig för detta krig, hade en utmärkt militärisk organisation liksom ock utmärkta anförare.

Frankrike åter stod utan allierade och var illa rustadt, dess vapenförråd hade till stor del tömts i mexikanska fälttåget 1862—67, dess härar voro underlägsna de tyska till antalet och flera anförare saknade duglighet.

Bästa beviset att Frankrike och dess regering ville fredenoch ej hyste någon tanke på anfall på något annat land, var den *fullständiga frånvaron af förberedelser* och den ofullständiga krigsberedskapen. De militära statsutgifterna hade t. o. m. minskats. Krigsministern Le Boeuf hade några dagar före stridigheterna om spanska tronkandidaturen gått in på en minskning på 13 millioner francs på hans budget. Hur bristfällig härarnes organisation var och hur otillräckliga förråden af ammunition, kläder, födoämnen m. m. voro vid krigets utbrott, därpå fick man de sorgligaste bevis.

Frankrike utfärdade krigsförklaring till Preussen den 19 juli. Den strax inkallade nordtyska riksdagen samt de sydtyska landtdagarne beviljade i nationell högstämning alla regeringarnas fordringar. Det visade sig nu, att Benedettis och Stoffels rapporter 1868 om Preussens omfattande rustningar voro sanna. *Moltke* öfverlämnade då till kung Wilhelm en af preussiska generalstaben utarbetad fälttågsplan riktad mot Frankrike med förslag för samlandet af de tyska stridskrafterna och uppställningen af de skilda härarne m. m. — allt utarbetadt i de minsta detaljer. Denna Moltkes plan kom till utförande. På hvarje lista för de enskilda truppafdelningarnas mobilisering inskrefs den 16 juli (sedan man underrättats om franska regeringens beslut om krig), 11 dagar därpå var mobiliseringen färdig och den 2 aug. voro alla härarnes uppställning mellan Rhen och Saar fullbordad, då ock kung Wilhelm öfvertog högsta befälet. De tyska stridskrafterna utgjordes af ungefär 400,000 man, och mot dessa kunde *Napoleon* ej uppställa mera än 200,000.

Fransmännen blefvo under loppet af några veckor slagna i en mängd drabbningar; första slaget förlorade de den 4 aug. vid Weissenburg i Elsass, där kronprins Fredrik förde befälet på tyska sidan. Därpå följde hastigt det enaslaget efter det andra vid Wörth, Saarbrücken, Metz, Reichshofen, Forbach, Gravelotte, Saint-Privas, o. s. v., där fransmännen blefvo slagna, trots hjältemodiga ansträngningar, och en hel här under marskalk *Bazaine* tvingad att innesluta sig i Metz. En ny här samlades i hast och anfördes af *Napoleon* och marskalk *Mac Mahon,* men blef slagen vid *Sedan* den 1 sept., hvarpå dess fästning, med den inneslutna hären, 83,000 man, kapitulerade

och käjsaren gaf sig fången till kung *Wilhelm* (2 sept.). Han fördes strax därpå till slottet Wilhelmshöhe (nära Kassel), där han hölls i fångenskap tills freden var sluten (hvarpå han begaf sig till England, där han dog 1873).

Då general *Wimpfen* den 2 sept. i Sedan underhandlade med *Bismarck* om fred, uppträdde denne med brutal hetsighet, förolämpande och skroderande, som om han varit berusad. Den otroliga framgången endast 6 veckor efter listen med Emser-depeschen gick honom till hufvudet. »Ni skola aldrig, sade han, glömma Sedan. Om vi nu sluta fred, så börja ni krig igen, om 5 eller 10 år. — *Vi äro i motsats till Er en hederlig nation,* som aldrig hyser begär efter eröfring och blott begär att få *lefva i fred,* om ni ej ständigt komma att oroa oss med edert grälaktiga humör. Nu är det nog därmed. *Frankrike måste straffas* för sitt högmod, sitt aggressiva lynne och sin fåfänga. — Vi måste ha ett territorium, fästningar och gränser, och gränser, som sätta oss för alltid i skydd för hvarje angrepp från er sida. — *Det parti i Frankrike, som dref till kriget,* är detsamma, som tillsätter och afsätter regeringar, det är *populasen,* det är *tidningsmännen;* det är dem, som vi vilja straffa. Därför måste vi *gå på Paris».* Han förklarade ock, att Preussen skulle fordra ett skadestånd af *4 milliarder* samt *Elsass* och *tyska Lothringen* som villkor för freden.Redan den omständigheten, att grefve *Bismarck Bohlen* den 14 aug. utnämndes till generalguvernör i *Elsass,* utvisar, att Preussen betraktade detta land som en varaktig besittning.

I tyska tidningar och på folkmöten yrkades på denna tid med all ifver på att *Elsass* och *tyska Lothringen* skola fordras af Tyskland.

Krigets fortsättande tills Tyskland nått det föresatta målet, var självklart. Redan den 3 sept. gafs order i tyska högkvarteret, att två härar skulle tåga till *Paris,* och den 19 sept. var staden innesluten.

***

Den *4 sept. störtades käjsardömet* under tyngden af det allmänna missnöjet, *Napoleon* förklarades afsatt och *republiken* proklamerades af folket i Hotell de Ville i Paris. En *regering för nationalförsvaret* organiserades under general *Trochus* ledning och i densamma insattes deputerade för Paris: *Jules Favre, Jules Ferry, Gambetta, Arago, Crémieux, Picard, Rochefort* m. fl.

Regeringen beslöt att söka förmå främmande makter att bemedla fred med Tyskland och utsåg *Thiers* — som trots sina 73 år besatt lif och energi som få — som ombud därför. Denne anträdde den 12 sept. en rundresa till London, Petersburg, Wien och Florens och utvecklade all sin öfvertalningsförmåga, framställande de mest giltiga skäl i långa samtal med utrikesministrarna i dessa hufvudstäder. Men alla afböjde bemedlingen såsom fruktlös, och Frankrike lämnades åt sig själf. I tyska högkvarteret visste man, att stormakterna ej skulle med vapenmakt gifva kraft åt sina vänskapliga råd, hvarför ock kriget fortsattes enligt utstakad plan för att krossa Frankrike. Utrikesministern*Jules Favre* uppsökte emellertid *Bismarck* (19 och 20 sept.) för att underhandla om fred.

Den, som ställt till kriget, sade nu med sitt invanda hyckleri: *»Jag önskar endast freden.* Det är icke Tyskland, som stört den. Ni har utan skäl *förklarat oss kriget endast i afsikt att beröfva oss en del af vårt land.* — Vi veta, att ni aldrig skola afstå från er politik, att ni skola återhämta krafter endast för att åter bekriga oss. Tyskland har icke sökt detta tillfälle, det har begagnat sig däraf *för sin säkerhet,* och denna kan icke tryggas utan en *landafträdelse».*

Favre, som jämte regeringen ej kunde gå in på landafträdelse, vann sålunda intet med sitt besök hos den obeveklige rikskansleren.

Under det Frankrike ansträngde sig att genom underhandlingar vinna ett stillestånd och de neutrala stormakternas understöd, fortsatte de tyska härarne oemotståndligt sitt värk. Toul föll den 20 och Strassburg den 27 sept. efter ett äfven enligt fiendens erkännande ärofullt och tappert försvar. Den 5 okt. flyttade kung *Wilhelm* sitt högkvarter till Versailles. Den 11 okt. togs Orléans och den 15 okt. kapitulerade Soissons.

Den i Metz instängda hären, som stod under den odugliga *Bazaine,* tvingades, utan att något allvarligt försök till

fiendens fördrifvande gjorts, att, besegrad af hungern, kapitulera den 27 okt.

Sedan *Thiers* återkommit från sin resa, uppdrog regeringen åt honom att underhandla med *Bismarck* om vapenhvila; sammanträdena ägde rum flera gånger de första dagarna i nov., men de villkor Bismarck bestämde voro sådana, att regeringen ej kunde gå in därpå.

Inrikesministern *Gambetta,* som jämte sin medarbetare *Spuller* den 7 okt. lämnade det belägrade Paris i luftballong,ordnade som en sorts frivillig diktator försvaret i provinserna. Han tog ingeniör *Freycinet* till medhjälpare härvid, och de båda utförde i sanning storvärk. Deras sammanrafsade härar återupprättade Frankrikes militära ära, som fläckats af ovärdiga kapitulationer. Om dessa härar än ej kunde bjuda fienden motstånd i längden, väckte de dock beundran, och t. o. m. Moltke kunde ej annat än erkänna sin respekt för deras förmåga att under många månader försvara fosterlandet och vinna åtskilliga segrar. Generalerna *Paladines* och *Faidherbe* segrade vid Coulmiers och Bapaume, men Pariserhären under general *Ducrot* utkämpade utan resultat den blodiga striden vid Champigny. Mans måste utrymmas (den 12 jan. 1871) och vid St. Quentin blef nordarmén slagen (den 19 jan.). Belfort försvarades af öfverste *Denfert. Bourbaki* segrade vid Villesexel, men lyckades ej upphäfva blockeringen af Belfort, han sökte nå Lyon, men trängdes af fienden mot schweiziska gränsen, som hans här slutligen måste öfverskrida och därpå afväpnades.

Upphetsningen i Paris steg på denna tid mer och mer, i synnerhet sedan tyskarna den 5 jan. börjat bombardera staden; en mängd hus förstördes, lifsmedel tröto, hungersnöd och sjukdomar härjade och medförde talrika dödsfall. Försök gjordes att taga makten från den provisoriska regeringen för att öfvertagas af de socialistiska partierna.

Regeringen beslöt, att *Favre* än en gång skulle underhandla med *Bismarck* om vapenhvila (23 jan.), och slutet blef, att order gafs att låta bombardemanget upphöra den 26 jan. Den 28 jan. undertecknade de en konvention om vapenhvila på 3 veckor och Paris kapitulation, samt sammankallandet af en nyvald nationalförsamling till Bordeaux för afgörande om krig eller fred.

Nationalförsamlingen valde den 12 febr. *Thiers* till chef för den exekutiva makten och uppdrog till honomatt jämte ministrarne Favre och Picard öppna fredsunderhandling i Versailles.

Efter sex dagars underhandlingar undertecknades *fredspreliminärerna* den 26 febr. af ombuden, hvarpå nationalförsamlingen stadfästade dem d. 1 mars. I vilkoren ingick bl. a., att en del af Paris skulle besättas af tyska trupper (30,000 man).

De främsta fredsvillkoren voro: *afträdandet af Elsass och tyska Lothringen* samt erläggandet af *5 milliarder francs* för krigskostnader.

Förhandlingarna om den slutliga freden skulle fortsättas i Brüssel. Efter en konferens därstädes utan resultat, föranstaltades sammanträde mellan *Bismarck* och *Favre* m. fl. i Frankfurt, då definitiv fred slöts: *Frankfurter-freden* (den 10 maj 1871), som stadfästade preliminärerna i Versailles och gjorde en del bestämmelser i sammanhang därmed.

***

Sedan Preussen fått alla tyska stater med sig i kriget gällde det att genomföra *Tysklands enhet,* då därigenom den bästa garantien vanns för Tysklands säkerhet och storhet. På *Bismarcks* initiativ kommo ministrar af de fyra sydtyska staterna till Versailles och underhandlade om villkoren för deras anslutning till Nordtyska förbundet, och man enades om, att alla staterna skulle utgöra *Tyska riket* (nov. 1870). Därpå skapades ett nytt *tyskt käjsardöme,* då på förslag af *Ludvig II* af Bayern samtliga tyska furstar och fria städer förlänade *Wilhelm I* käjsarvärdigheten, hvilket skedde i Versailles under belägringen af Paris den 18 jan. 1871.

***

Då jag var i Tyskland och Frankrike i febr. och mars 1871, var jag i tillfälle att se och höra mycket om kriget och dess afslutning, och meddelar här några händelser och erfarenheter, som belysa den stora striden.Jag skref härom tre krigsbref till *Aftonbladet* (15, 17 och 20 mars 1871), som jag till väsentlig del följer i min framställning.

Jag kom in i Paris, efter ett uppehåll bland de belägrande, samma dag kapitulationen ägde rum och var där tills kommunupproret utbrutit (18 mars). Det var förvånande att se, huru resignerade fransmännen kunde vara. Öppet talade de om egna fel och tillskrefvo tämligen allmänt Frankrike själft stor del af olyckan, då Napoleon och hans regering låtit kriget komma till stånd och alldeles försummat rustningarna. Lugnt och sansadt sökte man förklara hvad som passerat. Preussarnas öfverlägsna disciplin och skicklighet berömdes, men ändock gjorde man sig den frågan, om fransmännen skulle besegrats, om ej tyskarne haft *sedan många år ett formligen ordnadt spionerisystem* i Frankrike inom alla trakter och alla klasser? Man visste, att icke mindre än 72 tyskar varit anställda i ministerierna — flera i krigsministeriet — och att de stått i korrespondens med general Blumenthal samt att marskalk Bazaine en lång tid haft *en preussisk officer anställd som betjänt!* Preussiska officerare hade varit anställda i flera andra mycket anspråkslösa sysselsättningar i Paris.

Tyskarne hade genom allt detta fått en detaljerad kännedom om Frankrikes försvarsväsen och dess brister. Då deras härar stodo vid gränsen, hade alla officerarna och underofficerarna specialkartor öfver alla platser, där kriget gick fram. Dessa hade ej förfärdigats på 8 dagar efter krigsförklaringen. Sådana funnos hos sårade och döda.

Man meddelade mig vidare, att unga tyskar, som varit i Paris å kontor eller för språkstudier o. s. v., alltid flitigtanvändt söndagarna för utflykter i alla möjliga riktningar; sådana hade under kriget i invasionsnären sannolikt bättre kännedom om terrängförhållanden än mången fransman.

Nämnas bör, att det 1869 fanns icke mindre än 120,000 tyskar bosatta i Paris för längre eller kortare tid.

Jag talade med flera preussiska soldater (brandenburgare), som lågo utanför Paris under vapenstilleståndet kort före fredspreliminärernas undertecknande; de voro i den mest fredliga stämning och omtalade, att de fiendtliga förposterna i allsköns vänskap utbytt födoämnen, druckit ur hvarandras flaskor o. s. v. Hade de fått råda, sade de, så inte hade det blifvit något krig med Frankrike. Det var nog Bismarck, sade jag, som ville det. *»Ja, gewiss! Ja, der Bismarck, der ist ein Teufels Kerl»* svarades.

Jag talade ock med många bildade personer i Tyskland, och fann, att hannoveranare, badensare och würtemburgare grundligt hatade Preussen och dess politik, ehuru de funno Bismarck vara en väldig statsman. De ansågo som en *våldsbragd,* att Preussen formligen *tvingat de öfriga tyska staterna* att deltaga i kriget. I Hannover gjorde man i januari formliga demonstrationer mot den nye käjsaren; magistraten vägrade att underteckna den adress till käjsaren, som de preussiska ämbetsmännen därstädes uppsatt.

Flera preussare med titlar voro af annat lynne och uttalade sig med synnerligt öfvermod om parisarnes försvar af sin stad. De försäkrade, att det endast var käjsar Wilhelms utomordentliga mildhet, som fördröjde bombardemanget, som kunnat företagas flera månader förut, men att samma mildhet fann det mera mänskligt att uthungra staden. De påstodo, att tyskarne tagit flera af forten och att det var fullkomligt i sin ordning, att de skulle intåga i triumf i Paris såsom en intagen stad. »Någon hänsyn förtjänade ej försvaret, ty egentligen hade motståndet varitfullkomligt chimäriskt!» Jag kunde dock upplysa dem om, att tyskarne ej tagit ett enda af forten, och antog för gifvet, att osanna depescher utspridts för att motivera det fordrade intåget i Paris.

Parisare skildrade hungersnödens ohyggligheter och omtalade, att de under de 5 sista veckorna ständigt hungrat och de sista 2 veckorna knappast ätit annat än det otillräckliga usla svarta brödet. Man hade förtärt allt ätbart, råttorna i kloakerna, hundarna, djuren i Jardin d'acclimatation o. s. v. De sjuke tillfrisknade ej, läkemedel saknades å sjukhusen, dödsfallens antal uppgick slutligen till mer än 5,000 för hvar vecka.

Till hungersnöden och dess härjningar kom bombardemanget, som höll befolkningen i ständig oro. Och särskildt uppretades alla sinnen af att preussarnes kanoner inriktades på kyrkorna Panthéon och S:t Sulpice samt sjukhuset

Val-de-Grace, som under bombardemanget träffats — tills general Trochu hotade, att inlogera de preussiska fångarna i Val-de-Grace, om man vidare siktade på dylika byggnader.

Fastän Paris ej intagits, fordrade *Bismarck* i käjsarens namn bland kapitulationsvillkoren, att en tysk här på 30,000 man skulle intåga i Paris, samt att de skulle få rättighet att besöka gallerierna i Louvren och Invalidhotellet. I stället för att hedra en tapper motståndare, skulle parisarna förödmjukas för sin patriotism och sitt segerrika motstånd. Thiers och Favre framhöllo sin motvilja och sina farhågor, att befolkningens förbittring vid åsynen af fienden skulle framkalla strid, då Paris skulle öppna portarne till sina murar, som fienden ej kunnat genombryta. Men det hjälpte ej; man var så angelägen om denna triumf, att Bismarck som offer därför medgaf, att Frankrike fick behålla fästningen Belfort — som ej heller intagits — och då måste underhandlarne gå in därpå. Bismarck hade påräknat enlångvarig öfverläggning i nationalförsamlingen, så att de tyska armékårerna kunde aflösa hvarandra i Paris och sålunda alla ha det nöjet att se den märkvärdiga staden. Men nationalförsamlingen fann nödvändigt att oförtöfvadt antaga fredsvillkoren, så att tyskarnes vistelse i Paris blott räckte 2 dagar.

Jag var vittne till denna märkliga tilldragelse och var på Place de la Concorde och i Champs Elysées, då de tyska regementena intågade dit den 1 mars 1871. Utanför detta område kommo de ej, då den öfriga staden var fullkomligt afspärrad genom barrikader och vakter vid alla gatmynningar. På myndigheternas uppmaning höll sig befolkningen alldeles borta och förhöll sig helt lugn; endast några utländingar och ett litet antal gaminer och andra personer af de lägre klasserna voro på de upplåtna platserna. Allt var stilla, utom då ett par damer af ett visst slag (tydligen tyskor) tillåtit sig att uppvakta några tyska officerare, hvarför de undanföstes i en gatmynning af en förbittrad hop, som med hugg och slag samt med klädernas afslitning vedergällde dem för deras framfusighet.

Man höll sig allmänt inomhus och anlade sorgdräkt, som förresten många burit allt sedan kapituleringen, och å många hus hängde svarta fanor. Äfven å statyerna å Place de la Corcorde hade man bundit sorgflor för ansiktena, hvadan intrycket måste för tyskarne ha varit sorgligt nog. Strassburgs staty var öfverhöljd med kransar och franska flaggor — allt sedan det hjältemodiga försvaret af staden.

Meningen hade varit, att tyska hären skulle vid detta »triumftåg» marschera genom den storartade Triumfbågen (uppförd till minne af Frankrikes alla segrar), men den hindrades af en tät hop gaminer, som alldeles spärrade passagen och ej ville vika det minsta, hvadan hären måste,för att undvika våld och kanske blodsutgjutelse, tåga vid sidan af monumentet. Detta fick för resten triumftåget ej se i sitt vanliga skick, då det under bombardemanget blifvit brädbeklädt till skydd för skulpturerna. Hvad det fick se var i stället ett med ½ meter stora bokstäfver å ena väggen tecknadt ord: *Vengeance!*

Ja *hämnd* var dagens lösen på den tiden i hela Frankrike. Alla, gamla och unga, kvinnor och män hyste denna känsla under många år. Hur kunde det vara annat? Hur orätt handlade ej Preussens diktator, *Bismarck,* då Frankrike alltifrån olyckan vid Sedan och Napoleons tillfångatagande gång på gång begärde fred under åberopande af, att det var käjsaren och hans regering, som utfärdat krigsförklaringen, och att de, som efter Sedan varit ledarna af republiken: *Thiers, Jules Favre, Gambetta, Jules Ferry* m. fl. *protesterat mot kriget!*

Den rättrådige kronprins *Fredrik* sade dock i sin proklamation till invånarne i Lothringen vid krigets början: *»Tyskland förer krig mot käjsaren, men ej mot fransmännen»*.

Men järn- och blodkanslern tänkte annorlunda och ville krossa Frankrike och förödmjuka fransmännen ända in i sista ögonblicket.

XI.

Elsass-Lothringens annektering orsaken till fransk-ryska alliansen samt militarismens omåttliga utbredning i Europa och en anledning till världskriget 1914.

En upplyst tids kultur fordrar, att politiken skall grundas på *nationernas rätt* och *fria vilja,* ej på rasförhållanden

— hvilka dock, såsom jag förut (sid. 14) framhållit, äro ytterst tvetydiga och ofta utgöra värkliga fiktioner.

Elsassarne hade under föreningen med Frankrike blifvit en del af franska *nationen,* gått upp i den franska kulturen och känt sig vara fransmän, fast de tala tyskt tungomål.

Ordet *nation* kan ej utan vidare begränsas till ras eller härkomst, utan visar sig vara ett småningom utvecklat *kulturbegrepp* med flera element. I vissa länder har likvisst begreppet nationalitet sammanfallit med begreppet *stat,* och andra länder ha kommit att utgöras af en under seklernas lopp skeende *sammansmältning af skilda nationaliteter,* som blifvit ett samhälligt helt med *gemensamma traditioner, gemensam historia, och gemensamma intressen.*

Om begreppet nation i första hand bestämmes af *gemensam härstamning,* betecknas det dock ofta dessutom af medvetandet om *samhörighet* i politiskt och språkligtafseende, då nämligen utvecklingen har medfört, att en närmare sammanslutning ingått i den allmänna folkmeningen och blifvit en värklig *nationalitetskänsla.*

Många fransmän ha främmande härkomst, men ha icke desto mindre gått upp i den franska nationen och känt sig vara fransmän. Den bekante statsmannen *E. Spuller,* undervisningsminister i Gambettas ministär och ifrig patriot, hade sålunda tyskt blod, ty fadern var af badensisk härkomst.

***

Man får ej åberopa hvad som gjorts *förr,* under *andra politiska åskådningar,* då man i en nyare tid vill söka skrida till vedergällning. Eröfring och annektering gör en civiliserad stat i vår tid ej utan att ådraga sig en sträng dom af den allmänna opinionen och de kränkta folkens hat samt beräkningar på hämnd.

Skulle Tyskland söka lägga under sig alla de stater eller provinser, som *förr hört till det gamla tyska käjsardömet* under åberopande af »gammal tillhörighet» — ehuru Tyskland 1870 var något helt annat än det gamla käjsardömet — så skulle hela Lothringen, Holland, Schweitz, Italien o. s. v. anses som rättmätiga kraf. Ja, än mer. Germanernas eröfringar i 5:te århundradet skulle ock kunna åberopas: västgoterna togo Spanien, burgunderna södra Frankrike och ostgoterna under Teodorik Italien — således skulle ju Tyskland kunna med germanistisk logik återfordra dessa urgamla germanska länder!

Hvad nu beträffar *Elsass,* så skulle detta land, ehuru germanskt till ras och språk, lika väl böra anses tillhöra Frankrike, emedan det, innan det intogs af germaner, var *keltiskt.*

Det är en betänklig politik, som Tyskland för, då denåberopar *germanismen* som grund för anspråk på vissa provinser, ty då utmanar ju riket *slaverna,* som ju på grund af *slavism* kunna göra anspråk på länder och provinser, som förr varit slaviska, men tagits af tyska folk. Då får Preussen ej undra på, om Posen skulle försöka frigöra sig från Preussen, och Österrike finna sig i, att Galizien frigör sig liksom flera andra slaviska provinser från Österrike-Ungerns käjsardöme.

***

Bismarck kunde nog firas och yfvas öfver att främst vara skaparen af Tysklands enhet genom kriget med Frankrike, och Tyskland kunde väl känna segerstolthet genom de lysande fredsvillkor det betingade sig. Men Frankfurter-freden var ingen garanti för framtiden, tvärtom; den alstrade förbittring hos fransmännen mot tyskarne eller rättare preussarne. På den tiden och långt förut var ock i Tyskland vanligt att i pressen kalla fransmännen »Der alte Erbfeind der deutschen Nation». Förstod då Bismarck ej, att kriget, som han framkallade, och de hårda fredsvillkor, som han fordrade, skulle skärpa *antipatierna* hos fransmännen och låta dem hoppas på *hämnd?*

Freden alstrade ingen försoning och *Bismarck* fann det snart. Han skref redan den 2 febr. 1874 till tyske ambassadören i Paris, Arnim:

»Den öppenhet, med hvilken *nationalhatet mot tyskarne* efter freden i Frankfurt i Frankrike af alla partier underblåses och uttalas, tillåter intet tvifvel, att hvarje regering, hvilket parti den än må tillhöra, skall betrakta *hämnden* som sitt hufvudsakliga kall. Allt, hvarom det kan vara fråga, är den tid, fransmännen skola behöfva för att återbilda sina härar och bereda sig förbund, som, efter deras föreställning, sätta dem i stånd att *förnya striden.»* Man trodde på käjsar *Fredriks* tid (1888), att denne humane furste önskade en fredlig uppgörelse rörande Elsass-Lothringen, hvarigenom ett vänskapligt förhållande mellan Frankrike och Tyskland kunde komma till stånd. Frankrikes dåvarande utrikesminister *Ribot* lämnade ock den upplysningen, att ett steg togs i den riktningen under Fredriks regeringstid. Ett förslag har framställts att låta Elsass-Lothringen bli ett *neutralt* land — och detta har haft många förespråkare i Frankrike — och man har ock föreslagit att ej röra vid Elsass-frågan, utan endast söka få *Lothringen,* som är ett franskt land, återställdt till Frankrike — ett förslag som redan Gambetta understödde och senare af J. Lemaître åter framställts. Som ersättning skulle Tyskland få någon kolonialbesittning.

Bismarck förkastade med eftertryck tanken, att Elsass-Lothringen gjordes till en *neutral stat* liksom Schweiz och Belgien och att därigenom åvägabringa en sorts spärrkedja från Alperna till Nordsjön. Denna skulle enligt honom väl hindra Tyskland att angripa Frankrike, men ej Frankrike att angripa Tyskland från sjösidan. Det viktigaste skälet var emellertid för Bismarck, att *neutralitet* öfverhufvud blott är hållbar, då befolkningen är besluten att i nödfall med vapen försvara den. »Men i ett land, hvars sympatier och minnen hänga vid Frankrike, vore neutralitet blott en för oss skadlig, för Frankrike nyttig irrbild.» Hur afgörande och häpnadsväckande framgångarna i *Bismarcks* politik än synts, ha de dock i flera fall blott varit tillfälliga och skenbara; åtskilliga följder ha framgått däraf, hvilka han ej drömt om. Sålunda är han egentligen den, som skapat fransk-ryska alliansen genom sin hänsynslöshet mot såväl Ryssland som Frankrike.

Efter Preussens krig med *Österrike-Ungern* 1866 visste Bismarck att skickligt åvägabringa en allians mellan dennastat och Tyskland, och anledningen var främst fruktan för panslavismen, representerad af *Ryssland.* Denna stats politik har dock Bismarck ej förmått binda, utom helt öfvergående, och Ryssland har ibland på ett öfverraskande sätt korsat blod- och järnkanslerens planer. Icke nöjd med att ha besegrat Frankrike 1870—71, ville Bismarck, då detta rika land några år senare åter börjat blomstra, alldeles krossa det och hade i sikte att anfalla det 1875 utan att någon krigsorsak fanns. Men tsar *Alexander II* eller kanske rättare hans utrikesminister furst *Gortschakoff,* Bismarcks antagonist, förhindrade då det tillämnade angreppet.

För att stärka Preussens ställning, d. v. s. öfvermakt, skapade Bismarck därpå *trekäjsarförbundet* mellan käjsarne af Tyskland, Österrike och Ryssland, och alltjämt fullföljde han sitt mål: Frankrikes isolering. Hans taktik var att repetera, att fransmännen ständigt hotade Europas fred genom sina hämndtankar, och att framställa Frankrikes republikanska institutioner såsom en hotelse mot alla troner och en uppmuntran för revolutionärer, socialister och nihilister. *Alexander II* ingick i förbundet i hopp om stöd från Preussens sida för sina planer i Turkiet. Sedan Ryssland besegrat Turkiet 1878, skulle kongressen i Berlin afgöra fredsvillkoren och under Bismarcks ledning minskade denna de åt Ryssland först medgifna fördelarna. »Man har bedragit mig», sade *Alexander II* efter genomläsandet af Berlinertraktaten, och från den dagen fanns ej längre trekäjsarförbundet. Sedan Ryssland lämnat detsamma och t. o. m. i hemlighet hotat med krig 1879, såsom *Bismarck* med ett dokument intygat, måste han uttänka ett nytt förbund, och han bragte 1882 till stånd *trippelalliansen* eller, som Bismarckska organ kallat den »fredsligan» mellan Tyskland, Österrike-Ungern och Italien. Den var afsedd att isolera Frankrike och hålla Ryssland i schack.Ryssland hade ända från 1813 varit i förbund med Tyskland, men det goda förhållandet hade förvisso en förutsättning för Ryssland: begränsning af Preussens militära öfverhöghet. Genom detta lands segrar öfver Österrike och Frankrike hade denna förutsättning bortfallit, och genom Tysklands ernådda enhet hade Rysslands på familjeallianser grundade inflytande på de små tyska staterna försvunnit. Hvarje konflikt mellan Ryssland och Tyskland förebyggdes emellertid genom den vänskap, som förenade *Alexander II* och *Wilhelm I,* hans onkel. Rysslands och Frankrikes ständigt växande stridskrafter, som Bismarck öppet antydde vara riktade

mot Preussen, blefvo anledningen till den betydliga förstärkningen af den preussiska hären 1880. Kort efter Alexanders mord (1881) inträffade emellertid allvarsamma rörelser, som läto *antagonismen mellan ryssar och tyskar* allt mer utvecklas. Panslavisterna, som drömde om alla slaviska nationers frigörelse under Rysslands skydd, beskyllde Österrike-Ungern för förtryck af slaverna tillhörande denna stat och för planen att lägga under sig hela Balkanhalfön samt uttalade misstanken, att tyska riket hade i sikte att annektera ryska provinser vid Östersjön. En mängd manifestationer mot tyskarne ägde ock rum. Det syntes, som om de båda staterna förberedde sig på en kommande strid, hvarför det gällde att först inom båda skapa homogena folk och rensa gränsområdena från främmande element. Däraf russifieringen af Östersjöprovinserna och fördrifvandet af tyskarne, däraf ock Preussens fördrifvande från sina östra provinser af Rysslands polska undersåtar 1885.

***

Många bevis finnas, att, om än fransmännen ständigt tänkte på förlusten af Elsass-Lothringen, revanche-tankarnesnart nog gåfvo vika för en lugnare stämning, och detta fastän fransmännen vid åtskilliga tillfällen retades af Tyskland med provokationer. Tyskland, d. v. s. *Bismarck,* visste att 1887 framkalla en farlig kris för att förmå tyska riksdagen att antaga »septennatet» eller 7-års-förhöjningen af de militära anslagen och härens ökning. Han ville därför förbereda tyska folket på ett *krig på lif och död med Frankrike,* om detta land kunde drifvas att visa *lifligare sympatier för de förtryckta Elsass-Lothringarne* eller till demonstrationer mot *provokationer.* En sådan af allra gröfsta slag utfördes ock: häktandet af franske poliskommissarien *Schnäbele* under falsk angifvelse för högförrädiskt spioneri.

Ingen orsak till krig fanns någonstädes och Frankrike förhöll sig lugnt och fredligt. Men det onda samvetet, den ständiga tanken på revanchen gjorde Bismarck orolig och han måste bearbeta sinnena för septennatet. Sensationsartiklar och oroande rykten publicerades dagligen i pressen och trakasserier anordnades i Elsass.

»Om ni ej rösta på kandidater som gå med på septennatet, så blir det krig»;

»Om vi ej lyckas att germanisera Elsass-Lothringen, så blir det krig» — så skrefs det i tidningarna.

Fältmarskalken *Moltke* sade i riksdagen den 11 jan. 1887: »Om regeringens förslag förkastas, tror jag, att vi då säkerligen skola få krig.»

Bismarck förklarade därpå: »Vi skola försöka att sätta Frankrike ur stånd att under 30 år angripa oss. *Kriget af 1870 skall vara en barnlek vid sidan af det af 1890 eller af jag vet ej när* med hänsyn till dess värkan på Frankrike.» Och efter löftet att låta fransmännen *»åderlåtas hvita»* utropade riksdagen ett entusiastiskt »Bravo»!

Öfverstelöjtnant Köttschau skref samtidigt ett arbete:»Der nächste Krieg», med brutal öppenhet riktadt mot Frankrike, för att påvärka riksdagen för septennatet.

I mars 1887 publicerade major *H. von Pfister* en bok, hvari han yrkade på Frankrikes stympning, och han förklarade här, att »tyska folket af den Evige utsetts att samla arfvet efter det romerska riket». Det tyska käjsardömet skulle annektera *västra Lothringen* och *Franche-Comté,* och *Nord-* samt *Ardennes*-departementen skulle gifvas åt Belgien, som jämte Holland skulle blifva tyska rikets vasallstater. Äfven *Schweiz* och italienska *Tyrolen* skulle annekteras af Tyskland.

Sedan tyska riksdagen efter all krigsagitationen antagit septennatet, skreds till dess omedelbara tillämpning; i alla garnisonsstäder ägde trupprörelser rum och i Elsass-Lothringen samlades stora styrkor. Berlinerpressen publicerade oupphörligen artiklar om franska rustningar (=fälttjänstöfningar), om franska spionerier, om patriotligans värksamhet etc., så man trodde allmänt på sannolikheten af en konflikt. Plötsligt spriddes i april den uppseendeväckande nyheten, att den allmänt aktade poliskommissarien i gränsstaden Pugny *Schnäbele* gripits på tyskt område och förts i fängelse i Metz. Det visade sig emellertid, att han anmodats af den illa anskrifne tyske poliskommissarien — en renegat — i den elsassiska gränsstaden Noveant att komma till honom i ett tjänsteärende, men att han lockats i ett bakhåll. Han angreps, såsom två vittnen (osedda arbetare i en vingård)

intygade, af två förklädda polismän, men sprang tillbaka öfver gränsen, förföljdes hit, kullslogs och belades med handklofvar och släpades öfver till tyskt område. Rannsakning följde och det högviktiga målet, som upptog 500 sidor, underställdes riksrätten i Leipzig, men då saken samtidigt drogs inför käjsar *Wilhelm,* fann denne, att ett skurkstreck blifvit begånget ochförordnade, att Schnäbele strax skulle frigifvas ur fängelset och få resa hem. Att Bismarck hade sin hand med i denna genomlumpna affär, är tydligt. Han lefde ju i politiska intriger, trakasserier och knep.

Frankrike, dess regering och dess press bevarade trots den grofva provokationen ett orubbligt och värdigt lugn, emedan man önskade freden och därför ville bevara sin kallblodighet. Sålunda uteblef det i Tyskland väntade kriget den gången.

***

Bismarck hittade nu på ett nytt medel att komprometttera Frankrike. Sedan han förmått landet att ockupera *Tunis,* där fransmännen hade stora intressen att bevaka, *retade han Italien mot Frankrike* under förevändningen, att de italienska intressena hotades genom Frankrike. Han eggade den italienska chauvinismen — som i sin naivitet siktade på intet mindre än uteslutande rätt att ockupera hela norra Afrika, såsom gammal romersk provins — och öfvertygade slutligen Italien, att riket varit ett offer för en främmande stats anspråk, hvarpå det måste göra ett slut!

Italiens statsminister *Crispi,* som ej utmärkte sig för karaktär och principfasthet, lät sig af Bismarck öfvertygas om nödvändigheten att förnya trippelalliansen (1887) och inlåta sig på en fiendtlig politik mot Frankrike. Crispi hoppades tydligen, att denna allians, tack vare vissa konventioner, skulle tillstädja Italien att bemäktiga sig en del af det afrikanska kustlandet. Trots Italiens utmaningar, som länge syntes ägnade att göra ett krig oundvikligt, stördes dock ej freden på grund af franska regeringens lugna hållning.

***

Dessa förnyade försök att skada och irritera Frankrike blefvo emellertid anledningar att än mer närma sig *Ryssland.*

Detta land hade å sin sida börjat närma sig Frankrike på 1880-talet. Redan vid kröningshögtidligheterna i Moskwa 1883 var franska ambassaden föremål för de mest sympatiska manifestationer, och allt sedan tilltog det vänskapliga förhållandet mellan fransmän och ryssar allt mer.

I sin fruktan för det tyska elementets öfvervikt i Ryssland intresserade sig de ryska slavofilerna för fransk odling, och fransmännen, äfven de mest framskridna i politiken, började fatta sympati för Ryssland och glömma gamla antipatier. Polens öde, som länge låg fransmännen om hjärtat, utgjorde en tid ett hinder för Frankrikes närmande till Ryssland, men nya förhållanden måste med nödvändighetens makt hålla de gamla sympatierna tillbaka. Bestämmande för den franska opinionen blef den allmänna öfvertygelsen om *faran för Frankrikes självständighet,* om landet stode isoleradt. Snart vände sig fransmännens förhoppningar åt Ryssland och applåderades i Paris *Boje tsaria khrani* (Gud bevare tsaren), ryska nationalsången.

Man vet, att *Gambetta* hoppades på ett förbund med Ryssland och talade därom med general *Skobeleff* 1881 i Paris.

Då *Flourens* var konseljpresident (1886—1888) befordrade han ett närmande mellan Frankrike och Ryssland. *Jules Grévy* förklarade 1887 i ett samtal med danska ambassadrådet *J. Hansen:* »Ryssland och Frankrike ha ett gemensamt intresse, nämligen att hindra det tyska väldet att utveckla sig vidare; det hotar Ryssland lika väl som Frankrike. Dessa båda länder böra sålunda på fredlig väg ömsesidigt stödja hvarandra.»

Lång tid ingaf franska republiken föga sympati i Vinterpalatset, men småningom drog dess tilltagande inrestabilitet Rysslands blickar på sig, och man visste här, att Frankrikes öfverlämnande åt sina fiender vore detsamma som att Ryssland likaledes skulle stå isoleradt inför trippelalliansen.

Omsider sände *Alexander III* 1891 insignierna af S:t Andreasorden till *Carnot* och lät tolka sitt vänskapliga sinnelag för honom, och samma år inträffade det betydelsefulla franska eskaderbesöket i Kronstadt. Ej långt efteråt förspordes ett rykte, som lät såsom en saga ur Tusen och en natt: en *rysk-fransk allians* aftalades! En allians mellan Ryssland och Frankrike, dessa motsatta poler, representerande despotismen och republikanismen, huru har den ej ansetts som en orimlighet och som en fara för en fri utveckling af västerländsk kultur! Förklaringen är dock lätt gifven: förbundet har sin grund i de båda allierade staternas *gemensamma yttre intressen* att hindra det tyska väldet att utveckla sig vidare, eller behöfligheten af motvikt mot trippelalliansen för fredens skull. Det är tydligt, att olikheten i de båda allierade staternas författningar och sociala förhållanden intet betyder med hänsyn till detta kraf. Ett lands inre institutioner och villkor har sina särskilda förutsättningar i dess egen historiska utveckling och äro af nationell natur; dess allianser betingas af yttre förhållanden och äro af internationell natur. Man vet nu, att allians-traktat mellan Ryssland och Frankrike undertecknades i aug. 1891.

Denna följd af Tysklands militarism och okloka framfart mot Frankrike 1870, sedan det efter Napoleons fall sökt fred, hade Bismarck ej drömt om. Hans högmod gjorde honom blind för värkligheten och oförmögen att draga andra politiska slutsatser än hvad hans af framgångarna stärkta illusioner ingåfvo. Det är tydligt, att man i Frankrike, äfven om intet annat vunnits genom alliansen,kunnat anse sig berättigad att därigenom se ett *slut på den hegemoni,* som *Tyskland* sedan det fransk-tyska kriget utöfvat i Europa.

***

Trots de segrar, som Preussen vunnit i de af *Bismarck* framkallade krigen, fick han dock våndas för bevarandet af Preussens makt, som han ständigt såg hotad, hvarför han ock ständigt åvägabragte allianser och ständigt ökade militärbördan. Han kunde väl, för att imponera med skildringen af Tysklands härväsen i tyska riksdagen i ett »stort tal» 1888 utropa: *»Vi tyskar frukta Gud och eljest ingenting i världen!»;* men visst är, att Bismarck för sin del mer än Gud fruktade — Frankrike och Ryssland! Detta hans stora tal gällde just ökade rustningar och dessa motiverades, inkonsekvent nog, med en rent förtviflad skildring af de faror, som hotade Tyskland. Salvelsefullt förklarade Bismarck: *»Gud har satt oss i ett läge,* där vi genom våra grannar hindras att på något sätt försjunka i tröghet eller slöhet. Han har satt den mest krigiska och mest oroliga nation, *fransmännen,* vid vår sida, och *han har låtit Rysslands* krigiska böjelser svälla ut, hvilka i föregående århundraden ej funnos i sådant omfång. Sålunda känna vi i visst afseende sporrarne från båda sidor och tvingas till ansträngningar, som vi kanhända eljest ej skulle göra!»

Tyskland höjde sin förut ofantliga fredsstyrka med mer än ½ million soldater, hvadan riket nu kunde uppställa öfver 1 million man och ändå ha ½ million i reserv.

***

Kännedomen om de europeiska krigen på 1860- och 70-talen utvisar till fullo, att *Bismarck* varit hufvudorsakendärtill och att han är den, som främst återupplifvat *militarismen* i Europa och låtit utvecklandet af en vänskaplig politik staterna emellan fördröjas, och att i stället misstro, diplomatiska intriger och tvetydiga allianser, s. k. »fredsligor» rustade till tänderna, varit hvad den europeiska statskonsten faktiskt främst haft att syssla med. Hvilken parodi på civiliserad politik!

De ständiga rustningarna, de oerhörda militärbördorna gjorde alla vänskapsyttringar staterna emellan illusoriska. Då staterna oafbrutet gjort sig *allt starkare* — hvad alla regeringar och riksdagar allt sedan Preussens segrar gå ut på — har en värkligt fredlig internationell ordning ej kunnat uppstå.

Alltsedan fransk-tyska kriget har militarismen utvecklats oerhördt i hela Europa; öfver allt har man rustat, skaffat allt större härar, allt mer vapen, byggt alltfler krigsfartyg och fästningar, offrat oerhörda summor. Allt för att vara beredd — beredd för att möta fiender. Ingen säkerhet har funnits att i godo göra upp stridigheter. Det gick ju så lätt att utan egentlig krigsorsak få till stånd kriget med Frankrike 1870 likaväl som krigen 1864 och 1866.

Tyskland har ständigt rustat och utvidgat sitt militärväsen på ett så häpnadsväckande sätt, att man kunde tro, att ett nytt krig när som hälst stode för dörren. Fred har emellertid bevarats under 43 år, och Tyskland tillskrifver sig främst förtjänsten däraf, ty Tyskland har, säger man, denna tid blott lefvat för freden och sina fredliga intressen, sin inre kultur, sina materiella lifsvillkor, folkets välstånd o. s. v.

Hvarför har då Tyskland oafbrutet rustat? Jo, säger det, man har alltid varit fullt medveten om landets farliga läge och farorna i *andra makters fiendskap och rustningar* samt funnit, att andra folk missunnat Tyskland dessutomordentliga industriella och kommerciella utveckling och ej unnat det att söka sig fördelar i andra världsdelar. Öppen och hemlig fienskap har visats Tyskland från öster och väster och från andra sidan hafven. Därför har Tyskland måst vara i krigsberedskap.

Man tyckes glömma, att en hufvudorsak till den oro som Tyskland känt, varit kriget med Frankrike och *annekteringen af Elsass-Lothringen* samt *Bismarcks förnyade hotelser mot Frankrike* på 1870- och 1880-talen, hvilket allt hade *Frankrikes allians med Ryssland* till följd.

Allt under det trippelalliansen eller den s. k. »fredsligan» afsett Frankrikes isolering och velat tvinga Ryssland att uppgifva frukterna af sina segrar vid Donau och på Balkanhalfön, har Tyskland sökt betrygga sig den lugna besittningen af *sina* eröfringar i väster och norr. Dessa ha emellertid blifvit den värkliga orsaken till den »beväpnade freden». Hade detta lands regering i enlighet med klokhetens och humanitetens fordringar antingen återgifvit Elsass-Lothringen till Frankrike eller gjort dessa provinser till ett land med samma neutralitet som Schweiz, och hade det dansktalande Slesvig återlämnats till Danmark, så skulle Tysklands ställning varit annorlunda mäktig, än hvad fallet blef, och dess folk varit befriadt från åtminstone hälften af dess oerhörda militära utgifter. Men nej, ständigt har regeringen förklarat, att Elsass-Lothringarne skulle ha klart för sig, att de vore för alltid förenade med det tyska riket, och hvad slesvigska frågan beträffar, så har den betraktas rätt och slätt såsom död.

»Fredsligan» har därför i självfva värket varit en krigsliga, som medfört en annan krigsliga, fast den ock är en »fredsliga».

Hela det jämviktssystem, som på sista årtiondena utgjort den egentliga grundvalen för den europeiska politiken:trippelalliansen och fransk-ryska alliansen, var en *följd af spänningen mellan Frankrike och Tyskland på grund af afträdandet af Elsass-Lothringen* i Frankfurterfreden. Men det är alldeles tydligt, att detta jämviktssystem varit allt annat än liktydigt med fredstillstånd; det har varit ett *halft krigstillstånd* eller väpnadt tillbakahållande af nytt krig mellan de båda fienderna från 1870—71.

Genom att taga Elsass-Lothringen», sade en gång en rysk diplomat, »arbetar Bismarck för oss. Strassburg och Metz i tyskarnes händer, det är i ett kommande krig *Frankrikes hängifvenhet för Ryssland».*

Omsider har 1914 det stora krig kommit, som många ansett oundvikligt. Då *Ryssland* drogs med i *Österrikes* krig med *Serbien* och *Tyskland* gick med Österrike, måste *Frankrike* såsom allierad med Ryssland också indragas i kriget, som genom *Englands* deltagande på grund af Tysklands kränkning af Belgiens neutralitet och hotelsen mot Frankrike, blef ett världskrig. Men detta hade ej kommit till stånd, *om Tyskland ej annekterat Elsass-Lothringen,* hufvudanledningen till *fransk-ryska alliansen.*

XII. Världskriget af 1914.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

A. Förhållandet mellan Tyskland och England. Tysklands kolonialpolitik och öfverbefolkning en orsak till kriget

.

Gång på gång har det sagts, att världskrigets orsaker ej nu kunna utredas med det material, som för närvarande står till vårt förfogande och att vi ännu ej kunna få en öfverblick på de krafter och tilldragelser, som medfört krigsutbrottet, utan att därtill skulle fordras en lugn och lidelsefri forskning under åratal. Jag delar ej denna uppfattning, utan finner, att vi i väl kända tilldragelser under senare årtionden samt officiella aktstycken från de stridande staterna — deras hvita, röda, gula etc. böcker — samt autentiska uttalanden och redogörelser i de skilda riksförsamlingarna o. s. v. nu — 8 månader efter krigsutbrottet — ha fullt tillräckligt material för att därpå grunda en objektiv och saklig framställning af krigets alla orsaker och med ledning däraf uttala ojäfaktiga meningar om värdet i de stridande makternas skiljaktiga påståenden om ansvaret för, att kriget kom till utbrott. Skulle vi vänta i åratal för att få än bättre material för omdömet, så skulle därmed säkerligen ej vinnas annat än nya aktstycken som repetera dehittills framlagda med lika positiva påståenden. Ty de skilda staternas ledande män torde ej komma att ändra sin ståndpunkt eller dementera sina ursprungliga meddelanden.

***

Tysklands kolonialpolitik är helt ny, men har ernått betydande resultat. Den invigdes den 7 aug. 1884, då världen öfverraskades af nyheten, att Tyskland tagit i besittning Angra Pequena i Sydvästra Afrika efter öfverenskommelse med ett handelshus i Hamburg, som dittills ägt området.

Redan förut funnos flera privata föreningar i tyska städer, som hade koloniala syften, och bland dem framstod, i synnerhet den år 1882 grundade *Deutsche Kolonial-Verein.* Dessa föreningar afsågo att intressera tyskarne för förståendet af koloniala uppgifter samt att påvärka *utvandringsfrågan i nationellt syfte* — så att utvandrade tyskar förblefvo tyskar och ej uppgingo i främmande nationaliteter — samt att motvärka den hotande förstärkningen af andra folk på bekostnad af tyskt kapital och tyskt arbete.

Snart följde förvärfvandet af kolonier; i Afrika har Tyskland Tyska Sydvästafrika, Tyska Ostafrika, Kamerun och Togo, samt i Stilla Oceanen Nya Guinea, Karolinerna, Mariannerna, Palauöarna, Marshallöarna och Samoaöarna. Dessa kolonier räkna 12,589,000 invånare och utgöra sammanlagdt 2,658,548 kv. kilometer, eller 5 gånger så stor areal som Tyska riket i Europa.Enligt *Statist. Handbuch f. d. Deutsche Reich,* 1907. Tyskland intager tredje platsen — efter England och Frankrike — bland kolonialmakterna.

England var den första stat, som i nyare tiden skaffade sig kolonier, och engelsmännen ha ock visat sig som synnerligen framstående och framgångsrika kolonisatörer.Frankrike kom efter England att bli en kolonialmakt och har vetat att förskaffa sig värdefulla besittningar. Tyskland, liksom Italien, kom ett århundrade för sent att sträfva efter kolonier och har ej haft samma fördelar som England och Frankrike. Ingen kan förtänka Tyskland att det omsider velat utbreda sig, ja, måste utbreda sig. för att skaffa plats för sin öfvertaliga befolkning och afsättning för sin växande industri. Men tyskarne få å andra sidan ej ondgöras öfver Englands och Frankrikes kolonial-besittningar och säga, att dessa länder ej unna Tyskland en plats i solen eller kolonial- och handelsförmåner i stora vida världen.

Svårigheten för Tysklands kolonialpolitik är främst den, att de bästa platserna för längesedan varit upptagna af de tidigare kolonialmakterna och att jorden började taga slut, då Tyskland beslöt sig för kolonial expansion.

Tyskland har dessutom haft ett s. k. »skyddsområde» i Ostasien, *Kiautschou,* i den kinesiska provinsen Schang-tung, som besattes i nov. 1897 af en eskader, sedan ett par tyska missionärer mördats i Kina (närmare omständigheter blefvo aldrig fullt konstaterade). Som upprättelse fick Tyskland »arrendera» Kiautschou på 99 år, hvarpå herraväldet stärktes genom starka befästningar.

Då kineserna ej gjorde motstånd mot besittningstagandet, lade Ryssland beslag på Port Arthur (som Japan sedan tagit), England på Wei-hai-wei och Frankrike på Haitschwau.

Med de förändrade förhållanden i Östern, som inträdt under världskriget, då Japan eröfrat Kiautschou och nu söker ställa Kina under sitt protektorat, då alla tecken visa på planen, att de båda rikena för självbevarelsens skull skola hindra den hvita rasens inträngande och inflytande, synes det vara för alltid slut med Tysklands kolonisationsträfvan i Kina.

***

Det bör aldrig förglömmas, att *Bismarck* ej drömde om kolonialbesittningar för Tyskland, som i hans tanke var »mättadt», och att han 1884 uppmuntrade Frankrike till koloniala eröfringar för att det sålunda skulle dragas från alla tankar på Elsass-Lothringen. Han afsåg ock, såsom ofvan nämnts, att därigenom reta Italien mot Frankrike (se sid. 135).

Nya faktorer började på denna tid göra sig gällande, som gåfvo anledning till expansionssträfvan. Tyskland hade i det stora westfaliska stenkols- och industriområdet vid Ruhr, som genom Krupps järnverk blifvit så ryktbart, omsider fått en världsindustri, som täflade med Englands och Amerikas, och äfven på andra håll, Schlesien, Berlin o. s. v., uppnått en betydande storindustriell utveckling, som behöfde afsättningsorter i främmande länder. En tysk handelsflotta fordrades därför, och snart funnos i Hamburg och Bremen ofantliga rederier med talrika fartyg för transoceana handelsförbindelser.Bland de talrika skrifter, som behandlat detta ämne, må följande nämnas: *G. Schmoller, M. Sering, A. Wagner:* »Handels- u. Machtpolitik» (1900); *D. Schäfer:* »Die Bedeutung der Seemacht» (1900); *G. A. Erdmann:* »Nun aber weiter» (1900); Dr *A. Nossig:* »Die deutsch-französische Annäherung» (1900); *P. Meinhardt:* »Kann Deutschland Weltpolitik treiben» (1903); Dr *Vosberg-Mekow:* »Der Grundgedanke der deutschen Kolonialpolitik» (1903); *Baron v. Falkenegg:* Was wird aus unseren Kolonnien?» (1903).

De stora fabriksidkarna och de stora rederierna påvisade nu behofvet af en örlogsflotta, som i nödfall kunde försvara handelsfartygen och handelsintressena i främmande länder samt Tysklands kolonier. Käjsar *Wilhelm* insåg detta och pådref planen med all sin energi, och hans ord: »Tysklands framtid ligger på hafven» blef inom kort en hörnsten i Tysklands nya politik.

Byggandet af en *stor krigsflotta* blef regeringens främsta uppgift och riksdagen fattade 1900 beslut i enlighetdärmed, trots ihärdigt motstånd från de frisinnade och socialdemokraterna, som i en krigsflotta sågo en anledning till krigiska konflikter och framhöllo, att de bästa utomeuropeiska områden redan tagits i besittning, att det politiska läget i Europa är fullt af faror och att man ej borde splittra rikets krafter etc.

Man skref öppet, att Tyskland måste, för att vara en stormakt, visa sig som industrimakt af första ordningen, att den årliga tillkomsten af 800,000 själar gör nödvändigt, att, då de ej kunna tillföras åkerbruket, använda dem i fabriker. Men dessas produkter kunna ej helt och hållet få afsättning i Tyskland, de måste exporteras; därför behöfs det kolonier och handelshus m. m. i alla världsdelar, och till dessas skydd fordras en stark flotta.

Omsider blefvo alla öfvertygade om, att det var en lifssak att ha en stor krigsflotta till skydd för handeln och kolonierna. Arbetarna fattade, att Tysklands oerhörda industri fordrade export, samt att denna måste i främmande världsdelar skyddas af krigsfartyg. Stoppades exporten, så stoppades fabriksindustrien och därmed stoppades ock arbetsförtjänst för millioner arbetare, som då blefve prisgifna åt hungersnöden.

Förutom den *amerikanska* konkurrensen, som alla europeiska länder ha att kämpa med, är det i synnerhet *Englands* handel, som Tyskland fruktar, ehuru det med framgång bestått täflan. England har rent af betecknats som »arffienden», och detta land har å sin sida kommit att frukta den tyska konkurrensen.

I *Saturday Review* hetsades engelsmännen 1897 mot tyskarne bl. a. i en artikel, däri man förklarade *Germaniam esse delendam* (Tyskland bör tillintetgöras).

I sin broschyr: »Betydelsen af sjömakt för Tyskland» (1900) skildrade prof. *D. Schäffer* »den energi ochhänsynslöshet, som engelsmännen lagt i dagen i sin sträfvan att förvärfva kolonier och behärska bortomhafs-handeln» och hurusom, efter den tyska koloniseringens början, »England med feberaktig fart tagit och samlat allt, som kunde tagas, mestadels utan annat skäl än att hindra andra att slå sig ned där». Han ville, att man skulle ha hotelsen i Saturday Review i minnet, och länge repeterades den ock öfverallt. Det var naturligtvis endast vissa kretsar i England, som tänkte så, hvarför hotelsen ej fick tagas som uttryck för allmänna opinionen.

***

Sedan många år ha redan flera framstående tyska nationalekonomer, riksdagsman *Hasse,* prof. *Stengel,* dr *G. A. Erdmann* m. fl. förklarat, att *den ofantliga tillväxten af Tysklands befolkning* — mer än 800,000 årligen — är hufvudgrunden för *kolonialpolitiken.* På kort tid kan en stor del af den tyska industrien hotas af ruin utan densamma och hela tyska riket bli skådeplatsen för en social revolution — detta är ett perspektiv, som man känt i Tyskland.

Hittills har man i Tysklands officiella kretsar uttalat som självklart, att statens makt beror på *antalet* medborgare och att Tyskland kan upprätthålla sin ställning som stormakt därigenom, att dess befolkning ständigt och oförhindradt tillväxer. Redan för många år sedan ha varnande röster af betydelse höjts emot denna mening i Tyskland. *G. Schmoller* skref sålunda 1882 i »Landwirtschaftl. Jahrbücher» :

»Hvad beträffar barnantalet, så vill jag ej tala för det franska tvåbarnsystemet; men likaså litet anser jag gynnsamt, att vi blindt fasthålla vid den gamla dogmen omden största möjliga barnrikedomens välsignelse — en dogm, som hör till en halfciviliserad kulturs tidrymd. — Om vi kunde aftvå tyska nationens skam att ha den största barndödligheten i världen, hvilken blott är följden af vårt allt för stora antal födelser, vore mycket redan vunnet.»

I sin »Politik» förklarade *Treitschke* 1895: »I fördelningen af den utomeuropeiska världen mellan de europeiska makterna har Tyskland alltid erhållit den minsta andelen». Detta låter som anklagelse mot andra makter. Men Treitschke borde väl ha vetat, att Tyskland aldrig förrän 1884 sökt få någon koloni. Han fortsatte: »Och ändå gäller det vår existens som stormakt, då man behandlar frågan, om vi ock kunna bli en bortomhafs-makt. I annat fall ha vi den fatala utsikten att upplefva, hurusom England och Ryssland fördela sig i världen».

Rörande det försprång, som vissa makter fått vid fördelningen af jorden skref *G. A. Erdmann* i sin broschyr: »Nun aber weiter» (1900) i enlighet med Treitschkes maktteori: »Vid gestaltandet af folkens öden äro *makt och rätt liktydiga.* Den som sålunda har största makten, skall ock få största rätten, d. v. s. tillträda det bästa och största arfvet. Med denna politiska morallära (!) måste nu omsider äfven det tyska folket göra sig förtroget, om det ej till sist skall komma till bankrutt med sin filosofiska moral». Och för att bevisa, att Tyskland behöfver *nya områden,* sade Erdmann: »Tyskland står inför *ett befallande måste;* hvarje ryggande tillbaka från denna världspolitikens uppgift skulle oerhördt skaka dess ställning, ja sannolikt för alltid tillintetgöra den. — Den, som talar om koloniala äfventyr hos vår regering, bevisar blott, att det fattas honom framsynthet, blick för den tidpunkt, då Tyskland kanske måste *utgjuta strömmar af blod* för ett jordstycke, som en annan stat tager i anspråk för sig. Bildandet af ett slutetekonomiskt band med hjälp af *egna kolonier* är för Tyskland blott att uppfatta som skydd mot dylik lystnad hos andra stater.»

G. Schmoller skref i »Handels- u. Machtpolitik» (1900): *»Vår existens hotas,* om vi ej ha makt på sjön och ständigt hålla sjövägarne öppna, på hvilka sädesexport-staterna under vissa omständigheter kunna värka med maktmedel». Nämnda arbete, däri flera nationalekonomer samvärkade, var ett värkligt allarmrop öfver det *förtviflade läge,* hvari Tyskland skulle komma, om ej en stark flotta funnes som stöd för landets kolonialpolitik.

***

Då jag var i Tyskland flera gånger under de år, 1899—1903, som debatterna pågingo om kolonialpolitiken och

flottans tillökning, blef jag öfvertygad om nödvändigheten för Tyskland att förskaffa sig viktiga *kolonier* för sin in- och utförsel-handel — då representerande en summa af 10 milliarder mark — och för att skaffa existensmedel för många millioner arbetare. Den framstående riksdagsledamoten från Elsass, *A. Lalance,* hade 1888 föreslagit, att Tyskland skulle genom vänskaplig underhandling med Frankrike söka få en gynnsamt belägen fransk koloni. Sedan jag studerat förhållandena i Elsass-Lothringen, trodde jag mig kunna föreslå en transaktion, som gjorde slut på den gamla animositeten mellan fransmän och tyskar allt sedan provinsernas annektering och på samma gång gynnade Tysklands kolonialförvärf, genom att sålunda upptaga Lalances tanke, att Tyskland *återlämnade Elsass-Lothringen till Frankrike* mot erhållande af en *fördelaktig koloni.* Dessutom skulle Tyskland ingå en *tullförening* med Frankrike, hvilken kunde antagas snart blifva en *defensiv-allians.*Härigenom vore Europas fred betryggad och skulle de oerhörda anslagen till Tysklands och Frankrikes samt alla andra europeiska länders krigsväsen nedbringas till obetydligheter.

Jag framställde och utvecklade ämnet i ett arbete »Elsass-Lothringen»,*A. Nyström:* »L'Alsace-Lorraine», Paris, 1903, »Elsass-Lothringen und die Möglichkeit einer deutsch-französischen Allianz», Berlin, 1904. som fick ett förord af franske deputeraden herr *A. Millerand,* Frankrikes nuvarande krigsminister. Mitt förslag vann dock intet bifall i Tyskland, utan förkastades i pressen och i enskilda uttalanden i bref och samtal på det bestämdaste. Om återlämnande af Elsass-Lothringen kunde *aldrig* bli någon talan.

I detta sakernas läge såg jag pessimistiskt på framtiden, ty om jag än hade alla skäl att anse, att Frankrike aldrig skulle göra krig med Tyskland för Elsass-Lothringens skull, så blef jag desto mer öfvertygad om att *Tysklands öfverbefolkning* och däraf beroende *kolonialpolitik* skulle bli en *orsak till krig med England,* hvad jag ock uttalade i mitt nämnda arbete. *Kriget 1914* har ock till väsentlig del sin grund i dessa faktorer i Tysklands ekonomiska lif.

***

Att *England* på grund af sitt insulära läge och sina kolonier måste ha en stor *krigsflotta* är självklart; dessförutan skulle landet, i händelse af krig kunna uthungras på kort tid och dess handel alldeles förhindras af en fiendtlig makt. Uppträder då *Tyskland* plötsligt med en stark flotta, så är det tydligt, att *England måste öka sin,* i all synnerhet, som denna stormakts handel blifvit en farlig konkurrent till Englands handel. Därför har man iEngland från regeringshåll och i pressen flera gånger sökt i godo påvärka *Tyskland* att ej pådrifva byggandet af krigsfartyg, i hvilket fall England skulle inskränka sina nya flottbyggnader. Men detta har Tyskland ej velat vara med om, utan byggde år efter år allt flera krigsfartyg, så att det slutligen uppstod värklig panik i England.

Det lider intet tvifvel, att den ofantliga *tillväxten af den tyska krigsflottan* varit en afgörande anledning till *Englands anslutning till Frankrike,* som kom till stånd efter *Edvard VII:s* besök hos presidenten *Loubet* 1903 och som afsåg skydd mot faran från Tyskland.

Nödvändigheten för England att flottan påökades, sedan tyska flottan oafbrutet växte, framhölls särskildt af premierministern *Asquith* i ett parlamentstal 1909.

Spänningen mellan Tyskland och England har ägt rum i deras afrikanska intressen, då Englands plan att sammanbinda Kapkolonien med Egypten stötte mot Tysklands plan att sammanbinda Kamerun och Ostafrikanska kolonien. De båda länderna ha ock varit antagonister i Asien, då den tyska Bagdad-järnvägen varit ett hinder för Englands plan om järnvägsförbindelse mellan Egypten och Indien.

Men dessa planer behöfde ej bli orsak till krigiska konflikter, och det fanns före 1914 års krig hopp att de båda staterna kunde i godo tillgodose sina intressen.

***

Vid krigets början skref käjserliga legationsrådet dr *A. Zimmermann* i en artikel »Hvarför England för krig» (i »Die Woche», 22 Aug. 1914).

»Ju mer förtörnelsen och öfverraskningen öfver *treförbundets snöda öfverfall* gifvit plats åt lugnare öfvervägande, desto mer stadgas öfvertygelsen, att det *Tyskland påtvungnakriget* dess värre var *oundvikligt*». Det var Frankrikes revancheplaner, Rysslands eröfringslusta och först och sist Englands lömska handelspolitik, som medförde världskriget. »I Tyskland hade man aldrig beslutat sig för kriget, om ej de heligaste ägodelar, frihet och ära, hus och hem stått på spel.»

»I *England* är kriget från gammalt ett *geschäft* som andra. — Under det andra folk i kriget, äfven om det är segerrikt, se en *gudsdom,* en svår hemsökelse, har det för engelsmännen alltid varit ett godt tillfälle att göra sig rika genom *sjöröfveri* och dylikt. Med förtörnelse ha de i tidernas lopp mer än en gång tillbakavisat fredssträfvanden. Mer än en engelsk regering har störtats genom engelska handelsvärldens förtörnelse öfver rubbandet af deras *rofgeschäft* genom en för tidig fred. — Det är betecknande, att de liberala från torierna öfvertagit de främsta representanterna för den tyskfiendtliga politiken, sir Edward Grey och Churchill.»

Likavisst som *sir Edward Greys* värksamhet för förebyggandet af kriget måste anses ha varit fullkomligt ärlig, lika visst ha tidigare engelska statsmän med energi sökt motvärka krigen. *H. Richard* framställde 1873 ett förslag till fredens organiserande, som antogs af underhuset. Gladstone anslöt sig till fredskongressen i Neapel 1880 och sökte värka för afväpningsidéen. *Richard, Bright* m. fl. Manchesterskolans hufvudmän offentliggjorde skrifter om samma sak. *Curtney* föreslog och underhuset antog 1881 uttalande om samtidig allmän afväpning.

Samtidigt förklarade *Moltke* i tyska riksdagen, att Tyskland måste stå beväpnadt ännu 50 år och pådrefvos rustningarna med all ifver.

Engelsmännen ha sedan länge varit afvoga mot tyskarne på grund af den konkurrens, som den starkauppblomstringen af handeln och industrien i Tyskland medfört, och denna avoghet skärptes ytterligare genom Tysklands rustningar till lands och sjös.

Men så kommo fredsvänner af många slag emellan och sökte visa, att det var orimligt att oroa sig för Tyskland, som omöjligt kunde ha någon afsikt att skada England. Personer i framskjuten ställning, representativa korporationer — köpmän, ämbetsmän, tidningsmän m. fl. — gjorde ömsesidiga besök i Berlin och London för att anknyta och trygga vänskapliga förbindelser mellan tyskar och engelsmän. Mellan England och Tyskland hade sålunda på senare åren ett närmande ägt rum, och man hade i många frågor funnit, att de båda länderna kunde arbeta bredvid hvarandra samt att deras intressen ofta ej äro motsatta. Tyskland har varit Englands största kund, och i många afseenden har England varit beroende af Tysklands industri.

Men återigen blef man oroad i England genom de stora rustningarna, de stora hamnarna och den stora flottan i Tyskland, då det var uppenbart, att detta land härmed afsåg en utsträckning af dess makt och en *väpnad konkurrens* på världsmarknaden.

Ett uppseendeväckande arméförslag framlades i Tyskland 1912, och samma år begärde regeringen oerhörda anslag till flottan.

Att man på månget håll i England fruktat konkurrensen på handelsområdet med Tyskland, är nog sant, men man har dock ej haft skäl att antaga, att England, d. v. s. dess regering hyst någon plan att söka ett gynnsamt tillfälle att lamslå den tyska konkurrensen på världsmarknaden genom att söka anledning till att tillintetgöra den tyska flottan. Detta har blifvit en allmän tro i Tyskland, där man ock förklarat, att *England är hufvudfienden.*Det har dock försäkrats, att rikskansleren *Bethmann-Hollweg* ifrigt bemödat sig att *bättra Tysklands förhållande till England* liksom att få till stånd ett *vänskapligt förhållande till Frankrike.* Ja, det har ju alltid varit alla regeringars mål att upprätthålla ett godt förhållande till andra makter. Hvarför fortsatte man ej med denna sträfvan? Alla goda afsikter ramlade för andra synpunkter.

***

Det kan vara sant nog, då vederbörande påstå — och suggerera tyska folket därmed — att tyskarne föra kriget

»på lif och död för sin tillvaro,» ty de måste utbreda sig och skaffa sig kolonier för att kunna lefva, — under det de alldeles *icke angripits* af andra makter och hotats till sin existens af dem.

I Tyskland har man kastat skulden för kriget på England bl. a. därför, att kung *Edvard VII* inledt och kung *Georg V* och sir *Edvard Grey* fullföljt den *inringningspolitik,* som genom ententen med Frankrike och Ryssland afser att hindra Tysklands expansion. Det finns naturligtvis en viss sanning häri, men därför följer ej, att England *bär skulden* för kriget, ty orsaken till »inringningen» ligger lika mycket hos *Tyskland* själft. Då tyskarne finna för sin existens nödvändigt att *skaffa sig nya territorier* för sin handel och sin öfvertaliga befolkning, så finna åter andra folk nödvändigt att *skydda sig* mot inkräktningar.

Bernhardi förklarar i »Tyskland och nästa krig», att »kriget i första hand är en *biologisk nödvändighet,* en regulator i mänsklighetens tillvaro, som icke alls kan undvaras», samt att »i naturens lif är *kampen för tillvaron* tillika grundvalen för all sund utveckling — öfverallt gäller *den starkares rätt,* den svage ligger under. Dennakamp regleras och begränsas af rådande *biologiska lagar* och genom motsatta krafters växelvärkan. Inom *växt- och djurvärlden* fortgår denna procedur med omedveten tragik».

Ja väl, så är det, då vi ställa oss på djurens och vildarnes och barbarernas ståndpunkt. Detta uttalande leder tanken på germanernas tidigare utvandringar på grund af hungersnöd för att skaffa sig föda och mark och det erinrar ock om vissa djurs vandringar i enahanda syfte — allt biologiska nödvändigheter.

Bernhardi känner väl till, att Tysklands befolkningstillväxt fordrar *kolonier,* och han anser alldeles i sin ordning, att sådana *eröfras med vapen i hand.* Han säger i sin nämnda bok: »Kraftiga, sunda och uppblomstrande folk uppvisa *tilltagande befolkningssiffror,*Jag vill här tillägga: äfven svagare folk; och påpekar, att föga tillväxt af befolkningen främst beror på andra orsaker än rasens beskaffenhet, eller afsiktligt inskränkt barnalstring. Detta är känt af alla fackmän på detta område. de tarfva från ett gifvet ögonblick en ständig utvidgning af sina gränser, de behöfva *nytt land* för att där *bereda plats för befolkningsöfverskottet.* Då emellertid jorden nästan öfverallt är bebodd, kan nytt land i allmänhet blott erhållas *på innehafvarens bekostnad,* d. v. s. genom *eröfring,* hvilken därigenom blir en *nödvändighetens lag. Rätten till eröfring* är också allmänt erkändt».

Detta uttalande af en ledare för krigspolitiken i Tyskland utvisar, att detta land beredt sig på att själf *anfalla,* då så befinnes nödigt och lämpligt för att skaffa sig mera land.

Långt ifrån att vara Tysklands styrka, har dess ofantliga befolkningstillväxt blifvit landet till skada. Att den skaffat landet *många millioner soldater* är blott en styrka *förtillfället,* hvarigenom Tyskland kunnat, genom att ha väl förberedt det stora kriget i alla detaljer, hålla motståndarne stången. Men hvilka *oerhörda summor* har det ej kostat, hvilka *lidanden,* hvilken *förlust af människolif* har det ej medfört! Och tydligt är ju, att det är denna stora befolkningstillväxt som blifvit en *hufvudorsak till kriget 1914.*

B. Förhållandena i Englands och Frankrikes besittningar i norra Afrika. Marocko-konflikten med Tyskland.

I *Egypten* har i nyaste tiden *Frankrike* och *England* på grund af finansiella förhållanden, närmast i sammanhang med Suez-kanalens byggande, haft rättmätiga intressen att bevaka. Khediven Ismail pascha understödde kraftigt och med betydande belopp Suez-kanalens jättevärk, som utfördes under ledning af franska ingeniören *Lesseps* och med hjälp af Napoleon III samt franskt kapital; den öppnades 1869. De inre förhållandena i Egypten blefvo kort efteråt allt annat än betryggande för företaget; khedivens kostsamma förvaltning och oerhörda slöseri medförde i förening med ett olyckligt krig med Abessinien en hjälplös förvirring i finanserna, och för att skaffa medel sålde khediven 1875 sina aktier i Suez-kanalen till England för 4 millioner pund. Slöseriet fortfor och snart

kunde ej räntorna på skulderna betalas, så att England måste förskottera räntorna på kanalaktierna. Krig med Abessinien och uppror i landet ökade det finansiella eländet, hvarför de europeiska fordringsägarne hotades med att förlora sina pängar; efter en kraftig protest från England och Frankrike, som fordrade reformer, måste Ismail abdikera och landet underkastades finansiell kontroll af en engelsman och en fransman, som ordnade finanserna, och en engelsk flotta sändes som stöd till Alexandria. Krigsministern Arabi paschaanstiftade nu ett uppror och fordrade afskaffandet af den europeiska finanskontrollen; folket i Alexandria hetsades mot främlingarna, hvarför engelska flottan bombarderade stadens fort och, sedan ett fruktansvärdt blodblad å europeerna ägt rum, intogo engelsmännen staden och slogo Arabis här vid Tel-el Kebir (juli 1882). Därefter stannade engelska trupper i landet och anförtroddes finansförvaltningen af khediven Tevfik åt engelsmän, som ock genom sparsamhet ordnade finanserna, så att öfverskott snart fanns.

England hade uppmanat Frankrike till gemensamt ingripande mot upproret, men Frankrike vägrade och miste sitt inflytande, hvarför England fick öfvervikten i Egypten. Genom omständigheternas makt och ej utan berättigande har England därpå blifvit Egyptens värkliga härskare. Sedan landet ockuperats, följde strider med Madhin i Sudan, därunder general Gordon stupade (1885). Engelsmännen eröfrade Dongola 1896 och företogo därpå en ny expedition 1898 under general *Kitchener* för att återeröfra Sudan, och en stor här af dervischer under Madhin blef slagen, hvarpå Kitchener tågade uppåt Nilen till *Faschoda.* Hit hade under tiden den tappra franska majoren *Marchand* i spetsen för en expedition från Kongo tvärs genom Afrika anländt och där planterat franska flaggan. Han måste nu på Englands hotfulla fordran draga ned den och utrymma platsen (dec. 1898). Denna förödmjukelse, som höll på att få krig till följd, utjämnades emellertid kort efteråt genom ett fördrag med England (mars 1899), däri Frankrikes och Englands intressesfärer i mellersta Afrika afgränsades med 23 latitudgraden.

Genom den stora öfverenskommelsen, ententen af 1904, mellan England och Frankrike lämnades Faschodaepisoden helt och hållet åt glömskan och grundlades vänskapen mellandessa båda länder. I en hemlig klausul i öfverenskommelsen garanterade England Frankrike besittningen af *Marocko* som skadestånd för dess förlorade ställning i Egypten.

***

Frankrike, som länge haft kolonier — från 1830 Algeriet, som mer och mer utvidgats — slog på 1870-talet in på en ny kolonialpolitik. Denna politik mötte dock de största svårigheter och stötte strax på starkt motstånd af ledande politiker och allmänna opinionen, då man fruktade, att den skulle försvaga Frankrikes ställning i Europa och bli ruinerande. Men kolonialpolitiken har icke desto mindre fullföljts af alla regeringar. *Jules Ferry* arbetade som utrikesminister i midten af 1880-talet ifrigt därför och följde den kloka politiken att upprätthålla ett vänskapligt förhållande till Tyskland, hvarmed han förenade sig att tillgodose Europas intressen i Egypten och Väst-Afrika. Han använde Frankrikes kraft till förvärfvandet af bortre Indien för att komma i besittning af Annam och Tonkin.

Ända till 1898 följde Ferrys efterträdare samma taktik, som medförde besittningen af Tunis, Sudan, Kongo, Madagaskar och Indokina, utan att Frankrike behöfde gifva kompensationen till andra stater. Nämnda år inträffade dock en ändring af allvarsam natur, då nämligen *Delcassé* blifvit utrikesminister och afbröt det vänskapliga förhållandet till Tyskland. Han vann Marocko åt Frankrike genom att gifva betydande kompensationer åt England, Spanien och Italien, under det Tyskland, trots erkända intressen i Marocko, fick intet — en farlig och oklok politik. Delcassés antityska politik ledde emellertid till, att Tyskland 1905 begärde hans afgående.

Som en blixt kom (juli 1911) underrättelsen, att ett afTyskland utsändt mindre krigsfartyg, »Panther», den dagen anlände till *Agadir,* en hamnstad i södra Marocko. Detta väckte den största uppmärksamhet och behandlades ifrigt i tyska, engelska och franska tidningar. Somliga engelska tidningar ansågo, att Tyskland hade samma rätt till en särskild mission som Frankrike och att detta land skulle handla i samförstånd med Tyskland. Andra förstodo ej, huru ett tyskt krigsfartyg kunde skickas till Agadir, som vore stängd för främlingar och främmande

handel, samt att Tysklands beteende vore oförenligt med Algesirasfördraget angående ordnandet af Marocko-angelägenheter och fransk-tyska öfverenskommelsen af 1909.

Tyska regeringens Marocko-not till makterna innehöll: att »*tyska firmor* i södra Marocko, särskildt i Agadir och dess omgifning, *oroades af en viss jäsning* i andra delar af landet och därför vände sig till regeringen med bön om *skydd för lif och egendom.* På den grund sändes ett krigsfartyg till Agadir för att, om så vore nödvändigt, lämna det begärda skyddet. Så snart lugn och ordning inträdt, skulle fartyget lämna Agadir.»

Underhandlingar ägde rum mellan tyska och franska regeringen, därvid den tyska sade sig afstå från alla territoriella planer i Marocko, men fordrade en *kompensation i Kongo* samt »öppna dörren» i Marocko. Franska regeringen antog snart (sept.) första villkoret, och kort efteråt ordnades angelägenheterna i Marocko genom ett *fördrag* (nov.) mellan de båda regeringarna. Häri förpliktade sig franska regeringen att upprätthålla de *skilda nationernas ekonomiska likaberättigande* och förklarade, att den *»öppna dörrens»* princip skulle respekteras. Tyska regeringen medgaf åter den *franska full handlingsfrihet* för upprätthållandet af ordningen i Marocko och genomförandet af nödvändiga reformer.Genom dessa kloka öfverenskommelser aflägsnades en anledning till krigisk konflikt och vann Tyskland en ny koloni. Detta borde ju ha tillfredsställt tyska nationen. Men en omogen chauvinistisk opinion, som väntat sig såsom vinst en del af Marocko, uppjagades strax från början af Agadir-affären, och tidningarna förde ett hetsigt språk. »Tyskland hade hittills», sades det, »ej uppställt några fordringar i Marocko, fast dess intressen där äro betydande, så att vi ej kunna förbises, under det Frankrike och Spanien tagit sina delar af bytet». Somliga beklagade sig öfver regeringens passivitet och att den ej gjort något för att skydda tyska intressen samt framhöll den stegrade franska aktionen i Marocko såsom hinderlig för tyskarne.

»Rhein. Westfal. Zeitung» skref (11 sept.), att »intet annat blir öfrigt, än att antingen afstå från politiska rättigheter i Marocko i sorgligt återtåg och finna sig i Frankrikes politiska och ekonomiska protektorat, eller att fordra politiska rättigheter i Marocko och på den grundvalen ekonomiska rättigheter. Den hoppades, att regeringen skulle inse sitt fel efter uppträdandet i Agadir.»

Wolffs telegrambyrå förklarade (3 nov.) att »enligt Algecirasfördraget hade ingen enstaka makt rättighet att genomföra ordningen i Marocko.» Då Frankrike ville göra detta, erinrades tyska regeringen om bestämmelserna i Algecirasakten och gaf den uttryck åt sin mening, att denna var likaså berättigad att tillvarataga tyska rättigheter, som Frankrike att skydda sina, genom att sända ett krigsfartyg till skydd för Tysklands intressen.

Marocko-konflikten stod i samband med den hemliga klausulen i öfverenskommelsen mellan England och Frankrike 1904, däri Frankrike garanterades besittningen af Marocko som ersättning för tillbakaträdandet i Egypten.

Denna öfvergående konflikt *gaf Tyskland en betydande*vinst, och landområdet i Kongo var säkerligen fördelaktigare än ett område i Marocko, då det ligger intill en förutvarande tysk koloni. Någon krigsanledning kunde konflikten därför aldrig bli för lugnt tänkande människor. Men den gaf, såsom synes af ofvanstående, upphof till en hetsig agitation bland Tysklands oförnöjda chauvinister, och general Bernhardi gjorde den till ett stridsrop i företalet (dateradt okt. 1911) till sin bok »Tyskland och nästa krig». Författaren, som med sitt arbete ville egga den krigiska andan hos tyskarne och drifva dem till eröfringar, säger här i öfvermodig patos:

»Det tyska folkets alla nationellt sinnade kretsar ha under sommaren och hösten 1911 varit djupt upprörda. Inom dem alla råder den öfvqrtygelsen, att det vid Marocko-konfliktens lösning icke rör sig om vanliga, mindre betydande handels- och kolonialfrågor, utan att det fastmer gäller tyska folkets ära och framtid. Mellan stämningen inom nationen och regeringens diplomatiska förhandlingssätt har en djupgående åtskillnad gjort sig gällande. Den offentliga meningen synes dock ha en klarare uppfattning af sin vilja att häfda nationens maktställning, än af det politiska lägets faror och de offer, som en storslagen politik måste kräfva. — Ett småaktigt prutande är i våra dagars Berlin liksom förr i Regensburg den tyska riksdagens mest utmärkande drag.»

C. Frankrikes fredliga stämning gentemot Tyskland.

Käjserliga legationsrådet dr A. Zimmermann skref vid världskrigets början i »Die Woche» (22 aug. 1914) följande anklagelse mot Frankrike:

»Frankrikes gamla obetvingliga hämndtörst har naturligtvis i ej ringa grad bidragit till världskriget. Tysklands

alla vänskapligheter ha varit förgäfves och likaså utbildandet af gemensamma mäktiga intressen mellan de så nära åt hvarandra hänvisade grannarna. Det med Tysklands hjälp åvägabragta mäktiga kolonialriket har ej låtit de ledande kretsarne i Frankrike glömma *förlusten af Elsass och Lothringen.* Det har visat sig, att den republikanska statsformen lika litet som den förra monarkiska varit i stånd att tygla den *oroliga äfventyrslusta,* som så ofta gjort *Frankrike till världsfredens störare.»*

Se här den värkliga stämningen i Frankrike på senare tiden.

De egentliga revanche-tankarna lämnade Frankrike så småningom, om ock hoppet om en revision rörande Elsass-Lothringen varit allmänt. Men om krig för dessa provinsers skull drömde för visso ingen i början af 1900-talet, om ej några oförnuftiga fantaster, som dock ej förmådde skapa någon allmän opinion. Frankrike har haft nog af krig för att önska sig sådana åter.

Franska nationen var, enligt kompetenta främlingar, hvilka väl känna Frankrike sedan årtionden, afgjordt stämd för freden, och detta synes äfven af det ifriga arbete ett stort antal fransmän ägnat fredssaken i fredsföreningar och på fredskongresser. På världsfredskongressen i Hamburg 1897 kunde jag konstatera, hurusom flera franska representanter lade i dagen den mest vänskapliga stämning för Tyskland.

För att utröna *opinionen i Frankrike rörande förhållandet till Tyskland* utsände tidskriften *Mercure de France* hösten 1897 ett frågeformulär till bekanta fransmän och fick 140 svar, som i allmänhet utmärkte sig för försonlighet och fred. Anmärkningsvärdt är, att äldre fransmän voro mera chauvinistiska och antingen gjorde starka förbehåll eller uttalade de sig bestämdt mot uppgifvandet af de patriotiska förhoppningarna, ehuru ej af hat till Tyskland, utan af hänsyn till franska rasens framtid, anspelade ejpå någon fransk hegemoni, men uttalade de farhågan, att franskheten genom fullständig försoning med Tyskland skulle få mindre inflytande än tyskheten. Somliga framhöllo emellertid, att ett uppgifvande af Elsass-Lothringen skulle förstöra den nationella inre hållningen.

De flesta yngre fransmän voro för ovillkorlig *försoning med Tyskland.* Hos somliga förklarades deras ställning enbart af *motvilja mot krig,* hos andra af känslan för *solidaritet mellan de högre civiliserade folken* i allmänhet, hos många af ett filosofiskt öfvervägande af historiska och sociala faktorer, hos flera af en ohycklad beundran för och *uppskattning af tyskheten,* som bildar det naturliga komplementet till det *latinsk och keltisk civilisation* sammanfattande Frankrike, men hos några framträdde äfven bekymmer för och *antipatier mot slavismen* samt framför allt mot *engelsmännen.*

I allmänhet tycktes man fästa sig vid riksländernas invånares oföränderliga kärlek till Frankrike. Några af de unga proklamerade *Elsass' och större delen af Lothringens förening med Tyskland* som en historisk och etnologisk nödvändighet, som bland invånarne därstädes *redan före kriget* ägde sina förespråkare. Somliga förklarade, att *Frankrikes omtalade aftynande* är rent *ytligt* och att *nationens kraft* vid tillfälle nog skall göra sig *gällande med samma oemotståndlighet* som förr. I allmänhet måste till och med de mest förhoppningsfulla patrioterna tillstå, att ett *krig med Tyskland ej skulle finna sympati i Frankrike.* För det första afsky massorna kriget, och allt eggande af nationalkänslan är vanmäktigt gent emot folkets allt mer omkring sig gripande skepticism; vidare måste man räkna med *arbetarnes solidaritet* inom olika nationer.

Hur fredliga röster höjdes och revanche-tanken trädt tillbaka i Frankrike på slutet af 1890-talet, synes afåtskilliga

förslag till uppgörelse om Elsass-Lothringen och varaktig försoning med Tyskland. Franske amiralen *Reveillère* föreslog 1899 att Elsass-Lothringen skulle förklaras *neutralt* och ställas under Tysklands militära protektion samt fortfarande skulle tillhöra tyska Zollverein, hvad också *Leroy-Beaulieu* ansåg. Skriftställaren *Gaston Moch* framställde ett annat likaså försonligt förslag (1899) nämligen:

1) *Elsass-Lothringen,* som förklaras *oberoende* och neutralt, erhåller det gemensamma namnet *Rhen-republiken.* Tyska riket får en lämplig skadeersättning för de domäner det för närvarande äger i Elsass-Lothringen och de arbeten det därstädes utfört.

2) Rhen-republiken blir *afväpnad,* hvarjämte Frankrike och Tyskland förplikta sig att skapa en neutral zon mellan sina arméer och den nya statens gränser.

3) *Tyskland, Frankrike* och *Rhen-republiken* afsluta ett *vänskapsförbund* med hvarandra. Grunddragen för denna traktat blifva:

a) en öfverenskommelse om bildandet af en permanent *skiljedomstol*;

b) en fullständig *ekonomisk allians*;

c) en militärisk *defensivallians,* som icke innebär något hot mot andra stater;

d) upprättandet af ett *tyskt-franskt mönster-universitet i Strassburg,* hvars främsta uppgift blefve att förbereda Elsass-Lothringen till den vackra uppgiften att bilda en *föreningslänk* mellan Central-Europas största civiliserade stater.

En tysk, *H. Fernau,* som sedan 10 år varit bosatt i Frankrike, har i sin bok »Die französische Demokratie», 1914, uttalat sig alldeles bestämt för den meningen, att fransmännens öfvervägande flertal är fredsälskande och på intet vis önskar ett revanchekrig för Elsass-Lothringen. Han säger bl. a. gentemot vissa chauvinister, som skrikitpå revanche: »trots de goda patrioternas alla bemödanden finns *ingen allmän opinion för revanchen mot Tyskland,* utan på sin höjd en art patriotisk beredvillighet för ett *försvarskrig».*

Enligt Fernau äro krigstraditionerna grundligt underminerade i Frankrike. Ett slående tecken därpå är, att en stor mängd folkskolelärare anslutit sig till arbetarnas anti-militaristiska propaganda. Då den patriotiska pressen angrep dem därför (1912), afgaf styrelsen för den opolitiska läraresammanslutningen med 98,000 medlemmar en förklaring, däri bl. a. säges: »Då lärarne bekräfta sina pacifistiska tendenser och sin tro på förvärkligandet af den internationella skiljedomsidéen, betona de, att de lära ungdomen en patriotism, som har till förutsättning *rättfärdighetskänslan* och respekten *för andras rätt.* — De brännmärka uttryckligen den *inskränkta, afundsjuka* och *aggressiva chauvinismen* såsom farlig för nationens säkerhet».

Hvilken skillnad mellan denna franska patriotism och urartningen af den tyska patriotismen — efter nederlagen i Napoleons krig — till våldspolitik och upphäfvandet af folkrätten genom germanistiska lärare.

Nej, det är för visso blott ett litet fåtal af franska folket, som i chauvinistisk yra ropat på revanche. Man hade längesedan allmänt upphört att tro på dess möjlighet och flertalet har hyllat en fredlig politik gentemot Tyskland. Därom har en fransman, *A. Guérard,* nyligen vittnat i en uppsats om »Frankrike och revanchekriget» i »Contemporary Review» September 1914.

Ett löftesrikt närmande mellan Tyskland och Frankrike inleddes genom de *interparlamentariska konferenserna,* hvartill initiativet togs 1913 af den tyske riksdagsmannen, socialdemokraten dr *Franck,* som i kriget bortrycktes af en fiendtlig kula. Den andra tysk-franska konferensen hölls våren 1914 i Basel och samlade delegerade, representerandemajoritet i de båda ländernas riksdagar. Det beslöts, att en liknande fredskonferens skulle hållas i Sept. 1914, men innan dess hade kriget utbrutit. På dess program stod som viktigaste punkt *försoningen mellan Tyskland och Frankrike.* Såväl på tysk som på fransk sida voro som inledare vidtalade deputerade, tillhörande de borgerliga partierna.

Våren 1914 hade franske deputeraden *Sembat,* nu medlem af regeringen, publicerat en bok, hvari han tillrådde Frankrike att definitivt *skrinlägga revanche-idéen* och t. o. m. göra slut på alliansen med Ryssland och England, ja att i stället ansluta sig till trippelalliansen. Och majoriteten inom deputeradekammaren var för en försoning med Tyskland.

D. Tyskland har ej varit hotadt af Ryssland.

Att den fredliga stämning, som utvecklats mer och mer i Europa och fått ett uttryck i de interparlamentariska konferenserna, ej fick bära frukt, berodde enligt somliga på »krigshetsarne», och tyske riksdagsmannen *Gothein* har (i Berliner Tageblatt i Dec. 1914) utpekat *ryssarne* och sagt: »därför *upphetsades den storserbiska agitationen* till attentatet (mot österrikiska tronföljaren), därför spanns *intriger med den franska republikens presidents och konseljpresidents* resa till Petersburg, och dessa båda påvärkades, utan att deras kolleger i regeringen, som vore allt annat än krigslystna, fingo något ord med i laget.»

Så lättvindigt förklarar Gothein den serbiska konflikten och så oförsynt kastar han franska republikens president och konseljpresident i ansiktet att genom intriger med ryska regeringen ha framkallat detta världskrig, »det största brott, som begåtts mot mänskligheten».

Men Tyskland och Österrike ha ingen del däri, enligthonom. »Vi ha, säger han, till det sista sträfvat att *upprätthålla freden* och gripit till vapen blott för att *försvara vår existens».*

Man har ock i Tyskland sagt, att den germanska rasen skulle hotas af panslavismen och att hela den slaviska världen skulle underkastas Ryssland, därför att Ryssland understödde Serbien. Detta är en orimlighet. Den politiska panslavismen är, såsom jag redan förut framhållit (sid. 27), omöjlig af flera skäl. Men kunde den realiseras, så följer ingalunda, att detta betyder alla slaviska folks underkastelse under Ryssland, som då sannerligen fick alltför farliga bundsförvanter, och det skulle ej heller betyda den germanska världens undergång. Båda folkgrupperna kunna mycket väl föra sitt oberoende lif och lära sig att respektera hvarandra.

Nej, talet om den germanska rasens hotade ställning genom slavismen är helt enkelt en konstruktion, ett svepskäl för att egga opinionen i Tyskland och framkalla en allmän patriotisk hänförelse för försvaret mot en antagen fiende. Det är en afsiktlig suggestion och meningen är tydligen att visa, hurusom *Tyskland tvingats* af en öfverhängande fara att föra krig mot Ryssland.

Tyskland har sällan haft Ryssland till fiende utan vanligen till *bundsförvandt.* Under 7-åriga kriget 1756—63 var visserligen Elisabet i förbund med Maria Teresia mot Fredrik d. store, men efter hennes död ingick Peter III förbund med Fredrik. Denne ingick förbund med Katarina II 1764. I ett par koalitioner mot Frankrike under revolutionen var Ryssland med Österrike och Preussen och efter upplösningen af Alexander I:s i Tilsit 1807 ingångna förbund med Napoleon blef Ryssland åter allieradt med Österrike och Preussen 1813 för att befria dem från Napoleons välde. Alltsedan har ett vänskapligt förhållande rådtmellan Ryssland och Tyskland. Det var ock Rysslands välvilliga neutralitet 1870, som skyddade Tyskland att anfallas af dess motståndare i Sadova. En förutsättning för det goda förhållandet har likvisst alltid varit, att Preussens militära öfvervikt begränsades. Genom detta lands segrar öfver Österrike och Frankrike bortföll denna förutsättning; och genom Tysklands ernådda enhet 1871 hade Rysslands på familjeallianser grundade inflytande på de små tyska staterna försvunnit. Hvarje konflikt mellan Ryssland och Tyskland har förebyggts genom den vänskap, som förenade *Alexander II* och *Wilhelm I,* hans onkel, och det sista råd denna gaf sin sonson på dödssängen var att hålla sig väl med Ryssland.

Kort efter mordet på Alexander II (1881) inträffade emellertid allvarsamma rörelser, som läto antagonismen mellan ryssar och tyskar allt mera utvecklas. I Ryssland beskylldes Österrike-Ungern för förtryck af slaverna i denna monarki och för planen att lägga under sig hela Balkanhalfön samt uttalades den misstanken, att Tyska

riket hade i sikte att annektera ryska provinser vid Östersjön. En mängd manifestationer mot tyskarne egde rum i Ryssland, och det syntes i midten af 1880-talet, som om de båda staterna beredde sig på en kommande strid. Det var då som Ryssland fördref tyskarne från Östersjöprovinserna och Tyskland fördref Rysslands polska undersåtar från dess östra provinser.

Den spänning, som uppstod utjämnades dock, och äfven efter afslutandet af den fransk-ryska alliansen (1891) har det goda förhållandet mellan Ryssland och Tyskland ej störts förr än 1914. *Wilhelm II* aflade hos *Nikolaus II* ett besök i Petersburg 1897, hvilket präglades af det största förtroende, och de båda monarkerna framhöllo i sina tal »de traditionella band, som förenade dem», det*»traditionella, eniga och på orubblig basis grundade förhållandet mellan deras riken».*

De hade möten 1909 i finska viken vid Fredrikshamn, 1910 i Potsdam och 1912 i Baltischport, då jämväl ministrar voro med för afhandlande af politiska frågor. Dessutom var tyska rikskansleren Bethmann-Hollweg 1912 i Petersburg. Alla dessa möten, som ägde rum under Balkan-konflikterna, voro af samma vänskapliga natur som 1897, och i talen betonades det *»ömsesidiga förtroendet mellan monarkerna»* och det *»goda förhållandet mellan deras länder».* Det fastställdes vid minister-sammanträdena bl. a., att »inga motsatta uppfattningar af de sväfvande frågorna funnos» och att de båda staterna skulle »bidraga till en *fredlig lösning af hvarje uppkommande politisk fråga».*

År 1914 var allt förändradt. Då förklaras samma Ryssland, som aldrig hotat Tyskland och varit dess vän och bundsförvandt sedan ett århundrade, för dess fiende, för ett barbariskt land med moskovitiska och tartariska styggelser, och samme tsar, som nyss var käjsar Wilhelms goda vän, utpekas (orättvist) som en lögnare i telegramväxlingen med honom.

ANDRA AFDELNINGEN.

A. Världskrigets närmaste orsaker. Turkiska förtrycket i Balkanprovinserna, upprorsrörelser, Rysslands skydd, rysk-turkiska kriget. Berliner-kongressen 1878. Österrikes annektering af Bosnien och Herzegovina. Den storserbiska rörelsen. Mordet på kronprins Frans Ferdinand. Österrikes not till Serbien.

Världskriget af 1914 hade sin närmaste orsak i mordet på österrikiska tronföljaren Frans Ferdinand och hans maka, som den 28 juni 1914 föröfvades i Bosniens hufvudstad Sarajevo af den bosniske 20-årige studenten Princip. Mordet stod i sammanhang med en hetsig serbisk agitation, •och då Österrike ansåg, att Serbiens regering vore ansvarig därför, blef detta orsak till Österrikes krig med Serbien, som indrog andra makter däri.

Bakom denna närmaste orsak till det österrikisk-serbiska kriget fanns en annan orsak af största betydelse, som förklarar mordet i Sarajevo, nämligen Österrikes annektering af Bosnien och Herzegovina.

Bosnien och Herzegovina, hvilkas befolkning till största delen är serbisk-kroatisk till nationalitet,Bosniens och Herzegovinas befolkning utgjorde:

1879 1910

1,158,114 1,898,122; däraf

grek. katoliker rom. katoliker muhammedaner judar .... protestanter

496,485 833,648

209,341 434,190

448,613 612,090

3,426 11,857

249 6,337

tillhörde förr änUngern, än det gamla kungariket Serbien, och var tidtals ock ett självständigt kungarike, men kom genom eröfring 1463 under turkiskt herravälde.

Turkiets dåliga förvaltning och dåliga finanser, brist på disciplin hos ämbetsmännen, skatteförtryck, förföljelser af de kristna, allt förenade sig att göra rikets ställning på 1870-talet mer och mer försvagad och alstra missnöje i de europeiska lydländerna: Rumänien, Bulgarien, Serbien, Montenegro, Bosnien, Herzegovina m. fl. Öfverallt fanns jäsning och man afbidade blott lägliga tillfällen att frigöra sig. Början till upprorsrörelsen ägde rum 1875 i *Herzegovina,* sedan de kristna därstädes förbittrats genom en lång följd af grymheter, begångna af turkiska uppbördsmän, understödda af soldater, och därför grepo till vapen. Friskaror från Serbien och Montenegro understödde dem, och alla, som kunde bära vapen, deltogo i detta befrielse- och hämndkrig. Stormakternas sändebud i Konstantinopel ansågo sig böra gripa in i den allvarsamma rörelsen för att söka afhjälpa förtrycket, och insurgenterna förklarade, att de ej nedlade vapnen utan stormakternas garanti för genomförande af nödvändiga reformer, hvad dessa dock ej kunde lämna. Fanatismen hos turkarne förvärrade ställningen öfverallt i Balkanstaterna; tyska och franska konsulerna i Saloniki mördades och fruktansvärda massakrer ägde rum i *Bulgarien.* Här utbröt 1875 ett allmänt uppror, som det långvariga förtrycket alltför väl motiverade; men då det ej var tillräckligt förberedt och vapen saknades (de kristna fingo ej bära vapen i de turkiska provinserna), slutade det med nederlag. De gräsligaste grymheter begingos af turkarne vid upprorets undertryckande 1876, då 15,000 människor mördades; hela Europa greps af fasa däröfver och Gladstone utsände en ljungande protest mot dessa bulgariska blodbad.Dessa tilldragelser ha skildrats af en deltagare i upproret, *J. Vazov,* Bulgariens främste skald, i den historiska romanen »Under oket», (öfversatt på svenska).*Serber och montenegriner* fortsatte upprorsrörelsen och angrepo turkarne i maj 1876; kort därpå utropade insurgenterna i Bosnien Serbiens furste *Milan* till sitt öfverhufvud, under det herzegovinarne samtidigt erkände furst *Nikita* af Montenegro som sin regent (juni 1876). *Bosniens förening med Serbien* och *Herzegovinas med Montenegro* var således villkoret för freden med Turkiet. Då denna stat förkastade detta, förklarades kriget af Serbien och och Montenegro (juli 1876).

Stormakternas diplomater kommo åter i värksamhet, och man såg strax antagonismen mellan *Ryssland* och *Österrike.* De slaviska Balkanfolken, som rest sig, voro Rysslands stamförvandter och det kunde ej med likgiltighet se deras underkastelse. Ryssland rustade och försåg serberna med officerare och manskap, pengar och sjukvårdsmateriel, ryska läkare och damer reste till Serbien och Montenegro för att lämna bistånd.

I Österrike-Ungern hyste man, sorgligt nog, ej samma deltagande som i Ryssland för de af turkarne förtryckta slaviska folken, och särskildt i Ungern voro sympatierna, skam till sägandes, vida starkare för turkarne än för insurgenterna. Regeringen intog en afvaktande hållning, och inom pressen yrkades, att Österrike vid det sannolika sönderfallandet af det turkiska väldet skulle *besätta Bosnien.*

Den antipreussiska politik, som statsministern *Beust* (saxare) fört, aflöstes från 1871 af en vänskaplig hållning under ledning af *Andrassy* (ungrare); och *Frans Josefs* sammankomst med *Wilhelm I* och *Alexander II* i Berlin i sept. 1872 medförde trekäjsarförbundet och beseglade en ny vändning i Österrikes politik, som därefter stöddes afTyskland. Österrikes förhållande till Ryssland var ock vänskapligt i flera år.

Å ett möte i Reichstadt d. 8 juli 1876 mellan *Alexander II* och *Frans Josef* samt deras statsministrar *Gortschakoff* och *Andrassy* kommo de öfverens att ej intervenera och att för öfrigt öfverlägga med hvarandra i den mån händelserna utvecklades. Skulle det komma till krig mellan Ryssland och Turkiet, så förpliktade sig Österrike till

neutralitet, och som pris därför tillstadde Ryssland, att Österrike, för att upprätthålla lugn vid sina gränser, besatte Bosnien och Herzegovina. Detta aftal stadfästades 1877, men fick ingen tillämpning.

Serbiens och Montenegros krig med Turkiet, som varade nära 4 månader, fördes med växlande framgångar. Ryska generalen *Tschernajeff,* som gått i serbisk tjänst, förde befälet öfver serbiska hufvudstyrkan och bidrog väsentligen till att serberna länge ledo öfvervikten i kriget; men såväl serber som montenegriner ledo dock, trots all tapperhet, flera nederlag, så att man slutligen fann nödvändigt att anropa Ryssland om hjälp. General *Ignatieff* fordrade, under hotelse med Rysslands krigsförklaring, stillestånd, som ock afslutades, hvarpå en stormaktskonferens hölls i Konstantinopel.

De förslag om reformer och medgifvanden, som konferensen gjorde, afslogos, liksom ock en senare framställning af makterna, af Turkiet. Ryska statsministern *Gortschakoff* afgaf nu, sedan efter förfrågan stormakterna ej visade sig hågade för gemensamt krig mot Turkiet till genomförande af de framställda fordringarna, den förklaringen, att sedan turkiska regeringen afslagit alla framställningar om afhjälpande af missförhållandena hos Balkanfolken, hvilka oroade grannstaterna, det för ryska tsaren blott återstode att med vapenmakt åstadkomma detta.Därmed började det *rysk-turkiska kriget* af 1877, däri Ryssland hade Rumänien, Montenegro och Serbien till allierade och understöddes af bulgariska friskaror. Efter svåra nederlag å ömse sidor, vunno ryssarne de afgörande slagen vid Kars, Plevna och Chipka, hvarpå de intogo Adrianopel och tågade mot Konstantinopel. Nu begärde sultanen fred, och vapenstillestånd samt fredspreliminärer antogos i Adrianopel. De ryska framgångarne väckte oro i England, som hade stora intressen att bevaka i turkiska riket (Egypten m. m.), hvarför det sände en flotta till Dardanellerna till stöd för Turkiet och förklarade, att England ej skulle godkänna en särskild uppgörelse mellan Ryssland och Turkiet, utan fordrade fredens afgörande af en europeisk kongress. Häri instämde Österrike. Då nu Turkiet blef mindre medgörligt i fredsunderhandlingarna, hotade ryssarna med att låta besätta Konstantinopel och flyttade högkvarteret till den närbelägna staden *San Stefano,* och där undertecknades freden d. 3 mars 1878. Häri bestämdes, att *Bulgarien* skulle få utsträckning ned till Egeiska hafvet och bli ett furstendöme, skattskyldigt till Turkiet, men tillsvidare under ryskt protektorat, samt att *Rumänien, Serbien* och *Montenegro* skulle bli självständiga riken. *Bosnien* och *Herzegovina* skulle fortfarande tillhöra Turkiet, men de reformer som bestämdes å första konferensen i Konstantinopel skulle genomföras. Ryssland fick Kars, Batum och Bajazid i Mindre Asien.

Detta fördrag, som upphäfde Turkiets stormaktsställning till fördel för Ryssland, väckte missnöje i England och Österrike. England rustade och var nära att påföra Ryssland krig. Österrike, som ej kunde finna sig i de nya maktförhållandena bland Balkanfolken, upptog åter planen att få en stormaktskongress till stånd för en ändring af San Stefano-freden, som medförde fördel för monarkien.Den gick först och sist ut på besättandet af *Bosnien* och *Herzegovina*, som blifvit en angelägenhet af yttersta vikt i Frans Josefs politik, fast Österrike aldrig haft någon rätt därtill och fastän faran af ytterligare slavisk besittning i den löst sammanhängande staten borde ha insetts.

Österrike gjorde framställning till stormakterna om en *kongress,* och då de gingo in därpå och jämväl Ryssland samtyckte, för att undvika ett krig med England, kom den till stånd i Berlin d. 13 juni 1878.

Redan dessförinnan, eller d. 4 juni, hade *England* afslutat ett fördrag med Turkiet, däri det öfvertog skyddandet af Turkiets asiatiska besittningar och fick som ersättning *Cypern,* mot erläggande af en årlig skatt. På kongressen i Berlin meddelades detta fördrag, men ej såsom föremål för öfverläggning, utan som ett fullbordadt. faktum.

Fördraget i Berlin af d. 13 juli 1878 minskade i vissa, punkter de fördelar, som Ryssland fått i San Stefano, och gynnade i stället Österrike.

Bulgarien skulle vara ett självständigt furstendöme, men skattskyldigt under Turkiet; dess furste skulle fritt väljas af folket, men sanktioneras af Turkiet. Bulgariens styrelse skulle provisoriskt utöfvas af en turkisk kommissarie vid sidan af en rysk, samt af stormakterna utsedda konsuler. Ryska ockupationsarmén skulle ej stanna i landet mer än 9 månader. Det förut bestämda området skulle minskas, så att det ej nådde Egeiska hafvet.

Ryssland skulle återlämna Bajazid till Turkiet och finge ej befästa Batum, som jämte Kars skulle behållas.

Serbien, Montenegro och *Rumänien* skulle vara fullt självständiga stater, alldeles oberoende af Turkiet. Kongressens viktigaste beslut blef, på Englands förslag, mandatet för Österrike att *besätta och förvalta provinserna Bosnienoch Herzegovina.* Dessa skulle dock fortfarande stå under turkiska sultanens öfverhöghet.

En konvention afslöts därpå (1879) mellan Österrike och Turkiet, i hvilken *sultanens suveränitet* öfver provinserna uttryckligen erkändes.

Österrike hade nått sitt mål; men däraf kommo ock farliga följder. Berlinerfördraget hade ej definitivt löst den orientaliska frågan, utan blott för tillfället bragt den till hvila och aflägsnat faran, att ett stort Balkankrig eller ett allmänt europeiskt krig kunde uppstå däraf.

Sedan Österrike genom Berlinerfördraget 1878 med Bismarcks hjälp fått besätta Bosnien och Herzegovina, blef förhållandet till Ryssland alltmer spändt. Som motvikt ingick Österrike 1879 ett formligt förbund med Tyskland, hvartill Italien rättade sig 1882, då trippelalliansen kom till stånd.

Alexander II ansåg sig bedragen af Andrassy och Bismarck genom Berlinerfördraget, och i Ryssland var allmänna meningen, att Tyskland frånhändt Ryssland frukterna af turkiska kriget. Alexander lämnade nu trekäjsarförbundet och närmade sig i stället Frankrike för att slutligen ingå allians med republiken.

***

Alltifrån 1875 var det *Frans Josefs* mål att genom en vinst i sydväst ersätta riksmaktens förlust i väster — Venetien 1866. Detta var ock den politik statsministern Andrassy förde och han värkade ock ifrigt för Bosniens och Herzegovinas ockupering af Österrike på Berlinerkongressen.

Meningarna voro emellertid delade i Österrike, och större delen af det s. k. författningstrogna partiet var emot Andrassys ockuperingspolitik — af fruktan för en än talrikareslavisk befolkning i monarkien — och regeringen lyckades endast med oppositionspartierna genomföra Berlinfördragets bestämmelse.

Prof. *L. v. Thallóczy* (ungrare) vid Consular-Akademien i Wien har långt senare försvarat denna Andrassys politik och förklarat: »Bosniens och Herzegovinas ockupering kan blott från historisk synpunkt rätt bedömas. Habsburgsdynastien har blott med konsekvens fullföljt det naturliga utbyggandet af monarkien i sydväst, nämligen förvärfvandet af den »adriatiska triangeln». Denna sträfvan är den röda tråden i våra utrikes-bemödanden sedan freden i Passarowitz» (1718) då Serbien för en kort tid kom under Österrike.

»Bosnien och Herzegovina underkastades 1878 under Habsburgska maktsfären *fullt målmedvetet».*Se *Thallóczy:* »Österreich-Ungarn u. die Balkanländer» (1901) och »Bosnien u. Herzegovina» (1900).

Österrike har haft behof af koncentrerande, i det inre stärkande politik, ej af utvidgning. Dess statsmän borde ha tänkt på *Montesquieus ord:* monarkerna böra ha klokheten att begränsa sin makt och alltid ha blicken på storhetens svårigheter; och att hvarje storhet, hvarje makt är relativ, så att man måste väl se till att, då man söker öka den yttre storheten, man ej minskar den inre.

Den »österrikiska statstanken» har emellertid hvilat på historiska dynasti- och annekterings-traditioner. Nationell samling, som utgör hvarje modern stats styrka, kan ej finnas på grund af de många nationerna — 8 till antalet — som i allmänhet hysa agg till hvarandra, hvarför den österrikiska statens bestånd lätt hotas i stora politiska konflikter. Dess ledare måste handla med den största klokhet och med lika hänsyn till de skilda nationernas kraf och önskningar. Det värkliga enhetsbandet i denna abnorma stat,som är så fylld af strid och söndring är *kronan,* den Habsburgska dynastien, som utgör den egentliga garantien för statens bestånd. Så mycket nödvändigare då, att den, i betraktande af de farliga krafter, som äro i värksamhet inom dess områden och vid dess gränser, intet företager, som kan väcka oro och missnöje.

Dessvärre har riket ej på länge haft någon stor statsman. Dess afvita regeringssystem med dess blandning af

absolutism och parlamentarism, tillstädjer de egenmäktigaste handlingar. Särskildt må framhållas, att utrikesministern är oansvarig inför riksdagen. D:r *A. Jensen,* som så noga studerat Österrike, har förklarat, att »där är allt orimligt troligt» och »den österrikiska statskonstens dilemma är den naturliga följden af århundradens och särskildt de sista årtiondenas dumhet, oskicklighet och falskhet» (i »Habsburg», 1899).

Österrikes ockupering af Bosnien och Herzegovina hade af monarkiens ombud på Berliner-kongressen påyrkats under förevändning, att den vore enda sättet att upprätthålla ordningen inom provinserna, hvarifrån 150,000 flyktingar kommit på österrikiskt område och som ej kunde förmås återvända, så länge hemlandet lydde under Turkiet. Österrike fick stöd främst af de engelska ombuden, som med åtgärden afsågo att skapa stabila förhållanden i provinserna.

Fast österrikarne kommo »som vänner», såsom en proklamation sade, möttes ockuperingen af starkt motstånd af befolkningen, som aldrig blifvit tillfrågad därom och ej hyste någon sympati för Österrike. Under nära 3 månader måste 3 arméкårer, kämpa med befolkningen, som understöddes af albaneser och en del turkiska trupper, i många fäktningar. Denna bedröfliga fredsmission erinrar om Ludvig XIV:s »stöfvelmission» och »dragonader»,hvarmed hugenotterna skulle med soldathjälp omvändas till katolicismen. Efter en fäktning vid Stolatz besattes Herzegovinas hufvudstad Mostar, och efter staden Trebinjes samt fästningen Klobuks intagning var motståndet i denna provins brutet. I Bosnien ägde flera förbittrade fäktningar rum, innan Sarajevo togs med storm; österrikarne blefvo slagna vid Tusla och Bibatsch, innan de lyckades att nedslå motståndet efter eröfringen af fästningarna Behac och Kladus.

Därefter blefvo de båda provinserna i själfva värket kolossala läger med arméer, fästningar, kaserner m. m.

Det dröjde länge, innan »pacifiseringen» var genomförd. Guerillaband underhöllo fientligheterna, och då allmän värnplikt infördes 1881, utbröt uppror, hvilket undertrycktes med vapenmakt 1882. I Bosnien kom det åter till uppror 1883.

Småningom inträdde lugnare förhållanden, och genom den österrikiska styrelsens försorg gingo provinserna betydligt framåt. Ordning har rådt, ekonomien förbättrats, broar, landsvägar och järnvägar ha byggts, badinrättningar, folkhögskolor m. m. ha kommit till stånd, och religiös tolerans samt social hänsyn ha visats befolkningen.

Någon tillgifvenhet för Österrike har befolkningen ej hyst och den har ock varit tryckt af den införda militärplikten samt skattepålagor, som snärjt den med olösliga band. Officiellt har det alltid sagts, att ockupationshären skulle återkallas, då den inre förvaltningen blifvit fullt ordnad; men i värkligheten blef det en permanent ockupering.

***

»De ockuperade provinserna Bosnien och Herzegovina» — såsom de officiellt kallats — *annekterades* omsider utan vidare 1908 emot traktaten af 1879 med Turkiet rörandesultanens suveränitet och utan att provinsernas folk hördes om saken. I absolutistisk maktfullkomlighet företog Frans Josef annekteringen genom en handskrifvelse af d. 5 okt. 1908 *till sin utrikesminister* Aerenthal — ett onekligen högst märkligt sätt att gå till väga i vår tid, erinrande om Ludvig XIV:s »staten det är jag» — och här förklarade han, att »på grund af det höga kulturella och politiska mål, hvarför monarkien öfvertog förvaltningen af Bosnien och Herzegovina och de med stora offer ernådda resultaten däraf, och då en »klar och otvetydig rättsställning» i de båda länderna är en nödvändig förutsättning för bevarandet af deras författningsmässiga institutioner, *utsträcker (ersträcke) jag mina suveränitetsrättigheter* på Bosnien och Herzegovina och sätter på samma gång den för mitt hus gällande *arfsföljden* äfven för dessa länder i värksamhet».

Till *Turkiet* sände österrik.-ungerska regeringen d. 7 okt. en not om annekteringen, däri den åberopade det bevis på vänskap, som käjsaren visat och förklarade vidare, hurusom lugn och ordning nu råda i Bosnien och Herzegovina under Österrikes förvaltning samt förklarade, att då Turkiet fått en ny regering (efter revolutionen)

som kunde upprätthålla ordningen, ville regeringen ådagalägga sina fredliga afsikter, hvarför sandschakatet Novibazar skulle utrymmas af de österrikiska trupperna och återställas till Turkiet.

»Då Bosnien och Herzegovina nu nått en hög grad af materiell och andlig kultur», skrefs det vidare, »synes ögonblicket vara kommet att kröna det företagna värket och medgifva dessa provinser förmånen af den af befolkningen önskade autonomien och konstitutionella regimen. Österrike-Ungern måste emellertid för att kunna förvärkliga denna ädla afsikt noga reglera läget i de båda provinserna och sörja för värksam garanti mot faror, somfortsättande af den 1878 införda regimen kan medföra. Österrike-Ungern ser sig därför stå inför den bjudande *nödvändigheten* att *frigöra sig* från det i Konstantinopelkonventionen gjorda förbehållet och, hvad Bosnien och Herzegovina beträffar, *åter ernå sin förra handlingsfrihet»*.

(Österreich-Ungarn sieht sich daher vor der gebieterischen *Nothwendigkeit* sich der in der Konstantinopeler Konvention erhaltenen Vorbehalte zu *entledigen* und, was Bosnien und die Herzegovina betrifft, *seine frühere Aktionsfreiheit wiederzuerlangen).*

Utrikesministern afgaf för österrikiska delegationen för utrikes-ärenden en förklaring om annekteringen, framhållande, att det blifvit nödvändigt att i provinserna införa författningsenliga inrättningar, främst en landtdag, som hade att kontrollera budgeten. Detta har, sade han, »försatt oss i *tvångsläget* att gripa oss an med det definitiva klargörandet af *frågan om tillhörigheten af Bosnien och Herzegovina* och att kompensera det slutliga upphäfvandet af våra af art. 25 i Berlinerfördraget följande rättigheter i Novibazar med den *formella annekteringen af de båda provinserna.*

(Die unerlässlich gewordene Einführung verfassungsmässiger Einrichtungen in Bosnien hat uns in die *Zwangslage* versetzt, die definitive Klärung der *Frage der Zugehörigkeit Bosniens und der Herzegovina* in Angriff zu nehmen und das endgültige Aufgeben unserer aus Art. 25 des Berliner Vertrages fliessenden Rechte im Sandschak (Novibazar) mit *der formellen Annexion der beiden Provinzen* zu kompensieren).Se Schulthes' »Europäischer Geschichtskalender» för 1908.

Ryssland protesterade, understödt af England, mot annekteringen, under det Tyskland »i glänsande harnesk»understödde Österrike i denna kränkning af folkrätt och fördrag. Här lämnades en gentjänst för öfverenskommelsen af 1878 mellan tyska och österrikiska käjsaren om att stryka Pragertraktatens art. V, hvarigenom Schlesvig utan alla förbehåll blef en preussisk provins, och en ersättning för förlusten af Venetien 1866.

Officiöst meddelades, att annekteringen i allmänhet väckte tillfredsställelse bland landtbefolkningen, men visst är, att den blef en anledning till lidelsefull agitation i andra samhällskretsar. Man kan här tillämpa Ludvig XV:s ord ifråga om tillståndet i Frankrike på hans tid: »efter oss syndafloden».

Serbiens regering afgaf visserligen ej någon protest mot annekteringen, men protester afgåfvos både i skuptschinan och i statens ansvariga representanters förklaringar och handlingar. Därpå gjorde, i enlighet med makternas råd, regeringen slut genom en förklaring d. 31 mars 1909 till österrikiska regeringen, däri »Serbien erkänner, att det icke blifvit kränkt i sina rättigheter genom den *fait accompli,* som uppkommit i Bosnien och Herzegovina, och att det följaktligen skall ställa sig till efterrättelse *det beslut, som makterna komma att fatta* i enlighet med art. 25 i Berlinertraktaten. Hörsammande makternas råd, förbinder sig Serbien att hädanefter öfvergifva den hållning af protest och opposition, som det alltsedan förra hösten intagit gentemot annekteringen och förbinder sig jämväl att förändra sin nuvarande politik och lefva i god grannsämja med detta land».

***

Utrikesminister *Aerenthal* förklarade vid annekteringen af Bosnien och Herzegovina:

»Det väsentliga ändamålet med art. 25 iBerlinerfördraget var att *skapa stabila förhållanden* i Bosnien och Herzegovina med tillhjälp af en makt, som var stark nog att *kväfva hvarje uppresning* (Auflehnung) i sitt frö.

Detta var skälet, som ledde de engelska statsmännen Beaconsfield och Salisbury att i Berlin erbjuda ockupationsmandatet åt Österrike-Ungern.»

Detta mandat gällde sålunda aldrig någon besittning af provinserna, och det uppgifna ändamålet därmed: att *kväfva uppresningen,* var i högsta grad tvetydigt, så att man sannerligen måste fråga sig, hvad därmed menades?

Afsågs uppresningar mot Turkiet eller mot Österrike?

De ockuperade provinserna blefvo i själfva värket ett *eröfradt* land; dess invånare voro *besegrade* och kände harm, ej vänskap, mot de österrikiska segrarne.

Men Österrike hade ju mandat på att nedslå hvarje uppresning! Fast Berlinerkongressen själf ej hade någon befogenhet att lämna ett dylikt mandat.

Det är ej nog med att vid statsbildning se på statsmaktens antagna fordringar, som för resten kunna vara mycket växlande alltefter regeringens sammansättning. Man måste ock se saken från *folkpsykologisk* synpunkt. Ingen införlifning af ett land i en större stat utan *folkviljans* medgifvande i enlighet med nationaliteternas rätt. Hvarje med våld införlifvad nation blir en fiende till härskarestaten.

Berlinerfördraget blef, hvad Bosnien och Herzegovina beträffar, en kränkning af nationalitetsprincipen, och deras serbiska befolkning kände bitterhet däröfver.

***

Slaverna i den österrikiska staten glömma för resten ej, huru Österrike sedan lång tid sökt med våld eller despotiska medel *germanisera monarkiens slaviska länder*och låta det tyska elementet få alla fördelar på slavernas bekostnad.

I *Böhmen* tillbakasattes sålunda tscheckerna genom ett käjserligt dekret 1774, som utan vidare befallde, att *endast tyska språket* skulle få användas i undervisningen, fast den tscheckiska kulturen länge varit blomstrande.

Efter långvariga, ytterst förbittrade strider mellan tschecker och tyskar, på grund af Österrikes germanska våldspolitik, tillkämpade sig de förra omsider sin kulturella själfständighet (se sid. 29).

På samma vis i *Galizien,* som är ett helt och hållet slaviskt land, befolkadt af polacker och rutäner. Sedan landet efter Polens delningar kommit under Österrike, skulle det *germaniseras,* och polska samt rutäniska språken användes ej vid den högre undervisningen. Universiteten i Krakau och Lemberg hade blott tyska lärare. Efter Österrikes nederlag vid Sadowa 1866 fann Österrike nödvändigt att gifva Galizien en ganska utsträckt autonomi, och märkligt nog har dess polska representanter i riksdagen, Polenklub, länge haft stort inflytande. Polska språket undanträngde redan vid 1880-talet det tyska vid universiteten, sedan en polsk professor helt djärft börjat hålla sina föreläsningar på polska, och polsk kultur har sedan haft en fristad i Galizien.

Österrikes regering har sedan lång tid själf skapat en stor del af de svårigheter, den haft med de slaviska folken i monarkien, genom att se ned på dem och gynna det *tyska elementet.* Omsider ha tyskarne kommit att föra en förbittrad strid med slaverna, för att söka bibehålla sin *öfverhöghet i styrelsen och förvaltningen* — ingalunda för att skydda sin kultur. Det är sålunda ej fråga om germanismens strid mot slavismen i den gängse meningen, utan egentligen en *social partistrid,* och tyskarne få skördahvad de sått, då de ansett sig ha haft rätt till alla bättre platser och inkomstkällor och sökt utestänga all annan kultur än den germanska och betraktat slaverna som mindervärdiga. Germanismen har varit densamma öfverallt. Spelar slavismen någon roll i Österrikes nu pågående krig, så är det såsom en *reaktion mot germanskt förtryck.*

Österrike har alltjämt, trots monarkiens talrika slaviska, och ungerska folk, drifvit tysk politik och ej velat befordra nationella kraf. Det system af *germaniserande centralisation,* som sedan den absolutistiske och hänsynslöse statsministern *Schwarzenberg* (1848—1852) var rådande, måste regeringen söka upprätthålla genom det intimaste förbund med Tyskland för att kunna öfvervinna de öfriga nationaliteternas, särskilt ungrarnes

motstånd.

***

Sedan flera år har en *storserbisk agitation* med mål att förena alla serber på Balkanhalfön uppstått, och serbiska agitatorer ha rest omkring för att vinna bosniakerna därför. En tid var det på en anslutning till *Serbien* man arbetade, men dess regenter ingåfvo föga förtroende, och agitationen utgick omsider från fursten af *Montenegro, Nikita,* som hade sitt stöd i Alexander III af Ryssland, och drömde om att bli Storserbiens kung. Han hade därför som mål att vinna Bosnien och Herzegovina från Österrike. »Besvärsdeputationer» sändes till Wien för att hos käjsaren och bosniska ministern anföra klagomål öfver förtryck, och därifrån begåfvo de sig till Belgrad, där de uppvaktade ryska ambassadören. Fursten af Montenegros förhoppning berodde på föreställningen, att det serbiska kungariket gick sin upplösning till mötes, och på det provisoriska förhållandet af de ockuperade provinserna till Österrike.Kungariket Serbien höll sig emellertid och dess kung, *Milan,* sökte sitt stöd i Österrike, liksom ock hans son, *Alexander*; men detta hade till påföljd, att denne och hans gemål mördades, hvarpå den gamle, i landsflykt lefvande, *Peter Karageorgiewitsch* kallades till kung i hans ställe. Peter omfattade en motsatt politik och slöt sig till *Ryssland* som Serbiens stöd.

Den storserbiska idén är en nationell rörelse, som i och för sig ej bör förundra någon, ty öfverallt i Europa har ju nationalitetsidén gjort sig gällande sedan ett århundrade. Allra minst böra tyskarne med deras arbete för *germanismen,* finna *serbismen* oberättigad. Men inför de rådande politiska förhållandena å Balkanhalfön med fördelningen af serber i skilda länder och provinser, där de lefva vid sidan af andra folk, har den storserbiska rörelsen varit skäligen fantastisk, och därtill kommer hetsigheten i det serbiska lynnet, som lätt uppjagar partilidelserna och drifver till ytterligheter. Serben är i hög grad patriotiskt, men »anarkistiskt» anlagd, och uppgår alldeles i politiken, d. v. s. de politiska debatterna och partiväsendet. Partibildningen har i allmänhet grundats på uppfattningen af den utländska politiken, det vill säga Serbiens förhållande till Österrike-Ungern, Ryssland och Turkiet, eller på inflytandet af ledande personligheter. Så skildras förhållandena af den grundlige kännaren d:r *A. Jensen* i hans intressanta arbete »Slavia» (1897). På hans fråga, om ej Rysslands hjälp innebure en fara, ha sansade serber gifvit samma svar: »Vår lilla stat kan ej lita endast på sig själf, ty om vi afvisade den hand, som Ryssland hjälpsamt räcker oss, äro vi *utan förbarmande prisgifna åt Österrike-Ungerns godtycke.»* Man kan ock förstå serbens russofila tankegång däraf, att han ej glömmer, att Ryssland gjutit strömmar af blod och rubler för hans lands befrielse.Att de ryska nationalisterna eller panslavisterna varit upphofvet till världskriget, såsom man påstått i Tyskland och Österrike, kan ej bevisas, äfven om man medger, att de spelat någon roll i den serbiska jäsningen. Det har ock allmänt antagits, att ryska ministern i Belgrad, *v. Hartwig* — hvars plötsliga död i österrikiska ministerns bostad därstädes kanske var ett lönnmord — tagit en värksam del i den serbiska hetsen mot Österrike.

Ryssland har alltid täflat med Österrike om inflytande på Balkanstaterna, hufvudsakligen för att få Konstantinopel, men det måste sägas till dess berömmelse, att *Ryssland var den enda stormakt, som i humanitetens namn skred in mot Turkiet* i kriget af 1877 och därigenom gjorde slut på det *turkiska förtrycket* samt lät flera Balkanstater bli *själfständiga riken.*

Ryssland har gärna sett den storserbiska agitationen och kanske understödt den för att försvaga den gamla antagonisten Österrike-Ungern. Men att därför säga, att denna stat skulle sönderfalla, om Bosnien och Herzegovina skulle med Rysslands hjälp uppgå i serbiska kungariket, och att *hela den slaviska världen skulle komma under Ryssland* samt att den *»germanska rasens ställning blefve ohållbar»* — hvad man på ledande håll i Tyskland sagt och uppgifvit som krigsorsak — är förvisso mycket falskt. Österrike-Ungern med tillhörande länder har ju ägt bestånd långt innan Bosnien och Herzegovina annekterades, och dessa provinser behöfdes ju ej för att stärka monarkien; deras annektering har tvärtom blifvit en *hotelse för dess säkerhet,* en anledning till jäsning och till *Rysslands inblandning.* Detta var så solklart, att man ej kan förstå blindheten hos Österrike-

Ungerns regering att ha förbisett detta vid annekteringen.

Den storserbiska tanken, som gäller sammanslutning afalla serbiska folk, är naturligtvis för den österrikiska staten mycket farlig. Ty ej blott *Bosnien* och *Herzegovina,* utan ock kustlandet väster om dem, *Dalmatien,* är ett rent serbo-kroatiskt land, och *Kroatien* samt *Slavonien* i norr ha väsentligen samma nationalitet. De serbo-kroatiska stammarne voro en del af den stora slavoniska folkfamiljen, och enligt *V. Jagié* finns hvarken i den nyare språkutvecklingen eller i de äldre faserna däraf någon skarp gräns dem emellan.

Det är väl sannolikt, att Serbien, som så länge sträfvat att komma till Adriatiska hafvet, har hoppats att genom Dalmatiens uppgående i ett Storserbien jämte Herzegovina, nå detta mål. Skulle Kroatien och Slavonien också ingå i Storserbien, vore Österrike af med alla sina sydslaviska provinser. Och kanske blir detta en följd af Österrikes krig med Serbien.

Sträfvan att bilda ett *Storserbien,* som alltjämt fortsatts i Serbien, har inneburit den länge närda önskan att nå ned till *Adriatiska hafvet,* för att få en hamn därstädes, hvilken kunde göra landet oberoende af Österrike-Ungern, som alltid begagnat sig af Serbiens inneslutna läge för att få fördelar på detta lands bekostnad. Det har måst finna sig i oerhördt höga tullar och en mängd tullschikaner och tvingats att hämta nästan alla sina införselartiklar från Österrike-Ungern, fast det kunnat få dem både bättre och billigare på annat håll; och då Serbien begärde en järnväg till Adriatiska hafvet, förbjöd Österrike all utförsel från Serbien, som dock förstod att undgå faran att alldeles utarmas genom att på omvägar och med oerhörda kostnader skaffa sig andra afsättningsområden för sina varor.

Då vid början af kriget med Turkiet 1912—13 en serbisk af montenegriner förstärkt härafdelning tågade mot albanska kusten, sökte genast Österrike-Ungern spärra vägen,och då hotelser ej hjälpte, underhandlade riket med Bulgarien. Det var ock Österrike, som med Italiens bistånd genomdref sin fordran på ett »Albanien åt albanerna» eller skapandet af det lilla olycksaliga riket *Albanien* — för att tillintetgöra Serbiens planer på en sjöstad vid Adriatiska hafvet.

Man förstår lätt, att dessa Österrikes åtgöranden måste bli en orsak till en lidelsefull jäsning hos alla serber och ett uppflammande af den storserbiska agitationen.

Prof. *J. Redlich* i Wien har i Nobelpristagaren A. U. Frieds tidskrift »Die Friedenswarte» lämnat en utredning af den serbisk-österrikiska konflikten, hvaraf ett utdrag här meddelas.

»Århundraden af främmande förtryck ha icke förmått kväfva serbernas nationella själfmedvetande: trots alla förföljelser och lidanden har viljan till frihet och själfständighet lefvat kvar för att med den nuvarande konungens tronbestigning växa till en *imperialistisk dröm om ett Stor-Serbien,* som alla de sydslaviska folkens beskyddare och herre. Ryssland framträder alltmera som Serbiens stöd och befordraren af dess intressen, och under Pasjits ledning eröfrar det ryssvänliga partiet makten för lång tid. Hur stark den nya serbiska folkstämningen redan vuxit sig, visade den *lidelsefulla förbittring, som Bosniens och Herzegovinas annexion framkallade i Serbien.* Från den stunden har Stor-Serbiens öppet framträdande eröfringsbegär blifvit ett moment i europeisk politik och ett led i de krafter, som samla sig mot Österrike och trippelalliansen. Annexionskrisen ledde visserligen till ett diplomatiskt nederlag för Serbien, men detta mer än uppvägdes af förvissningen, att det genom Rysslands varma vänskap vunnit Frankrikes sympatier. Så framgå ur annexionskrisen omedelbart förberedelserna till Balkanförbundet under Rysslands högsta ledning. *Turkiets tillbakaträngande* blef den förstauppgiften. Man har ännu i friskt minne, hur lyckligt och med relativt små offer Serbien genomkämpade de båda Balkankrigen. Och dessa framgångar vunnos av en här, ett folkuppbåd, som från den högsta till den lägsta, oberoende av all inre partisplittring, behärskades af samma idé: tanken på *Serbiens mission* att som en fana, ett balkanskt Piémont, *samla alla de sydslaviska folken,* göra dem till ett enda folk med sin plats i solen.

Helt naturligt gjorde den serbiska resningen och den *serbiska arméns framgångar* det djupaste intryck på hela den sydslaviska folkvärlden, af hvilken det öfvervägande flertalet, mestadels sedan urminnes tid, är bosatt inom

Österrike-Ungern. Härtill bidrogo dessutom två särskilda orsaker: dels *sammanslutningssträfvanden* — ursprungligen akademiskt-litterära — i bildade kretsar bland de österrikisk-ungerska *sydslaverna,* dels de *ungerska sydslavernas, särskildt kroaternas missnöje* med den politiska regimen i landet. Denna politik, drifven af *magyarisk chauvinism,* bär jämte de österrikiska och ungerska agrarernas *hänsynslösa ekonomiska politik hufvudansvaret* för den ogynnsamma utvecklingen af Österrike-Ungerns Balkanpolitik. Slutligen samlade sig också intelligensen och efter hand allt bredare lager af kroaterna och serberna i Kroatien *mot magyarernas våldsregemente.* Härpå svarade den ungerska regeringen med *nya repressalier* och röjde därigenom inom landets egna gränser den yppersta jordmån för den med lidelsefull kraft bedrifna storserbiska propagandan.»

Trots alla framsteg i de annekterade provinserna genom den österrikiska förvaltningen, gjorde sig den oförsonliga partifanatismen gällande. »Endast på en punkt», säger *Redlich,* »syntes parterna uppnå en enighet, nämligen i fråga om *hatet till hela den förra regimen, till alla ämbetsmän, lärare och ekonomiska företagare,* som från monarkien sändtsde båda provinserna, *hatet till de tusentals tyskar, magyarer, tschecker och polacker,* som utfört det mesta af de senaste trettio årens betydelsefulla kulturarbete. Alla dessa betraktades från första dagen som främlingar och ersattes med infödda, alldeles oberoende af, om dessa ägde den nödiga kompetensen eller ej. Allt tillmötesgående visade sig resultatlöst; det uppfattades endast som tecken på svaghet och eftergifvenhet och gaf därigenom ytterligare fart åt missnöjet. Samtidigt predikade talrika serbiska tidningar, att allt hvad dubbelmonarkien gjorde för Bosnien blott vore ett *sken,* och att det hade sin rot i fruktan för att *dubbelmonarkien i och med kejsar Frans Josefs död skulle falla sönder* och Bosnien och Herzegovina då tillfalla Serbien.»

I nyaste tiden utbredde sig, från Mostar en ny rörelse bland mohammedanerna, som framställde skarpa klagomål mot riksfinansministern Kallay, och de missnöjda fordrade, att den våldsamma katoliseringen och den kroatiska propagandan skulle upphöra, att skatterna ej skulle indrifvas med den brukliga stränghet o. s. v.

Bosniska landtrådet öfverlämnade i dec. 1911 till österrikisk-ungerska regeringen ett memorandum, däri det fordrade beslutanderätt rörande rekryteringspropositioner och budgetsbevillningar, då dessas undandragande från landet utlämnade detta till österrikiska och ungerska regeringarnas suprematі och lät påtrycka Bosnien prägeln af en *koloni.* På dessa rättigheter kunde Bosnien desto mer göra anspråk, förklarade man, som kostnaderna för de bosnisk-herzegovinska trupperna stigit från 213,000 kr. 1883 till 7,167,708 kr. för 1912.

***

Ungerns inrikesminister *J. Andrassy* (son till statsministern A.) har i en nyligen utkommen bok om orsakerna till 1914 års krig*J. Andrassy:* »Wer hat den Krieg verbrochen?» (1915). med skärpa häfdat Österrike-Ungerns kraf gentemot Serbien för den storserbiska agitationen m. m.

Hans sätt att resonera om annekteringen af Bosnien och Herzegovina och den serbiska frågan är särdeles belysande för kännedomen om den österrikisk-ungerska statssynpunkten, men värkar ej öfvertygande på utanför stående.

»Jag nekar ej», säger han, »att äfven vi begått fel i våra förhållanden till Serbien, men det lider intet tvifvel, att det ej är vi, den större staten, som till Serbiens skada ville eröfra, utan att den mindre staten hade expansionslusta till vår skada».

Men annekteringen av Bosnien och Herzegovina var en eröfring till skada för Serbien, som därigenom skulle gå miste om alla förhoppningar om att komma till Adriatiska hafvet och sålunda skadas.

»Annekteringen, säger Andrassy, var en direkt följd af den serbiska rörelsen och ägde rum på grund af öfvertygelsen, att den ständigt växande *serbiska propagandan* ej kunde kväfvas, så länge vårt *statsrättsliga läge* på internationell väg ej definitivt afgjorts.

Den bosniska landtregeringen trodde, att den alltjämt växande sydslaviska agitationen skulle gynnas genom det falska ryktet, att Bosnien och Herzegovina *endast vore provisoriskt öfverlämnade* åt vår regim och att det

europeiska mandatet snart skulle upphöra, emedan det blifvit utan ändamål (gegenstandlos).

På dessa rykten och dessa agitationer ville man göra ett slut genom annekteringsbeslutet».

Andrassy visar emellertid själf, att regeringens åtgörande medförde motsatsen af hvad den åsyftade. »Genom dettabeslut framkallade den en stegrad förbittring. Hela serbiska nationen, den officiella såväl som den icke officiella, ådaga-lade en aggressivitet, som kanske blott finns hos grannar, som lefva i fred med hvarandra. Dåvarande utrikesministern Joanowitsch, som ännu var den fredligaste bland serbiska politiker, skref (i »Die serbische Frage»): »Jag förklarar

såsom den för Serbiens utrikespolitik ansvarige ministern, att det serbiska nationella programmet, i det läge, som skapats de sista dagarne, fordrar Bosniens och Herzegovinas frigörelse. — Här är Österrike för oss en ständig fara, en ständig hotelse. Med besittningstagandet af Bosnien och Herzegovina, med undanträngandet af Serbien från Adriatiska hafvet, med hindrandet af en förbindelse mellan oss och Montenegro påtränger Österrike-Ungern oss och alla serber i en närmare eller aflägsnare framtid en jättestrid, en strid på lif och död».

Andrassy medgifver, att »det finns och kan finnas meningsskiljaktigheter om ändamålsenligheten af annekteringen och att äfven formaliteterna i vår åtgärd äro diskuterbara». Men han betonar ändock, att »det direkta ändamålet med vår inmarsch och ockuperingen var att en gång för alla tillintetgöra serbiska kretsars hopp om en utbredning åt västen. Han bestrider serbiska utrikesministerns uttalade mening, att Österrike-Ungerns ockuperingsmandat vore utlupet, och påstår att detta ej innehåller någon som hälst inskränkning. Han erinrar som en sorts bevis härpå om hvad Andrassy d. å. sade d. 1 dec. 1878 i österrikiska delegationen som svar på en framställd fråga, hur länge ockuperingen skulle räcka: »så länge tills den nått alla sina mål, d. v. s., tills den sydslaviska faran upphört, tills det i den västliga delen af Balkanländerna inträdt ett kon--solideradt tillstånd och den orientaliska frågan upphört att finnas till».

* *

13 *Det var Österrikes mot folkrätten och folkviljan stridande *annektering af Bosnien och Herzegovina,* som framkallade den lidelsefulla agitationen bland serberna här och i Serbien. I föreningar och i pressen uttalades hat och manades till hämnd. Främst bland dessa föreningar var *Narodna Odbrana* i Belgrad, som stiftats med anledning af den i Serbien af Bosniens och Herzegovinas annektering föranledda folkrörelsen och som hade till mål stärkandet af nationalkänslan, bildandet af frivilliga kårer, värksamhet för det serbiska folkets försvar o. s. v. Föreningen hade fyra sektioner: för kulturellt arbete, kroppslig utbildning, ekonomi och utrikes-angelägenheter. Med föreningen samvärkade flera andra föreningar med liknande syfte.

En af dessa är *Dusan Silni,* ett »sokol-» eller idrottsförbund; och enligt ett tal af ordföranden i jan. 1914 är sokolväsendet, som uppstått i kampen *mot germanismen,* en rent slavisk institution, hvilken har som mål att förena, uppelda och genom kultur och kraftmedel förbereda *kampen mot slavismens fiender.*

Bland uttalanden i den serbiska pressen må nämnas artiklar i »Politika» och »Mali Journal» d. 8 okt. 1910 med anledning af annekteringen af Bosnien och Herzegovina, däri utfall gjordes mot Österrike-Ungern, och Europa förbereddes på, att det serbiska folket tänker på hämnd. I »Politika» d. 18 april 1911 skrefs: »Genom införlifvandet af Bosnien och Herzegovina ha en gång för alla alla möjligheter till vänskap mellan Serbien och Österrike-Ungern tillintetgjorts. Det känner hvarje serb».

»Piemont» af d. 8 okt. 1913 skref: »I dag ha 5 år förflutit, sedan till följd af ett käjserligt dekret den habsburgska spiran utsträcktes öfver Bosnien och Herzegovina. — Folket aflägger löfte att kräfva hämnd.» Serbiskasoldater aflägga i dag löftet, att de skola handla mot det »andra Turkiet» på samma sätt, som de med Guds hjälp gjort med Balkan-Turkiet».Se Österrike-Ungerns Röda bok N:o 19.

***

Äfven om man måste djupt beklaga det i enlighet med en serbisk sammansvärjning af den unge bosniske

studenten *Princip* utförda mordet på österrikiske tronföljaren *Frans Ferdinand* och hans gemål d. 28 juni 1914, vore man i saknad af folkpsykologisk förståelse, om man ej medgåfve, att sammansvärjningen blifvit i viss mån *föranledd af Österrike,* och att den hade *politiska och patriotiska motiv.* Man får i tider af jäsning räkna med unga brushufvuden, som ej så noga öfverväga sina ingifvelser, men som dock kunna vara ett uttryck för en allmän och motiverad harm. Olyckligtvis drabbades nu alldeles oskyldiga människor, hvilkas dödande var alldeles meningslöst.

Vår tids kriminal-psykologi fordrar lidelsefri granskning af alla tänkbara orsaker till brott och låter ofta omdömet och domen ledas af förmildrande omständigheter. Denna forskning håller sig ej som brottmålsdomaren blott till strafflagsparagraferna och ser i den åtalade ej utan vidare enbart brottslingen, utan studerar den åtalade såsom människa, sökande hans ärfda egenskaper, hans själsanlag och karaktär samt icke minst den miljö, hvari han lefvat, de yttre omständigheterna o. s. v.

Det synes mig klart, att *Princip* ej var en gemen mördare, utan en exalterad, nervös ung man, som jämte den andra attentatsmannen *Cabrinovic* genom den lidelsefulla stämningen mot Österrike suggererats till en dåraktig handling.Belgrad-tidningen »Balkan» skref om de båda attentatsmännen:Se Österrike-Ungerns Röda bok, Bilaga 9, sid. 94. *»Cabrinovic,* typograf, var full af anarkistiska idéer och bekant som en orolig ande. *Princip* var tystlåten, nervös, läraktig, lutade åt socialismen. Båda hade uppvuxit i Sarajevo och voro sedan barndomen förbundna genom en innerlig vänskap.» En annan Belgrad-tidning »Mali Journal» skref angående mordet på tronföljaren: »han mördades af en gosse, hvilken sorgen öfver det förtryckta, förkrympta fäderneslandet drifvit till hysteri.»

***

Österrike-Ungern aflämnade d. 23 juli sin ryktbara och ödesdigra *not till Serbien* med 48 timmars frist. Den utgör en anklagelse mot Serbien för delaktighet i den sammansvärjning, som ett antal bosniaker gjort mot österrikiske tronföljaren, och inledes med en erinran om serbiska regeringens förklaring af d. 31 mars 1909 om uppgifvande af oppositionen mot annekteringen af Bosnien och Herzegovina. Därpå följa anklagelserna. »De sista årens historia och i synnerhet de sorgliga händelserna af d. 28 juni ha ådagalagt tillvaron i Serbien af en *upprorsrörelse,* hvars syfte är att från den österrikisk-ungerska monarkien *lösgöra vissa delar af dess territorium.* — Den serbiska regeringen har långt ifrån att uppfylla sina genom förklaringen af d. 31 mars 1909 ingångna uttryckliga förpliktelser, icke gjort något för att undertrycka denna rörelse. Den har tolererat en mängd sällskaps och föreningars mot monarkien riktade brottsliga värksamhet, pressens tygellösa språk, förhärligandet af våldsdådens upphofsmän. Det framgår af vittnesmål och bekännelser, aflagda af föröfvarna af attentatet d. 28 juni, att mordet i Sarajevo blifvit planlagdt i Belgrad, attde vapen och bomber, hvarmed mördarna befunnos försedda, blifvit dem gifna af serbiska officerare och ämbetsmän, tillhörande Narodna Odbrana etc. — Nämnda resultat af undersökningen förpliktar regeringen att göra slut på intriger, hvilka utgöra en ständig hotelse mot monarkiens lugn.»

Regeringen begärde därför officiell förklaring, om serbiska regeringen fördömer denna propaganda, och ålade denna att i den officiella tidningen utfärda föreskrifven förklaring i 10 punkter, som öfverlämnades.

I sin *svarsnot* till Österrike-Ungern af d. 25 juli förklarade *serbiska regeringen,* att den »ej kan göras ansvarig för demonstrationer af privat karaktär, sådana som tidningsartiklar och föreningars värksamhet, demonstrationer, som förekomma i nästan alla länder» etc., men att den »är beredd att ställa inför domstol hvarje serbisk undersåte, om hvilken det kan bevisas, att han deltagit i brottet i Sarajevo, — ogillar och förkastar hvarje propaganda, som är riktad mot Österrike-Ungern, — beklagar, att vissa serbiska officerare och ämbetsmän enligt den k. o. k. regeringens meddelande, tagit del i propagandan, — att den kommer att med yttersta stränghet inskrida mot de personer, som göra sig skyldiga till dylika förehafvanden» etc., hvilket allt skulle offentliggöras.

Regeringen förklarade sig beredd att uppfylla 8 af de uppställda 10 punkterna i den österrikiska noten, för undertryckande och bestraffande af den mot monarkien riktade agitationen, men förklarade, att den »ej kan klart

fatta meningen och innebörden i fordran (punkt 5), att Serbien skall *på sitt territorium medgifva samarbete med ombud* för k. o. k. regeringen, och ej kan godkänna, att (enligt punkt 6) i undersökningen om komplotten d. 28 juni af *k. o. k. regeringen utsedda ombud eller myndigheter* skola äga rättatt deltaga, ty det skulle vara ett *kränkande af författningen och kriminallagstiftningen».*

Serbiska regeringen förklarade till sist i svarsnoten: »Om den k. o. k. regeringen ej skulle vara tillfredsställd med detta svar, är den k. serbiska regeringen, som anser, att det ligger i det allmännas intresse att icke brådstörtadt bringa frågan till sin spets, liksom alltid redo att antaga en fredlig uppgörelse, vare sig genom att öfverlämna frågan till den *internationella skiljedomstolen i Haag* eller till de *stormakter,* som medvärkade vid tillkomsten af den förklaring, som den serbiska regeringen afgaf d. 31 mars 1909».

Österrike-Ungerns ultimatum var, då man tydligen väntade ett afslag af Serbien och ville krigisk lösning af konflikten, tvifvelsutan en besinningslös och förkastlig handling. Följden blef ett världskrig, hvari millioner människor dödats och lemlästats och ett barbari utvecklats utan like i nyare tidens historia.

B. Den serbiska konflikten och stormakterna. Österrikes afsikt att med krig kufva Serbien. Englands, Frankrikes och Rysslands medlingsförslag. Österrikes motstånd däremot. Hvarför önskade ej Österrike en konferens? Tyskland stödjer Österrike. Makternas krigsförklaringar.

Öfverallt i Europa ha kompetenta personer fullt enstämmigt förklarat villkoren i punkterna 5 och 6 oantagliga för hvarje självständig stat. De skulle förresten *ej kunna* uppfyllas på den korta tid af 48 timmar, som fordrades för svarets afgifvande, då därför fordrades en förändring i brottmålslagen, som kräfde längre tid.

Rysslands, Frankrikes och Englands regeringar uttalade också den meningen, att ifrågavarande punkter voro oantagliga, men att Serbiens svar eljest utgjorde en tillbörlig satisfaktion, som Österrike-Ungern borde godkänna. Ryssland rådde ock Serbien, att i den österrikiska noten antaga allt, som var möjligt.

Frankrikes konseljpresident *Viviani* förklarade d. 1 aug. i en skrifvelse till Cambon: »att Frankrike hela tiden i samförstånd med England gifvit råd till moderation i Petersburg; dessa råd ha följts. *M. Sassonov* har allt ifrån början utöfvat tryck på Serbien, för att förmå det att acceptera alla kraf i Österrikes ultimatum, som vore förenliga med dess suveränitet.»

Då punkt 5 i Österrikes fordringar på Serbiens satisfaktion om österrikiska funktionärers deltagande iundertryckandet af omstörtningsrörelsen i Serbien stötte på motstånd hos makterna, som ansågo densamma göra intrång i kungarikets suveränitet, och ryska utrikesministern särskildt framhållit detta, lät *Berchtold* österrikiske ambassadören för Sassonov »strängt förtroligt» meddela, att punktens genomförande »helt och hållet framgick af praktiska hänsyn och ingalunda af någon afsikt att tangera Serbiens suveränitet. Med *»collaboration»* i punkt 5 tänka vi oss upprättandet af en *hemlig »bureau de sûreté»* i Belgrad, hvilken skulle fungera på samma sätt som de analoga ryska institutionerna i Paris och samarbeta med den *serbiska polisen och förvaltningen.»*

Sassonov lät sig öfvertygas om, att Serbiens suveränitet ej hotades, men förklarade, att påtvingandet af ifrågavarande villkor vore att ställa Serbien i *vasallförhållande* till Österrike.

Österrikes »Röda bok» och Serbiens »Blå bok» visa de båda staternas olika uppfattning af den serbiska agitationen mot Österrike. Trots allt försök att försvara sig, har onekligen serbiska regeringen ej kunnat fritaga sig från ett stort ansvar: den har varit overksam under propagandan mot Österrike och gjort undanflykter

gentemot yittnesmålen, och det är tydligt, att Österrike hade rätt att fordra garantier för framtiden samt upprättelse för toleransen af agitationen.

Den österrikiska noten af d. 23 juli var emellertid af beskaffenhet att ej blott fordra garantier och upprättelse, utan att *framdrifva konflikten till en sådan ytterlighet,* att man ej kan undgå att finna den beräknad på en uppgörelse med *vapenmakt.*

I en not af d. 23 juli till österrikiske ambassadören i London säger utrikesministern *Berchtold,* att Österrike *ej kan* göra sina fordringar till föremål för *förhandlingar* och*kompromisser,* då de blott innehålla hvad som är *självklart,* och att monarkien med hänsyn till sina ekonomiska intressen ej kan riskera, att Serbien efter behag drar ut krisen på längden.

Den österrikiska regeringen förbehöll sig sålunda att gentemot ett af *Grey* framställdt förslag om medling ensam ha rätt att göra upp med Serbien — fast den visste, hvilken ställning Ryssland intog — och sålunda borde ha förutsett, att ett allmänt krig skulle följa.

Då *Grey* (d. 24 juli) opponerade sig emot, att Österrike vid noten till Serbien fogat ett ultimatum med endast 48 timmars frist för svarets afgifvande, emedan det vore tids nog att framställa ett ultimatum, sedan svaret afgifvits, ifall det befunnits som antagligt, afgaf *Berchtold* den förklaringen, att det ej var ett »formligt ultimatum», utan »eine befristete Démarché» (en framställning med frist), som, om den ej antogs inom denna frist, skulle »tillsvidare blott följas af de diplomatiska förhandlingarnas afbrytande och början till nödvändiga militära förberedelser». Ett diplomatiskt spel med ord. Notens karaktär af ultimatum framgick nämligen ytterligare af tillägget, att Österrike vore *»ovillkorligt beslutet» att genomföra sina fordringar.*

Österrikes sändebud i Belgrad baron *v. Giesl* sammanfattade i en depesch af d. 21 juli Serbiens hållning på senare tiden, betecknade den som »nationalistiskt vanvett» samt framhöll serbernas hat, ja förakt för Österrike. Då denna depesch afgick dagen före Österrikes not till Serbien, förstår man, att den ej legat till grund för Österrikes åtgärd. I depeschen finns för öfrigt intet utom allmänna reflexioner om serbernas outrotliga fiendskap, och v. Giesl framhåller utan vidare, att »en uppgörelse med Serbien, ett *krig* för monarkiens stormaktsställning, ja för dess existens såsom sådan i längden *ej kan undgås.»*Serbiska kronprinsen *Alexander* telegraferade d. 24 juli till ryska käjsaren om den österrikiska noten och de oantagliga punkterna samt sannolikheten, att Serbien skulle angripas. »Det är oss omöjligt att försvara oss», skref han, »och vi bönfalla Eders Maj:t att så snart som möjligt bringa oss sin hjälp.»

Nikolaus svarade d. 27 juli, att han hoppades, att serbiska regeringen ej underlät något för att förekomma krig, allt under det Serbiens värdighet upprätthölles, och att hans bemödanden ginge i samma riktning. »Om vi trots vår uppriktigaste önskan ej lyckas härutinnan, kan Eders Kungl. Höghet vara förvissad om, att *Ryssland i intet fall skall vara likgiltigt för Serbiens öde.»*

***

Då Rysslands chargé d'affaires i Berlin fått instruktion att bedja tyska regeringen hos kabinettet i Wien d. 25 juli söka utvärka en förlängning af fristen i Österrikes ultimatum, gaf honom *Jagow* ej företräde förrän sent på eftermiddagen, d. v. s. då fristen utlöpte. Han påpekade, att Österrikes meddelande till makterna skett så sent, att dess värkan blifvit illusorisk, emedan *tiden ej medgåfve dem att taga kännedom* om de anförda fakta, hvarför han framhöll nödvändigheten att förlänga fristen. Jagow svarade, att han ansåg, att alla dessa åtgärder kommo *för sent.* Han sade vidare, att det *»ej var fråga om krig,* utan om en *afstraffning i en lokal fråga»;* och då sändebudet beklagade, »att tyska regeringen ej insåge sitt ansvar, ifall följden blefve fientligheter, som kunde *utbreda sig till det öfriga Europa,* svarade Jagow, att han ej kunde tro på sådana konsekvenser.»

Detta sätt att komma ifrån hela konflikten och fråganom medling genom att förklara, att det blott var fråga om en »*afstraffning»* i en lokal fråga, är en alltför lättvindig behandling af en fruktansvärdt allvarsam sak. Det vittnar i

alla händelser om Tysklands bestämda föresats att ej vara med om någon medling.

Rysslands chargé d'affaires i Wien gjorde samma dag enahanda framställning i utrikesministeriet i Wien, hvars generalsekreterare han förehöll, att det är stridande mot den internationella höfligheten att till makterna hänskjuta klagoanledningar stödda på bristande dokument, *utan att gifva dem tid att sätta sig in i dessa.*

Då ryska regeringen hos *Berchtold* anhållit om en förlängning af fristen i ultimatum till Serbien, lät han Österrikes ambassadör i Petersburg, Szapary, svara, (d. 25 juli) att *»vi icke kunna medgifva en förlängning af fristen».* Han skulle vidare meddela, att »vår not till makterna *ingalunda hade till afsikt att inbjuda dem till delgifvande af sina respektive uppfattningar,* utan blott haft karaktären af *en upplysning,* hvilken vi uppfattat som en pliktskyldig internationell höflighet».

Alltså ett kategoriskt afböjande af all medling.

Det var ock samma dag som *Giesl* förklarade Serbien, att de diplomatiska förbindelserna voro afbrutna, och därpå lämnade Belgrad.

Att österrikiska regeringen, allt under det den afböjde all medling af makterna i den serbiska frågan, var medveten om, att Ryssland, i händelse af krig med Serbien, skulle bli dess bundsförvandt, samt att Tyskland skulle förena sig med Österrrike i kriget, synes af *Berchtolds* skrifvelse af d. 25 juli till Österrikes ambassadör i Petersburg, Szapary: »Vi ha naturligtvis möjligheten klar för oss, att ur den serbiska meningsskiljaktigheten en *konflikt med Ryssland* kunde utveckla sig. Af denna konflikt kunde vi emellertid*ej låta oss påvärkas* i fråga om vår ställning till Serbien. Det är dock alltid tänkbart, om Serbien afslår våra fordringar och ett väpnadt inskridande från vår sida blir oundgängligt, att *Ryssland besinnar sig* och rent af befinnes villigt att icke låta krigspartiet råda.»

Berchtold sade sig ock förutsätta, att ambassadören uppnått fullkomligt samförstånd med tyska ambassadören i Petersburg, »hvilken säkerligen af sin regering fått i uppdrag att göra det fullt tydligt för ryska regeringen, att *Österrike-Ungern,* i händelse af en konflikt med Ryssland, *icke kommer att stå ensam».*

***

Österrikes krigsförklaring till Serbien ägde rum d. 28 juli genom följande skrifvelse från utrikesministern:

»Enär den kungliga serbiska regeringen icke afgifvit tillfredsställande svar på den not, som Österrike-Ungerns minister d. 23 juli tillställt densamma, ser sig den k. o. k. regeringen nödsakad att själf sörja för att *skydda sina rättigheter och intressen* och att för detta önskemål *tillgripa vapenmakt.* Österrike-Ungern betraktar sig alltså från detta ögonblick i *krigstillstånd* med Serbien.»

Följande dag bombarderades Belgrad.

Äfven om Österrike-Ungerns anklagelser mot Serbien för den agressiva agitationen mot riket genom den mångåriga storserbiska propagandan voro välgrundade, så var detta ingen tillräcklig orsak till krig, innan försök gjorts att bilägga konflikten med anledning af mordet på tronföljaren, i synnerhet som Serbien gick in på de framställda förslagen om medling af neutrala stormakter och själf föreslog sakens hänskjutande till Haagerkonferensen.

Enligt Österrikes Röda bok vore den *ryska mobiliseringen* upphofvet till brytningen mellan Ryssland och Tyskland.Framhållas bör, att ryska krigsministern redan d. 26 juli förklarade för tyska militärattachéen i Petersburg, att om *Österrike öfverskred den serbiska gränsen,* så skulle *Ryssland mobilisera* fyra militärdistrikt, afsedda mot Österrike. Då Österrike d. 28 juli förklarade Serbien krig, visste det således Rysslands afsikt. Det förefaller naivt, att *Berchtold* nu vände sig till tyska regeringen med enträgen hemställan om att »på vänskapligt sätt» göra den ryska regeringen uppmärksam på, att denna mobilisering vore ett hot mot Österrike och måste besvaras med »de längst gående militära motåtgärder i Österrike och Tyskland.» Sändebuden i Petersburg och

Paris skulle ock »på vänskapligt sätt förklara, att en fortsättning af den ryska mobiliseringen skulle få till följd motåtgärder i Tyskland och Österrike, hvilka måste leda till allvarliga konsekvenser. Detta vore ett sista försök att tillbakahålla det europeiska kriget».

Af största betydelse är emellertid, att *Berchtold* icke desto mindre förklarade, att Österrike »självklart *ej skulle låta sig störas i sin krigiska aktion i Serbien!»*

Märkas bör, att *Tysklands* fordran, att Ryssland skulle inställa mobiliseringen vid risk af mobilisering i Tyskland samt krigsförklaring, framställdes *först efter uppmaningarna af Österrike* d. 28 och 29 juli. Österrike har således en dryg del af ansvaret för Tysklands ultimatum af d. 31 juli; och därtill ligger orsaken i dess envisa fasthållande vid uppgörelse af den serbiska konflikten med vapenmakt och vägran att låta den afgöras genom den af Grey föreslagna medlingen. Då Berchtold d. 31 juli sade sig vara villig att antaga ett nytt engelskt förslag om medling, angaf han två förutsättningar: att vår *militära aktion mot Serbien fortskrider* och att engelska kabinettet förmår ryska regeringen att *afbryta den mot oss riktade ryska mobiliseringen».Berchtold* hade emellertid dagen förut i telegram till österrikiske ambassadören i Petersburg förklarat, att »det *aldrig varit vår afsikt att låta pruta af något i notens punkter».*

Enligt gammal känd taktik — som borde anses för mycket missbrukad för att kunna längre användas — framställde Österrike-Ungern vid början af det serbiska kriget, att *Serbien var angriparen! Berchtold* lät ambassadören i London (d. 28 juli) meddela *Grey,* att Serbien redan d. 25 juli kl. 3 e. m. anbefallt allmän mobilisering, medan dess svar på Österrikes not afgafs först kl. 6 e. m., och att Österrike »ej förut träffat några militära förberedelser», men »genom den serbiska mobiliseringen tvungits till sådana». Österrikes ambassadör i Petersburg fick afgifva samma förklaring.

Huru litet detta betyder, synes däraf, att *Berchtold* redan d. 24 juli i London lät förklara, att de *»militära förberedelserna» i Österrike måste följa efter fristens utgång.*

Då Österrike-Ungern utfärdat krigsförklaring till Serbien och omedelbart därpå börjat kriget (d. 29 juli), fast *Ryssland* förklarat, att det ej kunde vara likgiltigt för Serbiens öde, *mobiliserades* fyra ryska krigsområden. Om Rysslands åtgärder hade tyska regeringen underrättats med den förklaringen, att de voro en *följd af Österrikes krigsrustningar.* Ryska utrikesministeriet gjorde härom offentligt meddelande om de sista dagarnas händelser vid krigsutbrottet, och här omtalas *»ryska regeringens beredvillighet att medelst direkta förhandlingar med Wienerkabinettet* eller enligt *Storbritanniens förslag* genom konferens mellan England, Tyskland, Frankrike och Italien fortsätta förhandlingarna för en fredlig lösning af konflikten. Men Österrike-Ungern afböjde vidare meningsutbyte med oss, och Berliner-kabinettet nekade att deltaga i den föreslagna konferensenmellan makterna. Icke desto mindre fortsatte Ryssland äfven nu sina bemödanden i fredligt syfte. Rysslands förslag förklarades af Tyskland som oantagligt. Samtidigt mottogs underrättelsen om allmän mobilisering i Österrike-Ungern och pågingo krigsåtgärder på serbiska territoriet, och Belgrad utsattes för ett nytt bombardemang.»Se Rysslands Gula bok, N:o 77.

***

Från engelskt, ryskt och franskt håll (hvita och gula böckerna) har samstämmigt intygats, att *Österrike i juli ej blott fullständigt förtegat sina afsikter mot Serbien,* utan till och med *sökt insöfva entente-makterna* i den tron, att intet krigiskt företag skulle äga rum, utan att man kunde »räkna på en *fredlig afveckling»,* såsom franske ambassadören i Wien, Dumaine, rapporterade d. 22 juli.

Tyskland har ock flera gånger försäkrat entente-makterna, att äfven tyska regeringen varit *utan kännedom* om Österrikes not till Serbien före dess aflämnande.

Tyska utrikesministern *Jagow* förklarade d. 24 juli på förfrågan af franske ambassadören *Cambon,* att kabinettet i Berlin varit *i okunnighet om de österrikiska krafven,* innan de meddelades i Belgrad, men att han *gillade* dem, då

han nu sett dem. Det slog emellertid Cambon att se, huru ifrigt Jagow och alla under hans order stående ämbetsmän bemödade sig att göra troligt för alla, att de voro okunniga om innehållet i den österrikiska noten. Till en representant för engelska legationen förklarade Jagow också högtidligt, att han ej haft kännedom om noten på förhand. Tysklands ambassadör i Paris, *Schoen,* försäkrade i utrikesdepartementet (d. 25 juli), att Österrike och Tyskland ejsamrådt om den österrikiska noten, och att den tyska regeringen varit okunnig om densamma, ehuru den sedermera gillat den. Departementets afdelningschef, hr *Berthelot,* sade honom öppet, att *»Tysklands hållning vore oförklarlig* för hvarje vanlig uppfattning, om detta land ej *åsyftade krig.* — Vore det väl sannolikt, att *Tyskland med förbundna ögon* skulle ställt sig på Österrikes sida i ett dylikt äfventyr? Kunde man antaga, att Österrike intagit en position, från hvilken ingen återgång är möjlig, innan det först *med sin allierade öfvervägt alla följderna* af sin intransigenta hållning? Schoen förklarade ånyo, att Tyskland ej känt till den österrikiska notens lydelse.»

Entente-makterna hade sina skäl att betvifla denna uppgift. Franske ministern i München, *Allizé,* meddelade utrikesministern d. 23 juli, att bayerske konseljpresidenten »talat om noten, *om hvilken han hade kännedom»,* och Englands ambassadör i Wien, *Bunsen,* meddelade Grey, att han »erhållit upplysning, att den *tyske ambassadören hade kännedom* om lydelsen af Österrikes ultimatum till Serbien, innan det afsändes, och att han *telegraferade det till tyska käjsaren.* Jag vet genom tyske ambassadören själf, att han underskrifver hvarje rad i detsamma.»Se Frankrikes Gula bok, N:o 21 och Englands Hvita bok N:o 95.

Högst märkvärdigt. Tyske käjsaren har — liksom bayerske konseljpresidenten — fått kännedom om notens innehåll, innan den afsändes, men tyske utrikesministern *Jagow* och tyske ambassadören *Schoen,* de visste intet därom! Betyder detta, att tyske käjsaren, som endast är Gud ansvarig för sina handlingar, ej behöfver meddela sig med sina ministrar, eller att han varit sjuk den ödesdigra dagen, då noten telegraferades till honom, så att han ej kunnat göra något meddelande? Eller är detta den »högapolitiken»? I så fall är det fatalt, att den så fullständigt afslöjats af Frankrikes och Englands ambassadörer. Man kommer härvid att tänka på ett af *Bismarcks* favorituttryck: »han ljuger som en depesch»! Vilja nya tyska ministrar ådagalägga samma fyndighet som Bismarck, då han förfalskade Emser-depeschen?

Af alla rapporter framgår, att entente-makterna blefvo fullständigt öfverraskade af Österrikes fordringar i noten till Serbien, dess plötslighet och dess form af ultimatum, och detta just då Frankrikes statschef samt ministerpresident voro på resa från Petersburg till Stockholm och sålunda ej kunde inom den korta fristen af 48 timmar göra något för en fredlig lösning af konflikten.

***

Englands ambassadör i Wien, *Bunsen,* telegraferade d. 27 juli till *Grey,* att efter samtal med andra stormaktsambassadörer han fått det intrycket, att »den österrikisk-ungerska noten var så affattad, att *krig skulle bli oundvikligt».*

Då *Grey* den 26 juli framställt sitt förslag — som understöddes af Frankrike — om en *konferens* mellan Tyskland, England, Frankrike och Italien för att förhindra fientligheten mellan Österrike och Ryssland, förklarade tyske utrikesministern *Jagow* (d. 27 juli), att denna konferens politiskt taget skulle vara att likställa med en *skiljedomstol* och ej kunde sammankallas annat än på begäran af de båda staterna. Han *»kunde därför ej gå in på förslaget,* huru gärna han än önskade samverka för fredens bibehållande». Han förklarade trots Cambons enträgna uppmaningar, att han *»icke kunde intervenera* i den österrikisk-serbiska konflikten». På fråga, om han förpliktatsig att med förbundna ögon följa Österrike hvart det än bure hän och om han tagit kännedom om Serbiens svar till Österrike, svarade han, att han *»ännu ej haft tid därtill»!*Se Frankrikes Gula bok, N:o 74.

I depesch af d. 28 juli till Grey förklarade engelske ambassadören i Berlin, *Goschen:* »Käjserlige kanslern önskade, att jag meddelade Eder, att han var synnerligen angelägen om, att Tyskland skulle *samvärka med*

England för bevarande af världsfreden. — Han hade *icke kunnat acceptera Edert förslag om en konferens* af stormaktsrepresentanter, emedan han ej trodde, att den skulle få effekt. — Hans excellens sade, att han *ej önskade diskutera den serbiska noten,* men att Österrikes ståndpunkt — och däruti måste han instämma — var, att dess tvist med Serbien var en *uteslutande österrikisk angelägenhet,* med hvilken Ryssland ej hade något att göra. — Krig mellan stormakterna måste undvikas, voro hans sista ord.»

Dagen därpå meddelade *Goschen* Grey: »Rikskanslern måste beklagligen säga, att den österrikisk-ungerska regeringen, hvilken han redan meddelat Er uppfattning, hade svarat, att *händelserna skridit för raskt framåt,* och att det därför var *för sent* att handla i enlighet med Edert förslag om, att det serbiska svaret skulle kunna läggas till grund för fortsatta förhandlingar».

När Serbien ej kunde underkasta sig en österrikisk poliskontroll, såsom Österrike fordrat, och denna stat ej ville antaga Serbiens löften utan garanti för deras uppfyllande, föreslog *Cambon* i Berlin, att en *internationell kommission* skulle kontrollera Serbiens undersökning om sammansvärjningen mot Österrike. Men man hade brådtom i Berlin och Wien. Då Cambons förslag framställdes(d. 29 juli), hade konflikten mellan Tyskland och Ryssland trädt i förgrunden.

I de franska och engelska aktstyckena ha häftiga förebråelser riktats mot Tyskland, för att det genom sitt ultimatum till Ryssland krossade utsikterna till en fredlig lösning af den serbiska konflikten, som yppades från Österrikes sida, då utrikesministern grefve *Berchtold* tillät ambassadören i Petersburg att ingå samtal med ryske utrikesministern om Serbiens not.

Under det Österrikes regering ansåg serbiska regeringens svar på noten otillfredsställande och att tillmötesgåendet blott var skenbart, förklarade engelske ambassadören i Wien, att det serbiska svaret syntes erbjuda möjligheten att lämna en basis för ett samförstånd. *Berchtold* kunde ej gå in härpå. *Grey* vände sig då till tyska regeringen med bön, att den måtte göra sitt inflytande gällande i Wien, för att man där antingen skulle betrakta svaret från Serbien som tillfredsställande eller antaga det som basis för samtal mellan kabinetten. Men Berchtold afböjde äfven framställningen från Tyskland, då afvisandet i det serbiska svaret rörde just den punkt, som innehölle en borgen för uppnående af det åsyftade målet.

Tysklands ambassadör i Wien, *v. Tschirscky,* framställdes af såväl den franske som den engelske ambassadören därstädes såsom samvärkande med krigsriktningen, och Frankrikes ambassadör i Berlin, *Cambon,* rapporterade, att Tyskland bereder sig att »på ett synnerligen värksamt sätt *stödja Österrike».*

Då tyske ambassadören i Petersburg d. 30 juli påyrkade, att Ryssland skulle upphöra med sina militära förberedelser, därvid försäkrande, att Österrike ej kommer att kränka Serbiens territoriella integritet, svarade *Sassonov:* »Det är ej blott Serbiens territoriella integritet vi böraskydda, det är äfven dess själfständighet och suveränitet. Vi kunna ej tillåta, att Serbien blir en *vasallstat till Österrike.* — Genom att intervenera i Petersburg och vägra att intervenera i Wien *söker Tyskland endast vinna tid* för att gifva Österrike tillfälle att krossa det lilla serbiska konungadömet, *innan Ryssland hunnit bistå det.* Men käjsar Nikolaus hyser en så liflig önskan att förhindra kriget, att jag i hans namn skall göra Er ett nytt förslag:

Om Österrike erkänner, att dess konflikt med Serbien fått karaktären af en fråga af europeiskt intresse, och förklarar sig redo att *från sitt ultimatum aflägsna de kraf,* som äro *kränkande för Serbiens suveränitet,* förbinder sig Ryssland att *inställa alla militära åtgärder.»*Se Frankrikes Gula bok, N:o 103 och Rysslands Gula bok, N:o 60.

Enligt rikskanslern Bethmann-Hollwegs förklaring i Tysklands Hvita bok *gjorde Tyskland gemensam sak med Österrike i den serbiska konflikten.* Detta är af utomordentlig betydelse, ty det betyder gillande af de oförrätter, som Österrike tillfogat Serbien, och af Österrikes vägran att antaga Serbiens förlikningsvillkor och ogillande af detta lands förslag att hänskjuta saken till fredsdomstolen i Haag, samt af Greys förslag om fyra stormakters

konferens för uppgörelse mellan Ryssland och Österrike till förebyggande af krig.

Allt utvisar — dokument öfverflöda i makternas officiella aktstycken före krigsutbrottet — att tyska regeringen, under det den ständigt bedyrat sina fredsvänliga afsikter och sin önskan att samvärka med de andra makterna, därför genom förhalande och undanflykter ställt sig mellan dem och Österrike, bragt alla försoningsförsök att stranda och underblåst, om ej uppmanat Österrike till omedgörlighet.

Hvad skall man kalla en sådan politik, som tyskarikskanslerens, då han säger sig vilja samvärka med England, men *ej önskar diskutera den fråga det gäller,* och då tyska utrikesministern finner, liksom Österrikes regering, att förslagen om underhandlingar och medling komma *för sent,* då händelserna gått för fort o. s. v.

Under de sista dagarna före krigsutbrottet växlades många telegram mellan Rysslands, Englands och Tysklands monarker, som alla bönföllo hvarandra att värka för freden och uppskjuta mobiliseringen; prins Heinrich af Preussen och kung Georg växlade ock telegram därom. Men intet resultat kom häraf, då alla förslag om medling eller skiljedom, enda sättet att förebygga krig, afböjts af Tyskland och Österrike.

Märkligt nog upptogs ej bland dessa telegram i Tysklands Hvita bok det, som tsar *Nikolaus* sände käjsar *Wilhelm* d. 29 juli och som innehöll *Nikolaus'* önskan om *skiljedom!* Detta har senare offentliggjorts i Rysslands officiella tidning och innehåller följande punkt:

»It would be *right to give over the austroservian problem to the Hague-konference.* I trust in Your wisdom and friendship.» (Det skulle vara *riktigt att hänskjuta den österrikisk-serbiska frågan till Haag-konferensen.* Jag litar på Din klokhet och vänskap.)

Med anledning häraf förklarade Nordd. Allg. Zeit., att detta förslag om skiljedom »med hänsyn till *Rysslands militära förberedelser* mot Österrike-Ungern förlorat hvarje *saklig betydelse,* eftersom Ryssland samma dag, d. 29 juli, utfärdade mobilisering af tretton armékårer mot Österrike-Ungern.»

Således ständigt åberopande af mobiliseringar som krigsorsaker — fast alla stater ju måste i tid göra sig beredda — äfven Tyskland — att gripa till vapen, *när ej underhandling hjälper.*I sitt arbete »Wer hat den Krieg verbrochen?» har *Andrassy* utförligt behandlat Rysslands Balkanpolitik och sökt visa, att det är *Ryssland,* som väsentligen bär skulden för den storserbiska agitationen och att *»den ryska angreppslusten och orientanspråken* voro de aktiva driffjädrarna och de värkliga *orsakerna till världskriget* samt att denna agressiva politik endast genom dess *bundsförvandter* möjliggjordes.»

Österrike-Ungerns del i krigets uppkomst kan, säger Andrassy, till och med i ententens ögon »blott bestå däri, att vi ville skydda vårt legitima mål, vår existens, våra vitalaste intressen *genom radikalare medel,* än den ansåg lämpliga och önskade medgifva». Det vill säga, bestraffning med vapenmakt i ett *lokaliseradt krig.* Ty konflikten med Serbien var »en angelägenhet, som ej angick någon annan det minsta». Andrassy förklarar ock, att »under det *ententens* handlingar (Daten) bevisa, att den *ej gjort något sakligt offer* i världsfredens intresse, bevisa samma handlingar att vi, den förolämpade, den hotade parten, för världsfredens skull bragte *stora offer».* Han prisar ock *Tyskland* för att det »ärligt understödde oss i vår sträfvan att lösa den serbiska frågan *utan europeiska komplikationer* och på sådana garantier, hvarigenom fortsättandet af de hittills skeende agitationerna skulle förhindras».

Det är öfverraskande att se, huru Andrassy kan frånkänna entente-makterna förtjänsten att ha sökt bilägga den serbiska konflikten i fredens intresse, då de ju bevisligen gjort de allra största ansträngningar därför, och hur han å andra sidan kan påstå, att Österrike-Ungern bragte »stora offer» därför. Dessa äro alldeles okända. Österrike-Ungern ville ju ej släppa någon enda punkt i sitt ultimatum till Serbien, och Andrassy säger själf, att »radikalare medel» än ententens skulle användas. Och hvad beträffarTysklands hjälp, blef den åtminstone ej sådan, att den förebyggde europeiska komplikationer, utan raka motsatsen.

Från österrikiskt håll har gjorts ett märkligt uttalande, som står i skarp motsats till Andrassys uppfattning och

visar, hurusom Tyskland varit till skada för Österrike och öfvat ett bestämmande inflytande på dess hållning i den serbiska konflikten. Det är ett meddelande i »La Gazette de Lausanne» d. 17 dec. 1914 af en *österrikisk diplomat,* som dragit sig tillbaka på grund af meningsskiljaktighet med ledarna af Österrike-Ungerns politik. Han skref bl. a.: »Det *serbiska svaret* på den österrikiska noten efter attentatet i Sarajevo tycktes nog *tillfredsställande,* för att man däraf skulle kunna sluta till en värklig diplomatisk seger. Genom att gå med på en *konferens af stormakterna* hade man kunnat ernå en *half underkastelse, tillräcklig att förhindra* ett återfall i den panserbism, som regeringen i Belgrad gynnar till vårt förfång.

Man *eggade vår diplomati till omedgörlighet,* och i det ögonblick, då frågan trots allt tycktes stå inför sin lösning, tillställde man *Ryssland sitt ultimatum* för att afskära oss reträtten och för att *hindra hvarje sträfvan till försonlighet* från vår sida.

Ända sedan d. 7 okt 1879, då vi undertecknade förbundstraktaten med Tyskland och Italien, ha vi varit ett *politiskt redskap i Preussens hand.* Italiens roll har ej varit vackrare, men de senaste åren har det dock vetat befria sig från det preussiska tyranniet och tillvarataga sina lifsintressen och detta på vår bekostnad. Under 30 år har *Ballplatz följt de linjer som Berlin utstakat,* vi ha *glömt Sadowa* för att vända oss till *Orienten,* som Tyskland anvisade oss som ett godt byte och som det dock hindrat oss att ta. Vi ha endast *tjänat att oroa Ryssland,* hota *Medelhafsmakternas* intressen och sålunda underhålla den*politiska osäkerheten, nödvändig för de styrande i Tyskland för att förmå riksdagen att bevilja den alltjämt ökade krigsbudgeten.»*

***

Vi ha af det föregående sett, hurusom först Serbien i sin svarsnot och sedan tsar Nikolaus hemställt om den serbiska konfliktens hänskjutande till Haagkonferensen samt huru England och Frankrike föreslagit medling af stormakter, utan att Österrike velat vara med därom.

Om någonsin, så borde väl nu, med perspektivet af ett allmänt europeiskt krig, alla makter varit med om att konflikten afgjordes af Haagkonferensen. Fördragsmakterna i 1907 års Haagkonvention sade sig vara besjälade af en fast vilja att medvärka till den allmänna fredens bevarande och beslutna att med all kraft främja ett *vänskapligt afgörande* af mellanfolkliga tvister. De förbundo sig ock, att i den mån omständigheterna sådant medgifva, anlita utanför tvistefrågan stående makters medvärkan, innan de vädja till vapen.

Det märkliga är, att Serbien ej hade bundit sig vid Haag-konventionen, men att *Österrike vederbörligen godkänt den!*

Hvilken kan den innersta orsaken vara till att Österrike föredrog en militärisk uppgörelse med Serbien, i stället för att vara med om att hänskjuta saken till medling?

Den måste ha varit af ett mycket allvarsamt slag. Jag kan ej finna mer än ett skäl därtill: Österrikiska regeringen måste ha fruktat, att Berlinerkongressens mandat till Österrike att *ockupera Bosnien och Herzegovina,* självfva ockuperingen genom ett tre månaders *krig* samt slutligen den formella *annekteringen* skulle framdragas som belysning af den mot Österrike riktade serbiska och bosniska agitationen.Man kunde ej på förhand veta, huru en konferens skulle ställa sig till dessa frågor. Hända kunde, att ett ogillande uttalades öfver Berlinerkongressens ockuperingsmandat till Österrike — nya tider, nya synpunkter, nya män — och att konferensen ej skulle godkänna den käjserliga handskrifvelsen om annekteringen, utan förklara den vara blott en värdelös *papperslapp* — med större skäl än då Bethmann-Hollweg så kallade Belgiens neutralitetstraktat.

Österrike har gentemot det storserbiska målet förklarat, att det är *omöjligt för Österrike att afstå något från sitt område* mot Serbien; det skulle vara ett farligt prejudikat för öfriga delar af staten.

Men om en konferens skulle anse, att den del, som heter Bosnien—Herzegovina, ej är ett rättmätigt förvärfvadt område? Om den skulle anse annektering vara en rättskränkning?

Detta kunde för visso befaras, men det ville Österrike tydligen ej riskera och vägrade därför beständigt att gå in på medlingsförslagen. Så skulle dock ej kunnat ske utan Tysklands hjälp och hoppet, att *Tyskland skulle med effektiv kraft gripa in.*

Andrassy säger detta rent ut i sin bok »Wer hat den Krieg verbrochen?» »Tyskland gjorde», står det, »allt för att lokalisera frågan, men då man såg, att den ej kunde bli isolerad och att Ryssland för Serbiens anseende var beredt till krig, då hade Tyskland blott *ett* mål: att föra förhandlingarna så, att *afgörandet skedde raskt* och *utsikterna till seger* höjdes.»

Serbiska ministern i Wien, *Jovanovitch*, skref till konseljpresidenten Pachitch, i en rapport om ställningen, att tyska ambassadören i Wien *Tschirsky* öppet sade, att *Ryssland skulle förhålla sig lugnt*, medan Österrike-Ungernföretog sin *straffexpedition mot* Serbien och att Ryssland ej hade någon rätt att intervenera.

Långt förut både sades och skrefs det i Wien, att man måste få *krig med Ryssland, innan det blef färdigt* från militär synpunkt.

Franske ambassadören i Wien *Dumaine,* skref d. 28 juli 1914 till utrikesministern: »Bland de misstankar, som Österrikes plötsliga och våldsamma beslut framkallar, är den mest oroande den, att *Tyskland* skulle ha förmått det till att uppträda aggressivt mot Serbien för att *själf kunna börja krig med Ryssland och Frankrike* under omständigheter, som Tyskland förmodar skola bli för det mest gynnsamma».

Italiens konseljpresident *Salandra* afgaf i deputeradekammaren d. 4 dec. 1914 en förklaring rörande krigsutbrottet, som också visar hvad man tänkte i Österrike om Rysslands hållning.

»Från början av kriget — förklarade konseljpresidenten — efter *attentatet i Sarajevo,* då förhållandet mellan Österrike och Serbien blifvit som mest spänt, ansåg dåvarande utrikesministern, markis di San Giuliano, som sin plikt att *råda Wien att visa moderation och undvika en rysk intervention* till Belgrads förmån. Härpå svarade Österrike, att det *icke trodde att Ryssland var tillräckligt i stånd* efter kriget mot Japan att företaga några militära operationer för att understödja Serbien».

Tyska regeringen och krigsbefälet hade klart för sig, att det gällde att *handla snabbt* och den trodde säkerligen ej, att Ryssland 1914 var beredt att strida mot Tyskland. Därför grep tyska regeringen djärft in i händelsernas gång, ställde sig utan betänkande strax på Österrike-Ungerns sida, då monarkien förklarade Serbien krig.

Tysklands plan var tydligen att, i förlitande på sinöfverlägsna krigsberedskap och i den tron, att det blott skulle ha med fransk-ryska alliansen att göra, hastigt kasta sig öfver Frankrike och tvinga det att kapitulera eller i alla händelser i en handvändning taga Paris, för att sedan med större delen af sina härar lika hastigt vinna afgörande segrar öfver Ryssland. I Berlin förklarade officerare vid krigets början med största segervisshet till personer, som jag känner, att »om fyra veckor äro vi i Paris», och detta var nog allmänna meningen.

Då England 1914 hotades af inbördeskrig i Irland och stod på tröskeln af en social revolution och jämväl Ryssland hotades af en ny stor revolution samt härordningen ännu var under debatt i Frankrike, är det allt för sannolikt, att Tyskland och Österrike måste funnit tidpunkten fördelaktig för krig med dessa stater och att man ej borde uppskjuta därmed.

***

Fastän kriget kunnat undvikas, om Österrike gått in på förslagen om medling i den serbiska konflikten, förklara vederbörande, att *kriget blifvit Österrike påtvingadt.* Käjsar Frans Josef sade sålunda i en handskrifvelse till ministerpresidenten Stürgkh (Febr. 1915).

»Då jag blickar tillbaka på den tidrymd af ett halfår, under vilken vi varit invecklade i en genom våra motståndares fientliga afsikter *påtvungen strid,* tänker jag med tacksamt hjärta på den offervilliga hållning, som mina trogna folk i denna svåra tid ådagalagt».

Andrassy säger på liknande sätt i sin ofvan citerade bok om krigets orsaker: »Ansvaret bär i första hand Ryssland, därefter dess bundsförvanter. *Vi ha blott försvarat oss».*I det trontal, hvarmed käjsar *Wilhelm* öppnade urtima riksdagen d. 4 aug. sade han bl. a.: *»Frans Josef var tvungen att gripa till vapen* för att försvara sitt rikes säkerhet mot en grannstats farliga stämplingar. — Medan den med oss förbundna monarkien gjorde sina berättigade intressen gällande, *trädde ryska riket i dess väg.* Till dess sida kallar ock ej endast vår *förbundsplikt;* oss tillfaller samtidigt den väldiga uppgiften att mot framstormande fientliga krafter *skydda vår egen ställning* såväl som de båda rikenas gemensamma *kultur.* — Den fiendskap som, i öster och väster sedan lång tid tillbaka gripit omkring sig, har nu flammat upp i ljus låga. Det nuvarande läget är resultatet af många års *ovilja mot tyska rikets makt och välstånd.* — Af de aktstycken, som tillställts eder (Tysklands Hvita bok), kommer ni att se, hur min regering och framför allt min kansler ända in i det sista bemödat sig att *afvärja en katastrof.* I nödvärn med rent samvete och ren hand gripa vi till svärdet».

Rikskanslern *Bethmann-Hollweg* förklarade vid krigsutbrottet i Tysklands Hvita bok (d. 3 aug.) ställningen. Han skildrade sammansvärjningen mot ärkehärtig Frans Ferdinand och den storserbiska agitationen och talade om Serbiens förhoppning om att med Rysslands hjälp få Bosnien och Herzegovina; men han nämnde intet om Österrikes annektering af provinserna och deras missnöje därmed. Han ansåg tydligen, att österrikiske käjsaren var i sin fulla rätt, då han 1908 lade dem under sin suveränitet och att varje protest däremot var en brottslig handling. Han skref alltså: »Det var klart för Österrike, att det icke kunde vara förenligt med monarkiens värdighet och självbevarelseanda att längre sysslolöst åse denna rörelse på andra sidan gränsen. Den k. och k. regeringen *vädjade till Tysklands rättvisa bedömande* och bad oss framläggavår mening. Af hela vårt hjärta kunde vi inte annat än *dela vår bundsförvandts uppfattning* af situationen. — *Vi kunde icke,* då Österrike-Ungerns lifsintressen stodo på spel, råda vår bundsförvandt till *eftergifter* — så mycket mindre som våra egna intressen kännbart hotades genom den serbiska agitationen. Om serberna med Rysslands och Frankrikes tillhjälp fortsatt att *hota Österrike-Ungerns existens,* skulle Österrikes så småningom inträffade undergång och alla slavers underkastelse under *rysk spira* bli följden, och den *germanska rasens ställning* i Centraleuropa sålunda göras *ohållbar».*

Det är i sanning förvånande att se denna ömhet om Österrike från det håll, därifrån *det värsta slaget mot denna stat* kommit i nyaste tiden, då Preussen gjorde krig med Österrike och besegrade det vid Sadova, försvagade dess maktställning, dref det ut ur Tyska förbundet och tog Venetien från monarkien för att gifva provinsen åt Italien. Ingen stat var därpå under lång tid så hatad i Österrike som Preussen, hvarom statsminister *Beusts* anti-preussiska politik bäst vittnar, då han länge rufvade på hämnd för 1866, sökte en fransk allians, lofvade Napoleon III Österrikes stöd i 1870-års krig och arbetade mot Tysklands nygestaltning efter 1871.

Till ersättning för Venedig understödde Tyskland Österrike att få Bosnien och Herzegovina — men därmed fick Österrike blott nya svårigheter; och hotades dess existens nu, så är det ju främst genom den självfrådiga annekteringen.

Bethmann-Hollweg ville visa, huru kriget blef nödvändigt genom Rysslands inblandning, och här blef hufvudargumentet den förklaring tyska regeringen afgaf till den ryska:

»Rysslands förberedande militära åtgärder ha tvingat oss till motåtgärder, som måste bestå i mobilisering.*Men en mobilisering betyder krig.»*

Mobiliseringsfrågan var för honom afgörande, och han talar om mobilisering i det ena eller andra landet 24 gånger på 11 sidor i Hvita boken för att visa hur »Ryska regeringen genom sin mobilisering, hvilken blottställde tyska rikets säkerhet, omintetgjorde de europeiska kabinettens mödosamma medlingsarbete».

Då Ryssland ej upphörde att mobilisera på grund af Österrikes krigsförklaring mot Serbien, förklarade tyska regeringen, att »vi betrakta oss i krigstillstånd, sedan våra fordringar blifvit afslagna. Likväl hade ryska trupper

öfverskridit våra gränser och marscherat in på tyskt område, innan bekräftelsen om befallningens utförande ingått.

Sålunda började Ryssland kriget mot oss.»

Hvad Frankrike beträffar framhöll rikskanslern, att dess konseljpresident, på tyska regeringens förfrågan om dess hållning, lämnat »ett otillfredsställande svar och förklarat, att Frankrike ämnade göra hvad dess intressen dikterade. Några timmar senare ingick befallning om hela franska arméns och flottans mobilisering.

På morgonen nästa dag *öppnade Frankrike fientligheterna».*

Rikskanslern sökte stödja detta påstående i sitt tal i riksdagen d. 4 aug. med anförande af tyska ambassadören Schoens obestyrkta påstående om fientliga handlingar af fransmän.

Framhållas bör emellertid, att, såsom Frankrikes regering betonade, *mobilisering ej är krig.*

Därpå är *Sverige* ett exempel. Strax från krigets början påbjöd regeringen allmän mobilisering, men detta skedde sannerligen ej för att vi skulle deltaga i kriget på den ena eller andra partens sida, utan för att sätta oss i stånd att försvara vår neutralitet, om den skulle kränkas.För den opartiska, pragmatiska historieskrifningen, som visar händelsernas sammanhang och förklarar den ur deras orsaker, kunna sådana skäl till krigsförklaringar som mobiliseringar ej godkännas. Taktiken att på dylikt sätt ange motståndaren som *angriparen* är kändt från gammalt, men borde väl nu mera anses föråldrad. Detta ihärdiga framkallande af bevis — värkliga eller skenbara — om *hvem som mobiliserat först* och hvem som först *öfverskridit gränsen,* det har varit ett föga respektingifvande diplomatiskt spel, man fått bevittna. Afsikten var att låta vissa stater stå som de egentliga anstiftarne af kriget, under det att andra skulle synas att göra allt för att bevara freden och framstå som de anfallna, som blott förde försvarskrig. Den gamla historien. Ingen utanför stående tänkande iakttagare frågar därefter. *Mobiliseringarnas datum* i det ena eller andra landet var en underordnad sak, huru mycket man än bemödat sig att göra hufvudnummer däraf. De afgjorde ej kriget.

Kriget mellan *Ryssland* och *Österrike-Ungern* förklarades här ha så tillkommit: österrikiske ambassadören i Berlin telegraferade d. 2 aug. till Berchtold: »Ryska trupper ha öfverskridit tyska gränsen vid Schwiden. Ryssland har sålunda angripit Tyskland. Tyskland betraktar sig därför i krigstillstånd med Ryssland». Därpå förklarade *Berchtold* d. 5 aug. i en not till ryske utrikesministern, att »till följd af *Rysslands hotande hållning* i konflikten mellan österrikisk-ungerska monarkien och Serbien» och då Ryssland »på grund af denna konflikt sett sig föranlåtet att *öppna fientligheter mot Tyskland,* och detta rike sålunda befinner sig i krigstillstånd med nämnda stormakt, betraktar sig Österrike-Ungern likaledes i *krigstillstånd med Ryssland».*

Då Tyskland förklarade att krigstillstånd inträdt, utfärdade tsar *Nikolaus* ett manifest, hvari står: »DåÖsterrike-Ungern till Serbien riktade sina fordringar, hvilka med afsikt *gjorts oantagliga* för en oberoende stat, och utan att bry sig om den serbiska regeringens fredliga och tillmötesgående svar afvisat Rysslands välvilliga intervention, skyndade sig *Österrike att öfvergå till väpnadt angrepp* och började bombardera det försvarslösa Belgrad. — För *Ryssland* gäller det icke blott att skydda ett frändeland, som orättvist förolämpats, utan också Rysslands heder, dess värdighet, dess okränkbarhet och dess plats bland stormakterna».

Frankrike kom i krigstillstånd till Österrike-Ungern sålunda, att franska regeringen gjorde det meddelandet, att »sedan österrikisk-ungerska regeringen förklarat krig mot Serbien och därigenom *tagit första steget till fientligheterna* i Europa, har den utan någon utmaning från franska republikens regering *framkallat krigstillstånd med Frankrike;* 1) sedan *Tyskland* efter hvartannat *förklarat krig med Ryssland och Frankrike,* har österrikisk-ungerska regeringen inträdt i konflikten; 2) enligt talrika trovärdiga underrättelser har Österrike skickat trupper till den tyska gränsen under omständigheter, som voro liktydiga med ett direkt hot mot Frankrike. Med hänsyn till dessa fakta ser sig franska regeringen nödsakad att förklara, att den kommer att vidtaga alla de åtgärder, som gör den möjligt att besvara dessa handlingar och hotelser».

England inträdde i kriget mot Österrike genom *Greys* förklaring, att »då brytning med Frankrike framkallats, krigstillstånd inträdt mellan Storbritannien och Österrike-Ungern».

***

Det lider intet tvifvel, att tyska riksregeringen *kunnat hindra kriget,* om den värkligen velat. Sammanställningenoch den opartiska granskningen af alla notväxlingar mellan makterna — i enlighet med deras officiella hvita, gula, blå böcker o. s. v. — utvisar detta med fullständig tydlighet. I detta afseende är Tyskland ej »beljuget» af sina motståndare.

Då konseljpresidenten *Viviani* i sitt tal i Deputeradekammaren d. 22 dec. 1914 sagt, att Tyskland ännu d. 31 juli kunnat förhindra kriget, om det biträdt det af Ryssland och Frankrike godkända förslaget om att börja förhandlingar i London och under tiden inställa alla militära åtgärder, besvarade *Bethmann-Hollweg* denna — allt allmännare i neutrala länder delade — mening med ett långt cirkulär till de tyska diplomaterna i utlandet, däri han liksom förut i alla sina föregående uttalanden blott *förnekar allt,* som sagts och styrkts af motståndarne om Tysklands negativa underhandlingar före krigets utbrott och återigen kastar skulden på England, Frankrike och Ryssland.

Italiens neutralitet under kriget är ett faktum af synnerlig betydelse, ej blott med hänsyn till missräkningen för Tyskland och Österrike, då Italien nu lämnade trippelalliansen, utan ock med afseende till frågan om, huruvida kriget var ett anfalls- eller försvarskrig. Italien var bundet vid trippelalliansen endast i den händelse de andra alliansstaterna blefve angripna, d. v. s. förde *försvarskrig,* men ej om de voro de anfallande. Detta framgår tydligt af den förklaring, som konseljpresidenten *Salandra* afgaf inför italienska kammaren d. 4 dec. 1914, däri han yttrade:

»Utan att vi blifvit frågade till råds och utan vårt gillande utbröt plötsligt konflikten. Efter den mest samvetsgranna pröfning af *förbundstraktatens bokstaf och anda* och efter att ha gjort oss *noga förtrogna med krigetsorsaker* och afsikterna med detsamma kommo vi till den lojala och fasta öfvertygelsen, att vi *icke voro förpliktade att deltaga,* och vi förklarade oss i enlighet härmed genast *neutrala.»*

Italienska regeringen har sålunda ej kunnat dela tyska regeringens mening, att Österrike och Tyskland *blifvit angripna* och föra försvarskrig, utan tvärtom själfva angripit och att deras krig är *anfallskrig.*

C. Tysklands kränkning af Belgiens och Luxemburgs neutralitet. Tyskland underhandlar med England. Tysklands fientliga åtgärder mot Frankrike och Belgien. Protester. Krigsförklaring. Försvararne af neutralitetskränkningen. Hvad som dref England att deltaga i kriget. Öfverblick på världskrigets orsaker.

Österrikes ultimatum och krigsförklaring till Serbien indrog Ryssland i dessa staters krig, och därmed följde, att Tyskland såsom Österrikes bundsförvandt förklarade Ryssland krig. Frankrike blef såsom Rysslands bundsförvandt nödsakadt att gå med i kriget mot Tyskland, som det ej utmanat, och Tyskland ville enligt sin fälttågsplan intränga i Frankrike främst öfver dess mest sårbara gräns, den nordöstra, hvarför det af Belgien och Luxemburg fordrade medgifvande af genommarsch för sina härar genom dessa länder, ehuru de voro fördragsenligt neutrala (se sid. 92—95).

Belgiens utrikesminister Davignon lät d. 25 juli 1914 underrätta de makter, som garanterat landets neutralitet, att ifall hotet om ett franskt-tyskt krig skulle bli öfver-hängande, var det belgiska regeringens »fasta beslut att

uppfylla de internationella förpliktelser, som traktaterna af 1839 ålägga oss».

Icke desto mindre yrkade tyske rikskansleren d. 2 aug., att Belgien skulle »iakttaga välvillig neutralitet mot Tyskland», innebärande fritt genomtåg genom belgiskt territorium, under hotelse att, om Belgien »uppträder fientligt» mot de tyska trupperna — d. v. s. försvarar sin neutra-litet — »betraktas som Tysklands fiende». Skälet var, att tyska regeringen »äger tillförlitliga underrättelser om en afsedd uppmarsch af franska stridskrafter utmed Maas på sträckan Givet—Namur».

Några bevis härpå lämnades dock ej.

Belgiens utrikesminister svarade, att »de afsikter, som tillskrifvas Frankrike, stå i strid med de uttryckliga förklaringar, som i republikens regerings namn gifvits oss d. 1 aug. samt att, »om en kränkning af den belgiska neutraliteten skulle begås af Frankrike, skulle Belgien uppfylla alla sina internationella förpliktelser».' »Belgiens regering skulle genom att gå in på de framställda förslagen offra nationens heder på samma gång som den skulle svika sina plikter mot Europa».

Tyska regeringen förklarade nu, d. 4 aug., att till följd af detta nekande svar den ser sig nödsakad att »vidtaga de säkerhetsåtgärder, hvilka betraktas som oundgängliga för att möta de franska hotelserna».

Därpå afbrötos de diplomatiska förbindelserna.

Samma dag meddelade engelska regeringen den belgiska, att den »förväntar, att Belgien» gör motstånd med alla medel, som stå till dess förfogande, och att den är beredd att i förening med Ryssland och Frankrike erbjuda gemensam aktion i ändamål att motstå Tysklands maktmedel i Belgien.

Då franska regeringen underrättats om Tysklands ultimatum till Belgien rörande brytande af neutraliteten, af-gaf den protest däremot: »Republikens regering protesterar hos alla civiliserade nationer och särskildt hos de regeringar, som undertecknat konventionerna och traktaterna (om Belgiens neutralitet), mot det tyska käjsarrikets kränkning af sina internationella förbindelser. Den förbehåller sig fria händer beträffande de repressalier den kan finnasig föranlåten att utöfva mot en fiende, *som så föga aktar sitt gifna ord.»*Se Belgiens Grå bok, N:o 3, 12, 20, 22, 27, 28, 47 och Frankrikes Gula bok N:o 157.

Sedan fästningen *Liège* tagits af tyskarne, försökte tyska regeringen åter förmå den belgiska att vara med om brytandet af neutraliteten: *»Tyskland kommer icke som fiende* till Belgien.» — Sedan den belgiska hären genom ett hjältemodigt motstånd mot en stor öfvermakt häfdat sin vapenära, beder den tyska regeringen konungen af Belgien och den belgiska regeringen att »bespara Belgien krigets vidare fasor».

Denna anhållan, innebärande medgifvandet att *fritt få operera i Belgien mot Frankrike,* medgafs ej, och detta har man kallat »Belgiens självmord.» Men Belgien skulle äfven nu med detta medgifvande ha svikit sina neutralitetsförpliktelser.

***

Tyska regeringen hade hängifvit sig åt hoppet att se *England* neutralt i detta krig och gjorde starka ansträngningar att förmå riket därtill.

Den 29 juli 1914 telegraferade engelska ambassadören i Berlin, *Goschen* till Grey: »Rikskanslern sade, att om Österrike skulle bli *anfallet af Ryssland,* skulle, fruktade han, ett *europeiskt krig bli oundvikligt på grund af Tysklands förpliktelser såsom Österrikes bundsförvandt, trots hans fortsatta ansträngningar* att upprätthålla freden. Han gjorde därefter följande höga bud på den *engelska neutraliteten.* Han sade, att det var tydligt — i den mån han kunde bedöma de ledande principerna för den brittiska politiken — att Storbritannien aldrig skulle förhålla sigpassivt och låta Frankrike krossas i någon konflikt, som kunde uppkomma. Detta var emellertid ej det mål, hvartill Tyskland syftade. Under förutsättning, att *Storbritanniens neutralitet* vore viss, skulle de starkaste försäkringar afgifvas till den brittiska regeringen, att den käjserliga regeringen ej åsyftade något territoriskt förvärf på Frankrikes bekostnad, om Tyskland segrade i ett eventuellt uppstående krig.

Jag frågade hans excellens om de *franska kolonierna,* och han sade, att han *ej kunde afgifva samma förbindelse* i det afseendet. — Det *berodde på Frankrikes aktion,* hvilka operationer Tyskland skulle bli *tvunget att företaga i Belgien,* men när kriget var slut, skulle Belgiens integritet respekteras, om det ej hade tagit parti mot Tyskland.»

Således finner man tyska rikskanslern nu dagen efter hans tal om nödvändigheten att *undvika krig* underhandla med England, *som om kriget redan var planeradt.* Han hade ju ock meddelat österrikiska regeringens svar: *försent för medling.* Han sade till slut, säger Goschen i samma depesch, att målet för hans politik, alltsedan han blifvit kansler, hade varit att söka åstadkomma *samförstånd med England.*

Samma dag, d. 29 juli, meddelade *Grey* i depesch till Goschen, att han meddelat tyska ambassadören i London, att »om Tyskland blefve inveckladt (i krig) och därpå Frankrike, kunde stridsfrågan bli så stor, att den omfattade alla europeiska intressen; och jag önskade icke, att han af den vänskapliga tonen i vår konversation skulle förledas till att tro, *att vi skulle förhålla oss neutrala* — — och att, om situationen värkligen blef sådan, att vi ansåge de brittiska intressena fordra vår intervention, vi *genast måste intervenera».*

Grey afgaf d. 30 juli svar på Goschens depeschd. 29 juli: »H. Maj:ts regering kan *icke för ett ögonblick reflektera* på rikskanslerens förslag om att binda sig till *neutralitet* på sådana villkor, — — att vara åskådare, medan *franska kolonier tagas* och *Frankrike krossas,* så länge blott Tyskland ej tager franskt territorium annat än koloniernas. — Det skulle för oss vara en skam att på detta sätt *köpslå med Tyskland på Frankrikes bekostnad.* — Rikskansleren begär likaledes i själfva värket, att vi skola *schackra bort* alla förpliktelser eller intressen, som vi ha beträffande *Belgiens neutralitet.* Vi kunna ej heller reflektera därpå. — Vi måste förbehålla oss vår fulla frihet att handla såsom omständigheterna kunna synas oss kräfva.»

Detta skulle Goschen meddela rikskansleren och tilllika förklara: »Om Europas fred kan bevaras och den närvarande krisen lyckligt genomgås, skall mitt eget bemödande vara att åvägabringa en *öfverenskommelse,* i hvilken Tyskland skulle ha del och hvarigenom Tyskland skulle erhålla försäkran om, att *ingen aggressiv eller fientlig politik* skulle föras mot det eller dess bundsförvandter af Frankrike, Ryssland eller oss, samfäldt eller hvar för sig.»

Till svar å denna depesch meddelade *Goschen* d. 31 juli Grey: »Jag uppläste för rikskansleren Edert svar på hans framställning om brittisk neutralitet i händelse af krig. Hans excellens' intresse var så absorberadt af underrättelsen om de ryska åtgärderna vid gränsen, som jag omnämnt i mitt närmast föregående telegram, att han mottog Edert meddelande *utan att yttra sig om detsamma*.»

Grey aflät d. 31 juli till engelska ambassadörerna i Paris och Berlin följande depesch: »Med hänsyn till utsikten af mobilisering i Tyskland, blir det af väsentlig vikt för H. Maj:ts regering att med hänsyn till *bestående fördrag* fråga, huruvida franska — tyska — regeringen ärbenägen att förbinda sig till att *respektera neutraliteten i Belgien,* så länge ingen annan makt kränker den.»

Ambassadören i Paris svarade samma dag, att den mottagit franska utrikesministerns svar som lyder:

»Franska regeringen är besluten att respektera Belgiens neutralitet, och det skulle endast vara, *ifall någon annan makt kränkte* denna neutralitet, som Frankrike skulle kunna se sig nödsakad att till tryggande af sitt eget lands säkerhet handla annorlunda. Denna försäkran är afgifven flera gånger. *Republikens president* har talat därom med *konungen af Belgien,* och den franska ministern i Brüssel har i dag på eget initiativ *upprepat denna försäkran för den belgiska utrikesministern.»*

Från *tyska regeringen* erhölls *intet svar* på framställningen. Den engelske ambassadören telegraferade d. 31 juli, att »utrikesministern meddelat, att han måste rådfråga käjsaren och rikskanslern, innan han kunde gifva något svar. Jag erfor af hvad han sade, att han trodde, att hvilket svar de än skulle gifva, det icke kunde annat än yppa

åtskilligt af deras fälttågsplan i händelse af krig, och han tviflade därför ganska mycket på, *att de komme att svara något alls.* — Det framgår af hvad han sade, att den tyska regeringen anser, att *vissa fientliga handlingar redan begåtts af Belgien.* Såsom exempel på detta anförde han, att en för Tyskland afsedd *sädeslast redan blifvit beslagtagen*.»

Tysklands afsikt var således klar. Men att »anse», att Belgien begått en fientlig handling mot Tyskland på anförda skäl, är en alldeles orättvis beskyllning; ty Belgien var enligt Haagkonventionen af 1907 förpliktadt att pålägga detta embargo efter Tysklands ultimatum till Ryssland.

Belgiens utrikesminister upplyste ock om saken och meddelade, att den gällde »tillämpningen af K.förordningarna af d. 30 juli, hvilka tills vidare förbjudit utförandet från Belgien af vissa produkter» och att efter tyska ministerns anmälan om sädeslasten det belgiska tullvärket d. 2 aug. »fått instruktioner som gåfvo Tyskland full upprättelse».Se Belgiens Grå bok, N:o 79.

***

Att *Luxemburg* ej skulle få ha sin neutralitet okränkt, var att vänta. Ett försök gjordes dock, då dess statsminister *Eyschen* d. 31 juli af tyske ambassadören därstädes begärde officiell förklaring med löfte att *storhertigdömets neutralitet skulle respekteras.* Denne svarade, att det *fölle af sig själf,* men det fordrades, att *franska regeringen afgåfve en motsvarande förklaring.* D. 1 augusti telegraferade *franska regeringen den begärda förbindelsen.* Dagen därpå *besattes Luxemburg* af tyska trupper.

Statsministern afgaf då en energisk protest till Tysklands käjsare. Rikskanslern *Bethmann-Hollweg* svarade, att de i Luxemburg vidtagna militära åtgärderna uteslutande voro afsedda att mot ett eventuellt *anfall af en fransk armé* trygga trafiken å de till käjsarriket utarrenderade järnvägarne. Det anfördes ock, att *franska trupper redan förut inträngt på luxemburgskt område* och därifrån *hotat* tyska gränsen. Denna uppgift behandlas utförligt i en *gul bok,* som äfven Luxemburg utsändt. Af stor vikt är statsministerns kategoriska *dementi af den tyska uppgiften om neutralitetskränkning från fransk sida.* »Inför Europa» och under kammarens bifall tar han hela storhertigdömet till vittne på att *ingen i Luxemburg sett eller hört något af sådana franska åtgärder.* Långt ifrån attöfverskrida storhertigdömets gräns ha fransmännen genom att på sin sida *rifva upp ett stycke af järnvägen* satt sig ur stånd att med järnväg föra trupper in i Luxemburg.

***

Konseljpresidenten *Viviani* afgaf d. 30 juli en förklaring att delgifvas Englands utrikesminister för att visa de franska och de tyska militära förberedelserna. »Ehuru *Tyskland* vidtagit sina skyddsåtgärder på *några hundra meters afstånd från gränsen* på hela fronten från Luxemburg till Vogeserna och fört sina betäckningstrupper till deras stridsställningar, ha vi hållit våra trupper tillbaka *10 kilometer från gränsen* och förbjudit dem att närma sig mera. — I Frankrike ha de *permitterade återkallats* först sedan vi erhållit visshet, att Tyskland gjort det *för 5 dagar sedan.* — I Tyskland ha icke blott garnisionstrupperna i Metz framförts till gränsen, utan de ha äfven blifvit förstärkta. — Gränsfästningarnas försättande i krigstillstånd påbörjades i Tyskland redan d. 25 juli; vi skola nu börja äfven å vår sida. — I Tyskland ha reservsoldater inkallats i tiotusental genom personliga order, de som vistades i utlandet ha hemkallats, reservofficerarne ha ålagts inställelse; i det inre af landet äro vägarna spärrade, automobiler få färdas fram endast med särskildt passerkort. Det är sista stadiet före mobiliseringen. Ingen dylik åtgärd har vidtagits i Frankrike.

Den tyska armén har sina förposter vid våra gränsmärken; i går ha tyska patruller vid två särskilda tillfällen inträngt på vårt område.

Det är således tydligt, att Frankrike ej vidtagit några aggressiva åtgärder.»

Därpå meddelade *Viviani* franske ambassadören i Berlin, *Cambon,* d. 1 aug., att Frankrike till det sista

bemödarsig att under samvärkan med England realisera Greys sista medlingsförslag, men att Österrike lade hinder därför genom sin mobilisering. *»Tysklands hållning»,* skref han vidare, »har gjort det till en absolut nödvändighet för oss att i dag fatta beslut om mobilisering. *Mycket före den ryska mobiliseringen,* redan d. 29 juli, tillkännagaf baron *v. Schoen* för mig, att *Kriegsgefahrzustand* snart komme att proklameras. Denna åtgärd har nu vidtagits af Tyskland och under denna täckmantel har det omedelbart börjat sin egentliga mobilisering. Vårt mobiliseringsbeslut är alltså en *nödvändig skyddsåtgärd.* Regeringen har låtit den åtföljas af en af republikens president och alla ministrarne undertecknad proklamation, i hyilken den förklarar, att *mobilisering icke är krig,* att mobilisering under den närvarande situationen för Frankrike är det bästa medlet att bevara freden.»

Tyske ambassadören i Brüssel meddelade belgiska regeringen d. 3 aug., att tyska trupper infallit i *Belgien,* och öfverlämnade ett ultimatum af innehåll, att hans regering, som *förnummit att fransmännen förberedde operationer* i trakterna af Givet och Namur, såg sig tvungen att vidtaga vissa åtgärder, af hvilka den första var att uppmana den belgiska regeringen att inom 7 timmar meddela, huruvida den vore benägen att i *Belgien underlätta Tysklands militära operationer mot Frankrike.* I händelse af vägran finge *vapnen afgöra.*

Belgiska regeringen svarade, att »upplysningarna om de franska rörelserna syntes den *otillförlitliga* med hänsyn till de *formliga försäkringar,* som helt nyligen afgifvits af Frankrike ; att Belgien högtidligt *protesterar* mot hvarje kränkning af dess territorium från hvilket håll den än kommer och skall veta att *energiskt försvara sin neutralitet,* hvilken garanterats af makterna och särskildt af konungen af Preussen.»Uppgiften i Tysklands ultimatum, att fransmännen förehade militära operationer i *Givet* och anklagelsen, att de därigenom hotat Tyskland är befängd, då Givet är en *fransk* stad.

Sedan tyska trupper d. 2 augusti *öfverskridit franska gränsen* på flera ställen, uttalade *Viviani* en *protest* till tyska regeringen mot hvad som förefallit och som utgjorde en omotiverad kränkning af gränsen.

Den 3 aug. öfverlämnade tyske ambassadören *Schoen* till konseljpresidenten en skrifvelse om, att *krigstillstånd med Frankrike* inträdt, hvars motivering var följande: »Tyska administrativa myndigheter ha konstaterat ett antal oförtydbart fientliga handlingar begångna af *franska militärflygare.* Flera af dessa ha uppenbart kränkt Belgiens neutralitet genom att *flyga öfver detta lands territorium (!),* en har försökt förstöra byggnader vid Wesel, andra ha iakttagits i trakten af Eiffel, en annan har kastat bomber på järnvägen vid Karlsruhe och Nürnberg.

Jag är bemyndigad och har äran att meddela Ers Excellens, att tyska käjsardömet inför dessa angrepp *betraktar sig i krigstillstånd med Frankrike på grund af denna makts åtgöranden.»*

Han anhöll följaktligen nu om sina pass.

Detta var således den angifna orsaken till Tysklands nya krig med Frankrike. Man står häpen inför denna brytning *utan all anledning* från Frankrikes sida. Tyska regeringen åberopar Frankrikes »åtgöranden».

Hvad hade Frankrike gjort annat än arbetat i samförstånd med England och Ryssland för att *förebygga* kriget? Det hade förklarat sig respektera Belgiens neutralitet och det hade intet företagit eller ens förberedt för att företaga ett angrepp på Tyskland genom Belgien, hvilket bevisligen är en *ren dikt.Viviani* bestred uttryckligen den tyske ambassadörens uppgifter såväl till honom personligen som i sitt tal i deputeradekammaren d. 4 aug. med anledning af krigstillståndets notificering. Han framhöll häri det absurda i dessa förevändningar och förklarade, att »ingen fransk aviatör har vid något tillfälle flugit öfver Belgien, ingen fransk aviatör har vare sig i Bayern eller någon annan del af Tyskland begått någon fientlig handling».

Konseljpresidenten framhöll åter de kränkningar, som Tyskland begått mot Frankrike, Luxemburg och Belgien. På 15 ställen hade franska gränsen kränkts; gevärsskott hade afskjutits mot franska soldater och tulltjänstemän, hvarvid flera dödats och sårats; en tysk militärflygare kastade d. 3 aug. 3 bomber öfver Luneville. Han lät ock

ambassadören i Berlin hos tyska regeringen protestera mot dessa fientliga handlingar och meddelade än flera: två tyska patruller hade öfverskridit gränsen d. 2 aug. och framträngt mer än 10 kilometer i landet till byarna Joncherey och Baron, befälhafvande officieren sköt en fransk soldat för pannan, kavallerister bortförde hästar o. s. v.

Frankrike hade bevisligen ej begått någon fientlig handling och samvetsgrant respekterat den zon af 10 kilometer, som det bibehållit t. o. m. efter mobiliseringen.

Framhållas må, att tyska tidningen »Vorwärts» dementerat en af de påstådda iakttagelserna af franska flygare i Tyskland och att tyska regeringen medgifvit ett fall af angrepp på franska soldater af tyska patruller.

I sitt budskap till parlamentet d. 4 aug. förklarade presidenten *Poincaré,* att »Frankrike blifvit föremål för ett brutalt och öfverlagdt angrepp, som är en oförsynt *kränkning af folkrätten.* — Frankrike har rätt att högtidligen säga till sig själft, att det ända till det sista ögonblicketgjort de yttersta bemödanden för att *afvärja det krig,* som nyss utbrutit och för hvilket det *tyska riket inför historien skall bära det förkrossande ansvaret.* — Frankrike representerar åter i dag inför världen friheten, rättvisan och förnuftet.»

Kung *Albert* af Belgien vädjade d. 4 aug. till England, Frankrike och Ryssland att såsom garanter för Belgiens neutralitet samvärka till dess territoriums försvar mot tyskt angrepp. I hemställan till England meddelades: »Den *tyska regeringen* har tillställt den belgiska regeringen en not, som föreslår vänskaplig neutralitet under medgifvande af *fritt genomtåg genom belgiskt territorium,* lofvar att vid fredsslutet bibehålla kungarikets och dess besittningars själfständighet och integritet och hotar att *i händelse af vägran behandla Belgien som fiende.»* Svar begärdes inom 12 timmar.

Belgiska regeringen afslog kategoriskt denna begäran såsom varande en skriande kränkning af folkrätten, hvarför den inlade en protest mot denna kränkning af ett fördrag (Londonerfördraget 1839), som Tyskland undertecknat liksom England, Frankrike och Ryssland. Engelska regeringen uppfordrade tyska regeringen (4 aug.) att återtaga sitt ultimatum till Belgien och afgifva sitt svar samma dag och förklarade sig villig att tillsammans med Frankrike och Ryssland bistå Belgien.

Tyska sändebudet i Brüssel meddelade samma dag belgiske utrikesministern, »att tyska regeringen, då belgiska regeringen afvisat de vänskapliga förslag, som käjserliga regeringen gjort, ser sig *tvungen att med vapenmakt genomföra de åtgärder,* som äro nödvändiga inför de *franska hotelserna.»*

***

Då på grund af Tysklands hotelser att med vapenmakt intränga på belgiskt område Englands ambassadör öfverlämnade dess regerings ultimatum med fordran att respektera Belgiens traktatmässigt garanterade neutralitet, uttryckte *Bethmann-Hollweg* sin förvåning öfver det värde, som Storbritannien fäste vid 1839 års *»papperslapp»!* Sällan har den bildade världen blifvit så slagen af häpnad, så kränkt i sitt rättsmedvetande, som af detta af en ledande statsman uttalade ord och den handling, som i sammanhang därmed följde.

Man har i sanning skäl att nu erinra sig hvad den redlige och upplyste svenska rikskanslern *Axel Oxenstjärna,* som jämte Gustaf II Adolf och Richelieu hade så stor roll i den europeiska politiken under 30-åriga kriget, skref till sonen Erik: *»Världen består af förställning och falskhet;* detta måste man se och besinna, för att ej däraf bedragas»; och till sonen Johan: »Vet du ej, min son, *med huru ringa vishet världen styres?»*

Alltsedan *Bismarck* organiserade den diaboliska germanismen och den brutala maktpolitiken — efter Machiavellis lära — har den internationella rätten upphört att finnas för vissa ledande statsmän och professorer i Tyskland. *Treitschke* har i sina arbeten »Politik» (1874 och 1894) öppet förkunnat denna makt- och våldslära och dessvärre funnit beundrande lärjungar.

»En stat kan ej binda sin egen vilja för framtiden vis à vis andra stater», säger han. Internationella traktater

utgöra således ingen absolut begränsning för en stat, utan blott en frivillig själfbegränsning så länge som staten anser det för sig fördelaktigt.

Treitschkes lärjunge general *Bernhardi* förklarar ock, att det ej finnes någon allmän internationell lag, utan »hvarje nation utvecklar sin egen uppfattning af rätt».Det var således i enlighet med en i Tyskland utbildad makt- och våldspolitik, som Tysklands ledande statsmän kränkte Belgiens neutralitet.

En af de främste grundläggarne af folkrätten, fransmannen *Montesquieu* — parlamentspresident, historiker, encyklopedist — skref i sitt ryktbara arbete »Lagarnes anda» (1748) i fråga om krig: »Offensiv-makten regleras af *folkrätten,* som är den politiska lagen för nationerna, betraktad i det förhållande, hvari de stå till hvarandra. — Rätten i krig härrör af *nödvändigheten* och det *strängt rätta.* Om de, som leda furstarnes samvete eller äro deras rådgifvare, ej hålla sig härtill, är allt förloradt; och då man grundar sig på sådana principer som ära, välstånd och nytta, skola strömmar af blod öfversvämma jorden.»

Det kan vara skäl att erinra om hvad *Fredrik d. st.* skref i sin »Antimachiavel» om *fördragens helgd:* »Jag tillstår att det finnes ledsamma nödvändigheter, där en furste ej kan låta sig hindras att bryta sina fördrag och allianser; men han bör skilja sig därifrån som en *hederlig man* genom att underrätta därom i god tid och framförallt aldrig gå till dessa ytterligheter utan att hans folks välfärd och ett synnerligen stort behof nödgar honom därtill. — Hedern och visheten fordra af furstarne, att de *religiöst hålla fördragen och noga uppfylla deras bestämmelser.»*

Har nu tyska folkets välfärd kunnat motivera tyska regeringen att bryta Belgiens neutralitetsfördrag?

I sitt tal i riksdagen d. 4 aug. förklarade *Bethmann-Hollweg,* att kränkningen af Belgiens och Luxemburgs neutralitet berodde på Tysklands *»nödläge»,* att »nöden har ingen lag» och att detta »är *stridande mot folkrättens bud»,* men att *»vi visste, att Frankrike stod beredt till anfall,* — hvarför vi voro tvungna att sätta oss öfver den luxemburgska och den belgiska regeringens protester.»Men han anförde inga bevis, inga fakta, inga rapporter eller uppsnappade papper etc., för att visa Frankrikes afsikt, det var nog att säga: »vi visste».

Rikskanslern medgaf emellertid, att de neutrala staterna kränkts, då han sade: »Den *orätt,* som vi begå, skola vi åter söka godtgöra».

Tyskland begärde en »välvillig neutralitet» af Belgien och genommarsch för dess härar öfver belgiskt territorium. Det var således af strategiska skäl, till skada för Frankrike, som Tysklands rättskränkning ägde rum.

Men medgifvandet häraf af Belgien, det hade varit — det borde vederbörande i Tyskland veta — ett afsteg å Belgiens sida från dess neutralitet, en kränkning af 1839 års traktat därom, som*förpliktade Belgien att ej medgifva* någon sådan fördel åt någon krigförande makt. Belgien hade då *gifvit Frankrike anledning* att också låta sina härar tåga genom Belgien.

Det måste allvarligen betonas, att brytandet af Belgiens neutralitetsgaranti var väl *förberedt* och ingick i Tysklands *strategiska plan* vid eventuellt krig med Frankrike. Öfverstelöjtnant *Frobenius* talar i sin före kriget utgifna bok »Tyska rikets ödestimma» om eventualiteten, »att tyska trupper med *åsidosättande af Belgiens neutralitet* kunde tränga in genom detta land eller Schweiz».

Inmarschen i Belgien liksom Luxemburg berodde alldeles icke på någon kännedom om att fransmännen haft enahanda strategiska plan eller att ett aftal skulle funnits mellan Belgien och England af allians-natur. *Inga bevis* ha framlagts därför, utan är allt detta endast påståenden och vantolkningar.

***

I Tyskland har man försökt att bortresonera Belgiens neutralitet och med stöd af några belgiska dokument bevisa, att Belgien själf brutit neutraliteten och att Tyskland således haft full rätt att behandla landet som fiende. Allt har dock varit förgäfves, såsom synes af följande.

I sitt nummer för den 26 november 1914 skref *Köln. Zeitung:* Vi voro i vår rätt att kränka Belgiens territorium, då *Belgien icke iakttagit sina neutralitetsplikter.* Riktigheten häraf framgår med styrka af *två oangripbara dokument,* det ena offentliggjordt i Nordd. Allg. Zeitung. Detta dokument bevisar, att det existerat en *hemlig öfverenskommelse* mellan Belgien och England om *samarbete* mellan de två landens militära krafter i en strid mot Tyskland.

Belgiska regeringen utfärdade med anledning häraf ett bemötande, hvari står bl. a., att då öfverste *Barnadiston,* militärattaché vid brittiska beskickningen, en dag i januari 1906 frågade general *Ducarne,* inom krigsministeriet, om Belgien var redo att försvara sin neutralitet; generalen svarade, att vi voro redo att försvara oss i *Liège mot Tyskland,* i *Namur mot Frankrike* och i *Antwerpen mot England.* Därefter ägde flera samtal rum mellan generalstabschefen och militärattachéen om de åtgärder som England skulle vidtaga för att utföra sitt åliggande som *garantimakt.*

Genom att ägna sig åt studerandet af denna fråga har generalstabschefen blott uppfyllt skyldigheten att studera åtgärder, ägnade att möjliggöra för Belgien att ensamt eller med garantimakternas hjälp *tillbakaslå en kränkning af dess neutralitet.*

Den 10 maj 1906 riktar *general Ducarne till krigsministeriet* en rapport om sina samtal med brittiska militärattachéen. I denna rapport göres på två olika ställen gällande, att afsändandet af *engelsk hjälp* till Belgien skulle*bero på kränkningen af dess territorium.* Dessutom ger en not i marginalen — hvilken Norddeutsche icke öfversätter, för att den icke skall komma till flertalet läsares kännedom — otvifvelaktigt vid handen, att *inmarschen af engelsmännen* i Belgien icke skulle komma till utförande förrän *efter det Tyskland kränkt dess neutralitet.* Händelsernas utveckling har tillräckligt bevisat att detta förutseende var berättigadt.

Ett i Nordd. Allg. Zeit. den 25 oktober 1914 offentliggjordt dokument rörde ett möte mellan general *Jungbluth* och öfverste *Bridges,* hvilket visar, att samtalet om Englands garantiprestation 1912 icke hade någon påföljd. Behöfde man väl underrätta makterna, att Bridges gett ett råd, som hvarken belgiska eller engelska regeringen godtagit och mot hvilket general Jungbluth omedelbart protesterat, utan att hans interlokutör trott sig böra insistera? Detta hade varit absurt.

Tysklands förmenta rättfärdiggörande vänder sig sålunda mot det självt. I sitt tal i riksdagen den 4 augusti 1914 och i sitt samtal med engelska ambassadören dagen därpå förklarade tyska *rikskanslern,* att *anfallet på Belgien uteslutande förestafvats af den strategiska nödvändigheten.*

Tyskland kan icke åberopa sig på god tro, ty *det upptäckte de dokument,* med hvilka det påstår sig kunna rättfärdiga sin kränkning af Belgiens neutralitet,*först sedan det med berådt mod svikit sina förpliktelser.* De dokument, det åberopar sig på, visa tydligt, att man *förutsatt en kränkning af Belgiens neutralitet från Tysklands sida* och att ingen öfverenskommelse någonsin slutits i denna fråga.

Ett tal af belgiske konseljpresidenten och krigsministern de Broqueville vid ett hemligt sammanträde af riksdagen 1913 om den nya *värnpliktslagen* visar tydligt, att allt tal af tyska rikskanslern om hemligt förbund mellanBelgien och Frankrike är ett rent påhitt. De Broqueville sade bl. a.:

»Anledningen till regeringens arméförslag är den *tyska armélagen* af den 14 juli 1912. Denna lag innebär den största kraftspänning som Tyskland pålagt sig sedan år 1870. Under den senaste sommaren ha vi erfarit, att man afser att låta *den tyska armén tränga fram genom Belgien.* Vi ha inhämtat detta genom upplysningar från flera makter. Vi ha därför velat gå till botten med saken.

Jag befarar ingen kränkning af vår själfständighet från Frankrikes sida, men konstaterar att den *franska regeringen nödgats undersöka frågan om en fransk genommarsch genom Belgien, för den händelse Tyskland icke skulle respektera vårt territorium.* För att förekomma alla neutralitetskränkningar måste vi skyndsamt *förbereda*

oss åt båda hållen. Den största faran ligger däri, att främmande makter kunde sätta sig fast på vårt område för att beskydda oss. Denna varning har gifvits oss af flera statsöfverhufvuden, och så sent som i juli detta år har en vän till Belgien, en statschef, uttryckligen sagt till vår konung: »Jag ger Belgien det vänskapliga rådet att på allvar *förbereda sitt självförsvar,* ty undervärket från 1870, då Belgien förblef okränkt midt emellan två fientliga arméer, kommer icke att upprepas». Denne åberopade statschef var kung *Carol* af Rumänien.

De Broqueville framhöll de franska militära åtgärder, som Belgien måste taga med i räkningen när det gällde att skydda sitt område, låt vara att det ansåg sig ha goda grunder antaga, att Frankrike icke skulle kränka dess neutralitet annat än till försvar mot ett tyskt angrepp genom Belgien. Detta var ju också hvad som faktiskt inträffade ett år efter det talet hölls. Fördelen af ettkränkande af Belgiens neutralitet var alldeles öfvervägande på Tysklands sida, eftersom detta hade snabbare krigsberedskap. Detta hade Belgien att räkna med och att inrätta sig därefter.

Kung *Albert* yttrade till en schweizisk korrespondent till »Berner-Bund» i slutet af mars 1915 följande ord, som bekräfta hans och belgiska regeringens förut gjorda uttalanden. »De neutrala äro mycket känsliga gentemot hvarje angrepp på och hvarje misstänkliggörande af deras hållning. Det är ganska naturligt. Jag försäkrar, att också jag och mitt land före kriget alltid *på det mest samvetsgranna sätt iakttagit neatralitetens föreskrifter,* som makterna föreskrifvit oss.

Vi göra dock endast hvad de schweiziska medborgarna skulle gjort, om man försökt kränka deras lands neutralitet. Vår lidelsefulla *oafhängighetskänsla* tycks ha öfverraskat motståndaren, och så har det påståendet konstruerats, att vi som *en följd af tidigare aftal med andra makter själfva voro skuld* till att vår neutralitet kränktes. Ännu en gång säger jag: Det finns *ingen sanning* i detta påstående.»

I fråga om påståendet, att *Frankrike* var beredt att angripa Tyskland genom Belgien och att franska regementen varit där vid krigsutbrottet, förtjänar här återgifvas hvad en *belgisk* löjtnant och artist, som deltagit i kriget flera månader, meddelat skriftställaren *Gustaf Hellström,* hvilken offentliggjort det i Dagens Nyheter (november 1914).

»Tyskarna, sade han, försvara sig med, att om de inte brutit neutraliteten, så hade *fransmännen* gjordt det. Gjorde fransmännen det? Nej, monsieur, när kriget bröt ut, *hade fransmännen en, säger en, fattig armékår åtta kilometer från belgiska gränsen.* Hade de haft flera, hade de tänkt sig att tyskarna skulle gå genom Belgien, då hade de hafttio armékårer däruppe, och då hade Charleroi och Mons inte sett ut som de göra nu, då hade Belgien haft både en och tio och femton städer i behåll och våra fattiga landsmän hade inte behöft trampa landsvägarna och tigga sig till en bit bröd; men nu *måste Joffre i stället föra hela sin hufvudstyrka från öster till norr. Det tog tid,* och det var vi, stackars djäflar, som fick umgälla det, vi och vårt land.»

I fråga om det antagna förbundet med *England,* yttrade belgaren följande:

»Tyskarne försvarade sig med, att vi hade gjort *hemliga öfverenskommelser med England.* Vi ha sett — och hela världen har sett — hur mycket England har kunnat hjälpa oss. Vi visste det lika väl för 8 år sedan, att *Englands armé skapas först när ett krig börjar,* och att det tar ett halft år innan de kunna sätta några truppmassor, värda att tala om i fält. Och om vi ingått en hemlig förbindelse med England för åtta år sedan, hvarför ställde vi inte om att vi hade en ordentlig armé förrän för några månader sedan.»

Tyske riksdagsmannen *Gothein* har sagt (i Berliner Tageblatt i december 1914): »att *Belgien* icke skulle felas i motståndarnas led, *visste man faktiskt sedan åratal,* om ock detaljerna i de fransk-engelsk-belgiska öfverenskommelserna voro okända».

Huru visste man det? *Intet, absolut intet* är kändt om en fiendskap mot Tyskland från Belgiens sida. Hade den funnits, skulle Belgien då sannerligen ha bättre drifvit på sin militära organisation. Och de så mycket omordade öfverenskommelserna med Frankrike och England äro faktiskt utan all betydelse, såsom ofvan visats.

Nej, det finnes intet faktiskt underlag för de tyska beskyllningarna mot Belgien, de utgöra blott förtvifladeansträngningar att försvara Tysklands kränkning af landets neutralitet, som är en skam för Tyskland nu och för all framtid — det inser man i Tyskland — *om man ej kunde påvisa krigiska planer hos Belgien mot Tyskland.*

Tyske riksdagsmannen d:r *F. Naumann* gjorde i ett mycket uppmärksammadt och prisadt föredrag den 10 januari 1915 i Berlin följande karakteristiska uttalanden rörande Belgiens neutralitet (enligt »Berliner Börsen-Courier»):

»Där man nämner ordet *neutralitet,* är man neutral blott i den meningen att man afvaktar (nur im Sinne des Abwartens), huru sakerna komma att gestalta sig.

Hade ej *den omöjliga uppgörelsen af 1839* funnits, hvarigenom en stat visserligen kan föra krig, hålla härar och bygga fästningar, men själf ej får angripas, skulle förfarandet gentemot Belgien nu varit utomordentligt enkelt. Vi skulle endast ha gjordt som Bismarck 1866 med Hannover: »Vill du, eller vill du icke?» Så fick engelsmännen det goda tillfället att försvara giltigheten af papperet af 1839.»

Som vi se är äfven för riksdagsmannen d:r Naumann en traktat blott en papperslapp — d. v. s. för honom finnes ej folkrätt.

Somliga ha påstått, att Belgien inte alls hade någon gällande neutralitets-traktat.

Tyske professorn d:r *Dernburg* och en tysksinnad professor i Amerika, *Burgess,* ha sålunda sökt bevisa, att Belgiens af 1839 års traktat garanterade neutralitet upphört att vara garanterad af signatärmakterna, sedan garantitraktaten af 1870 med anledning af fransk-tyska kriget utlöpt 1872. »Sedan dess har hvarken Frankrike eller tyska riket förnyat den gamla traktaten af 1839 eller ingått någon ny», säger Burgess som bevis för, att Belgien ej hade någon garanterad neutralitet.Traktaten af 1870 förklarar emellertid, att »efter utgången af denna tid (12 månader efter fredens ratificerande) *Belgiens oberoende och neutralitet* fortfarande liksom förut skola vara grundade på art. 1 af fem-makts-traktaten af den 17—19 april 1839».

Dernburg utlämnade emellertid denna afslutning af traktaten och har således begått en uppenbar förfalskning. Så dåliga medel har man således från tysk sida användt för att söka rättfärdiga den upprörande kränkningen af Belgiens neutralitet.

I en samling uppsatser i »Deutschland und der Weltkrieg» (ur Zeitschrift für Völkerrecht», 1914) ha ett antal tyska vetenskapsmän trädt upp till försvar för Tysklands ställning i kriget och särskildt *dess rätt att begå den orätt,* som rikskanslern medgaf ifråga om Belgien.

Prof. *Kohler* har i uppsatsen »Nödvärn och neutralitet» förklarat kränkningen af Belgiens neutralitet vara ett typiskt exempel på *berättigadt nödvärn,* då Frankrike var beredt att låta sina trupper tåga genom landet. Han repeterar blott hvad rikskanslern sagt härom, hvilket blifvit en obestridlig sanning, och då är ju beviset på nödvärn lätt.

Kohler menar, att Belgien ej hade någon rätt att motsätta sig de tyska truppernas genommarsch, utan snarare *borde ha hjälpt dem* att afvärja Frankrikes tilltänkta neutralitetsangrepp! Han känner då ej Belgiens *förpliktelse* att vägra genommarsch. Och så förklarar han Belgien ha varit i samförstånd med Frankrike och repeterar han de obestyrkta eller vederlagda påståendena om att franska trupper förts till Belgien och öfverskridit tyska gränsen före krigsförklaringen etc.

Detsamma påstår en annan författare *Nelte* i uppsatsen »Die belgische Frage», och han menar, att stadenErquelines besatts af franska trupper, hvilket ej förekommit; vidare hade förre franske krigsministern Piquart gjort en resa i Belgien för besiktning af Maasfästningarna och franska flygare färdats öfver belgiskt område — allt tillräckliga anledningar att häfva neutralitetstraktaten (jämför franska och belgiska regeringarnas förklaringar sid. 234—240).

Det finns emellertid enligt Nelte framstående folkrättslärda i Tyskland, som *privat* uttalat sitt ogillande af nödvärnsståndpunkten.

Då den store holländske diktaren och tänkaren *F. van Eeden* i ett öppet bref till sina tyska vänner vändt sig mot de försök, som från tyskt håll gjorts att öfvertyga utlandet om rättmätigheten i Tysklands krigföring i Belgien och repressalierna för de civila belgarnes motstånd, och då han förklarat, att den »onda gärningens förbannelse är att den fortfarande alstrar ondt», hvarvid han med den onda gärningen menade kränkningen af Belgiens neutralitet, skref juridiske professor *W. v. Blume* (Tübingen) som svar en uppsats i tidskriften »Das Grössere Deutschland» (28 nov. 1914) med titeln: »Die belgische Neutralität und wir». Han meddelar, att börja med, att det äfven i Tyskland finnas »välmenande män, som med betänksamhet skakat hufvudet med anledning af vår inmarsch i Belgien», och förklarar, att »det ej är likgiltigt, hur ärliga människor döma oss» samt att »vi alltid för mycket litat på vårt goda samvete och vårt goda svärd, men för litet besinnat, att i folkgemenskapen äfven *det goda anseendet år en makt».* Nu menar han »kämpa vi förgäfves mot förtalet», och han vill därför visa, huru Tyskland varit fullkomligt i sin goda rätt, då det lät sina härar rycka in i Belgien och att landet själft förbrutit sig mot sin neutralitetsplikt.Sällan torde en tysk professor ha användt en sådan apparat af lärd advokatyr för att förinta en motståndare, som *Blume* i denna uppsats, hvarmed han ju ville bevara ett »godt anseende» åt Tyskland. Må läsaren själf döma härom af efterföljande referat af hans uppsats.

Tyskarna besatte Belgien med våld; säger han, emedan man vägrade dem genommarsch, ehuru de voro *berättigade* därtill på grund af *nödrätt.* »Det finns för folken en nödrätt, som gör *fördrag till ett pappersblad* och sönderrifver dem för *en högre rätts* skull. Detta och intet annat har tyske rikskanslern menat, då han uttalade det bekanta ordet, som af vår motståndare behandlats med hycklande förtörnelse.»

Som vi se, har papperslapps-cynismen numera vunnit burskap i Tyskland!

»Folkrätten», säger B.; »hvilar på grundtanken *folkgemenskap.* Ingen neutralitet kan ge någon rätt att alltid och under alla omständigheter bli förskonad vid *grannarnas kampnöd.* Liksom den neutrala staten måste lämna härbärge åt trupper, som ej vilja kämpa mera, så *måste* den under vissa omständigheter tillstädja kämpande trupper genommarsch. *Nödrätt är den bättre rätten.* Villkoret därför är dock, att den stat, som begär genommarsch, *otvifvelaktigt* befinner sig i *rättmätigt afvärjande af ett angrepp* och *endast genom att beträda det främmande området* kan afvärja angreppet».

Det är just härom frågan gäller, men trots *Blumes* och otaliga andras påstående, att Tyskland var i detta läge, har, jag nödgas här repetera det, *intet som helst bevis* lämnats härpå, d. v. s. på Frankrikes plan att angripa Tyskland genom Belgien samt Belgiens hemliga allians med Frankrike och England. Detta har blifvit en fix idé hos de tyska försvararne af neutralitetskränkningen och upprepas fullkomligt automatiskt. Då Blume förklarat,att Belgien kränkt sina neutralitetsplikter, då det »gemensamt med Tysklands fiender har *förberedt kriget* mot Tyskland, och att hvad man i Berlin »*anade* utan att med säkerhet kunna bevisa det» — då rikskanslern meddelade Frankrikes antagna plan att tåga genom Belgien — »det har nu belgiska generalstabens arkiv måst uppenbara». Här åberopas de kända papperen rörande engelska militärattachéens konferenser med belgiska generalstaben 1906 m. m., som vederbörligen bevisats ej ha inneburit några förberedelser för krig mot Tyskland (se sid. 242). Och därpå säger Blume: »Jag vet väl, hvilket inkast nu skall komma: Belgien har blott träffat *försiktighetsåtgärder för det fall, att Tyskland skulle angripa det».* Han känner väl till, att så var fallet, och *ändå* säger han, att »vi *veta,* att Belgien träffat alla förberedelser för »de förbundna arméernas operationer».

Värklig fanatism har förhindrat sunda förnuftets granskning och kväft rättskänslan hos denne rättsprofessor.

Men ej nog med Belgiens nämnda neutralitetskränkning, det brottsliga landet har ytterligare förbrutit sig mot sin neutralitetsplikt genom att *ej ha rustat tillräckligt!* Man tror knappast sina ögon. Den lärde »Professor der Rechte» undervisar som följer: »En neutral stat har förpliktelser att vara *så rustad,* att dess neutralitet ej blir en

fara för grannarna. En stat, som ej uppfyllt denna plikt, är ej värd att vara neutral. Dess neutralitet är ett *värdelöst pappersblad,* om de andra *anse den skadlig (!).* — Att Belgien *ej var tillräckligt förberedt* att afvärja ett fientligt angrepp, har till det bedragna landets förfäran visat sig. — Nej, mina herrar neutraler, neutraliteten är ej ett hus, som andra bygga för Eder, för att Ni skola finna Eder väl däri, under det andra med svett och blod dagligen måste köpa sig tillvaron. — Glömmer en neutralstat att sörja för sin egen säkerhet af egen kraft, medan den förlitar sig på sin neutralitet, så blir den till en fara för andra, ty den måste *genom förbundspolitik ersätta* hvad som fattas i försvarskraft. — Då Belgien försummade sina rustningar, blef det afhängigt af sina grannars vilja. Då det inlät sig i underhandlingar med den ena rörande förhållandet vid krigstillfälle, kränkte det groft sina plikter mot den andra. Då det slutligen var förbundet med den ena, kunde det vid krigsutbrottet ej mera intaga en opartisk ställning. Därigenom *prisgaf det sin neutralitet».*

Man har sålunda att af detta resonemang fälla den domen, att *Belgien är ansvarigt* för sitt krig med Tyskland — och således ock för Englands ingripande, hvarigenom kriget fick sådan utsträckning — på grund af *försummelse att ha skaffat sig en tillräckligt stor här för att hindra Tyskland att öfverskrida dess gräns och ockupera landet!*

Belgien hade emellertid antagit ett nytt försvarssystem, men *ej hunnit* att genomföra det 1914. Det hade ej försummat sig, men väl fördröjt reformen.

Att kriget kom så plötsligt, var väl ej Belgiens fel, det var Tysklands beslut. Men antag, att det nya belgiska försvarssystemet varit fullt genomfördt, tror någon, att Tyskland äfven då med sin krigsberedskap och sina väldiga härar ej skulle gjordt processen kort, då det föresatt sig att tåga genom Belgien? Vi sågo ju, att de tyska härarna under krigets första tid bröto de franska härarnas motstånd och t. o. m. hotade Paris, så att franska regeringen flyttade för en tid till Bordeaux.

Gentemot påståendet om de »tillförlitliga underrättelserna» om en afsedd fransk uppmarsch genom Belgien utmed Maas på sträckan Givet—Namur, är det af störstaintresse att se, hvad en ansedd svensk militärförfattare kapten *J. Hallgren* skrifvit i sin artikelserie »Världskriget» i tidskriften *Forum* den 7 nov. 1914. Han framhåller, hurusom tyskarna den 19 aug. började angripa Namur och den 20 torde de varit färdiga att börja de afgörande operationerna, och först ungefär samtidigt synes den engelsk-franska armén blifvit färdigställd längs ostgränsen. »Att de allierade icke varit klara tidigare, kan vara egnat att väcka förvåning. Fransmännen borde, om transporterna från början riktats mot Belgien, varit färdiga tidigare än tyskarna. Man kan däraf draga två slutsatser, dels att *fransmännen icke afsett en frammarsch redan i krigets början genom Belgien,* dels att tyskarnas hufvudstöt genom detta land kom som en öfverraskning.»

***

Men hvartill tjäna alla dessa sofistiska argumenteringar och obestyrkta påståenden, om Belgiens påstådda neutralitetsbrott, då ju *Bethmann-Hollweg* uttryckligen förklarat, att kränkningen af Belgiens neutralitet *var en tillfogad orätt* och blott skedd af »nödvärn», och då rikskanslern ej antydt den ringaste kännedom om, att Belgien skulle uppträda som Tysklands fiende och vara i hemlig allians med England och Frankrike?

Från tyskt håll har man för resten fått en oförbehållsam förklaring om orsaken hvarför Tyskland för detta krig. Det är *Maximilian Harden,* som i sin tidskrift »Die Zukunft», (17 okt. 1914), sagt oss det:

»Det är *icke mot vår egen vilja,* vi gifvit oss in i detta väldiga äfventyr. Vi hafva *icke tvungits därtill* genom öfverrumpling. *Vi ha velat det* — vi måste vilja det. Det stora Tyskland ämnar ej inställa sig inför Europas domstol; vi erkänna icke en sådan domsrätt.Vår maktutveckling skall skapa nya lagar för Europa. *Det är Tyskland som slår till.*

Tyskland för kriget på grund af sin orubbliga öfverbevisning om att hvad det utfört ger det *rätt till större plats i världen* och till större svängrum för sin aktivitet.

Spanien, Portugal, Nederländerna, Frankrike och Storbritannien satte sig på sin tid i besittning af och

koloniserade väldiga områden, de rikaste i världen. Nu har Tysklands timma slagit och det måste intaga sin dominerande plats i världen!»

Beträffande Belgien uttalar Harden den meningen, att det aldrig förts ett krig mera berättigat än det, hvarigenom Belgien krossats, och häller aldrig ett krig, som varit orsak till en större välgärning för det underkufvade folket!

Då Belgien uttryckligen förklarat sig ej tillåta tyska truppers genomtågande — och *måste* göra detta i enlighet med sin neutralitetsplikt — blef Tysklands inskridande i landet med vapenmakt en handling af *barbari.* Detta sätt att *tvinga* en nation till krig, då den ej förgripit sig eller visat sig ha några fientliga afsikter, och detta målmedvetna kränkande af ett fördrag, som ansetts ha ovillkorlig helgd och ingår i civiliserade folks rättsmedvetande, har öfverallt alstrat den djupaste förstämning och harm. Förpliktelsen att iakttaga *politisk neutralitet* har ej kunnat binda neutrala medborgare i neutrala stater till *etisk neutralitet,* d. v. s. likgiltighet, slöhet, utan de ha uttalat sig mot den begångna rättskränkningen och det öfverdrifvet våldsamma sättet att bestraffa den civila befolkningens deltagande i fosterlandets försvar mot inkräktaren. Tysklands anseende sjönk djupt genom våldet mot Belgien, och ingen vädjan till germansk gemenskap har kunnat stämma andra folk af germansk stam till förståelse däraf. Rättskänsla och mänsklighet stå öfver stamkänsla,och denna försvinner alldeles, då rättsvidriga och grymma handlingar begås.

Rättrådigheten brännmärker orätten hvar den än begås. Samvetet får ej insöfvas eller tvingas till tystnad. Ett högtidligt ingånget fördrag har trampats under fotterna och germanska folk utanför Tyskland kunna ej tänka eller känna germanskt i denna maktpolitik, huru mycket de än kunna beundra Tysklands höga kultur. De sörja öfver detta afsteg från den höga plats, som tysk kultur innehaft, men de äro ej alldeles öfverraskade, ty 1864 och 1878 kränktes Danmark af samma maktpolitik och sles-vigarna äro än i dag under dess omedgörliga förtryck.

Hvad som.dref England att deltaga i kriget.

Tyske utrikesministern Jagow lät tyska ambassadören i London furst Lichnowsky den 4 aug. underrätta Grey, att »den tyska armén ej kunde få utsättas för ett franskt anfall genom Belgien, hvilket enligt absolat tillförlitliga upplysningar var planlagdt. Tyskland nödgades följaktligen bortse från Belgiens neutralitet, när det för Tyskland var en fråga om lif eller död att förhindra den franska framryckningen.»

Samma dag underrättades Grey, att tyska trupper inryckt på belgiskt område och att Liège af en liten tysk afdelning, som emellertid tillbakaslogs, blifvit uppfordradt att gifva sig.

Med anledning”] häraf ändrades engelska regeringens begäran, att Tyskland skulle respektera Belgiens neutralitet, till ett ultimatum, som dess ambassadör hade att tillställa rikskanslern den 4 aug. Häri åberopas tyska regeringens hot till Belgien att inskrida med vapenmakt, om ej Belgien medgåfve fritt genomtåg af tyska trupper, och att belgisktområde inkränktats vid *Gemenich.* »Under dessa omständigheter och med afseende på det faktum, att Tyskland vägrat att gifva en likadan försäkran angående Belgien, som den, hvilken Frankrike till svar på vår begäran förra veckan gaf samtidigt i Berlin och Paris, måste vi upprepa denna begäran och anhålla om ett tillfredsställande svar därpå. Om så ej sker, har Ni order att genast begära Edert pass och att säga, att H. Maj:ts regering anser sig bunden att taga alla mått och steg, som stå i dess makt att *vidmakthålla Belgiens neutralitet och iakttagandet af en traktat,* som Tyskland lika mycket garanterat som vi självfva.»

Englands politik *kunde ej bli en annan* inför Tysklands aggressiva hållning och alla de ihärdiga försök, som dess och Frankrikes samt Rysslands utrikesministrar gjort att förebygga krig för serbiska konfliktens skull. Det vittnar ej om politiskt omdöme, då, såsom Cambon den 27 juli meddelade från London, österrikiska och tyska ambassadörerna därstädes med säkerhet räknade på *Englands neutralitet,* en mening, som tyska regeringen hyste ännu i sista stund. Att döma af *Goschens* meddelande af den värkan Englands ultimatum gjorde, synes *Bethmann-Hollweg* alldeles ha tappat hufvudet och plötsligt ha insett den fara, som nu hotade Tyskland genom regeringens djärfva men okloka politik. Det drömda kriget med Frankrike och Ryssland skulle nu genom England bli ett *världskrig* och Tyskland skulle ej så hastigt man hoppats nedslå sina motståndare och diktera

fredsvillkoren. Detta borde rikskansleren ha förstått. Nu blef han i stället öfverraskad och greps af förbittring, men visade ock hur föga han, i likhet med Treitschke och Bernhardi, respekterade traktaternas helgd. Då han ej fick den fördelen att se England neutralt, ville han göra *England ansvarigt för kriget* —som ju förklarats vara germanismens krig mot slavismen och framkallats af den serbisk-österrikiska konflikten! I rikskanslerns tal i riksdagen och i hela pressen har det låtit på samma vis. *»Den tyska nationen har för Englands skall blifvit tvungen att kämpa för sitt lif»,* så låter det gång på gång. I sitt tal i riksdagen d. 2 dec. 1914 förklarade Bethmann-Hollweg: *»England och Ryssland tillsamman bära inför Gud och mänskligheten ansvaret* för denna katastrof, som brutit in öfver Europa och mänskligheten».

Då ett *tyskt manifest mot England* för dess deltagande i kriget utfärdats och undertecknats af spetsarne inom Tysklands lärda värld, afgafs som svar därå en proklamation af ett stort antal *engelska vetenskapsmän,* som försvarade Englands politik. Det hufvudsakliga innehållet var följande:

»Till sista ögonblicket förefanns en utpräglad *önskan att bevara Englands neutralitet,* om den kunde bevaras utan vanära. Men *Tyskland själf gjorde detta omöjligt.*

Med bevarandet af Belgiens neutralitet äro våra djupaste känslor och våra största lifsintressen i lika mån förbundna. Dess kränkande skulle ej endast tillintetgöra själfva Belgiens själfständighet; den skulle underminera hela den grundval, som öfver hufvud taget gör det möjligt för en stat att vara neutral. Då Tyskland öfvergick till att inför våra ögon *bryta det fördrag,* vi och Tyskland hade båda undertecknat, samt tydligen väntade, att i England finna en feg medbrottsling, då blef tvekan omöjlig äfven för den mest fredsälskande engelsman. Belgien hade vädjat till Englands en gång gifna ord, och England höll sitt ord.

Vi sörja djupt öfver, att under det olycksdigra inflytandet af ett *militärsystem och dess laglösa eröfringsdrömmar* det land, som vi en gång ärade, nu afslöjat sig som engemensam fiende till Europa och till alla folk, som akta folkrätten. Vi måste fortsätta det krig vi hafva påbörjat. För oss liksom för Belgien är det ett försvarskrig, *en strid för frihet och fred.»*

Manifestet är undertecknat av 116 engelska, skotska och irländska vetenskapsmän, bland vilka märkas ej mindre än fyra Nobelpristagare, nämligen lord Rayleigh, kansler vid universitetet i Cambridge, sir W. Ramsay, f. d. prof. i kemi, sir J. J. Thomson, prof. i fysik, sir Ronald Ross, f. d. prof. i medicin.

Alldeles samma mening gör sig gällande i ett arbete af sex medlemmar af historiska fakulteten i Oxford: *»Hvarför England deltager i kriget,* 1914» (öfversatt på svenska), däri författarne, prof. *E. Barker, H. W. D. Davis* m. fl. förklara, att de själfva ej äro politici och tillhöra olika läger. Med systematisk reda framställa de de viktigaste tilldragelserna i krigets förhistoria, allianser och rustningar efter 1871, den serbiska krisen, underhandlingarna mellan stormakterna, den nya tyska maktpolitiken o. s. v. »Historien», säga författarne, »kommer utan tvifvel att tillskrifva utbrottet af kriget mellan England och Tyskland *den belgiska frågans utveckling* och skall, som vi hoppas, fälla det omdömet, att om ej Tyskland onödigtvis *anfallit ett neutralt rike,* hade krig med Storbritannien ej utbrutit den 4 aug. 1914. Vi veta nu, att medlingen aldrig hade några utsikter att lyckas, emedan Tyskland hade beslutat, att den ej skulle lyckas. Ingenting annat än ett tyskt infall i Belgien kunde hafva öfvertygat engelsmännen, att tysk statsmannaskicklighet urartat till rof. England strider ej mot det tyska folket, utan mot det politiska system, som det tyska käjsarriket för närvarande representerar.»

***

Fastän den närmaste anledningen till *Englands ingripande* i kriget 1914 var *kränkningen af Belgiens neutralitet* och *Frankrikes hotade ställning,* har landet dessutom som skäl för sitt deltagande i kriget haft *självförsvar mot Tysklands växande makt.* Detta har man ej heller dolt i England, hvarför det är oberättigadt att tala om Englands »hyckleri». *Times* skref redan vid krigets början: »Vi föra ej krig för Serbiens skull, vi föra ej krig för Rysslands skull, vi föra krig *för vår egen existens».* Samma tidning har återigen d. 8 mars 1915 förklarat, att då England på

grund af sitt gifna ord uppträdde till Belgiens försvar, »vi mycket väl visste, att då vi höllo det, vårt eget intresse gick hand i hand med hedern, med rätten och med barmhärtigheten», att England garanterade Belgiens neutralitet »för det egna intressets bjudande plikt, för samma skäl, som alltid förmått oss att motsätta oss *bildandet af en stormakt midt emot vår östra kust.* Herr v. Bethmann-Hollweg har alldeles rätt. Äfven om Tyskland ej ryckt in i Belgien, hade vår heder och vårt intresse *förenat oss med Frankrike.* Vi vägrade visserligen att in i det sista ge *Frankrike* och *Ryssland* bindande förklaringar. Men vi ha för flera år sedan låtit dem förstå, att de, om de blefvo orättfärdigt angripna, kunde *räkna på vår hjälp.* Att drifva oss in i en situation af olycklig *isolering* har länge varit en älsklingsdröm vid Wilhelmstrasse. Det skulle materiellt befordra *Tysklands planer på världsvälde,* för hvilka det klart ser *Englands störtande eller förödmjukande* vara den oundgängliga förberedelsen».

England hade *med hänsyn till Frankrike* skäl att bli part i kriget. *Grey* svarade på det tyska neutralitetsanbudet d. 30 juli, att England ej kunde stå overksamt, medan Frankrike krossades och förklarade vidare, att om Frankrike blefve inveckladt, utan att det berodde påoresonlighet, skulle äfven England indragas. Engelska regeringen afgaf därpå d. 2 aug. till franska regeringen den försäkran, att »om den *tyska flottan* inkommer i *Kanalen* eller närmar sig öfver Nordsjön för att företaga fientliga operationer mot *franska kuster* eller fransk sjöfart, den brittiska flottan skall lämna allt skydd, som står- i dess makt».

Denna försäkran afgafs därför, att franska flottan enligt öfverenskommelse med England förlagts till Medelhafvet, så att den ej kunde försvara Frankrikes kuster.

Skulle England förhållit sig neutralt, så skulle Tyskland sannolikt snart ha besegrat Frankrike — hvilket värkligen beräknats i Tyskland enligt utstakad strategisk plan — men detta ville England ej tillåta, och därför hade på förhand den fransk-engelska ententen ingåtts.

Att England måste aktivt rätta sig efter Frankrike och. Ryssland för såväl det allmänna europeiska intresset som *för sin egen skull,* förklarade såväl konseljpresidenten *Asquith* som *Grey* i sina tal d. 3—6 aug.

»Om», sade *Grey, »Frankrike* blefve slaget, om det förlorade sin ställning som stormakt och blefve bragt under en större makts vilja, om *Belgien* fölle under samma dominerande inflytande, och sedan Holland och slutligen Danmark, skulle icke då England känna det gemensamma intresset mot en oemotståndlig tillväxt af den makt, som sökte genomföra detta? Landet måste se hela vidden af de faror, som hängde öfver Västeuropa. England kunde icke vänta, det skulle vid slutet af ett sådant krig icke förmå förhindra, att hela Västeuropa fölle under en enda makts välde.»

Asquith framhöll, att »det gällde principer af vital betydelse för världskulturen: helgden af en högtidlig internationell förpliktelse och de små nationernas rätt att icke krossas under en stark och öfvermäktig storstats godtycke».*Englands hela ställning hotades* dessutom af Tysklands anlopp mot Frankrike och Belgien, ty detta kunde leda till Tysklands välde öfver Kanalen, som England aldrig kunde tillåta.

Då *Grey* den 30 juli afgifvit sitt svar till *Bethmann-Hollweg* om neutralitetsanbudet, hvarigenom han fick veta, att England skulle träda upp på Belgiens och Frankrikes sida, om dessa länder hotades, borde han ej ha blifvit så öfverraskad och förbittrad som han blef, då Goschen den 4 aug. meddelade Englands ultimatum. *Neutralitetsgarantien för Belgien* var för England en hörnsten ej blott i internationell rättsordning, utan ock i hela Västeuropas statssystem och har blifvit resultatet af en kamp, som England under århundraden fört för att *förhindra en krigisk stormakt att få väldet öfver Kanalen.*

Bethmann-Hollweg borde ha förutsett detta, som ju ej var någon hemlighet, isynnerhet sedan Tyskland fått kolonialpolitik för sin öfverbefolkning och blifvit en stark sjömakt på sista tiden.

Han borde ha tänkt på *Richelieus* ord i sitt »Politiska testamente»: »Genom *förutseende* kan man lätt förebygga många lidanden, som endast med svårighet kunna botas, då de utbrutit. — Den som förutser på långt håll, gör intet i öfverilning, emedan han tänker på sina handlingar i god tid, och man svårligen gör något ondt, då man

besinnar sig väl på förhand.»

Att England nu skulle ha *sökt* få krig med Tyskland, för att bekämpa den farliga konkurrenten, är tvifvelsutan en orättvis beskyllning. Allt talar för motsatsen.

Att det åter, då kriget syntes oundvikligt, trädde upp vid Frankrikes och Rysslands sida med tanke på sig själft, det är lika så visst, ty *dess hela existens skulle hotas* af Tysklands öfvervikt. Och denna öfvervikt skulle bli afallra farligaste slag, om Tyskland finge fast fot — såsom befarades — i *Holland* och *Belgien* eller kustländerna vid Nordsjön midt emot England. Att England nu grep in med anledning af kränkningen af Belgiens neutralitet, var dock intet hyckleri. Detta ingripande var fullkomligt motiveradt af garantiplikten, och härvid förenade sig två skäl till krig mot Tyskland. Det borde ingen tysk statsman förvåna sig över.

Kända historiska förhållanden lägga Englands politik i öppen dag. Den har alltid gått ut på — som en lifssak — att hindra en stormakt från herravälde öfver detta nordvästra hörn af Europa. Då Ludvig XIV föresatt sig att eröfra Belgien och kufva Holland, ingick England och Sverige med Holland Trippelalliansen (1668) för att bevara Belgien åt Spanien, hvari dessa ock till största delen lyckades. Under österrikiska tronföljdskriget (1741—48) slöt sig England till Österrike för att jämte Holland bekämpa dess fiende Frankrike, då denna makt bröt in i det österrikiska Belgien, och genom freden i Aachen betingade sig England återställandet af Belgien. Återigen fick England anledning att bekämpa Frankrikes välde i Belgien under den stora revolutionen, sedan republiken besatt landet 1792. Frankrikes outtröttlige fiende, engelske premierministern *W. Pitt d. y.,* förklarade för republikens regering, att »England aldrig skulle samtycka till att Frankrike godtyckligt tillmätte sig befogenhet att annulera Europas politiska system — och att brittiska regeringen aldrig skall med likgiltighet åse, att Frankrike gör sig till herre öfver Nederländerna eller till domare öfver Europas fri- och rättigheter».

Nyligen har emellertid ett värkligt *bevis* styrkt den uppgift, som engelska regeringen lämnat, att det var *Tysklands kränkning af Belgiens neutralitet,* som bestämderegeringen för krig mot Tyskland. Detta framgår af de upplysningar, som meddelades af det engelska arbetarpartiets organ »Labour Leader» i början af april 1915. Däri står: »Vi tro, att vi ha rätt då vi säga, att en vecka före Englands ultimatum till Tyskland, majoriteten af kabinettsministrarne voro motståndare till engelskt ingripande. Från högsta möjliga auktoritet veta vi, att äfven vid tröskeln till krigsförklaringen hade premiärministern i sin hand sex regeringsmedlemmars afsägelser. Mr Asquith, sir Edward Grey och hvad vi kunna kalla imperalistgruppen inom regeringen höllo på, att Britannien skulle ingripa på grund af ententen med Frankrike och Ryssland och de förbindelser utrikesministeriet hemligen hade gifvit. Den andra gruppen stod i opposition mot ett sådant ingripande. *Om Tyskland icke tågat in i Belgien, är det sannolikt, att en stor grupp inom kabinettet hade afgått* och att en koalitionsregering bildats, ty bref från lord Landsdowne och mr Bonar Law till mr Asquith visa, att imperialisterna kunde räkna på deras stöd. *Den tyska invasionen i Belgien omvände fyra af de sex motspänstiga till krigsvänner.* Lord Morley och mr John Burns framhärdade i beslutet och trädde tillbaka, och med dem förenade sig en medlem af ministären, mr C. P. Trevelyan.»

Finansministern *Lloyd George* förklarade enligt en intervju i »Pearsons Magazine», att »jag icke velat hafva del i en krigsförklaring, *om Belgien icke angripits,* och jag tror, att jag kan säga detsamma för de flesta, om icke för alla, mina kollegers del.»

Häraf framgår, att *neutralitetsbrottet* förskaffat Tyskland dess under rådande förhållanden farligaste fiende på halsen. Det var ock detta, som skapade den allmänna opinionen för kriget i England.

Inga skäl finnas för antagandet, att England afsiktligtframkallat kriget; tvärtom visar dess hållning under serbisk-österrikiska krisen, att det sökte åstadkomma en fredlig lösning däraf.

Trots handels-konkurrensen med Tyskland, funnos stora möjligheter till öfverenskommelser och tillgodoseende af såväl Englands som Tysklands merkantila intressen; de engelska kolonierna voro ej hotade af de tyska, och de tyska kolonierna voro ej hotade af de engelska.

* *

*

Öfverblick på orsakerna till världskriget.

I. Caasce remotce.

Se vi tillbaka på de stora tilldragelserna i Europa sedan ett århundrade, finna vi följande förberedande, mera aflägsna eller predisponerande orsaker till världskriget:

1. Germanismen, ursprungligen en nödvändig reaktion mot Tysklands nederlag i Napoleons krig, blef en chauvinistisk öfverdrift, medförande en falsk raspolitik på grundval af germanistiska storhetsidéer.

2. Preussen grundläde under Bismarcks ledning sin hegemoni i Tyskland genom danska kriget 1864 och tyska kriget 1866.

3. Bismarck framkallade fransk-tyska kriget af 1870, som afsåg och medförde Tysklands hegemoni i Europa under ledning af krigarstaten Preussen.

4. Tyskland annekterade 1871 Elsass-Lothringen, hvarpå riket af fruktan för revanche-krig från Frankrikes sida ständigt ökat sin militära styrka, tvingat Frankrike till motsvarande rustningar, hotat landet med nytt krig, skapat Trippelalliansen och gifvit anledning till fransk-tyska alliansen.

5. Efter rysk-turkiska kriget 1877—78, som gjorde slut på det turkiska förtrycket på Balkanhalfön och medförde självständiga Balkanstater, gaf Berlinerkongressen1878 Österrike fördelar på Rysslands bekostnad, hvarför Ryssland närmade sig Frankrike.

6. Österrikes mandat af Berlinerkongressen att ockupera Bosnien och Herzegovina och den godtyckliga annekteringen af provinserna 1908, hvarigenom nationalitetskänslan kränktes och den serbiska agitationen mot Österrike fick näring.

7. Tysklands överbefolkning och kolonialpolitik medförde skapandet af en stark flotta och utbildandet af en aggressiv politik, som verkat hotande på andra makter.

II. Causce proximæ.

De tilldragelser, som närmast framkallade världskriget,, voro:

I. Österrikes af Tyskland understödda vägran att, sedan mordet på tronföljaren Frans Ferdinand medfört den serbiska konflikten, hänskjuta den till medling af en konferensr som England, Frankrike, Ryssland och, Serbien föreslagit,, och dess ultimatum till Serbien.

2. Tysklands kränkning af Belgiens neutralitet

Dessa tilldragelser ägde rum de historiska dagarna 28 juli—4 augusti 1914, som därför för alltid skola beteckna inledningen till den ohyggligaste katastrof, som den europeiska mänskligheten upplefvat, ett militaristiskt »halt» i kulturutvecklingen, som medfört en barbarisk tillintetgörelse af millioner människors lif, hälsa och lycka.

* *

*

Ansvaret för världskriget ha sålunda, om dessa närmare orsaker äro rätt angifna, de sistnämnda makterna. Båda ha ock genom två annekteringar — af Elsass-Lothringen och Bosnien-Herzegovina — föranledt de ödesdigra konflikter, hvilkas resultat blef kriget.

—

D. Tysklands militarism och krigsberedskap. Europas fruktan för

Tyskland. Tysk syn på kriget: »Vi äro anfallna, Tyskland för försvarskrig». Ett hypnotiseradt folk.

En öfverblick på de krig, som oroat västra och mellersta Europa sedan ett halft århundrade — 1864, 1866 och 1870 års krig — visar på Preussen såsom den anfallande makten, hvilken omsider gjort Tyskland till den starkaste militärstaten på jorden. Allt sedan fransk-tyska kriget har Tyskland ständigt rustat och utvidgat sitt militärväsen i utomordentlig grad, och den fred, som räckt 43 år, har varit den beväpnade freden eller ett hotfullt, blott halft fredligt läge.

Alla andra stater ha måst i orimlig proportion rusta och utveckla sitt militärväsen, emedan Tyskland genom sin oerhörda militära makt och sin hänsynslöshet gentemot folkrättsliga aftal utgjort en *fara för freden.* Inga fredsförsäkringar från ledande håll i Tyskland ha kunnat lugna andra folk. Detta torde vara ett erkändt faktum.

Då man talar om *militarismens* omåttliga utbredning genom det tyska militärväsendets tillväxt, så menas främst utvecklandet af den militära makten i och för sig. Men ordet har ock en annan bemärkelse, som särskildt för Tyskland är betydelsefull.

Med militarism i trängre mening menas i dagligt tal förhärskande och gynnande af soldatväsendet, »sabelregemente», militärvälde eller det militära elementets högre betydelse än de civila elementen.I mindre länder, som ej på länge haft krig och som ej heller ha anledningar att inblandas i krig, t. ex. genom allianser, utbildas lätt en försvarsnihilistisk riktning hos s. k. »fredsvänner», hvilka tro, att man intet behöfver göra för att få lefva i fred och ej bör syssla med rustningar, emedan en grannstat kunde misstänka fiendskap, och äfven därför, att det vore omöjligt att försvara sig mot anfall af en större makt. För dessa är militarism detsamma som försvarsväsen, och lifligare värksamhet därför kallas »militärpropaganda», mot hvilken man bör organisera »antimilitarist-propaganda.»

Till en viss gräns finnas visserligen också i storstaterna motståndare till militärpropaganda, såsom tyska arbetarnas yrkan på »Abrüstung», men därmed menas endast nedsättning af de orimliga rustningarna till måttliga proportioner enligt ömsidige öfverenskommelse staterna emellan.

Ehuru hela världen sedan länge ansett Tyskland alldeles särskildt vara utmärkt af militarism, finnas tyskar, som ej vilja erkänna detta. Sålunda säger d:r *K. L. Walter van der Bleek*:Se »Die Vernichtung der englischen Weltmacht und des russischen Zarismus durch den Dreibund und den Islam», herausgegeben von *K. L. Walter van der Bleek,* 1915. »Våra fiender förbinda ordet Tyskland med begreppet »militarism». Detta är mer än en fras, mer än ett slagord. Tysklands militarism skall ock betyda en princip, sålunda att meningen fått af elakhet en frånstötande färg.»

»Tyskland skulle vara en stat, som är uppbyggd på sabelskrammel och kanondunder, hvars ideal är krig, hvars moral är soldatbrutalitet, hvars ordning är militärisk kadaver-lydnad. Den, som sine ira et studio besinnar ordets värkliga innebörd, finner åter, att tyskarnas utskrikna militarism är dess utomordentliga organisation,*underordnandet af egoistiska intressen* under det alltid föreliggande stora målet: det friaste tänkbara utvecklandet af *kulturella sträfvanden* möjliggöres just genom den mäktiga ordningen, det intelligenta inordnandet af det enskilda i det hela, här och vapen tjäna blott till skydd åt det flitigaste och ihärdigaste arbetet. —

Definitionen på Tysklands militarism är därför: *ordningskärlek,* som i sin fullkomning bäst kännetecknas genom ett *idealiskt inrättadt härväsen.* Härmed klargöres för hela Europa och för hela den bebodda jordens inre gestaltning *Tysklands* och därmed ock *den germanska rasens betydelse* och sammanfattas den i ett — låt vara missförstådt — ord.»

I denna skönmålning af den »beljugna» tyska militarismen igenkänna vi de germanistiska storhets-idéerna från

19:de århundradets början, men de ha nu organiskt sammanbundits med det militärvälde, som Tyskland genom Bismarck ernått, sedan representanterna för upplysning och frisinnad politik på 1860-talet: Virchow, E. Richter m. fl. medlemmar af framstegspartiet förgäfves sökt hindra den germanistiska chauvinismens utveckling till militärvälde, militarism i järn- och blod-kanslerns anda (se sid. 54).

Höjdpunkten af sin beundran för den tyska militarismen når *van der Bleek,* då han säger: »Med imperialism förstår Tyskland ej militärdiktatur, utan blott en på en *stor militär- och flott-makt* stödd hög *andligt-sedligt kulturmission.»*

Med hänsyn till världskriget förklarar han vidare, att »Tyskland och dess allierades uppgift ej är eröfring, utan *uppfostran till sedlighet, till kultur. — Världens välfärd* består blott i *Tysklands seger* — och från *Englands världsok* måste folken slutligen befrias. — Det gäller att bevaraEuropas kultur genom de tysk-nordiska germanerna och de med dem befryndade och förbundna folken.»

Enligt *van der Bleek* är »kejsar Wilhelms imperialism ej makthunger, utan *fredshunger»,* men han »afskräckes ej att med stark hand tukta kulturfientliga gärningar och att sålunda, då folkrätten kränktes i Kina, slå ned med *järnpansrad näfve».*

Var detta berättigadt i detta fall — mordet på ett par missionärer i ett upplopp, se sid. 144 — så var väl England på grund af Tysklands kränkning af folkrätten genom angreppet på Belgien lika mycket, om ej mera berättigadt att straffa Tyskland med *sin* järnpansrade näfve.

***

Ingenstädes har militarismen så utbildats som i Tyskland, särskildt i Preussen. Militärens vikt och betydelse gentemot de civila är erkänd från ofvan, att iklädas »konungens rock» är att höjas i anseende, och i officerskåren upptages ingen, som tillhör de lägre klasserna, så att man med skäl kan tala om denna som en *krigarkast. Absolut lydnad* mot förmän är allas plikt och denna inskärpes med kraft hos rekryterna. Wilhelm II sade i ett tal till gardesrekryterna för en del år sedan, att de skulle blindt lyda sina förmän, äfven om det gällde att skjuta på far eller mor!

Denna subordination är alldeles densamma som den i jesuitorden gällande: den högste styresmannen är ende domaren öfver medlemmarnas samveten och måste visas ovillkorlig lydnad, enligt regeln *»eris sicut cadaver»* (du skall vara som ett kadaver). Det är uppenbart, att sådan disciplin skall värka skadligt på karaktären och hämma individernas själfständighet, då de sålunda bli *geknechtet,* kufvade. Och att värklig brutalitet ofta därvid utöfvas, är kändt genom tidningarna och riksdagsdebatterna, som meddelat otaliga soldatmisshandlingar af officerare och underofficerare; själfmord förekomma ock allt emellanåt af denna anledning.

Helt nyligen såg man prof på militäriskt öfvergrepp i staden Zabern (Elsass), då en ung löjtnant för att skaffa respekt för uniformen och »till nödvärn» med sin sabel öfverföll en halt och lam skomakare, som oförskyldt kom att stå i vägen för honom och blef gripen af två soldater. Den blinda lydnaden och respekten för uniformen göra otaliga nästan till automater, handlande utan eftertanke.Härpå är skomakare Vogts ryktbara bedrift 1906 i Köpenick (förstad till Berlin) ett exempel. Han hade stort intresse för i militära kommandosaker och kände effekten af uniformen, hvarför han, då han var arbetslös, beslöt draga nytta af denna sin människokännedom och skaffade sig hos en lumphandlare en gammal kaptensuniform. Iförd densamma, kommenderade han en korporal och några soldater, som han mötte, att följa sig; de lydde utan betänkande och följde med honom ut till Köpenick. Här tågade de till rådhuset, där borgmästaren, som var reservofficer, gjorde en djup hälsning för »kaptenen», som emellertid strax befallde, att borgmästaren skulle fängslas och föras till Berlin. Så skedde och här fördes han af soldaterna till högvakten vid Brandenburger Tor. Under tiden tillegnade sig »kaptenen» 20,000 mark ur stadens kassa och försvann för en tid. I intet annat europeiskt land hade detta militära upptåg varit möjligt.

Det är fara värdt, att den tyska kulturen, som vi hittills så högt värderat, skall taga skada för en lång tid af den

våldspolitik, som, inledd af Bismarck, utvecklats i hans anda och medfört sådana rättskränkningar som angreppet på Belgien, blodbaden i Löwen o. a. städer, m. m.

Redan den kallblodighet, hvarmed general *Bernhardi* utvecklat våldets politik på grundval af de germanistiska storhetsidéerna värkade på alla utanför Tyskland, som lästhans djäfvulska bok, häpnad och förtrytelse. Man kan bestämdt påstå, att en sådan bok ej kunnat i vår tid författas i något annat land på jorden. Att han vågat utgifva den och att han, en preussisk general, fått utgifva den, är ett fruktansvärdt sorgligt tecken på den anda, som råder inom åtminstone krigarkasten i Preussen och som ej betyder utveckling i kultur, utan tillbakagång. Att detta och liknande arbeten liksom ock den Bismarckska politiken ogillas av många tyskar, därom lider intet tvifvel.

Att Tyskland ej lät det gå till krig för Marockos skull 1911, berodde enligt Bernhardi på »falsk humanitet», som framkallat fredsrörelsen. Därför ville han visa, att kriget är en plikt, ej blott för själfförsvar, utan äfven för statens maktutvidgning, för eröfringar.

***

Bismarck är död, men han hade bildat skola och hans lärjungar ha fortsatt hans politik. De Bismarckska eller machiavellistiska principerna tillämpas ännu och gillas af många beundrare af järn- och blod-kanslern. Många hylla principen, att *makt* är allt och finna att det är bättre att vara fruktad än älskad.

Tyskland har genom Bismarck blifvit — trots allt kulturarbete — framförallt en *militärstat,* och dess folk ha systematiskt uppfostrats därtill. Dess krigarkast har insatt sin högsta sträfvan i krigsrustningens tjänst i afvaktan på krig, som de länge ansett skulle komma och som militära skriftställare anse stärkande af folkkraften och befordrande kulturen! Dessa önska blott anledningar därtill och sörja öfver freden såsom förslappande.

I ett för en krigarstat karaktäristiskt manifest till armén och flottan vid utbrott af 1914 års krig, sade kejsar Wilhelm bl. a.:»Jag litar på att den gamla *krigiska andan* ännu lefver kvar i det tyska folket, denna *väldiga krigiska anda,* som angriper fienden hvar den finner honom, kosta hvad det vill, den *krigiska anda,* som från gamla dagar varit våra fienders *fruktan och skräck.* — Kommen ihåg vår stora fräjdade förtid, kommen ihåg, att I ären tyskar! Gud hjälpe oss!»

Man har så suggererat sig i den germanistiska tron på Tysklands öfverlägsenhet öfver alla andra länder, att man tycks fullständigt sakna hvarje föreställning om, att Tysklands politik varit felaktig i viktiga fall, att Tyskland, särskildt Preussen, begått rättskränkningar och trampat folkrätten under fötterna, hvarigenom det *fått fiender rundt omkring sig* af helt naturliga skäl och en opinion i hela världen utbildats mot dess militärpolitik. *Öfverallt erkänner man Tysklands höga intellektuella kultur och industriella duglighet,* men man beundrar ej dess politik, *man fruktar denna krigarstat.*

Och det synes, som om militärkretsarne vilja, att man skall *frukta* Tyskland.

Annorlunda tänkte *Fredrik d. st.:* »Att *skaffa sig fiender*», sade han, »för att besegra dem, är detsamma som att uppföda odjur för att bekämpa dem. Vida naturligare, förnuftigare och mer mänskligt är att *göra sig vänner.*»

Till svar å den bekante Berlinerläkaren d:r *M. Hirschfelds* nyligen utgifna broschyr: »Hvarför folken hata oss»? svarade holländaren d:r *Treub,* att skälet, hvarför tyskarne i allmänhet ej äro älskade, är deras förmätenhet, kryperi och grofhet, samt att folken hata Tyskland på grund af dess militarism och dess begär att undertrycka alla andra nationer.

***

Intet rike på jorden har någonsin varit *så ständigt i krigsberedskap* som Tyskland, militärstaten par excellence. Tyskland behöfver ej tala om mobilisering i vanlig mening vid krigsfara, det *är* ständigt mobiliseradt i nödig utsträckning, då krigstillstånd förklaras ha inträdt. Krigsministern behöfver då blott trycka på några knappar, och — *ein, zwei, drei* — på gifna order stå inom ett par dagar härarne slagfärdiga vid gränserna.

I förutseende målmedvetenhet har det militära förberedelsearbetet sörjt för alla behof på värkligen beundransvärdt sätt: oerhörda depoter finnas för födoämnen, kläder, skodon och andra utrustningspersedlar, sjukvårdsmateriel m. m. för millioner och åter millioner af alla åldersklasser, kanoner, gevär o. a. krigsmateriel äro hopade i arsenaler och fästningar för största tänkbara krig. Man har på förhand klargjort för sig de kraf, som ställas på krigföring med stormakter och jämväl organiserat det industriella arbetet därefter.

Tyskland behöver därför aldrig klaga öfver oro för andra staters mobiliseringar. Det är ständigt krigsberedt och slagfärdigt.

Ehuru flertalet tyskar: arbetarne, landtmännen, mindre industriidkare och köpmän m. fl. äro fredsvänner — hvarför de ock lexas upp af *Bernhardi* — ledde den af honom o. a. chauvinistiska ledare uppjagade opinionen till, att Marocko-traktaten af den 4 nov. 1911 kändes som en missräkning af otaliga i alla samhällslager i Tyskland; och den nya militärlagen af 1912, som betydligt ökade arméns styrka, blef en följd däraf. Häraf blef i Frankrike följden, att regeringen föreslog återinförandet af 3-årig värnplikt, som ock antogs efter starkt motstånd. Svaret härpå blef i Tyskland nytt förslag att öka Tysklands stridskrafter, och man begagnade sig här af firandet af hundra-års-minnetaf det stora befrielsekriget mot Frankrike 1813 för att egga nationens intresse därför. Resultatet blef den stora extra *värnskatten* 1913, som uppgick till 1 milliard mark, och ökade årliga militära skatter. Då regeringen fruktade, att dessa skatter skulle alstra missnöje, gjorde den allt för att — nu som flera gånger förut vid ökning af de militära utgifterna — söka ådagalägga, att kejsardömets säkerhet var hotad.

Franska krigsministern *Etienne* lyckades i mars 1913 att komma i besittning af en tysk *officiell och hemlig rapport* angående de nya militärlagarna och målet för Tysklands politik m. m. I detta märkliga aktstycke af den 19 mars 1913 förekomma följande uttalanden.

»Det är vår heliga plikt att hvässa det svärd, man satt i vår hand och hålla det redo både för att försvara oss och hugga in på vår fiende. *Folket måste bibringas den föreställningen,* att våra rustningar äro ett *svar på Frankrikes röstningar och politik.* Det måste vänjas vid att tänka, att ett *anfallskrig från vår sida är en nödvändighet* för att göra slut på motståndarens utmaningar. Man måste *gå tillväga med försiktighet* för att ej väcka misstankar. — Kriget måste förberedas från finansiell synpunkt. — *Oroligheter måste framkallas i norra Afrika och Ryssland* för att binda motståndarnes stridskrafter. Därför är det nödvändigt, att vi genom väl valda *mellanhänder* sätta oss i förbindelse med inflytelserika personer i Egypten, Tunis, Algeriet och Marocko för att förbereda de åtgärder, som bli nödvändiga i händelse af ett europeiskt krig. —

Vi måste vara starka för att kunna med makt nedslå våra fiender i öster och väster. Men i nästa europeiska krig måste äfven *småstaterna tvingas att följa med oss* eller också *underkufvas.*

I norr ha vi ej att frukta något hot från Danmark eller de skandinaviska staterna. — Men man kan ej se påsamma sätt på situationen gent emot *småstaterna på vår nordvästra gräns* (Belgien och Holland). Där blir det för oss en lifsfråga, och det mål vi måste eftersträfva är att *redan första dagarne gripa till offensiven* med stor öfverlägsenhet. — Ett ultimatum med kort frist, följdt omedelbart af *invasionen* skall sätta oss i stånd att tillfredsställande motivera vårt handlingssätt från folkrättens synpunkt. —

Vi skola minnas, att det *forna tyska kejsarrikets provinser,* grefskapet *Burgund* (comté de Bourgogne) och en stor del af *Lothringen* ännu äro i fransmännens händer, att tusentals tyska bröder i *Östersjöprovinserna* sucka under det slaviska oket. Det är en fosterländsk gärning att *återgifva till Tyskland hvad det fordom ägt.*»Se *Frankrikes Gula bok,* n:r 2, sid. 16.

Således en hel plan för *anfallskrig och eröfring!*

Denna rapport har — naturligtvis — förnekats från officiellt tyskt håll. Men den bär fullständigt prägeln af äkthet med alla dess detaljer, som alldeles öfverensstämma med andra uttalanden af tyska militär-författare och politiker, så att ingen behöfver tvifla därpå — allra minst då man sett, hvad general Bernhardi skrifvit 2 år förut i

»Tyskland och nästa krig». Men det måste ju genera tyska regeringen, att en dylikt officiell och hemlig rapport blef känd af franska regeringen, och därför måste man dementera den, såsom alltid sker i liknande fall.Man har försökt göra rapporten misstänkt, emedan »grefskapet Burgund» uppgifvits såsom en del af det gamla tyska riket, »hvad en ansvarig tysk författare ej skulle ha gjort». Jag vill då erinra därom, att icke blott det gamla kungariket Burgund, utan ock hertigdömet B. eller nuvarande departementet Bourgogne fordom tidtals stått i vasallförhållande till det gamla tyska riket, liksom ock Franche Comté, eller »Freigrafschaft Burgund».

Frankrikes ambassadör i Berlin *Cambon* skref i sin depesch till franske utrikesministern af den 6 maj 1913,att han fått kännedom om ett uttalande af general Moltke om generalstabens plan vid krigstillfälle och som går ut på att taga fienden med öfverraskning. »Den banala uppfattningen af den anfallandes ansvar», sade Moltke, »måste lämnas å sido. När kriget blir nödvändigt, måste man föra det genom att begagna sig af alla möjligheter till framgång. Framgången är det enda, som berättigar det. Tyskland hv arken kan eller börgifva Ryssland tid att mobilisera, ty då skulle Tyskland bli nödsakadt att vid sin östra gräns hålla en sådan styrka, att det skulle bli jämställdt med, om icke underlägset Frankrike. Alltså måste vi förekomma vår förnämsta motståndare, så snart det är 9 chanser mot 10, att vi skola få krig, och börja det utan att vänta, på det att vi må kunna brutalt krossa allt motstånd».

Tysk syn på kriget: »K/ äro anfallna. Tyskland för försvarskrig.» Ett hypnotiseradt folk.

Tysklands militarism har genom den pyskologiska värkan, som dess stränga disciplin och absoluta lydnad åstadkommit i sinnena, varit ett af villkoren för den enighet, som tyska folket ådagalagt i fråga om uppfattningen af anledningen till Tysklands deltagande i 1914 års krig. Genom suggestion infördes uppfattningen, att Tysklands anfallits, och denna har underhållits genom ständigt repeterande häraf. Metoden är gammal, och vi ha ett minnesrikt exempel därpå i Cato d. ä;s idkeliga upprepande i Roms senat: »Ceterum censeo Carthaginum esse delendam» (för öfrigt anser jag, att Carthago bör tillintetgöras). Detta blef allmänna opinionen i Rom med den påföljd, att den fientliga staden slutligen föll för romarnes förnyade angrepp.

Med suggestion menas en handling, hvarigenom en idé införes i hjärnan och upptages här, en påförd mening,som kan få makten af en stark öfvertygelse. Den kan äga rum i såväl vaket som hypnotiskt tillstånd, och för att suggestion skall äga rum, fordras, att individen skall tro eller vara disponerad därför.

Predikanter, advokater, talare, statsmän m. fl. äro alla suggestionärer och söka med all makt ingifva andra vissa föreställningar, och den politiska fanatismen får liksom den religiösa sina anhängare genom suggestion eller hypnos, såsom den ock kallas, då den värkar liksom hypnotisering.

Det har varit den kolossalaste masshypnos, man i nyare tiden bevittnat, denna tyskarnes allmänna hängifvenhet för kriget i den suggererade tron, att fäderneslandet anfallits. Den påminner, psykiskt sedt, om rörelsen i sinnena, då påfven Urban II å kyrkomötet i Clermont 1095 uppmanade till det första korståget mot de »otrogna» i Palestina: den stora församlingen greps af hänförelse och ögonblickligen ljöd utropet: *Deus vult, deus vult;* alla utanför stående repeterade det och satte ett rödt kors på högra skuldran.

Fransmännen voro då »Quds utvalda folk». Sammaledes ljöd vid korstågets uppbrott från alla håll samlingsropet: *Gud vill det;* invändningar däremot från de betänksamma bemöttes blott med: *Gud vill det,* och då hären omsider stod utanför Jerusalem, hade glädjen ingen gräns, alla föllo på knä och ropade: *Gud vill det.*

Man har fått bevittna en likartad religiös och patriotisk hänförelse i Tyskland vid krigsförklaringen: från ofvan förkunnades: *Tyskland har blifvit angripet af sina fiender. — Kriget har oss påförts för att förinta oss. — Regeringen har gjort allt för att afvärja kriget. — Framåt med Gud. — Låt edra hjärtan slå för Gud och edra näfvar slå på fienden. — Det gäller att vara eller icke vara. — Gud hjälpe oss!*Allt detta repeterades i kyrkorna och i pressen tusentals gånger och suggestionen rotfästades hos alla. Från de högsta till de lägsta blefvo alla genomträngda af denna öfvertygelse och visade den största hängifvenhet och offervillighet för att försvara fäderneslandet, som alla trodde vara anfallet af lömska fiender. Den blinda tron på ord från statens högsta myndighet tillät intet tvifvel, och hvad andra stater förklarat, hvad som förhandlats mellan regeringarna var

väsentligen okändt, och det som meddelades var framställdt med regeringens syn på saken. Hela folket var samladt i en enda tanke: *Tyskland var anfallet och dess existens hotad,* och de lugnaste människor, tänkare och lärde m. fl. blefvo likaså exalterade som krigarkasten och alla voro genomträngda af segervisshet, ty »Tysklands sak var helig och rättvis». »Tyskland kunde ej förintas», detta hemland för jordens ädlaste ras, Guds utvalda folk, som skall leda hela kulturen och bilda det germanska världsriket: *Gud vill det!*

I sitt krigsupprop till tyska folket förklarade käjsar *Wilhelm:* »Våra motståndare missunna oss vårt arbetes framgång. All öppen och hemlig fiendskap från öster och väster och från andra sidan hafvet ha vi hittills tåligt burit. Men *nu vill man förödmjuka oss.* Man fordrar, att vi med korslagda armar skola se på, huru våra fiender rest sig till ett *svekfullt öfverfall. — Midt under freden öfverfaller oss fienden:* Därför upp till vapen! — Det gäller *vara eller icke vara* för tysk makt och tyskt väsende. »Framåt med Gud, som skall vara med oss, såsom han varit med våra fäder!»

I ett jultal i Frankrike sade kejsaren bl. a.:

»Gud har tillstadt, att fienden tvungit oss fira denna fest här. *Vi äro öfverfallna och vi försvara oss.* Vi stå på fientlig mark med fienden på spetsen af vårt svärd.Med hjärtat böjt mot vår Gud säga vi såsom en gång den store kurfursten: I stoftet med alla Tysklands fiender. Amen.»

I likhet med de officiella tyska proklamationerna ha de österrikiska talat om kriget såsom försvarskrig. I en officiell kommuniké den 17 april 1915, som meddelar, att landstormsplikten skall omfatta alla vapenföra mellan 18 och 50 år, står: *»Den oss påtvungna* jättelika striden mot den i folkmängd öfverlägsna fienden nödgar oss att insätta alla våra krafter» etc.

Tyska rikskanslern förklarade i riksdagen, att Serbien undvikit att uppfylla Österrike-Ungerns rättvisa fordringar och att tyska regeringen delade bundsförvandtens uppfattning, att den germanska rasens ställning hotades, att Ryssland förhindrat Tysklands medlingsaktion och ville krig. »Våra trupper inskränkte sig först till endast *försvar.* Vi befinna oss i *nödvärn.* — Med rent samvete drar Tyskland ut i striden.»

Att Tyskland blifvit anfallet och därför för försvarskrig, har ock generalstabschefen *v. Falkenhagen* förklarat, då han i jan. 1915 intervjuades af en representant för Associated Press i Berlin, Conger.

»Detta är *intet anfallskrig* från vår sida, sade han, det är *icke framkalladt af en militärkast eller ett militärparti,* utan det är ett krig till *självförsvar,* som *påtvingades oss* genom den ryska mobiliseringen. Ryssland hade genom käjsaren och ambassadören blifvit varnad och fått meddelande om, att om Ryssland mobiliserade, vi till *självförsvar* måste påbjuda allmän mobilisering och ta alla steg för att *skydda vår nationella existens.»*

Då tyska regeringen i mars 1915 af riksdagen begärde återigen 10 milliarder för krigets fortsättande, förklarade statssekreteraren *Helfferich:* »Vi kunna ej afstå från fordranpå, att *våra fiender skola stånda till ansvar* för den materiella skada, som de anställt genom detta *brottsligt påbörjade krig.»*

I tyska herrehuset yttrade dess president efter antagandet af budgeten den 16 mars 1915:

»Våra grannars gamla avfund har fört ententemakterna samman. Frankrike vill ha de år 1871 förlorade provinserna tillbaka, Ryssland vill ha provinsen Preussen och England åsyftar förstörandet af den tyska handeln och sjöfarten. Hvad ha de väl uppnått? Förlusten af de flesta af våra kolonier är icke afgörande. Däremot är Tysklands territorium rensadt från fiender, Polen, Belgien samt en stor del af Frankrike äro i vår besittning. *Våra fienders afsikt att krossa Tyskland* har sålunda kommit på skam. Om vi icke önskade mera än att slå fienden tillbaka skulle det icke vara svårt att uppnå fred inom kort tid, men Tyskland kan icke förklara sig nöjdt härmed. (Lifligt bifall från alla håll). Vi sticka icke svärdet i skidan förrän vi ha säkerhet för, att våra grannar *icke åter förnya öfverfallet.»*

Nationalekonomen riksdagsman *Gothein* förklarade (i Berliner Tageblatt i dec. 1914), att »det kunde

ovederläggligt bevisas, att från tyskt håll *allting gjorts för att hindra krigsutbrottet,* att den ryska mobiliseringen samt Frankrikes förklaring om sin hållning *tvungo oss att försvara oss,* och att, om ock den formliga krigsförklaringen utgick från Tyskland, så skedde detta endast för att i det oss *påtvingade kriget* kunna tillgodogöra oss vår snabbare krigsberedskap. »Han menade ock, att *om det legat i den tyska regeringens makt* att förhindra detta krig, så skulle ej de 111 socialdemokraterna i riksdagen ha beviljat krigskrediten».

Man må väl ha skäl att fråga: huru skulle dessasocialdemokrater eller andra representanter *på stående fot* — ty allt gick i en rykande fart — *kunnat granska regeringens ställning och åtgöranden* till den krigiska konflikten och dess förmåga att förhindra kriget? Allt var ju hemligt.

Då en tysk »Allerseelenfeier» hölls till de stupades minne den 1 nov. 1914 i Bapaunes stadskyrka, höll en präst en predikan, däri han bl. a. sade:

»För våra motståndare äro grafvarne en gigantisk anklagelse, för oss en helig påminnelse om framtiden. De ha sått storm, de skola ock skörda storm. *Vilseledda af småaktiga motiv* och af små grupper af *egennyttiga partigängare* ha de sått i köttet och skola skörda fördärf. Vi våga svära inför Gud, att v*i ha sått i rättfärdighetens och fredens ande.* För oss är kriget en monumentaliskt *andlig angelägenhet,* hvilken innerligt berör en nation, som rest sig i enighet, som blifvit kränkt i sina heligaste känslor och som *tvingats till motvärn.»*

Skolinspektören d:r *Schepp* skref i en artikel »Schule und Krieg» i »Die Woche» den 20 mars 1915, åtskilliga råd om hvad skolungdomen bör känna med anledning af kriget. Här står bl. a.: »Lärjungarne måste förstå, att vi föra striden för *sanning* och *rätt* mot *lögn* och *svek* och mot det brittiska hyckleriet, att *trohet* hos oss ej blifvit till ett tomt ord, utan att vi fast och orubbligt stå vid vår bundsförvandts sida, att det att *vara tysk* betyder att vara *sannfärdig* in i själens djup. De måste veta, att vi kämpa för *freden,* ej af ren *eröfringslust* som Ryssland, ej af *hämdlust* som Frankrike och alldeles icke för den *lumpna pennyn* som England». Men han förklarade icke desto mindre — emot det sagda — att »barnen framförallt skulle förstå, huru Tyskland utvecklats: 1866 kämpades om *Preussens hegemoni i Tyskland;* 1870—71 ernådde vienheten och *Tysklands stormaktsställning* i Europa; i det närvarande kriget gäller det att tillförsäkra och utsträcka dess *världsmaktsställning.* — De skola ock förstå, att vi måste ha *armbågsfrihet* i världen och i synnerhet på hafvet för vår handel».

Vid ett i Berlins rådhus i nov. 1914 hållet möte af lärare och mödrar för att öfverlägga om ämnet: »Huru skall man tala med barnen om kriget?» enades man om vissa humana principer, såsom att hat mot andra folk ej finge ingjutas hos barnen och att man måste odla medlidandets och broderlighetens känslor o. s. v., men man var ense om, att barnen skulle få veta, att »Tyskland *oförskyldt* står i en kamp *för sitt bestånd, för lif och död,* hvarför ock tyskarne måste lida och fördraga allt och underkasta sig hvarje offer». Sålunda skall nu det unga släktet systematiskt bibringas den meningen, att *Tyskland ingen skuld har i krigets framkallande,* utan blifvit *angripet.* Detta blir sålunda för en generation framåt en obestridlig sanning, ty ytterst få torde väl komma att studera krigets uppkomst i andra än tyska källor. Huru man då skall undgå att hata andra folk, som angripit Tyskland och tvingat det att på lif och död kämpa för sitt bestånd, är ofattbart.

***

Samma språk föres i ett arbete *»Sanningen om kriget»,* en framställning efter officiella källor, aug. 1914, af 10 kända författare, hvaraf ett par riksdagsmän, d:r Naumann, grefve Oppersdorff, Erzberger, docent Rohrbach m. fl. All skuld för krigets uppkomst kastas främst på Ryssland. *»Tsaren bär inför Gud och eftervärlden ansvaret* för att ha låtit sig terroriseras af ett samvetslöst krigsparti. — Först sedan Frankrike och Belgien *självfva hade brutit denBelgiska neutraliteten,* ryckte våra trupper in. Frankrike och Ryssland ha sammanslutit sig för att *förinta oss.* — Den tyske kejsaren försökte att förmå tsaren att bevara freden, men han har blifvit *grymt besviken»,* o. s. v.

Detta arbete öfversattes på svenska för att påvärka opinionen i Sverige för tyskvänlig anda och innehåller ett upprop »Ett ord till Sveriges folk». Här säges bl. a.: »Vår *fredskärlek* är en del af vårt väsen. — Men vi äro *tvungna* att vara en nation af soldater för att vara fria. — *Vi förtrösta på Gud* och genom stridernas buller ropa vi till Eder att icke tro de ondskefulla lögner, som våra fiender sprida. — Vi tro, att *Tyskland icke kan utplånas* från jordens yta. I veten, att ur vårt folk framgått stora filosofer och diktare, som först af alla förkunnat humaniteten. Öfverallt på jorden uppskattas *Goethe* och *Kant,* och det finns ingen bildning utan dessa andliga heroer», o. s. v.

Häraf synes, huru förvillad opinionen i Tyskland var vid krigsutbrottet, huru hypnotiserade tyskarne blifvit af de officiella förklaringarna. Inte ett ord om de ihärdiga försöken från Englands, Frankrikes och Rysslands sida att förebygga kriget genom medling; käjsar Wilhelm blef i sin vädjan till tsaren »grymt besviken», ehuru man vet, att tsaren föreslagit honom vädjan till Haagkonferensen. Ingen utanför stående fattar, att Tyskland hotats af sina grannar; ingen stat har tänkt på att »utplåna Tyskland» eller göra tyskarne ofria.

Allt suggererade fantasier af politiska hypnotisörer, som önska ett folk af hängifna fosterlandsförsvarare och mycket, mycket penningar af riksdagen. Och hypnosen lyckades briljant.

Men att med anledning af kriget i nämnda upprop till Sveriges folk liksom vid många andra tillfällen tala om tyska tänkare, som befordrat humaniteten och därvidnämna *Goethe* och *Kant* — det går väl långt i Überschwänglichkeit. Jag har ofvan (sid. 60) talat om dessa stormän, men visat, huru de bilda raka motsatsen till hela den världspolitik, som fått insteg i Preussen alltsedan Bismarcks framträdande. Goethe och Kant skulle ha spottat åt Bethmann-Hollweg, Bernhardi m. fl., om de lefvat i denna förbannelsens tid.

I nämnda samlingsarbete: »Die Vernichtung der englischen Weltmacht» (1915) finner man en artikel af d:r *S. Hedin* med titel: »Deutschland und die nordischen Staaten.»

Han säger häri bl. a.:

»Alla tyskar veta, att deras fädernesland är offret för ett *anfall af en liga, hvars ledande makt är England,* som icke har någon annan tanke än den att *förinta Tyskland.* Tyskland kämpar för sin egen existens, medan England gripit till vapen för att *förstöra det välstånd,* som den tyska stamförvandten vunnit genom flitigt och ärligt arbete.

En frisk vind blåser vid den tyska fronten, men hur är det alltjämt där hemma i norden? I Tyskland handlar man, *i norden pratas det.* Man prisar en *förment fred* som i värkligheten är en *sömn till döds.*

Om vårt folk icke nu, då *frihet och beståndande fred vinka* hela världen, känner *sin plikt och sin rätta plats i germanernas kamp för tillvaron,* då är för visso vårt folks dagar räknade. Om icke nu timman vore kommen för oss att *öfvergå till handling,* då kommer den aldrig mera, och det är ute med oss. Den som vill förbli utomstående i en tid, så väldig som ingen tillförne, den är *icke värd att lefva!»*

Detta nonsens tager man med förtjusning med i ifrågavarande arbete och sätter på omslagets reklam Hedin *främst* bland medarbetarne!Har Hedin mistat förståndet? Vet han ej, att Tyskland ej blifvit anfallet af någon makt, utan gått med i kriget för att göra gemensam sak med Österrike och själf anfallit Belgien, hvarför det fått England till fiende? Det är i sanning på tiden att sätta en gräns för denna tyske doktors framfart, på hans smädelser mot både England och Sverige. Då han gör sina lakej-tjänster åt Tyskland, utan självkritik, liksom ock utan takt och politiskt omdöme, skulle han kunna skada Sverige inför andra makter, om man ej insett, att han rubbats i den psykiska jämvikten och att han har en växande opinion mot sig i Sverige i fråga om Tyskland och kriget, germanismen m. m. Gentemot hans påstående inför tysk publik, att »hvarje värklig svensk känner germanskt», hvarmed han menar sympati för tysk militärgermanism, förklarar jag bestämdt, att denna inga sympatier har i Sverige och jag erinrar om den antipati mot Tyskland, särskildt Preussen, som fanns i Sverige under lång tid med anledning af tysk-danska kriget af 1864 och tysk-franska kriget af 1870. Vi kände skandinaviskt under det förra och vi hade de lifligaste sympatier för Frankrike under sista kriget, fastän ej stamförvandter med franska nationen. Nu har flertalet svenskar den varmaste sympati för belgarne. Då man talar om germanernas kamp, så

menar jag, att om svenskarna på grund af germansk stamgemenskap skulle uttala sympatier, så hade de mera skäl att sympatisera med engelsmännen, som äro ett renare germanskt folk än tyskarne, som ha flere främmande, särskildt slaviska element.

***

Ehuru det synes, som om det blifvit den allmänna meningen i Tyskland, att landet blifvit anfallet och därför för försvarskrig, finnes dock en och annan tysk, som ejhar denna uppfattning, såsom framgår af *Maximilian Hardens* ofvan anförda yttrande, att Tyskland *ville* kriget och ej tvingats därtill.

De diplomatiska aktsamlingar, som de krigförande länderna offentliggjort i sina hvita, blå, röda, gula och grå böcker, äro jämte de tal, som hållits af deras stats- och utrikesministrar och andra officiella meddelanden efter böckernas utgifvande det främsta material vi ha för framställningar af världskrigets uppkomst och bedömandet af de skilda staternas ståndpunkt och åtgöranden.

Genom jämförande och kritiskt studium af alla dessa källor bör man finna sanningen om krigets uppkomst. Hvad som kan finnas ensidigt eller oriktigt framställdt frånses. Ehuruväl hvarje stats aktstycken naturligtvis gå ut på att försvara dess ståndpunkt, finnes dock möjlighet att af obestridliga fakta och positiva uttalanden, som samstämmigt meddelats från olika håll, draga ojäfaktiga slutsatser.

För opartiska granskare utanför Tyskland och de andra krigförande makterna framgår det tydligt af ifrågavarande officiella aktstycken och andra rapporter och meddelanden, som ansetts vara af vikt och betydelse,

1) att *Österrike varit den anfallande parten* i kriget mot Serbien, som inledde världskriget, och att *Tyskland understödde* Österrike i denna aktion;

2) att *Tyskland ej blifvit anfallet* af Ryssland, Frankrike och England;

3) att *kriget kunnat förebyggas,* om Österrike och Tyskland antagit entente-makternas medlingsförslag i den serbiska konflikten;

4) att *Tyskland anfallit Belgien* vid kränkningen af dess fördragsenliga neutralitet, hvarför Belgien tvingades till försvarskrig;5) att *inga bevis, att Belgien brutit sin neutralitetsplikt, finnas,* utan att de aktstycken från dess krigsdepartement, som man velat åberopa härför, *ej ådagalägga någon anfallsplan gentemot Tyskland* och blott utvisa försiktighetsåtgärder i händelse af anfall af denna makt — en eventualitet, som Tyskland besannat vid krigsutbrottet.

E. Krigets barbari. Intet krig mellan civiliserade folk har någonsin så utmärkts af grymhet och vildhet som detta.

Världskriget betecknar dessvärre en återgång till forna tiders råare krigföring. Många krig ha varit jämförelsevis måttfulla i ödeläggelsen och fria från grymheter i egentlig mening, men detta krig har i otaliga fall varit barbariskt, utgjort en skam för en civiliserad världsdel, för filosofiens och vetenskapens hemländer, för det kristna Europa.

Forntidens greker och romare, som stodo högst i bildning bland de kända folken, kallade alla andra folk för *barbarer,* då de ej hade deras seder och hyfsning. Allt sedan har man med barbarer menat ociviliserade och grymma folk, sådana som äro utan humanitet.

Men civiliserade folk kunna ej vara säkra på att alltid vara fria från råhet och barbari, ty i svåra hvälfningar i en stat, i våldsamma och blodiga revolutioner framträda vildsinta individer och utöfva grymma och barbariska handlingar. Så ock i många krig, som civiliserade folk föra, och mer än någonsin i det världskrig, som nu pågått under 9 månader.

Kriget *barbariserar* i allmänhet, ja det *brutaliserar* t. o. m. civiliserade.

Det ställer krigarne på *rofdjurets* ståndpunkt, då de återföras till de primativa människornas tillstånd och drifter. *Brutal* betyder ock djurisk, vildsint.

Rofdjuren betrakta det lefvande bytet blott som ett födoämne, som de tillegna sig, och de äro alldeleskänslolösa för dess lidanden. Människorna få ock rofdjurens allmänna karaktär, frånvaro af deltagande för smärta hos djur och människor, då dessa äro föremål för deras angrepp på jakt eller i krig. Alla vilda och barbariska folk ha visat den största likgiltighet och grymhet mot sina fiender, och de civiliserade folken ha ofta ej visat sig bättre. Öfvervunna folk ha de förtryckt och misshandlat på upprörande sätt, såsom exempelvis portugiserna visat i Afrika, spaniorerna i Amerika och engelsmännen i Indien o. s. v.

Självfva kriget förvildar, de stridande ha att tänka på sig självfva, självförsvaret, räddningen från en hotande död, och de komma i ett tillstånd af *raseri,* som gör dem till rofdjur, drifna af mord- och förstörelse-lusta.

Slumrande rofdjursinstinkter finnas hos otaliga människor, och deras brutalitet beror till stor del på *atavism* eller nedärfvandet af egenskaper, som utmärkte förfäderna på tidigare stadier.

På grund af tillfälliga anledningar, såsom fruktan för fara, förolämpning o. s. v., kunna många människor, som eljest äro goda och stillsamma, drifvas till hetsigheter och besinningslösa handlingar, angrepp på person o. s. v. Den i fredstid mot andra folk sympatiskt stämda medborgaren anser, då han kallats ut i krig mot dessa, att de äro föraktliga varelser, som ingen misskund förtjäna, utan måste förgöras.

I stället för stigande humanitet och inbördes samhörighetskänsla staterna emellan, stå dessa nu som fiender mot hvarandra genom vissa statsmäns fel, hvarigenom barbari och grymhet utvecklats midt i den världsdel, som ansetts som civilisationens centrum — som om kriget påginge mellan vilda folk. Det är m. a. o. en ohygglig *atavistisk* företeelse vi bevittna.

Bernhardi m. fl. krigspolitiker ha ock systematiskt söktegga stridsinstinkten hos tyskarna genom att erinra dem om deras *»ursprungliga krigiska läggning».*

Mänskligheten tvingas tillbaka i sin utveckling, jorden blir ett helvete, solen lyser ej som förr, det är mörkt i sinnena. Våldet tager rättens plats, men man gifver det vackra namn på rent sataniskt sätt: fosterlandskärlek, statsklokhet, nödvärn, statsintresse; man prisar anfallskriget och hånar fredssträfvandena, under förebärande af, att man sprider en högre kultur.

Hvilken gräslig urartning!

***

Generella omdömen om nationer är det mycket svårt att fälla; flertalet består öfverallt i civiliserade länder af goda och fredliga människor, men alltid fins det ett antal dåliga individer. Tyskarna hafva i tidningar och andra skrifter, som de utsändt för att bemöta beskyllningar för grymheter under kriget, säga: »vi äro inga barbarer», framhållande hvad Tyskland gjort för den allmänna kulturen. Detta är emellertid *en* sak, detta bestrider ingen. En *annan* sak är de styrandes politik och kriget, kränkningen af andra länders neutralitet och vissa barbariska handlingar under kriget, hvilka tyskar liksom andra folk begått, och som ej kunna bortresoneras med, att hemmavarande förklara: »es ist nicht wahr».

Ingen skall säga om sin nation: »vi äro inga barbarer»; ingen skall i krigstid säga, att det blott är fienden, som begår grymheter, men att ens egen nation ej gör sig saker därtill, och att alla berättelser därom äro lögner utspridda af fienden. Tyskarna ha visat sig alltför benägna att göra så under det stora världskriget. Sålunda utsändes till enmängd kretsar i neutrala stater från ett antal framstående tyska damer ett upprop:

»An die Frauen des Auslandes»; däri bl. a. står: »Vi mödrar, hustrur, systrar skulle känna oss medansvariga, om värkligen tyska män i kriget brutit mot kulturens och mänsklighetens bud. Men *vi veta,* att våra männer och

söner, våra bröder och vänner *ej upphört att vara representanter för den tyska kulturen,* då de gifva sitt lif för fosterlandets försvar. Ingen, som känner Tyskland, dess folks sedlighet, dess folkbildning, disciplinen och ordningen i dess offentliga lif, kan på allvar tro, att kriget omkastat dessa grundfästen för den tyska kulturen och plötsligt *fullständigt omvandlat människorna».* Under det uppropet protesterar mot »de oerhörda grymheter, som den vilseledda belgiska befolkningen begått mot våra trupper», försvaras dessa, då de *»tvungits till åtgärder,* som hvarje franktirörkrig frambesvärjer».

Ingen kan svara för hvad som sker i krig under gräsliga striders hetta. Egendomligt är emellertid, att man i ifrågavarande upprop vill framställa tyska folket som så sedligt, så högt stående, att inga dåliga individer funnes. Alla stater ha dessvärre ett ej ringa antal råa, obildade och farliga individer, som i lifvets vanliga förhållanden begå brottsliga handlingar. Därför kan man ej kalla hela nationen rå eller barbarisk, flertalet utgöres af rättskaffens folk. Svenskarna äro otvifvelaktigt en upplyst och sedlig nation; men statistiken visar icke desto mindre, att 1907 dömdes nära 2,000 för gröfre brott, däraf 3 till dödsstraff, och nära 11,000 för ringare brott.

Se vi på förhållandena i Tyskland, så dömdes, enligt »Statistik d. deutsch. Reichs» (1907), Justizwesen, under 5-års-perioden 1898—1902 följande antal personer:

Brott	Antal	Medeltal för 1 år
Mord	92	18
Dråp	167	33
Rån	511	102
Farlig kroppsskada	94,810	18,962
Lindrig kroppsskada	26,798	5,359
Hemfridsbrott	22,667	

4,533

Lindrigare stöld

85,330

17,067

Svårare stöld

12,749

2,549

Det är således tydligt, att tusentals tyskar ständigt finnas, som begå råa och brottsliga handlingar och ej kunna anses vara representanter för den tyska kulturen. Många sådana lägre stående individer ha nog varit med i nu pågående krig och begått barbariska grymheter i fiendeland, utan att ens ha tvungits därtill af franktirörer. Bevis saknas ej.

Det är ju ej att undra på, att grymheter begåtts af tyska soldater, då tyska militärförfattare förkunna, att krig skola sprida fasa. General *J. v. Hartmann* skref sålunda i sitt arbete: »Krigets nödvändighet och humanitet» (1877) bl.a.:

»Krigets nöd och fasa bör ej blifva de fientliga staterna besparade.

Då *enskilda personer* därigenom hårdt träffas, då man på dem statuerar ett varnande exempel, så är det djupt beklagligt för dem; men för folket utgör denna stränghet en *nyttig och skonsam välgärning.* Då ett folkkrig bryter ut, blir *terrorismen* en ur militär synpunkt nödvändig princip.»

Den stora tyska generalstabens broschyr »Krigsgebrauch im Landkriege» (1902) säger bl. a.:»Hvarje krigföringsmedel kan anses som berättigadt, hvarje underlåtande skulle komma krigets mål att förfelas».

***

Ett tyskt upprop till de civiliserade nationerna utfärdades med anledning af omtalade grymheter af tyskarna vid invasionen i Belgien af 93 af Tysklands mest berömda män: Brentano, Deissmann, Eucken, Hæckel, Harnak, Gerhardt Hauptmann, Max Klinger, Lamprecht, Liszt, Ostwald, Schmoller, Sudermann, S. Wagner m. fl., som förklarade:

»Vi undertecknande *protestera* i egenskap af tyska representanter för vetenskapen och konsten högtidligt inför den civiliserade världen mot de *lögner och beskyllningar,* hvarmed våra fiender svärtat *Tysklands rättvisa och goda sak.* —

Det är ej sant, att vi föra kriget med *förakt för folkrätten.* Våra soldater begå inga odisciplinerade handlingar och *inga grymheter.* —

Det är ej sant, att våra soldater förgripit sig på civila medborgares lif utan att vara *tvungna därtill, drifna af nödvändighetens lag.* —

Det är ej sant, att våra trupper brutalt *förstört Löwen* etc. —

»Tro oss! Tro, att vi i denna strid skola intill slutet gå fram som ett civiliseradt folk, ett folk, för hvilket arfvet efter en Goethe, en Beethoven, en Kant är lika så heligt som dess jord och dess hem. *Vi ansvara Eder därför på våra namn och vår heder».*

Förutom denna protest från den tyska intelligensen utsändes en annan kollektiv *protest af de tyska universiteten,* (22 till antalet), däri de vända sig till lärarne i alla andra universitet i världen för att inlägga sin gensaga mot uppgifterna om den tyska krigföringens grymheter. Denvädjar till hvad enhvar universitetslärare vet om *tysk kultur* och om *tysk forskningsvederhäftighet* och hemställer, om han värkligen kan tro, att en värnpliktsarmé, hvari de tyska universitetens lärare och disciplar i stor utsträckning ingå, *kan tänkas begå barbariska handlingar* eller förstöra kulturminnesmärken annat än i stridens bittra nödtvång». Uppropet slutar:

»Om i detta fruktansvärda krig, under hvilket *vårt folk tvingas att kämpa* icke blott om sin makt, utan om sin tillvaro och hela sin kultur, förstörelsevärket skulle synas större än i andra krig, och om många dyrbara kulturvärden hemfalla till förstörelsen, så lägges *ansvaret därför* odeladt på dem, som icke nöjt sig med att *lössläppa detta nesliga krig,* utan som därförut icke ryggade tillbaka för att trycka mordvapen i händerna på en fredlig befolkning, som *eggades till lömskt öfverfall* på våra trupper, hvilka litade på gängse krigsbruk hos alla civiliserade folk. De *allierade drabbas af skulden* till allt som här sker. De skola träffas af historiens förbannelse för alla de bestående skador, som kulturen på detta sätt lider.»

Detta upprop visar, att så godt som alla representanter för Tysklands lärdom suggererats i lika mån som tyska folket i sin helhet att tro, att Tyskland »tvingats» att föra kriget för sin existens och att hela ansvaret därför uteslutande faller på ententemakterna. De drömde ej om, att historien redan kan visa, hvilken roll Tyskland spelat vid krigets uppkomst, de trodde blindt på Tysklands rättighet att kränka Belgiens neutralitet och de glömde, att om än tyska akademiska medborgare ej kunna tänkas begå barbariska handlingar, så kunde många andra med föga odling i de väldiga tyska härarna begå våld och grymheter.

Vi ha sett hvad de hemmavarande lärda tyskarna *sade.* Under tiden *gjorde* de tyska soldaterna motsatsen, ochhärom vittna bl. a. deras anteckningsböcker, som funnits i Frankrike. Af många meddelanden, som där finnas, må några här återgifvas.

»Dorf durch die 11 Pioniere zerstört, 3 Frauen an den Bäumen erhängt». (By förstörd af 11 pionier-regementet, 3 kvinnor hängda i träden). Longeville 24 aug. 1914.

»In der Nacht sind unglaubliche Sachen passiert: Laden ausgeplündert, Geld gestohlen, Begewaltigungen. Einfach haarstreubend»! (Under natten ha otroliga saker skett. Butiker utplundrade, pengar stulna, våldshandlingar. Helt enkelt hårresande.) Cirey 24 aug.

»Das wunderschöne Dorf Gué d'Hossus soll gan? unschuldig in Flammen aufgegangen sein. Ein Radfahrer soll gestürzt sein und dabei sein Gewehr losgegangen; gleich ist auf ihn geschossen worden. Man hat männliche Einwohner einfach in die Flammen geworfen»! (Den utomordentligt vackra byn Gué d'Hossus skall alldeles oskyldigt ha gått upp i lågor. En cyklist skall ha störtat och hans gevär därvid, ha brunnit af; strax har man skjutit på honom. Man har helt enkelt kastat invånarne i lågorna).

Ur en journal af en officer af 178 infanteriregementet, l:a kåren af saxiska armén; d. 26 aug.

Sista sidan af en soldats anteckningsbok innehåller följande:So haben wir 8 Häuser mit der Einwohnern vernichtet. Aus einem Hause wurden allein 2 männer mit ihren Frauen und ein 18 jähriges Mädchen erstochen. Das Mädel konnte mir Leid tun den sie machte solch unschuldigen Blick, aber man konnte gegen die aufgeregte Menge nicht ausrichten, denn dann sind es keine Menschen sonder Tiere. Wir sind jetzt auf den Wege nach Sedan.

(Så ha vi förstört 8 hus med invånarne. I ett hus blefvo blott 2 män med deras hustrur och en 18-årig flicka nedstuckna. Flickan kunde det göra mig ondt om, ty hon hadeen sådan oskyldig blick, men man kunde intet uträtta mot den uppretade hopen, ty då är det inga människor, utan djur. Vi äro nu på väg till Sedan).

Dessa dagboksanteckningar äro tagna ur en samling af ett fyrtiotal sådana, som en berömd fransk filolog *J. Bédier,* professor i Collège de France utgifvit under titeln: »De tyska förbrytelserna enligt tyska

vittnesbörd».»Les Crimes allemands d'après des témoignages allemands», (jan. 1915). De flesta äro återgifna i fotografisk afbildning, och enhvar kan därför själf se hvad tyska soldater antecknat om de grymheter de bevittnat. *Bédier* säger härom bl. a.: »Den förste bäste, som öppnar denna broschyr, finner blott dokument, hvilkas äkthet genast faller honom i ögonen, om han har några ögon, liksom deras skändligheter genast skall röra hans hjärta, om han har något hjärta».

Ej värdt därför att förneka brutalitet hos vissa folk i det pågående världskriget, den förekommer hos alla, om ock ett antal individer i gynnsamma lägen äro mer humana.

D:r *S. Hedin* säger, sedan han sett kriget på nära håll: »Man talar om, att det moderna kriget skulle ha humaniserats. Hvilket bedröfligt misstag! Det nu pågående kriget mellan civiliserade folk är ohyggligare än någonsin. Det föres å ömse sidor med ett *raseri* och en *vildhet,* som trotsar all skildringskonst. Man ser, att det är ett krig på lif och död».

Ibland ser man meddelanden af stridande militärer, att kriget är barbarism. Sålunda sade general *Hindenburg* till en korrespondent till Neue Freie Presse i nov., då han fått veta, att ryssarne lida af *svält* och att äfven landet (Polen) lider *hungersnöd.* »Detta är beklagligt, men detär i alla fall *bra, att det är så.* Med sentimentalitet kan man ej föra något krig. *Ju mera obarmhärtig krigföringen är,* desto mer barmhärtig är den själfva värket, ty därigenom bringas kriget fortare till afslutning».

Denna slutsats har dessvärre visat sig falsk: kriget har redan varat sedan augusti och torde komma att bli mycket långvarigt. Ingen barmhärtighet sålunda! Blott död, nöd, ödeläggelse!

***

Friskyttar, franktirörer, eller sådana, som i eget land på egen hand söka bekämpa en i landet inträngande fiende, ha enligt nyare tidens krigsrätt intet berättigande, och man har fördragsmässigt sökt hindra sådan försvarshjälp, då endast regelbundna härar anses skola strida i krig. Skola friskyttar, samlade i kår, få deltaga däri, så anses nödvändigt, att de skola ha tillstånd därtill af en befälhafvare, ha skriftlig *order* och bära någon sorts *uniform,* så att de äro igenkännliga såsom soldater. Men omständigheternas makt gör detta ofta omöjligt, och i själfva värket är det orimligt, att medborgare i ett af en fiende hemsökt land, skulle, om de drifvas af det nödläge, hvari landet kommit, och sin *patriotiska harm* eller *förtviflan* att som friskyttar få skada fienden anses, som andra människor än soldaterna och utan vidare nedskjutas som odjur, då de bli tagna. Hända kan ju, att friskyttar ej hunnit få någon uniform på sig eller att de på grund af försenad värnpliktslag ej kunnat inskrifvas i den stridande hären.

Man vet emellertid, att den tyska krigsledningen under fransk-tyska kriget 1870—71 ej fordrade, att alla stridande fransmän skulle ha uniform. De franktirörer, som då uppträdde i den nationella blåa blusen, voro öfverhufvudtaget ej igenkännliga såsom stridande soldater, och en rundskrifvelse från prefekten i Côte d'or uppmanade dem (nov. 1870) i små grupper på 3—4 man passa på att när det passar sig utan risk nedskjuta preussarne.

Krig är krig, krig är brutalitet, antingen det är organiseradt eller extemporeradt. Att lägga sig i försåt och använda krigslister är mycket vanligt hos reguliära trupper, man slåss ej blott öppet med blanka vapen, man använder fallgropar och minor och man söker lura fienden med att upplägga trästockar och tunnor i stället för kanoner o. s. v.

Särskildt hvad *belgarne* beträffar, så är det uppenbart orimligt att förehålla dem brott mot *krigslagar* och *folkrätt,* då de ju kommit att strida mot den tyska invasionen *på grund af Tysklands brott mot folkrätten* genom att kränka Belgiens neutralitet. Inför detta upprörande faktum, som rikskanslern *Bethmann-Hollweg* medgifvit inför tyska riksdagen, falla naturligtvis alla betänkligheter hos en mängd belgare.

Tysklands förbrytelse stod klar för dem och de hade behof att hämnas.

Hvad belgarne kände, då tyskarne inkräktade och förstörde deras land, synes af den skildring, som en deltagare i

kriget, den förut (sid. 245) omnämnde belgiske artisten lämnat hr *Gustaf Hellström,* hvilken meddelat den till Dagens Nyheter. »Man vet, att allt är hopplöst, säger han, men man tänker på *allt de bränt, allt de förstört,* man tänker på att de gjort oss till ett folk utan land, man tänker på, att man har *hustru och barn och föräldrar och systrar,* som i denna natt trampa landsvägarne, som leda till Holland och Frankrike, trampa dem som lösdrifvare, och så går det — — krasch! Man tänker på, att man släppt in dem som affärsmän, som hotellägare,och att de se'n bedragit en, och så går det — — — krasch bang!

Och så ser jag i dag af tidningarna, att de kalla oss *banditer!* Jag är själf artist till yrket. —

Tror ni inte vi visste hvad det skulle kosta oss! Och tror ni, att en sådan *öfverväldigande enighet* kommer sig af att en eller annan regering, som halfva befolkningen förresten struntat i, har gjort ett hemligt fördrag med en annan makt! Tror någon vettig människa det! Kalla det en dumhet, att vi gjorde det, att vi *stodo upp som en man!* Men *kalla det inte förräderi och banditfasoner!* Det finns ögonblick, då man från kungen ner till grofarbetaren känner det så här enkelt: Hällre lifvet och förödelsen än att sitta fet och komfortabel i kakelungsvrån. Så enkelt och naturligt var problemet för oss. Kungen behöfde inte ha talat. Vi hade handlat, som vi gjorde i alla fall.»

Under krigets första tid i Belgien spriddes genom tyska tidningar många berättelser om grymheter mot tyska soldater, begångna af civila belgare, kvinnor såväl som män: stympningar, utstingande af ögonen o. s. v. Två officiella kommissioner, en civil och en militär, upprättades af krigsdepartementet i Berlin för att undersöka anklagelserna, och efter noggranna undersökningar kommo de till det resultat, att under det rådande tillståndet af upphetsning det var helt naturligt, att handlingar af brutalitet och grymhet skulle begås på ett eller annat håll af alla parter, men att dessa handlingar i allmänhet blifvit mycket öfverdrifna. De särskildt upprörande berättelserna om utstungna ögon blefvo formligen dementerade.

Att många af Belgiens civila befolkning uppträdt som franktirörer mot de tyska inkräktarne, har sin förklaring i den omständigheten, att ej allmän värnplikt var införd, hvarför de af inkräktningen uppeldade i patriotisk ifverkastade sig mot fienden — oftast troligen utan att veta, att de internationella rättsreglerna för krig förbjuda dylika frivilliga stridsmäns angrepp.

Att emellertid bestraffa *andra* än dem, som ertappats som franktirörer och låta hela byar eller städer umgälla angreppen, är dock stridande mot all hittills vedertagen rätt i krig bland civiliserade folk.

Envoyén *R. Kleen* säger i sitt stora arbete »Krigets lagar»: »Att aflifva en *hel mängd* för en oupptäckt brottslings skull eller att på måfå eller genom lottning *utse ett offer* eller flera för en gärning, som är dessa offer alldeles *främmande,* är ett tillvägagångssätt, hvarigenom den krigförande förklarar sig själf ovärdig att räknas bland hyfsade folkslag.»

I krigsreglementet art. 50, som Haagkonferensen 1899 antog, står: *»Samfälld bestraffning* antingen i form af penningegärd eller på annat sätt får icke åläggas befolkningen på grund af *enskilda handlingar,* för hvilka densamma *icke kan anses i sin helhet ansvarig.»*

Prof. *Meurer* har i en artikel »Straffdomen öfver Löwen» i »Deutschland und der Weltkrieg 1914» liksom flera andra tyska krigsförfattare, *Neukamp* m. fl. framhållit de af tidningarna lämnade skildringarna af grymheter, begångna af belgare mot tyska soldater, hvilka delvis väl kunna vara sanna, men delvis blifvit vederbörligen vederlagda. Ryktet, att franktirörer stungit ut ögonen på sårade tyska soldater, har sålunda genom noggranna efterforskningar, som äfven den tyska tidningen »Vorwärts» anställt, visat sig vara sanningslösa.

Men blotta titeln på Meurers artikel »Straffdomen öfver Löwen» visar, att tyska befälet låtit utföra vissa grymheter mot civila belgare, som ock författaren anser berättigade: arkebusering af ej blott dem, som skjutit på tyskarna, utanock en mängd kvinnor och barn m. fl. samt afsiktlig antändning af staden — därvid 1,074 boningshus nedbrändes *till straff* — är ett oerhördt barbari, som ej står i öfverensstämmelse med rätten i krig i fråga om repressalier.

Haag-konferensen 1899 antog vissa bestämmelser mot civilas deltagande i krig, och bland dem en af *Martens* formulerad klausul, däri bekräftades, att »i de oförutsedda fallen befolkningarna och de krigförande förbli under folkrättens skydd och välde, sådan denna rätt framgår af de mellan *civiliserade nationer fastställda bruk, mänsklighetens bud och det allmänna rättsmedvetandets fordringar».*

Att denna bestämmelse blifvit i Löwen och å många andra orter öfverträdd af tyska soldater och t. o. m. efter befälets order, är ådagalagdt. Medgifves å tyskt håll grymma repressalier, så ursäktas de med nödvändigheten att skydda de tyska trupperna. Nedbrännandet af Löwen var sålunda en lämplig straffåtgärd!

***

De icke stridande, som i största utsträckning fått utstå oerhörda lidanden genom kriget, äro *belgarne,* som dock trodde sig skyddade därifrån genom sin af stormakterna garanterade neutralitet. Sedan Tyskland kränkt denna och Belgien sökt med vapenmakt försvara den, har landet krossats, städer bombarderats, handeln och industrien stoppats, förråden och kreaturen tagits, skörden förstörts, oerhörda krigsskatter utkräfts, och en stor del af den fullständigt utarmade befolkningen af nöden drifvits i landsflykt till Holland — Courrier Beige har beräknat omkring 1 million, däraf 20,000 föräldralösa barn. Denna väldiga människomassa består mest af åldringar, kvinnor och barn. Nästan dagligen hörde man vid invasionen talas om kvinnor, som blifvit vansinniga eller begått självmord; de flesta hadeförlorat sina män, många sina barn. Framtiden är för flertalet fullkomligt hopplös. Allt har störtat samman, och de flesta hvarken våga eller kunna återvända hem till sitt land, där deras hem äro sköflade eller försvunna. Och nöden har ock drabbat de hemmavarande; det är ett helt folk, som hungrar. Sällan har historien visat ett folk, som upplefvat en så gränslös olycka; vi få för att finna något liknande gå tillbaka till de tider, då Kartago och Jerusalem förstördes. Den ohyggligaste nöd har kommit öfver Belgien, som om en gräslig naturkatastrof, en väldig jordbäfning eller oerhörd flodvåg hemsökt landet och ej en vänskapligt sinnad makt, som garanterat dess neutralitet. Någon hjälp få ju de olyckliga belgarne genom deltagande medmänniskors insamlingar i flera länder, men deras lidanden äro icke desto mindre fruktansvärda och i otaliga fall ohjälpliga.

Hela det olyckliga landet är lamslaget, alla framsläpa ett eländigt lif. I midten af december skildrades till och med i »Vorwärts» det förtviflade ekonomiska läget i Belgien af en med tillståndet väl förtrogen person. All tanke på någon som helst uppblomstring är fullkomligt utesluten. Kommunikationerna hade nästan alldeles afstannat; industrien saknade råmaterial; glas- och metallindustrierna lågo alldeles nere, stenbrotten kunde ej arbeta, byggnadsindustrien stod stilla. Antalet arbetslösa inom industrien kunde anslås till 90 procent, de lefde af kommunala understöd; fackföreningarnes kassor voro uttömda. Äfven ämbetsmännen ledo nöd, flertalet fick ingen lön. Öfver 50,000 personer fingo i Brüssel dagligen hämta sin soppa vid de allmänna utdelningarna, och där syntes folk ur alla samhällsklasser.

***

I april 1915 meddelades från Belgien i ett telegram: Den *kommitté* för hjälp under kriget, som*Rockefeller-stiftelsen* bildat med uppdrag att företa en undersökning angående den belgiska befolkningens förhållanden inom de inkräktade områdena, har offentliggjort sin rapport, utgörande en förkrossande anklagelse mot tyskarnas uppträdande i Belgien. I de obetydligaste byar lika väl som i de stora af elden härjade städerna har den *tyska arméen plundrat alla hus* som funnits kvar, och de föremål, som icke kunnat bortföras, ha med afsikt bränts upp. I de brandskadade byarna lefva de olyckliga familjerna under de ömkligaste och mest hälsofarliga förhållanden.

Följande telegram från Belgien meddelade den 3 maj:

»Tyskarna fortsätta sin metodiska utplundring af Belgien. Tidningen »Vaderland» offentliggör ett telegram från Aachen af följande lydelse:

Under de senaste dagarna har Aachen passerats af tåg, lastade med föremål af alla slag från Belgien. Eder korrespondent har räknat till mer än tio tåg, lastade med betor, redskap, möbler och kärror, hvilket allt torde komma att säljas i Tyskland.»

En viktig dokument-samling öfver tyskarnes grymheter i Belgien har utgifvits i »Revue des Deux Mondes», jan. 1915, i en uppsats af en framstående ledamot af belgiska parlamentet *P. Nothomb* med titeln: »La Belgique martyre».

***

I *Frankrike* begingo tyskarna i de vid krigets början ockuperade departementen oerhörda våldsamheter och grymheter. Härom vittnar bl. a. den *Rapport,* som den av regeringen tillsatta kommissionen afgivit (d. 17 dec. 1914) öfver fiendens kränkningar af folkrätten.*Rapport* par la commission instituée en vue de constater les actes commis par l'ennemi en violation de droit des gens; Journal officiel 8 janv. 1915. Kommissionenutgjordes af domstolspresidenten Payelle, ambassadören Mollard, statsrådet Maringer och justitierådet Paillot. Dessa gingo till väga med yttersta noggrannhet och upptogo inga berättelser med otillräckliga bevis, hvarför de ock intyga, att rapporten blott omfattar fakta, som äro *fullt bevisade* och som alldeles säkert kunna karaktäriseras som brottsliga. De, för hvilka ej fullt tillfredsställande bevisning förelegat, ha ej medtagits. För alla de behandlade fallen finnas oomtvistliga bevis, grundande sig inte blott på kommissionens personliga iakttagelser, utan också på fotografiskt material och talrika under ed afgifna vittnesmål.

Grymheterna öfverskrida, fastslår rapporten, i utsträckning och ohygglighet allt hvad fantasien kan utfundera. Hela byar ha blifvit förstörda av kanonaden eller gevärselden. *Hela städer äro totalt öde,* endast ruiner återstå. På enstaka ställen, där inkräktarens brandfackla gjort sitt värk, har man ständigt illusionen av att röra sig bland resterna af antikens städer, som förstörts genom någon stor naturrevolution. Aldrig har något krig mellan civiliserade nationer haft en *så vild och rå karaktär,* heter det, som det hvilket nu har förts över på vår mark av en obeveklig motståndare. Odisputabla fakta bevisa, att tyska arméen hyser ett bestämdt och *fullständigt förakt för människolif.* Chefen, såväl som soldaten, dödar de sårade, mördar utan misskund försvarslösa invånare i de besatta områdena, därvid icke skonande kvinnor, gubbar eller barn. Officerarna själfva deltaga i dessa blodbad. Tyskarnas påstående, att *civila befolkningen börjat angreppet* mot dem är en lögn. De som spritt dessa påståenden ha varit oförmögna att göra dem sannolika. Kommittéledamöterna ha i många fall samlat *bevis för, att tyskarna själfva,* för att kunna påstå sig vara angripna, *avlossat gevärskott* från grannskapet af befolkningens bostäder. Nästan öfverallt hamedborgarna ryckts bort från sina hem och förts i fångenskap. Många ha därvid dött eller dödats under vägen.

Våra fiender använda brandanläggning dels för att oroa befolkningen och dels för systematisk ödeläggelse. *Tyskarnas brandraseri* har visat sig i främsta rummet mot kyrkor och historiska monument. Tusentals hus ha bränts, men kommittéledamöterna fästa sig endast vid brand, som anlagts i uteslutande brottsligt syfte och omnämna icke dem, som orsakats av granater under stridernas lopp. Beträffande begångna *stölder,* har det visat sig, att tyskarna i sina befälhafvares närvaro och ofta till och med tillsammans med dem företagit *metodiskt organiserade plundringar.*

Denna tyskarnas avskyvärda hållning framträder särskildt i Luneville och kastar ett egendomligt ljus öfver inkränktarnes sinnesbeskaffenhet. Efter att ha begått talrika plundringar och bränt 70 hus, företog man där massakrer på fredliga invånare. Tyska myndigheterna läto anslå en proklamation, som kommer med de mest löjliga anklagelser för att rättfärdiga utkräfvandet under hot om dödsstraff af en skadeersättning på 650,000 francs.

Rapporten framhåller till slut, att dessa handlingar utgöra lika många kränkningar af folkrätten. *Mördandet af sårade och fångar* är förbjudet af internationella konventioner liksom också angrepp mot Röda korsets personal, läkare och sjukbärare, hvarå talrika fall anföras.

Åldringar på 70 och 80 år och mer ha nedskjutits.

Våldtäkt på unga flickor, nunnor och fruar, hvilkas män varit med i kriget, har varit oerhördt talrika, och många

fall ha konstaterats. Ofta ha flera, ja, ända till 9 soldater föröfvat våld på en och samma kvinna, och ofta har det skett under hotelse med revolvrarna.

Denna ohyggliga rapport, som omfattar 16 trespaltiga sidor i folioformat och vid alla meddelade fall angifverort, datum, namn o. s. v., kan ingen läsa utan att djupt uppröras däraf, känna sig sjuk till kropp och själ. Så har det åtminstone gått mig, och jag har ej kunnat läsa den utan nödvändiga afbrott, alldeles som då jag förr läste om inkvisitionens historia med dess gräsligheter.

Om den i rapporten omtalade staden *Senlis* ödeläggelse d. 2 sept. har herr *Gustaf Hellström* enligt personlig undersökning lämnat meddelande i Dagens Nyheter. Hvarken fransmän eller engelsmän voro i staden, endast några zuaver, och ingen strid ägde rum. Staden bombarderades 3 timmar och bomber slogo ned på katedralen, sedan tyskarna hört gevärskott från zuaverna. Borgmästaren hade satt upp en proklamation, som fanns hos honom, men ej fått tid att sätta upp den på offentlig plats. Han bortfördes icke desto mindre som gisslan jämte flera andra, hvilka alla skötos; äfven pojkar blefvo skjutna. De tyska soldaterna plundrade först ett hotell på mat och vin, blefvo druckna och dansade; gingo sedan från krog till krog och blefvo alltmer berusade, hvarpå de satte eld på staden med handgranater och petroleum. Enligt undersökningskommissionen lades 500 hus i aska. Fast det var zuaver, som skjutit de hörda skotten, sade tyskarna som förevändning, att de civila hade skjutit, hvilket ej var fallet.

Då tyskarna under krigets första månad utförde frammarschen i Belgien och Frankrike med »godt resultat», var man i hemlandet i feststämning: tusentals flaggor vajade, öfverallt sjöngs det i patriotisk hänförelse: »Deutschland, Deutschland über alles in der Welt», andäktigt uppstämdes i kyrkorna: »Nun danket alle Gott» och förklarades tyska nationen vara ett med Goethe, Kant och Beethoven. Men under tiden flydde tusentals civila belgare och fransmän från sina brända hus, ledo hundratal af tillfogade sår, lågo hundratal mördade och voro hundratal våldtagnakvinnor offer för smärta och förtvivlan efter handlingar begångna af Goethes, Kants och Beethovens arftagare.

Man förstår lätt, att fransmännen, som under sista årtiondena ej hyst agg till tyskarne och ej haft revancheplaner, men på grund af tyskarnes framfart under detta krig fattat ett osläckligt hat till dem och beslutat, såsom flera uttalanden af regeringen liksom ock folket visat, att kämpa till sista man och ej sluta fred förrän fienden besegrats, samt att Frankrikes kvinnor ej velat deltaga i kvinnliga fredskongressen i Haag i slutet af april 1915. »Så länge Frankrikes jord ej är fri från fiender, få dess kvinnor ej tänka på fred» — läto de hälsa kongressen.

Käjsar *Wilhelms* ord till hären vid krigsutbrottet: att han »litar på den väldiga krigsandan, som från gamla dagar varit våra fienders *fruktan och skräck»,* och general Hartmanns lära, att *»krigets nöd och fasa* ej böra bli de fientliga staterna besparade», ha fått fasaväckande följder. Vi ha anledning att tänka på forntidens germanska barbarer, då de stormande fram i romarriket och härjande Gallien, Grekland och Orienten, ödeläggande städer och nedgörande befolkningen, och jämväl minnas hunnerna, som i sin vilda förstörelsedrift spridde fasa i Europa (se sid. 36.).

Käjsar *Wilhelm* hotade Kina för ett tjugotal år sedan med Tysklands *»pansrade näfve»,* och till fältmarskalken Waldersees Kinatrupper utropade han: *»Farer fram som hunner»!* Tyskarna kunna lyda: de ha ej glömt orden, som äfven i världskriget blifvit åtlydda med preussisk noggranhet.

***

Sedan general *Hindenburg* besegrat ryssarna i Ost-Preussen, trängde tyskarna in i *Polen* och *Littauen,* och ehuru dessa länders folk ej äro ryssar, ha de hemsökts påett fruktansvärdt sätt af de segrande tyskarna. Enligt meddelanden af »Littauens upplysningsbyrå» i ParisSe *Pro Lithuanie,* bulletin mensuel du bureau d'informations de Lithuanie, mars 1915., har ett 50-tal namngifna kommuner svårt hemsökts af den tyska invasionen. Plundringen har varit systematisk; soldaterna ha tagit födoämnen, boskap och hästar utan att lämna rekvisitionskvitton, och då folket på somliga ställen fordrat sådana, ha de fått dem med påskrift, att »den som kommer därmed skall hängas eller ha 100 spöslag». I alla de uppräknade orterna, ha tyskarna förstört eller

rekvirerat för flera tiotal millioner och offrat tusentals människolif.

En rapport har blifvit sänd till påfven *Benedictus XV* (28 jan. 1915) med anhållan, att han skulle intervenera hos tyska regeringen och protestera mot tyskarnes framfart mot präster och kyrkor i Littauen. Häri meddelas bl. a., att 7 kyrkor i distrikten Vilna och Seina bombarderats och att af dessa 3 lagts i ruiner, hvarvid flera hundra personer — kvinnor, barn och gubbar — som tagit sin tillflykt dit, dödats eller sårats. Ett par präster, som vägrade att uppmana folket att göra uppror mot ryska styrelsen, blefvo skjutna.

Hemsökelserna å krigsskådeplatsen i *Polen* ha skildrats af polska grefvinnan *Ledochowska* i två föredrag i Stockholm i april 1915 med följande uppgifter. Omkring 200 städer och 9,000 byar ha berörts af kriget, ja, *5,000 byar äro fullständigt jämnade med marken.* Kyrkorna stå i spillror, sädesförråden äro tömda och åkerbruket fullständigt lamslaget genom brist på boskap och utsäde. Flera städer, t. ex. det redan två gånger eröfrade *Lodz* med sina 450,000 invånare, äro fullständigt *ruinerade.* Fabrikerna äro stängda, och härigenom stå omkring *400,000 fabriksarbetare, utanbröd* för dagen. *Tusentals inbyggare irra i skogarna* utan hem, och mödrarna ha ingenting att ge sina hungrande barn. Förhärjande *epidemiska sjukdomar,* hunger- och fläcktyfus, dysenteri o. s. v. ha utbrutit, framför allt bland barnen, som lidit genom den totala bristen på mjölk. Hundratals, ja tusentals sträcka sina händer efter en bit torrt bröd, men det finns ingenting. Mödrarna vända bort ansiktena från sina barn för att slippa se deras av hunger förtärda anletsdrag. Och soldaten, som gått ut i strid, men innerst i hjärtat gömmer bilden af det hem han lämnat, finner vid återkomsten liken af hustru och barn, som dött af svält. Föredragen afsågo att skaffa bidrag, för de så svårt hemsökta polackernas existens.

Ett folk, som också kommit att lida fruktansvärdt af kriget, är *judarna.* Hvad som gör, att kriget blifvit så svårt för dem, är förödelsen, som öfvergått de länder i Osteuropa, där de bott i större anhopningar, såsom ryska Polen med 2 miljoner och Galizien med 1 miljon judar. Man vet redan nu, att dessa länder icke äro annat än ödelagda sträckor, kyrkogårdar och ruiner, där *allt näringslif ligger nere,* där de kvarvarande invånarna hotas af den fullkomliga undergången, medan miljoner som hemlösa flyktingar fått lämna dem och ha hvarken hem eller bröd.

Judarna ha måst liksom de andra medborgarne göra krigstjänst, och man beräknar, att 1 million stått i fält och att ett par hundra tusen dödats eller svårt sårats. Spridda som de äro i alla de krigförande länderna ha sålunda dessa tros- och stamförvandter måst kämpa mot hvarandra.

I Palestina, där på senare årtionden en judisk kultur vuxit fram, hotas denna på grund af brutna förbindelser och jordbrukets däraf följande oförmåga till produktafsättning med undergång. För judarna betyder då kriget enkatastrof, kanske den största, som under vår tideräkning träffat dem efter Jerusalems förstöring.

Dessa judarnes lidanden skildrades af rabbinen d:r *Ehrenpreis* i ett föredrag i Stockholm d. 18 april 1915, afsedt att vädja till mänsklig samhörighetskänsla och skaffa här såsom i andra länder hjälp åt dessa hundratusental, som genom kriget redan lida hungersnöd.

Professor *Reiss* i Lausanne har efter företagen undersökning rörande *österrikiska grymheter i Serbien* meddelat följande. I Sjabatz — undersökningen omfattar endast detta distrikt — ha 4,000 civila, hufvudsakligen bönder och kvinnor i ålder varierande från 2 till 92 år massakrerats; de flesta af dem ha tagits som gisslan, men då det var omöjligt att genast få dem sända till Österrike, blefvo de aflifvade. I Letchnitza ha österrikarna tvungit 109 medlemmar af den civila befolkningen i åldern 8—90 år, som tagits som gisslan, att gräfva grafvar. De uppställdes därpå längs randen af grafvarna, arkebuserades och föllo så ned i grafvarna. Många af dem voro dock icke döda, ja, flera icke ens sårade, men icke desto mindre kastades grafvarna igen öfver båda döda och lefvande. Professor Reiss tilllägger, att i några mindre städer, som han besökt, ha 1,148 medlemmar af den civila befolkningen dödats.

I den österrikiska pressen förklaras dessa grymheter med, att den civila serbiska befolkningen angripit de österrikiska trupperna!

En officiell sammanfattning af *ryssarnas grymheter* i Ost-Preussen har tyska regeringen offentliggjort (april

1915) och samtliga uppgifter stödja sig på tjänsterapporter och under edlig förpliktelse afgifna berättelser. Häri meddelas: »Det är allom bekant, att de förut blomstrande delarna af *Ostpreussen* till följd af ryssarnas barbariska krigsföring nu erbjuda en bild af tröstlös *förödelse,* att hela städernedbrändts och förödts, att de fredliga invånarna måst fly undan rån och mord och lämna allt hvad de ägde i sticket. Enligt hvad som officiellt konstaterats, bortsläpades vid det första liksom vid det andra af ryssarnas infall i Ostpreussen tusentals män, kvinnor och barn, under det att andra tusenden mördades, omkring 20,000 byggnader förstördes eller lades i aska, och vid andra infallet blefvo 80,000 bostäder plundrade och härjade. Äfven den sista ryska framryckningen mot Memel visade sig vara ett vildt, af alla slags skändligheter beledsagadt röfvartåg. De i bilagorna framlagda intygen bära ett talande och hemskt vittnesbörd om hvilka grymheter och våldshandlingar invånarna ha fått utstå.

På hvarje upptänkligt sätt ha de ryska trupperna stulit, röfvat, plundrat eller öfvermodigt förstört såväl de fattigas som de förmögnas lösa egendom. Boskap och förråd bortfördes utan betalning och utan aflämnande af kvitton. Män och kvinnor måste ge de penningsnikna soldaterna sina sista styfrar. Bostäderna genomsnokades och utplundrades på hvad som stack den enskilda soldaten i ögonen, ofta af olika truppförband efter hvarandra. Slutligen sattes meningslöst och mållöst hus, ladugårdar och förråd i brand och förstördes på detta sätt.

Befolkningen, bland den äfven kvinnor och barn, misshandlades under alla möjliga förevändningar eller utan skäl, ehuru de gjorde allt för att tillmötesgå de ryska soldaternas önskningar beträffande logi och förplägnad. Dessa misshandlingar voro delvis utslag af utstuderad grymhet; så piskades i ett fall alla de manliga invånarna i en hel by, bland dem domaren, under det att de samtidigt hotades med döden. Men framför allt mördades talrika fredliga medborgare utan minsta anledning, delvis till och med under fruktansvärda plågor och i närvaro af sina anhöriga.Talrika äro slutligen våldsdåden mot *kvinnor.* I många fall våldtogos de beklagansvärda offren af flera soldater efter hvarandra; delvis smittades de af dem med könssjukdomar. Kvinnor i hög grosses föllo offer för de liderliga odjuren, inte ens gummor öfver 70 år skonades. En liten flicka på åtta år våldtogs af två ryska soldater efter hvarandra. Äfven officerare ha låtit komma sig dylika ogärningar till last.» — — —

***

Tyskland har nu öfverraskat sina motståndare med jätte-mörsare på 42 centimeter, hvarmed de oerhördaste förödelser åstadkommits och de starkaste fästningar intagits, värkliga helvetesmaskiner, hvarmed fru *Bertha Krupp* bidragit till Tysklands krigföring — också ett exempel på kvinnans deltagande i vår tids kultur. »Tjocka Bertha» kallas mörsaren efter henne.Lika så stora, om ej större jättekanoner användes 1453 och afgjorde Konstantinopels eröfring af Mohamed II. Han hade förstått att i sin tjänst locka en skicklig (dansk eller ungersk) kanongjutare Urban, som blef hans Krupp. I det i Adrianopel anlagda kanongjuteriet tillvärkade han kanoner af otrolig storlek; stenkulan till den största vägde 600 skålpund; för transporten af denna vidunderliga kanon sammanlänkades 30 vagnar, som drogos af 60 oxar. Kanonen kunde ej afskjutas mer än 7 gånger om dagen, och Urban sökte förekomma dess bristning (som inträffade) genom att ingjuta olja däri efter hvarje skott.

Förutom allt mer fulländade kanoner, hautbitser m. fl., som med otrolig precision träffa sitt mål enligt vetenskapliga beräkningar på oerhörda afstånd, och förutom allt bättre värkande krevadgranater och shrapnels, ha ock kulsprutor och maskingevär vunnit den mest önskvärda fulländning för att kunna döda i största utsträckning. En tysk officer skref i ett bref från kriget i Belgien, då hans trupp decimerats af elden från engelsmännens maskingevär: »Dessa maskingevär har själfva djäfvulen uppfunnit».Man har i detta krig blifvit allt uppfinningsrikare i användandet af stridsmetoder och förstörelseredskap, som hittills varit okända. Till bombardering från luftfartyg, handgranater och mineringar kom slutligen *besprutning med frätande vätskor.* Denna diaboliska uppfinning är tysk och användes först i febr. 1915 i Malancourtskogen mellan Ardennerna och Meuse, där tyskarna besprutade fransmän i skyttegrafvarne med en frätande vätska, som illa brände dem och tvang dem att utrymma positionen.

En annan diabolisk stridsmetod, som tyskarna användt, (i mars 1915) är fiendens *besprutning med petroleum, som antändes* med handbomber och brinnande facklor. Soldaternas kläder genomdränktes af oljan, de

omhvärfdes nu af lågor och voro liksom lefvande facklor; men de fortsatte ändock striden, till dess de ej längre kunde hålla gevären.

Tyskarna började i april att vid Ypres använda *bomber med kväfvande gaser,* hvilkas värkningar högt prisades i deras kommunikéer.

Engelska och franska läkare ha afgifvit utlåtanden rörande dessa bomber och funnit, att det är den ytterst farliga, frätande *klorgasen,* som användes. De, som utsattes därför, kände genast en stickande smärta och en outhärdlig retning i strupe och ögon, *häftiga kväfningsanfall* och starka smärtor i bröstet, åtföljda af en obetvinglig hosta. Många *föllo* för att icke mera resa sig, andra raglade omkring under häftiga smärtor och fingo kväljningar och måste dra sig tillbaka undan kulorna och granaterna. Flera af dem som undkommo voro sjuka i flera dagar och *afledo* trots omsorgsfull vård.

Tyskarna ha ämnat att generalisera användandet af medel af detta slag, och de hade sedan lång tid tillbaka haft för afsikt att göra så. De hade nämligen *på förhandordnat all materiel.* En fånge har berättat, att behållare, med gas hade fördelats utefter en del af fronten, 20 behållare på 50 meter. En fången underlöjtnant förklarade sig anse de kväfvande gaserna som ett nyttigt vapen i Tysklands tjänst. Att organisationen länge varit förberedd, framgår tydligt af, att de tyska trupperna den 22 april buro en utrustning till skydd mot kväfning.

Tyskarne ha slutligen börjat *förgifta brunnarna* för sina fiender i Sydväst-Afrika. Engelske kolonialministern utsände d. 5 maj 1915 följande tillkännagifvande därom:

Vid Swakopmunds besättande af unionstrupperna upptäcktes det, att sex brunnar hade blifvit förgiftade med *arsenikhaltigt ämne.* Vid några tillfällen påträffade man *påsar med detta gift i brunnarna.* General Botha riktade ett bref till öfverste Franke, chefen för de tyska stridskrafterna, hvari han påpekade, att en sådan handling strider mot artikel 23 i Haagkonventionen.

Franke medgaf, att tyskarna försökt med det påträffade ämnet och funno att, om de använde detta, hvarje fiende skulle för någon tid framåt vara tvungen att förse sig med vatten från annat håll. Franke påstod äfven att man, för att icke skada fiendens hälsa, gett order om att de sålunda behandlade brunnarna skulle förses med varningar.

Botha förklarade dock, att några sådana anslag faktiskt icke påträffats.

Tre veckor senare uppsnappades emellertid ett bref från en kapten Krüger vid de tyska protektorattrupperna till förposten vid Pforte. Brefvet lydde: Patrullen vid Gabib har fått order *att grundligt infektera Ida Mine med sjukdomsgift.* Nalkas Swakop och Ida Mine med yttersta försiktighet och vattna aldrig mera där!

Efter sitt utrymmande af Aus, Warmbad och andraplatser, *förgiftade de tyska trupperna beständigt alla brunnar* längs järnvägslinjen under sin reträtt.

Art. 23 i Haagkonventionen af 1897, som Tyskland undertecknat, säger: »Det är särskildt *förbjudet:*

a) att använda *gift* eller *förgiftade vapen».*

Gräsliga äro många andra skildringar från kriget. I synnerhet bajonettanfallen skildras såsom rysansvärda: man mot man i yttersta raseri måttar fienden bajonetten mot kroppens viktigaste delar, hufvud, bröst, buk, hugger i med all sin styrka med det enda målet att döda, ej blott såra, och ingen undgår döden, om han ej dödar sin motståndare. I allmänhet omkomma ock flertalet i en bajonettstrid.

Luftkrigföringen med aeroplan och luftskepp, har blifvit en rent af djäfvulsk metod för ödeläggelse af människor, som ej tillhöra de stridande härarne, af obefästa städer, monumentala byggnader, enskild egendom o. s. v., hvaremot hela den civiliserade världen bort inlägga den kraftigaste protest. Detta nedkastande af bomber på annat än fästningar och härar är rent barbari, en ny uppfinning, som länder de stridande till skam och vanära, och särskildt utmärker sig Tyskland därför genom sina Zeppelinare.

Äfven om reglerna för luftkrigföringen: endast *rekognosering* och angrepp på *stridande härar* och *befästningar*

ej blifvit kodifierade af någon internationell konferens, än mindre ratificerade, så äro de dock af självklar natur, tillhöra de *folkrättens första principer,* utgöra de ett uttryck för nationernas rättsmedvetande.

Det är alldeles i sin ordning, att man, i enlighet med de internationella öfverenskommelserna om krigföring, behandlar luftbombardemang af obefästa städer som *förbrytelse* rätt och slätt, eller hänger dem, som utfört illgärningen, om deras luftfartyg nedskjutits. Ryssland fannnödvändigt att utfärda en order att behandla sådant luftbombardemang som sjöröfveri, sedan man hos dödade tyska officerare funnit dokument, som bevisade, att käjsar Wilhelm befallt dem att behandla kosackerna som röfvare.

Sjöminorna äro, så som de i detta krig ofta användas, ett af de mest barbariska vapen, till skada för ej blott de stridande, utan ock icke stridande, neutrala staters medborgare och fartyg, såväl som krigförandes.

Genom utläggande af minor i Nordsjön utan all hänsyn till den allmänna trafiken, hvarigenom en mängd fiskebåtar och neutrala länders handelsfartyg gått förlorade samt talrika människor därvid omkommit, har Tyskland återigen visat, att någon folkrätt ej finnes för detta land, utan att, såsom rikskanslern Bethmann-Hollweg sade om kränkandet af Belgiens neutralitet, »nöd bryter lag». Allt blir för Tyskland »nöd», Tyskland försvarar sig blott, heter det.

Framhållas måste emellertid, att Tyskland undertecknat Haagkonventionen 1907, hvarför det kränkt densamma på följande sätt:

1) Minorna ha ej utlagts så, att de varit oskadliga då de frigjort sig;

2) Tyskland har ej vidtagit åtgärder till skydd för fredliga sjöfarandes säkerhet, minorna ha ej systematiskt bevakats och intet har gjorts för att för dessa fartyg ange de farliga områdena.

***

Kriget har omsider, då ingen afgörande seger vunnits af Tyskland, kommit att från detta lands sida föras på allt mer barbariskt sätt och med öppet förkastande af folkrättens principer samt antagna regler för krigföring. Härom vittna det tyska *luftbombardemanget* af obefästade engelskasmåstäder samt i än högre grad de tyska *hafsminornas* och *undervattensbåtarnas* fasaväckande härjningar på ej blott engelska, utan ock neutrala länders handelsfartyg, fiskarbåtar och emigrantfartyg. Förståndet står stilla inför dessa illgärningar, som redan kostat hundratals människolif och medfört oerhörd förlust i materiella världen. Det är, som om tyskarne gripits af fullständigt ursinne och velat visa världen, hvad *furor teutonicus* är. Eller äro vissa af undervattensbåtarnas befälhafvare vansinniga? Utan varning och med kännedom om, att fartygen äro från neutrala länder eller föra fredliga passagerare från sådana, torpedera tyska undervattensbåtar hejdlöst. Sverige, Norge, Danmark och Holland ha sålunda redan förlorat ett stort antal fartyg och människolif.

Oerhörd förbittring uppstod öfverallt, då ångaren *Falaba* med 140 passagerare och 100 mans besättning torpederades i april 1915 och beviljades endast 5 minuter att rädda passagerare och besättning i båtarna; medan somliga af dessa ännu hängde i sina dävertar och blott en af båtarna satts i sjön, riktades dock det förödande skottet mot ångaren. Omkring 100 människor omkommo.

Listan öfver det tyska undervattenskrigets många ogärningar ökades med ännu en, som i fasaväckande grymhet ställer alla dylika föregående förbrytelser i skuggan, då ett af världens största passagerarefartyg, Cunardlinjens ångare *Lusitania* med 2,160 människor ombord sänktes nära irländska kusten den 7 maj af torpeder från en tysk undervattensbåt. Fartyget sjönk efter 18 minuter. Antalet omkomna var 1,396 och räddade 764.

De tyska tidningarnas uttalanden kunna innehålla några ord till beklagande öfver de människolif som spillts, men där finnas andra, som andas den mest oblandade *triumfkänsla.* Det har värkligen lyckats en af våra U-båtarsvaksamhet, jublar »Berliner Börsen-Courier», att sänka denna hafvets jätte: med ett enda slag har ett skepp, hvars värde uppgår till tiotals miljoner mark, blifvit förintadt. Icke ett ord om de oskyldiga människooffren, icke en vändning, som tyder på medlidande med tusendens sorg. »Det råder» — telegraferar en Berlinkorrespondent

till Stockholms Dagblad — »en viss känsla af *tillfredsställelse och stolthet* öfver att tyskarna, trots den engelska flottans vakt, kunnat genomföra hvad man bebådat».

Men från alla världens hörn ha ingått underrättelser om den *enhälliga dom,* som ett ännu *oförvillat rättsmedvetande* och ännu oaftrubbade mänskliga känslor fälla öfver den tyska förbrytelsen.

Tyskarne ha framlagdt de skäl, som skola bevisa att de *handlat korrekt:* argumenten ha vägts och befunnits för lätta. Man känner hvilka de äro. Grefve Bernstorff, har, heter det, i en *öppen varning* uppmanat allmänheten i Amerika att ej medfölja Lusitania, enstaka passagerare ha till och med personligt varnats. Men oafsedt att varningen *icke kunnat nå fram till alla de nu förolyckade,* så måste det ha varit omöjligt för någon att i det tyska tillkännagifvandet om det planerade brottet se något annat än ett skrämskott, en ren bluff. *Vem kunde ana, att den tyska marinledningen* värkligen med berått mod *ämnade begå en gärning,* som, hur upprörande den tyska krigföringen också hittills varit, fullkomligt saknade hvarje motstycke i cynism.

Den tyska hänvisningen till den gifna *varningen* måste dessutom *frånkännas hvarje betydelse* såsom ursäkt redan ur den synpunkten, att ett *brott förblir ett brott* äfven om det *på förhand bebådats:* liksom ett planlagdt mord bedömes strängare än ett dråp, blir Tysklands moraliskaansvar tvärtom *än tyngre,* då det visar sig, att *dådet var långt i förväg planlagdt och förberedt.*

Man har sagt, att Lusitania var en hjälpkryssare, men af den omständigheten, att fartyget hörde till de skepp, som *eventuellt,* i en gifven situation kunde användas som krigsskepp, följer naturligtvis ej, att den gjorde sin sista resa i denna egenskap; *engelska amiralitetet* har också indigneradt *tillbakavisat* det tyska påståendet.

Men Lusitania förde, heter det vidare, massor af *ammunition* och *krigsberedskap* i sin last. Äfven detta påstående är *obevisadt* och förefaller icke vidare sannolikt.

Men äfven om så varit fallet och äfven om man accepterar den i och för sig *orimliga tyska ståndpunkten,* att tyskarne vid sitt undervattenskrig ha rättighet att *sätta sig öfver alla folkrättens regler* om uppbringning och kapning, och äfven om tyskarna alltså skulle kunna anses ha varit i sin goda rätt, då de sänkte ångaren — äfven då *kvarstår det tyska brottet* i all sin ohygglighet.

Under undervattenskrigets första månad beredde man ännu de dödsdömda ångarnas passagerare och besättning en *möjlighet att rädda sig:* man *beviljade dem de minuter som behöfdes* för att sätta ut lifbåtarna. Nu sändes den första torpeden *utan någon som helst varning* mot Lusitanias skrof.

I stället för att låta bärgningsarbetet fortgå i fred, hvarigenom kanske flertalet passagerare kunnat räddas, *sändes ett nytt skott mot ångaren:* skeppet fick slagsida, båtarnas utsättande försvårades eller omöjliggjordes och några minuter senare gick Lusitania till bottnen Det var rent pervers *mordlystnad som affyrade denna andra torped,* som ej hade annat mål än att döda för dödandets skull.

Denna framställning af den gräsliga illgärningen är hämtad ur Dagens Nyheter — redaktör, riksdagsman *O. v. Zweigbergk* — och jag delar i allo tidningens uppfattning af brottets natur. Större delen af svenska pressen har jämväl fällt samma dom.

Hela Sverige är upprördt öfver denna tyskarnes laglösa mordhandtering, som, om ledande tyska statsmän och ledande organ försvara Lusitania-brottet, ställer Tyskland utanför mänskligheten. Vi må uttala oss för politisk neutralitet under kriget, men denna bör ej hindra oss att högt protestera mot denna gräsliga urartning af germanskt högmodsvansinne.

Karlstadstidningen — redaktör riksdagsman *M. Hellberg* — skref:

»Det är något besinningslöst, *något rasande* i ett sådant handlingssätt, det vittnar om förloradt sinne för alla mått. Det är, som om det *ingenting betydde att spotta all humanitet i ansiktet* och att få de båda återstående

stormakterna också till fiender. Men detta hänsynslösa öfvermod kan inte bli ostraffadt. Det *reser med nödvändighet folken emot sig,* allt i dessas natur som är *stolt och fritt,* allt som sträfvar för *kultur och humanitet* blir dess oförsonliga fiende. Liksom den — dock i ständig kamp med sitt folks bästa element lefvande — ryska despotismen, så förnimmes dennas, ända till krigets utbrott så trofasta medkämpe för reaktionen, den öfvermodiga *tyska cæsarismen,* såsom en *mänsklighetens förnekare*.»

En svensk protest mot Lusitaniadådet, som vittnar om den opinion, som här finnes hos oförvillade sinnen, afsändes af ett stort antal personer, representerande vetenskapen och konsten, till engelska tidningar några dagar efter katastrofen i följande telegram:

»I England vet man, att den svenska nationen, praktiskt sedt, står enig kring sin regering i krafvet på upprätthållande af den strängaste politiska neutralitet. Dettautesluter dock ingalunda, att en stor del af folket — om det är dess majoritet eller icke, kunna vi ej uttala oss om — alldeles *ej är neutralt i sina känslor inför de krigföringsmetoder, hvilka ha kommit till användning* i detta fruktansvärda krig och som nu senast kulminerade i sänkandet af Lusitania. Missuppfattningen, att *krig upphäfver alla humanitetens lagar,* kommer helt säkert att visa sig ödesdiger icke blott för den *framtida civilisationen,* utan framför allt för den mänskliga *solidaritetskänsla,* som är af så särskildt stor betydelse för de små nationerna.»

Telegrammet var undertecknadt af: friherre Adelswärd, öfverdirektör Victor Almquist, professor Gunnar Andersson, professor Svante Arrhenius, doktor Ivan Bratt, fru Emilia Broomé, Christian Eriksson, skulptören Carl Eldh, rektor T. Fogelqvist, professor Gerard De Geer, fröken Signe Hebbe, professor Israel Holmgren, författaren Tor Hedberg, skådespelaren Ivan Hedqvist, docenten Arnold Josefson, professor Knut Kjellberg, docenten Olof Kinberg, professor G. Kobb, artisten Nils Kreuger, professor W. Leche, docenten Ludv. Moberg, artisten Karl Nordström, docenten Alfred Petrén, professor Otto Rosenberg, professor Torgny Segerstedt, advokaten G. Stjernstedt, doktor Alma Sundquist, författaren Hj. Söderberg, advokaten John Tjerneld, professor Jules Åkerman.

För att rättfärdiga sitt barbariska luft- och undervattenskrig mot England, säger man i Tyskland, att *England börjat att föra ett barbariskt krig* mot Tyskland, då det söker *uthungra* landet.

Men man tyckes ej ha förstått, att det i alla krig varit, en självklar sak, att, om ej afgörande snart sker med vapenmakt, man beräknar, att brist på föda skall nödga till kapitulering. Stora lidanden kunna därigenom uppstå, men de kunna dock förebyggas, om man i tid sträckervapen och ej söker för länge bygga på hoppet att segra. Härigenom kan ock de ohyggliga lidanden, förlust af lif och egendom, som vapnen förorsaka, förebyggas. Den s. k. uthungringsmetoden behöfver därför ej vara värre än slaktningsmetoden.

Men det är klart, att en stat, som ger sig in på krig, måste som ett hufvudvillkor sörja för tillräcklig föda för en lång tid framåt.

Alldeles säkert är emellertid, att de styrande i Tyskland ej tänkt sig, *att kriget skulle bli så långvarigt* som det blifvit, då den del af mobiliseringsplanen, som gällde befolkningens näringsmedel, ej tillräckligt beaktats.

Det är för resten märkvärdigt att nu se, huru tyskarne anklaga England för barbari genom att söka uthungra Tyskland, då man vet, att *de uthungrade Paris* 1871, som kapitulerade först sedan dess 2 millioner invånare ej längre kunde uthärda hungersnöden.

Huru tyskar i sin tro att vara »Guds utvalda folk» kunna uttala ett försvar för Lusitania-dådet, därpå lämnade bl. a. en tysk präst, pastor *Günther* i tyska församlingen i Kristiania ett uppseendeväckande prof, då han i sin predikan d. 9 maj yttrade (enligt meddelande till Stockholms-Tidningen):

»*Tyskarna* fråga icke efter andras mening. De böja sig blott för *samvetets röst* som det enda rättesnöret. Äfven under världskriget hade samvetet varit det tyska folkets tröst och styrka. Äfven efter Lusitanias sänkande ha tyskarna *rent samvete.* England och endast England, bär ansvaret för denna förfärliga händelse. Lusitanias

torpedering var ett rätt svar på *Englands brutala och folkrättsvidriga politik att söka uthungra Tyskland.* Om Englands vilja blefve gällande, skulle tusenden oskyldiga kvinnor och barn i Tyskland pinas till döds. Hvarförskola Lusitanias passagerares lif vara mera värdefulla än tyska kvinnors och barns? *Makt är makt* och *ansvaret inför Gud* för denna fasansfulla händelse hvilar på *England.*»

Förutom engelska amiralitetets dementi har ock tulldirektören i Newyorks hamn officiellt förklarat, att Lusitania ej förde en enda kanon.

Fartyget hade »bevisligen» ammunition ombord — 5,400 lådor — ha ock tyskarne uppgifvit för att rättfärdiga illgärningen. Men *inga bevis* ha framlagts, utan är allt blott svepskäl.

I sanning, tyskarne ha haft i minnet de käjserliga orden: *»farer fram som hunner»!*

Det kan ej nog framhållas, att äfven om Lusitania fört kanoner och haft ammunition ombord och äfven om tyske ambassadören i Washington varnat för resa med fartyget, så är torpederingen ett rysansvärdt brott *på den grund,* att

ingen räddningsfrist

medgafs människorna ombord, hvadan ock flertalet ohjälpligen omkommo.

Hvad beträffar den tyske ambassadörens varning, så har det visat sig, att han i tidningarna ej varnat särskildt för resa med Lusitania, utan blott i allmänhet för resor med engelska fartyg.

***

Vi ha att i djupaste deltagande tänka på alla *krigets offer,* dessa tusental af svårt sårade, som försmäktat på slagfälten och lidit en kvalfull död eller som förts till sjukhusen med bortslitna kroppsdelar, ohyggliga gapande sår, kallbrand, amputerade lemmar, beröfvade synen o. s. v., dessa massor, som angripits af svåra sjukdomar genom fältlifvets strapatser och ogynnsam väderlek, de talrika offren för den s. k. »löpgrafssjukan» med fötter och ben svartblåaf en sorts kallbrand, dessa olyckliga som genom det krigiska mördandets ohyggligheter fått nervsystemet, så att säga, sönderslitet, lida af skräckdrömmar, försjunka i apati, bli drömmande, »frånvarande», sinnesrubbade o. s. v.

I skyttegrafvarna lida soldaterna ohyggligt af skräckdrömmar, som franske militärläkaren dr H. Bourget särskildt studerat och som han anser lägga grund till själssjukdomar hos de krigförande folken. Uttröttade af tjänstgöringen insomna soldaterna, men störas snart i sin sömn af hvad de sett: fiender med afskjutna hufvuden eller armar eller eljest ohyggligt stympade, exploderande granater etc., och många skrika af fasa, öfverfalla kamrater i sömnen eller vandra omkring som sömngångare, bli vettskrämda och finna ingen hvila genom dessa nattmaror, som ofta göra löpgrafvarna till dårhus.

Kriget medför lidanden ej blott för dem, som deltaga däri och såras samt slita ondt på slagfältet, utan ock för massor af *icke stridande,* de hemmavarande hustrurna, mödrarna, systrarna och döttrarna, som mist sina manliga anförvanter och råkat i nöd, samt dem, som på grund af kriget fördrifvas från fiendens land, emedan de tillhörde ett med detta stridande folk. Vi ha här i Stockholm haft många tillfällen att se och höra tusentals ryssar, som fördrifvits från Tyskland, och tusentals tyskar, som fördrifvits från Ryssland och tagit vägen till hemlandet öfver Sverige. Deras lidanden ha varit svåra och de ha måst lämna allt, om de ägt något, och många ha måst, antagligen för all framtid, förlora sin affärsvärksamhet, fabriker o. a. egendom, de sedan årtionden haft i det främmande landet. Hästar ha utan all ersättning tagits för krigsbruk, bankerna ha behållit insatta penningar, fabriker stoppats, m. a. o. vi ha sett en massa totalt ruinerade, hvilka nu intet få att göra i hemlandet, dit de återvända.Därtill kommer, att alla män i värnpliktsåldern kvarhållas som krigsfångar för att i fångläger föra ett sysslolöst och sorgligt lif och hindras att försörja hustrur och barn, som drifvas ur landet.

***

Hvilka kulturella förluster har ej kriget medfört: dödandet af tusentals framstående, intelligenta män,

representerande lärdomen och forskningen och som kunnat göra sina länder, ja hela världen, de största tjänster.

Alla gemensamma ideal ha försvunnit, allt *internationellt kulturarbete har omöjliggjorts,* då man hatar hvarandra och ej vill samarbeta.

Och hvad värde skall man hädanefter fästa vid *folkrättsliga fördrag?*

Självfva studiet af *folkrätten* är numera betydelselöst. Vi ha ock nyligen sett, att ämnet folkrätt tillsvidare *uteslutits från de juridiska examina* vid Köpenhamns universitet. Professor *Jörgensen* har meddelat sina lärjungar, att de inte behöfva aflägga prof i detta ämne, då folkrättsbestämmelserna icke längre tillämpas. Särskildt gäller detta London-deklarationen, som, enligt hvad professor Jörgensen framhåller i sitt meddelande, är upphäfd, speciellt beträffande neutrala makters rättigheter.

Europeerna, som förr alltid sett ned på asiaterna och inför dessa känt sig så upphöjda genom sin höga kultur, måste nu stå skamsna inför dem.

Det eländiga tillstånd i Europa, som världskriget blottat: rasande hat nationerna emellan, ödeläggelse af människolif och egendom i ett omfång, som världen aldrig förr skådat har bl. a. haft den påföljden, att respekten för den europeiska bildningen försvinner. Professor *Erik Nyström,* som med så mycken framgång värkat vidShansi-universitetet i Kina, skulle vid återkomsten dit 1914 ha börjat en föreläsningskurs om Europas civilisation, men kunde nu ej, såsom han sade vid afresan från Stockholm, hålla några föreläsningar därom i Kina, så förkrossande sorgligt hade den europeiska kulturens resultat blifvit, och detta visste man i Kina mycket väl.

Om blott vissa författare ville låta bli, att med hänsyn till kriget af 1914 tala religion och filosofi i försök att förstå detta rysansvärda elände, om de ville låta bli att tala om Guds försyn och afsikt, om historiens lagar, om folksjälen i det eller det landet, om världsförnuftets uppenbarelse, världsandens mening o. s. v., hvilket allt är blott fraser utan betydelse. Nej, bort med all filosofi, alla moraliska betraktelser. Vi bevittna blott kaos.

Lifvet på jorden har i trakter där kriget rasar, blifvit så gräsligt, så helvetiskt, att människorna måste fly från sina hemorter, utvandra som tiggare eller lefva under jorden för att undgå fiendens eld.

***

Man tvingas i sina dystra tankar tillbaka till forntidens och medeltidens demonologi och den gamla tron, att det värkligen finnes onda andeväsen, som påvärka människorna. Alla forntida folk ha haft föreställningen om goda och onda gudamakter, och den västerländska kulturen har i detta afseende särskildt påvärkats af Zoroasters lära om *Ormuzd* och *Ahriman,* personifikationerna af det goda och det onda. Ständigt har det varit en oförklarlig gåta, hvarför Gud tillät djäfvulen att finnas till, hvarför han ej nedslog hans makt, då han framträdde. Djäfvulen blef skapad, säges det, men man har ej fått veta, att han skulle förgås, om ej möjligen tillika med människosläktet. Ryktbara demonografer i medeltiden skrefvo en mängd arbeten omdjäfvulen och hans anhang, hvaraf hans makt framgick; de omtalade, huru hans rike styrdes och huru han hade ett hof med en mängd dignitärer och ämbetsmän: storkansler, storhärtigar och kungar: Satan, Baal, Beelzebub, Leviathan, Lucifer, Moloch m. fl., och alla hade de legioner tjänsteandar under sig. Man kunde ju ej förundra sig öfver att se skurkstreck, krig och vederstyggligheter öfverallt följa människorna; alla deras brott ansågos bero på demonernas intalan; dessa funnos öfverallt och flögo i luften från den ena ändan af världen till den andra. Och Gud, i stället för att hålla dem inneslutna i helvetet, gaf dem frihet att löpa omkring och förleda samt pläga människorna samt tillstadde helvetesfursten att fordra människoblod som offer på sina altare.

Jag framhåller dessa ohyggliga tankar från svunna tider, emedan de dessvärre passa äfven för vår tid, emedan dåliga — liksom ock goda — egenskaper finnas hos människorna, som mer än vanligt kommit fram, då de lefvat i ofred och örlog, som gjort dem till grymma djur, brutaliserat dem och låtit dem få djäfvulska drag.

Det gör ett pinsamt intryck att se, hurusom man såväl i Ryssland som Tyskland vid utbrottet af det förhärjande världskriget, åberopade sig Gud som beskyddare. »Framåt med Gud, som skall vara med oss»! »Gud hjälpe oss»!

Så utropades det och därpå skredo härarna till slaktning och ödeläggelse, blindt lydande fältropet: *Ve de besegrade!*

Vi ha kommit att upplefva en tid, då man fått skäl att tvifla på heder och tro, på humanitet och välvilja, då krigiska lidelser förkväft sunda förnuftet. Ingen tid har så gifvit pessimismen näring som denna, ty världskriget, det största och värsta i historien, har inträffat, då man ansåg kulturen ha nått större höjd än någonsin, under det att det ser ut, som stode vi på forntidens barbariskaståndpunkt, då ännu ingen folkrätt utbildats, ingen Grotius, ingen Pufendorf, ingen Thomasius, ingen Wolff, ingen Leibnitz, ingen Kant lefvat, som om numera inga tänkare eller upplysta statsmän funnes.

Det är, som om helvetets alla makter lössläppts, som om jorden blifvit ett helvete, som om Satan rådde. Också torde hos mången den tanken uppstått: månne ej Satans tillvaro snarare kan antagas än Guds. Ej underligt, att bekymrade sinnen göra sig den frågan: hur kan en god och allsmäktig Gud tillstädja detta förfärliga krig med dess offrande af hundratusentals människolif och millioners välfärd?

Ett är visst: Ännu efter 10 månaders förtviflade ansträngningar och millioner människolifs offrande, har Gud ej förlänat Tyskland seger i kriget, fast han i kyrkor och palats anropats därom.

Trots käjsarens förlitande på tyskarnes »väldiga krigiska anda», trots vädjan till de tyska soldaternas »okufliga vilja att segra», trots Hindenburgs »härliga segrar», och den »stridsglädje» han och andra tyska generaler och soldater enligt käjserliga lyckönskningstelegram ådagalagt, så står Tyskland tydligen utan utsikt att med eller utan gudomlig hjälp diktera freden, när dess stund är kommen.

Tysklands ledande män ha, då de läto landet gå i krig, haft alldeles falska föreställningar om dess förmåga att, trots dess mångåriga förberedelse, göra processen kort med sina fiender och diktera freden i Paris.

Frankrike har visat sig starkare än man antagit, och invasionen i detta land är längesedan häjdad. *England* sänder alltjämt nya trupper till Frankrike och bidrager kraftigt till ett effektivt motstånd.

Icke nog med, att *Italien* vägrade att ställa sig på Tysklands och Österrikes sida vid krigsutbrottet, då dessregering ansåg, att dessa stater ej förde försvarskrig, utan självfva varit anfallande; omsider har det österrikiska fördraget angående trippelalliansen formligen uppsagts af Italien d. 4 maj, och krig förklarats mot Österrike d. 23 maj 1915.

Italiens utrikesminister *Sonnino* tillställde de neutrala staternas regeringar ett utförligt meddelande om brytningen med Österrike-Ungern, hvaraf framgår, att spänningen mellan de båda rikena varat ända ifrån krigets början och att gamla klagomål öfver Österrikes förtryckande af italienska undersåtar också gjort sig gällande.

»Genom att *framkalla det europeiska kriget»,* säger han, »genom att *afvisa Serbiens mycket försonliga svar,* som gaf all den upprättelse den rättmätligt kunde fordra, genom att *afvisa alla medlingsförslag,* som Italien jämte öfriga makter framställt i syfte att bespara Europa en fruktansvärd konflagration, har Österrike-Ungern med egna händer sönderrifvit alliansfördraget med Italien.

Den aktion som Österrike-Ungern företog mot Serbien kränkte dessutom direkt *Italiens allmänna intressen på Balkanhalfön».*

Efter alla dessa gräsligheter, lidanden och förluster hos alla de stridande, efter de missgrepp, som begåtts vid krigets framkallande, efter de missräkningar, som visat sig, då inga afgörande segrar vunnits, utan härar strida mot härar månad på månad och med utsikt, att kriget dock endast blir ett ömsesidigt mördande i stort utan afgörande segrar för någondera parten och medför oerhörda ekonomiska förluster, som komma att tynga på kommande generationer, och i betraktande däraf, att kriget kunnat förebyggas, är det förvånande, att ingen af dem, som varit i stånd härtill, synes såsom Judas Iskariot ha känt behofvet af att taga lifvet af sig själf.

XIII.

Farhågor för öfverbefolkning. Hvad statistiken lär. Tysklands öfverbefolkning en ständig krigsfara.

Det har funnits tider, då det var nödvändigt att befordra befolkningens tillväxt, eller då krigstillstånd nästan ständigt rådde, såsom i forntiden och medeltiden samt efter 30-åriga kriget och således en stor del af befolkningen strök med på slagfälten eller i sjukdomar, som krigen medförde. Regeringarna måste söka ersätta dessa förluster och utdelade därför ofta land åt de fattiga.

I vår tid är förhållandet det motsatta i många länder.

Kulturländerna äro redan alltför mycket befolkade, så att hvarje rubbning i deras handel och industri medför vidsträckta olyckor och lidanden genom svårigheten för ett stort antal människor af alla klasser att sörja för utkomsten.

Men äfven under vanliga förhållanden, då krig ej rasa och årsväxten lämnar medelgod skörd, äfven då finns det större svårighet än som borde finnas för flertalet att fylla näringsbehofven, hvarför ock i allmänhet en bitter klagan och en förklarlig intresselöshet för lifvets högre frågor bli följden.

Alstringen är fortfarande för otaliga en rent instinktiv handling, sådan den var på grottmänniskornas tid, istenåldern, och den har ej för flertalet blifvit reglerad ännu i 20:de århundradet. Men det är civiliserandet däraf, könslifvets underkastelse under reflexionen, under ansvarskänslan, med blicken på rasens förbättring och plikten att förebygga fattigdom och nöd genom öfverbefolkning med dess följd: ständig kamp för tillvaron och ödeläggande barbariska krig, som bör vara en upplyst tids sträfvan.

Att öfverbefolkning redan finnes i många länder, är visst; och om än ofantliga sträckor finnas på jordklotet, såsom Afrika, Syd-Amerika och Sibirien, där millioner ännu kunna få plats, så är det icke desto mindre säkert, att de flesta länder redan nu ha så talrik befolkning, att svårighet ofta finnes för millioner att lefva och att nöd ofta förefinnes, så att den ständiga ökningen af jordens befolkning *måste snart nog bli ytterst farlig.*

Ehuru exakta siffror ej finnas för befolkningens storlek i många länder, ha tillförlitliga statistiker ansett sig kunna uppgifva för *hela jordens befolkning:*

1870

ungefär

1,400

millioner,

1914

»

1,700

»

eller en tillväxt af 300 millioner på 44 år, d. v. s. ungefär *7 millioner per år.*

***

Med hänsyn till fara för världsfreden på grund af öfverbefolkning, manar bland utomeuropeiska stater endast

Japan till betraktelser, då denna makt redan visat sig föra utvidgningspolitik, just på grund af den ofantliga tillväxten af befolkningen. Japans folkmängd utgjorde:

1880

38 millioner,

1900

45

»

1912

53

»

För att få plats och föda åt sin växande befolkning, förde Japan krig med Kina och Ryssland, och vinsten blef Korea. Nu under världskriget angrep Japan såsom Englands allierade den tyska besittningen (s. k. arrendet på 99 år) Kiautschau, som föll efter ihärdigt försvar i dess händer.

Långvariga underhandlingar ha därpå förts mellan Kina och Japan om fordringar, som detta rike framställt till sin fördel, och slutligen har ett resultat ernåtts, som betryggar en bestående fred i Östern och gör de mellan Japan och Kina bestående vänskapliga förbindelserna intimare.

Japanska regeringen utsände i början af maj 1915 en kommuniké rörande hela den långa rad af frågor, som varit föremål för underhandlingar med Kina, samt en redogörelse för dessa förhandlingars gång, Kinas medgifvanden och invändningar samt det slutliga resultat, hvarom enighet uppnåtts.

Som sammanfattande omdöme, hvad beträffar de japanska anspråken på företrädesställning i Kina gentemot andra främmande nationer och de områden, där denna företrädesställning skulle göra sig gällande, kan sägas, att Kina nödgats uppge sin fulla suveränitet i provinserna *Shantung* och *Fukien* samt i *Sydmandsjuriet.* Alla rättigheter som Tyskland innehaft i Shantung öfverlåtes af Kina på Japan.

I *Sydmandsjuriet* erhåller Japan en fullkomligt privilegierad ställning; denna kinesiska provins kan hädanefter betraktas som ett *japanskt protektorat.* Japanerna ha rätt att besitta jord, drifva industri och handel, men äro ej skyldiga betala andra skatter till kinesiska myndigheter än hvad de japanska konsulerna godkänna. I fråga omrättskipningen underkastar sig Kina *japansk dom,* under nominell medvärkan af kinesisk myndighet.

Käjserliga regeringen skall rådfrågas före anställandet af *rådgifvare* eller *instruktörer* i politiska, finansiella eller militära frågor.

Äfven i *Östmongoliet* får Japan afsevärda företrädesrättigheter. »Gemensamma företag» af japaner och kineser inom jordbruket och dess hjälpindustrier tillåtas.

Den centrala förvaltningen skall anställa inflytelserika *japaner som politiska, finansiella och militära rådgifvare.* Kinesiska regeringen skall erkänna rätten att besitta fast egendom för uppförande af *japanska sjukhus, tempel och skolor* i det inre af Kina. *Polisen* i de trakter, där sådana anordningar kräfvas, skall ställas under gemensam japansk och kinesisk ledning, eller också skola japaner anställas vid polisen i dessa trakter. Kina skall från Japan införa en viss mängd *vapen* eller i Kina upprätta en *arsenal* under gemensam japansk och kinesisk ledning, hvilken skall förses med materiel från Japan.

Den framstående engelske rashygienikern *Havelock Ellis* har ifråga om befolkningsförhållandena i Japan

framhållit,Se »Rassenhygiene und Volksgesundheit», 1912 och »Die Neue Generation», 1912, s. 469. i enlighet med detta lands främste auktoritet på detta område, prof. *Tokano,* huru oerhörd barnadödligheten är i Japan — 1907 ej mindre än 25,7 på 100 — och att nativiteten, som 1902 var hög, eller 26 på 100, på sista årtiondet nedgått något. Denna *sjunkande nativitet* vid *stigande mortalitet,* är, om förhållandet fortfar, ett allvarsamt problem för Japans socialreformatorer, men bör värka lugnande på dem, som i Europa tala om »den gula faran» från Japan.Från *Kina* torde ej heller någon »gul fara» hota på grund af samma förhållande. Nativiteten är visserligen hög, men barnadödligheten är oerhörd.

Prof. *F. A. Ross,* som väl känner till Kina och stödjer sig på 33 i Kina praktiserande läkares utsago, beräknar, att af 10 i Kina födda barn dö 3 i späd ålder och sannolikt dessutom 5. Andra antaga en barnadödlighet på 90 procent.

***

Se vi på förhållandena i vår världsdel, så finna vi, att *Europas folkmängd* var :

1870

305

millioner,

1890

363

»

1911

452

»

Tillväxten från 1890 till 1911 var således *89 mill.* eller *4,2 mill.* om året.

Beräknas samma tillväxt, vore Europas folkmängd

1930

532

millioner,

1940

574

»

1950

616

»

Man ryser inför dessa siffror vid tanken på hvad de betyda — ej rikedom eller välstånd, utan nöd, hunger, elände, som förorsaka krig, hvilka åtföljas af demoralisation och upplösning af all kultur! Och detta inom blott några årtionden.

I jämförelsevis ringa mån bidrager *Frankrike* till detta sorgliga resultat, då barnalstringen sedan länge inskränkes.

Frankrikes folkmängd var

1821

30½

millioner,

1872

36

»

1911

39⅔

»

Sedan befolkningen en lång följd af år visat en ringa ökning, inträffade 1911 för första gången minskning däraf; då uppgick antalet födda till 742,114 och af döda till 776,683, hvarför en *minskning af 34,569* ägde rum.

***

Synnerligen stark är åter befolkningstillväxten i *Ryssland* och *Tyskland,* och den frågan ställer sig själfmant, huruvida dessa länder därigenom hota världsfreden?

Rysslands folkmängd var

1815

45

millioner,

1867

71

»

1897

129

»

1912

171

»

Trots den ofantliga tillväxten af *Rysslands* befolkning, kan man anse, att någon fara för Europa ej finnes genom eventuell påträngning västerut af ryssarna, ty de ha i *Sibirien* ett kolonisationsområde, som förslår för en lång framtid.

De 300 åren före 1896 invandrade i allt från Ryssland till Sibirien ungefär *3 millioner* människor, under 9 år, 1896—1905, kommo *1,350,000,* men 1905—1913 slogo sig icke mindre än *3,000,000* ryska nybyggare ned i landet. På 8 år har lika mycket nytt folk tillförts Sibirien som på 300 år före 1896! Då invandringen var som våldsammast, nämligen 1908, anlände 759,000 invandrare till länderna öster om Ural; de senaste åren har siffran varit 250,000—325,000. Det är särskildt sedan ryska jordbruksdepartementet satt sig i spetsen för en systematisk och genomförd uppdelning och kolonisation af de väldiga stepp- och parkskogsområdena i Västsibirien och i Amurlandet borta vid Stilla oceanen, som utvandringen tagit de nu nämnda väldiga dimensionerna.Ryska regeringen använder betydliga summor för att skapa ett nytt Ryssland i Sibirien, och härför värka kommittéer i alla provinser, hvilka lämna alla nödiga upplysningar och bistå vid utvandringarna.

Frithiof Nansen, som under en lång resa i Sibirien 1913 tog noggrann kännedom om detta land, fann stora möjligheter att på grund af fruktbarhet å många vidsträckta områden samt sjöfartens utveckling å floderna befordra en ofantlig kolonisation. Han är ock af den meningen, att Rysslands tendens till utvidgning nu går *åt öster* eller dess koloniland Sibirien. Sina iakttagelser har han framställt i det nyligen utgifna arbetet »Gjennem Sibirien».

Hvad beträffar faran för öfverbefolkning i Ryssland, är det af vikt att veta, att, om ock nativiteten är oerhörd, så motväges den af den fruktansvärda mortaliteten. *Havelock Ellis* framhåller, hurusom barnadödligheten i Ryssland visserligen nedgått på ett 30-tal år från 31 till 26 procent (1896—1900), men att den ändock är större än i något annat land i Europa. Det har visat sig, säger han, att af 1,000 människor dö 15 mer i Ryssland än i England, hvilket för hela folket hvarje år utgör en förlust af 1,650,000 lif.

***

I *Tyskland,* där befolkningen genom 30-åriga kriget nedgick till ungefär *5 millioner* i midten af 17:de århundradet, har under mer än 2 århundraden funnits utrymme nog för en betydlig tillväxt af befolkningen.

Tysklands folkmängd var

1820

27

millioner,

1871

41

»

1890

49½

»

1914

68

»

Sedan många år tillväxer Tysklands folkmängd med ungefär 860,000 om året i rundt medeltal, eller ungefär *4¼ millioner på 5 år,* d. v. s. *8½ millioner på 10 år.* Statistiken visar, att ökningen på årtiondet 1904—1913 var *8,352,000.*

Lägger man denna tillväxt till grund för en approximativ beräkning af kommande tillväxt, så skulle *Tysklands folkmängd* blifva

om

20

år,

eller

1934

ungefär

85

millioner,

»

40

»

»

1954

»

102

»

»

60

»

»

1974

»

119

»

»

80

»

»

1994

»

136

»

d. v. s. om 80 år dubbelt så stor folkmängd som 1914.

Faran för en värklig, för Tyskland själf farlig och för världen hotfull öfverbefolkning inom endast några årtionden är uppenbar. Och man kan helt enkelt ej tänka sig, huru Tyskland inom sina nuvarande gränser skulle kunna hysa och lifnära sin (beräknade) befolkning om 40, än mindre om 60 eller 80 år.

I alla länder med framskriden kultur blir det nu allt allmännare, att de gifta inse nödvändigheten att *inskränka barnens antal* på grund af deras lefnadsvillkor, högre kostnader för uppfostran och studier, omsorg om hälsan o. s. v.

Att detta blifvit bruk i *Frankrike,* är kändt sedan länge, och det s. k. tvåbarnsystemet är där rådande inom nästan alla klasser.

Äfven i *England* har bruket fått stor spridning bland den upplysta medelklassen och i allt vidsträcktare arbetarekretsar.

I *Tyskland,* där befolkningen hittills så ofantligt vuxit och där man därför i somliga kretsar funnit detta glädjande med hänsyn till den däraf betingade tryggheten imilitäriskt afseende, har man emellertid på senare tid också börjat inskränka alstringen. Sålunda säger prof. *Max. Flesch* (i »Prostitution u. Frauenkrankheiten», 1898): »I alla folkets lager är det numera svårt att uppfostra en stor barnskara. De obemedlades hustrur frukta ej blott förlossningen, utan ock farorna för hushållet genom sin förvärfsoförmåga under hafvandeskapet. Bland förmögna klasser låter omsorgerna för barnens uppfostran, för döttrarnas utstyrsel och sönernas studiekostnader önskan om barn utslockna.»

Med synnerlig energi och sakkännedom ha många läkare och socialreformatorer på senare årtionden framträdt med arbeten i afsikt att varna för och motvärka den besinningslösa barnalstringen i Tyskland, främst i syfte att minska fattigdom och sjukdomar.

Dr *Mensinga* (Flensburg), var den förste, som i Tyskland skref härom (1885); sedan följde d:r *L. Löwenfeld,* prof. *A. Hegar,* skriftställaren *A. Meyerhof* (pseudonym *H. Ferdy*), prof. *M. Gruber* m. fl.Se *C. Hasse (Mensinga):* »Über fakultative Sterilität», 1885; *L. Löwenfeld:* »Sexualleben und Nervenleiden», 1891; *A. Hegar:* »Der Gesehlechtstrieb», 1894; *H. Ferdy:* »Die Mittel zur Verhütung der Conception», 1895; *M. Gruber:* »Hygiene des Geschlechtslebens», 1905. Alla dessa ha framhållit det berättigade i nymalthusianismen för såväl äktenskapen som befolkningen i dess helhet, nödvändigheten att sätta skrankor för barnalstringen, då alltför många barn så ofta medföra nedsatt hälsa hos modern och afkomman, hvarför de ock förordat preventiva åtgärder för att minska de lägre klassernas nödläge och barnadödligheten o. s. v.

Af oro för befolkningens minskade tillväxt eller eventuell tillbakagång ha emellertid lagförslag mot nymalthusianismen framställts i Tyskland såväl som i Frankrike.Det af *Gauthier* i franska deputeradekammaren 1909 framställda förslaget motiverades härmed: »om befolkningen än mer minskas, så kunna vi ej mera fylla arméns kadrer och ej heller vår internationella industris behof.» I Tyskland underkastade prof. *Flesch* förslaget en grundlig kritik i tidskriften »Sexual-Probleme» (1910) och framhöll bl. a., att det skulle drabba de mindre bemedlade, »om de göra hvad som är bruket bland de högre klasserna». Han visade ock, att ehuru Tyskland har en så ofantlig befolkningstillväxt (862,000 år 1905) så är ingenstädes klagan öfver arbetarebrist på landet så stor som där, att de viktigaste arbeten blott med hjälp af utlänningar kunna utföras, såsom banbyggnader af italienare och bärgvärksarbeten af polacker, att de flesta till krigstjänst odugliga tillhöra städerna och industrisamhällena.

Då tyska riksregeringen 1911 till riksdagen inlämnade förslag till lag mot nymalthusianska medel, skref d:r *Max Marcuse* en utförlig vederläggning däraf i »Sexual-Probleme», 1911. Han framhöll bl. a. »att under det i Tyskland liksom i alla västerländska stater de högre klasserna ha relativt mindre fruktbarhet, äro talrika barnalstringar regeln hos arbetarefamiljer. Det ekonomiska och sexuella eländet hos våra proletärer beror i betydlig mån därpå, att de ännu allt för litet begagna de nymalthusianska metoderna. *Det finns förhållanden som äro starkare än alla lagar,* och detta skulle, om riksdagen antoge lagbestämmelserna, framstå däri, att de alldeles bestämdt måste visa sig fullkomligt oförmögna att nå det egentliga målet, nämligen höjandet af födelseprocenten.»

Marcuse framhöll vidare under åberopande af en af de främsta tyska befolkningspolitikerna *G. Rümelin:* »Om Tyskland fortfarande årligen får 8—900,000 själar mer, så *måste det eftersträfva en bortomhafs-utsträckning* af sittområde, som särskildt England ej *kan* gilla. Och då måste ock i ej aflägsen tid denna Tysklands befolkningstillväxt leda till *öfversvämning utöfver våra gränser.»*

Då frågan om den minskade nativiteten i Tyskland var före i preussiska Abgeordnetenhaus i april 1913, vederlade d:r *Mugdan* påståendet, att den beror på dekadans, och visade, att den oftast förorsakas af en strängare uppfattning af *föräldraplikten,* samt påpekade, att den är en internationell företeelse.

I flera ansedda tidskrifter, särskildt *»Sexual-Probleme»,* utgifven af d:r *Max Marcuse,* (Berlin), och *»Die Neue Generation»,* utgifven af d:r *Helene Stöcker,* (Berlin) behandlas årligen detta ämne. Nyligen har ock bildats ett *Sällskap för bekämpande af Tysklands öfverbefolkning* — »Gesellschaft zur Bekämpfung der Überbevölkerung Deutschlands» — med d:r *F. Goldstein* (Berlin) som ordförande.

Med nativitetsfrågan, »födelse-politiken» m. m. sysselsätter sig ock det sedan ett par år existerande *Sällskap för moderskydd* — »Deutscher Bund für Mutterschutz».

Nämnas bör, att under den stora Hygieniska utställningen i Dresden 1911 bland vetenskapliga och sociala kongresser, som där höllos, äfven (24—27 sept) en internationell *nymalthusiansk kongress* egde rum med ej blott enskilda öfverläggningar, utan ock offentliga föredrag, som väckte det största intresse. Prof. *K Wicksell* höll där sakrika föredrag, hvari han bl. a. varnade för Tysklands öfverbefolkning, och äfven jag lämnade bidrag till kongressens förhandlingar.

***

På grund af vilja och föresats att förebygga fattigdom och att lefva i människovärdiga kulturvilkor ha sedan fleraår otaliga familjer i alla samhällsklasser, särskildt i städerna, sökt få en mindre talrik afkomma, och statistiken visar ock en ej obetydlig *minskning af nativiteten* i Tyskland.

Detta är emellertid ett resultat, som ej bör ingifva Tyskland några farhågor. Statistiken har nämligen visat, att minskning af nativiteten numera äger rum *i alla stater i Europa* och likaledes alla kulturstater utanför Europa. Endast Rumänien visar tillväxt.

I *Tyska riket* föddes på 10,000 invånare

årligen i årtiondet

1871—1880

391

1901

369

1910—

307

1911—

295

Detta betyder visserligen en minskning i de nyföddas antal af 56,000 för 1911. Men häraf kan man ej sluta till någon värklig minskning i befolkningstillväxten. Den har tvärtom sedan många år varit oerhörd och nära nog konstant. I Tyska riket föddes 1909 38,303 barn mindre än 1908; men icke desto mindre var befolkningstillväxten ungefär densamma som förut, eller 884,061. År 1904 var den 862,664.

Detta förhållande beror därpå, att *mortaliteten minskats* högst betydligt, så att minskningen däraf är större än den af nativiteten. Sålunda kommo på 10,000 invånare

1870

290

dödsfall

1890

250

»

1910

171

»

Faran för öfverbefolkning i Tyskland har blifvit öfverhängande i synnerhet därför, att *utvandringen,* som förr var högst betydlig, på sista 20 åren blifvit jämförelsevis ringa på grund af det ofantliga ekonomiska uppsvinget, som gifvit arbetarna rikliga tillfällen till förtjänst.*Utvandringen* från Tyskland öfver hafven utgjorde årligen i medeltal 1881—90 136,000 och nedgick 1893 till 87,000, hvarpå en större minskning inträffade 1894, då den blott var 40,000 (runda tal). Den var i medeltal

1901—05

—

29,308 årligen

1906—10

—

26,449

1911

—

22,592

1912

—

18,445

1913

—

25,775

Då emigration ej lätteligen kan ske till hvilket land som hälst på grund af otillräckliga existensvilkor och möjliga immigrationsförbud o. s. v., så måste Tyskland ha lämpliga *kolonier,* som ju också behöfvas för rikets handel och export af dess industrialster och import af råmateriel etc.

Tyskland har med sina 68 millioner tydligen *redan nu nått maximum* af befolkningens antal, om det skall kunna ha ett välmående och lyckligt folk; och ändå måste detta redan nu till en viss del lefva utanför landets gränser eller i dess kolonier.

Den oerhörda ökningen af Tysklands befolkning har omsider, i början af 1900-talet, medfört en *öfverfyllnad inom många yrken.* D:r Goldstein uppgaf sålunda 1911 i en »Denkschrift» om öfverbefolkningen, att läkare, jurister, ingeniörer, musiker, målare, bildhuggare, sångare, skådespelare klaga alla öfver öfverfyllnad. Vidare finns den för många handelsbiträden; talrika innehavare af mindre butiker klaga öfver klena affärer och handtvärket går t. o. m. tillbaka.

Visserligen var storindustrien då i behof af en ofantlig arbetskraft, men en mängd arbetare voro dock ofta utan arbete, eller 6—8 % af fackföreningsmedlemmar 1904—07, hvarpå de arbetslösas antal gingo upp till nära 10 % 1908—09.Arbetslösheten bland industriarbetarne tyckes därefter ha blifvit alltmera utbredd och hotfull för många tusental, hvarför den varit föremål för allvarliga öfverläggningar i vidsträckta kretsar. I september 1913 behandlade sålunda socialdemokratiska partidagen i Berlin arbetslöshetsfrågan. Alla talarne framhöllo den *fruktansvärda stegringen i de arbetslösas antal,* hvilket den kommande vintern skulle ytterligare öka. Det blefve absolut nödvändigt att från rikets, de särskilda staternas och kommunernas sida något gjordes för att minska antalet arbetslösa.

I skattefrågan antogs en resolution, i hvilken bl. a. begäres, att arbetslösa i så stor utsträckning som möjligt måtte vara befriade från skattebördor.

***

Minskningen i nativiteten har — särskildt under intrycket af Frankrikes exempel — emellertid väckt oro i

Tyskland, isynnerhet hos dem, som anse, att staten främst fordrar ett allt större antal krigare.

Brentano varnade 1909 för faran i en tidskriftsuppsats, och honom följde *Oldenburg* 1911 i en afhandling: »Der Rückgang der Geburten» i »Archiv f. Sozialwissenschaft».

Käjsar *Wilhelm* vidtog en egendomlig åtgärd, som afsåg att höja nativiteten och som meddelades i tidningarna i okt 1909 i följande notis: »Genom cirkulär från inrikesministeriet kungöres, att käjsaren för framtiden är villig att *stå fadder till det åttonde barnet* i hvarje tysk familj, den må vara fattig eller rik.»

Ett annat cirkulär bemyndigade myndigheterna att betala *statsunderstöd af 60 mark till obemedlade familjer vid åttonde barnets födelse.* »Käjsaren hoppades härigenom bidra till en förhöjning af födelseprocenten i Tyskland, somspelar en betydande roll för *stärkandet af den tyska krigsmakten.* De senaste åren ha visat tecken till tillbakagång i födelseprocenten, hvilket icke blott käjsaren, utan flera ansedda statsmän betrakta som en *allvarlig nationell fara.»*

Hvad har resultatet blivit af detta käjserliga beslut? Tvifvelsutan en stor missräkning. Ytterst få tyska föräldrar, som redan ha sju barn, torde för nämnda belöning vilja föda ett åttonde barn. De allra flesta ha nog lidit tillräckligt genom sju.

Att denna farhåga för minskad nativitet är oberättigad, framgår af ofvan gjorda framställning.

Under kriget och med anledning däraf, har landsförsäkringsassessorn *Seelmann* (Oldenburg) behandlat ämnet nativitetens minskning i Tyskland i »Berliner Börsen-Courier» (10 jan. 1915) och uttalat en varning på grund däraf och en förhoppning, att något göres däremot. »Till de gynnsamma följder, som kriget skall få, säger han, räknar jag den omständigheten, att i breda lager af befolkningen skall visas mer förståelse än hittills af en fråga, som för kommande tid skall bli af afgörande betydelse för Tysklands öden: *tillbakagången af födelser.* — Skola vi värkligen, sedan vi till sista blodsdroppen värnat oss mot utdödandet i kriget, tillkännagifva vår *vilja till själfmord?* Enligt utvecklingen hittills hotar just faran, att Tyskland skall *sluta med själfmord.»*

Seelman medgifver dock, att Tysklands befolkning alltjämt växer och anser, att den ännu under de närmaste årtiondena skall växa. Men han fruktar för framtiden, om nativiteten skall minskas än mer än hittills och tvåbarnssystemet allmänt införes, hvilket han befarar, ty man har beräknat, att Tyskland i så fall skall vid slutet af detta århundrade stå lägre än Frankrike. Därför anser han, »attdet efter krigets slut skall bli en af de viktigaste uppgifter att *vidtaga motåtgärder på detta område.»*

***

Prof. *A. Schlossmann* har ock behandlat frågan om tillbakagången af födelser i Tyskland och dess orsaker, men stannat i ett olösligt dilemma, då han framhåller å ena sidan hvad statsintresset enligt honom fordrar och å den andra hvad den enskilde medborgaren har som skäl för inskränkning i barnantalet. Han önskar, att de bildade skola föregå med godt exempel och inse, att våra ekonomiska förhållanden och vårt politiska läge obetingadt fordra en *fortsatt tillväxt af folket.* Framhållande, att Tyskland på de sista årtiondena utvecklats från ett åkerbruks- till ett industriland, säger han: »för vår framtids skull måste vi vara *ett växande folk».*

Under det han förklarar, att »statsintresset fordrar folkökning, skattebetalare, soldater, arbetskrafter — ju mer, desto bättre för staten», framhåller han, att »för den enskilde är ett ringa barnantal fördelaktigt, *stor barnskara är numera ruinerande».* Och han utropar, att man här står vid den svåra punkten och frågar: »kunna vi af den enskilde medborgaren fordra, att han, just han skall bringa offer åt staten och *utsätta sig för alla vidrigheter för att sörja för staten?»* »För familjefadern *ökas bekymren med hvart barn».*Se »Sexual-Probleme» 1914, s. 352.

D:r *Julian Marcuse* har i sitt arbete: »Die Beschränkung der Geburtenzahl, ein Kulturproblem», 1913, trätt upp mot dem, som anse aftagande nativitet vara ett tecken på nationens förfall eller en »sjukdom hos statsorganisationen», utan ser han däri en af en mängd växelvärkningar af vår kultur beroende företeelse. Bland

orsaker framhåller hankvinnans allt allmännare yrkesvärksamhet och föräldrarnas höjda ansvarskänsla, gående ut på att skaffa barnen allt bättre utbildning för passande yrken, sörja för deras hälsa och kraft o. s. v.

I ett märkligt arbete: »Fruchtabtreibung und Präventivverkehr im Zusammenhang mit dem Geburtenrückgang» (1914) gör d:r *Max Hirsch* (Berlin) följande uttalande:

»Säkerligen är präventiv-umgänget den främsta orsaken till det sjunkande födelseantalet. Man kan konstatera dess ofantliga utbredning. — Det *afsiktliga inskränkandet af barnens antal* härrör af den varnande erfarenheten, att *familjens ekonomiska bestånd* och upprätthållandet af det för *hälsan* och *barnuppfostran* nödvändiga *välståndet* endast är möjligt genom förhindrandet af en talrik afkomma.

Denna insikt och denna *ansvarskänsla* äro tecken på *framskriden kultur* och förutsätta ett visst mått af sedlig mognad, andlig bildning och naturvetenskaplig upplysning.

Under nuvarande förhållanden är inskränkandet af barnantalet ett medel i den ekonomiska kampen, en *nödvärnsakt.»*

Förutom präventivumgänget är enligt Hirsch fosterfördrifning en allmän orsak till minskning af nativiteten i Tyskland och han har funnit, att den förra metoden mest förekommer hos de högre samhällsklasserna, den senare mest hos de lägre.

Denna inskränkning af barnantalet utvisar, säger Hirsch, omtanke hos föräldrarna gentemot efterkommande och är ett tecken på *kulturens spridning.*

Hirsch framhåller ock, hurusom fosterfördrifningen (vanligtvis i allra första månaderna) omtalas öppet och ogeneradt hustrur emellan och huru de gifva hvarandra råd, samt att lagbestämmelser däremot ej värkaåterhållande. Sådan är nöden och fruktan för sjukdomar och elände.

På samma vis ha flera andra tyska läkare, d:r *A. Bernstein,* d:r *Moses,* d:r *Max Marcuse* m. fl. yttrat sig i enlighet med personliga rön i stora arbetarekretsar i Berlin.Se Sexual-Probleme, 1913, sid. 733 och 752.

En socialdemokratisk skriftställare *Joh. Ferch* har ock nyligen framhållit *arbetarnas stigande bildning* som en hufvudfaktor i deras allt allmännare inskränkande af barnantalet. »För en tänkande arbetare måste en tänkande hustru vara en obetingad nödvändighet», och därför ljuder ett stormrop bland arbetsklassen på befrielse för både kvinna och man från tryckande bekymmer och på ledig tid för andlig utbildning. I arbetare-äktenskapet har därför den tanken vunnit insteg, att detta mål kan ernås genom reglering af barnalstringen.Sexual-Probleme, 1914, sid. 354.

Redan har frågan om begränsning af barnantalet trängt djupt in i alla samhällslager i Tyskland, och enligt Max Marcuse har den på senare åren vunnit allt större insteg hos arbetsklassen, särskildt i de större städerna. På detta håll ha dock olika meningar gjort sig gällande bland *socialdemokraternas* ledare, då somliga, eller de, som representera den äldre ståndpunkten, den revolutionära, klasskampens, ej önska någon förbättring i arbetarnas existensvilkor, förr än de själfva efter omstörtning af det nuvarande samhället skapat sig en ny tid. Detta framkom särskildt å två stora socialdemokratiska möten i Berlin i augusti 1913,Se referat i Sexual-Probleme, 1913, sid, 728. där fru *Klara Zetkin* (Stuttgart) talade öfver temat: *mot födelsestrejk* och anklagade de nymalthusianska socialdemokraterna, revisionisterna, nära nog för förräderi mot arbetarnas sak. Arbetare, som inskränka barnantalettill en eller två, vore »bourgeoisiens apor», sade hon, och för arbetsklassen gäller det, att de enskilde ej skola på den borgerliga klassordningens mark förbättra sina lefnadsförhållanden, utan att föra *klasskamp.* Arbetsklassen borde ej glömma, att den stora *massan* har afgörande betydelse i befrielsekampen. Inskränkes barnantalet, så betyder detta, att arbetarfamiljerna upphöra att föda oss *soldater för revolutionen.*

Flertalet mötesdeltagare ådagalade tydligt, att denna fru Zetkins synpunkt ej vann anklang, och två läkare tillhörande socialdemokratiska partiets revisionister, d:r *Bernstein* och *Moses,* utvecklade de skäl, som främst voro bestämmande för minskad barnalstring: nedsatt hälsa och sjukdomar hos modern, främst tuberkulos, den

stora dödligheten hos nyfödda i arbetarehemmen, fattigdomen, som så ofta drifver döttrarna in i prostitutionen, bostadsnöden, fosterfördrifningen, som allmänt praktiseras af fattiga mödrar o. s. v. De konstaterade ock, att de socialdemokratiska arbetarna mycket allmänt numera inskränka barnantalet i sina familjer.

***

Tyska chauvinister ha länge ansett den stora tillväxten af Tysklands befolkning vara en glädjande företeelse, något särskildt berömvärdt, utvisande kraft hos en nation, kallad att härska öfver andra, som ej tilltaga i sådan proportion.

Detta beror bevisligen ej på bristande vitalitet, utan på afsiktlig inskränkning af aflelsen på grund af stigande ansvarskänsla gentemot afkomman, eller viljan att förebygga fattigdom genom för många barn.

Är det då så visst, att en stor folkmängd betyder storhet och styrka för all framtid? Till en tid har den ju en stor betydelse, om krig föres med mindre talrika nationer.Men genom *allianser* uppväges dessas ringare numerär fullständigt, såsom synes af Frankrikes allians med Ryssland och England i nuvarande krig.

I längden blir den ohäjdade folkökningen alldeles visst *en fara för en nation,* liksom för *världsfreden.*

På beräkningar af Tysklands *ofantliga befolkningstillväxt* har dess *militära och koloniala politik* grundats. Men en politik, som har denna utgångspunkt och som således måste räkna med den framtida befolkningstillväxten, måste vara beredd på de fruktansvärdaste konflikter.

I Tyskland ha ock, såsom vi sett, åtskilliga forskare framhållit dem, ehuru förgäfves.

Jag har ofvan (sid. 147—156) visat, hurusom den stora tillväxten af Tysklands befolkning varit en orsak till dess kolonial-politik och att denna varit en af de predisponerande orsakerna till kriget af 1914. Den framstående nationalekonomen *G. Schmoller* bestred 1882 den gamla dogmen om den största möjliga barnrikedomens välsignelse och ansåg den tillhöra en halfciviliserad tidrymd, men han måste gå med strömmen och förklarade 1900, att Tysklands existens hotades, om landet ej hade makt på sjön.

Med hänsyn till tyska folkets ofantliga tillväxt och tyska rikets däraf beroende utvidgningspolitik, kan det vara nyttigt att erinra sig, hurusom spridningen af folken, icke minst germanerna, på tidigare stadier oftast haft samma orsak. Hemlandet har blifvit öfverbefolkadt, så att svårighet uppstått för många att lifnära sig och få plats på fosterjorden, hvarför utvandringar af större eller mindre antal tidtals ägt rum, vare sig till obefolkade trakter — på tidigare perioder — eller till rikare länder, därvid krig ofta uppstått mellan dessas inbyggare och de invandrande inkräktarne.Kampen för tillvaron har ofta gjort kriget till en *»biologisk nödvändighet»,* såsom *Bernhardi* säger, men detta förhållande gäller lägre stadier, vildarnas och barbarernas, liksom det gäller vissa djur.Exempelvis vill jag erinra om norska *fjällemmeln,* en gnagare, som periodvis företager massutvandringar tvärs genom Sverige för att slutligen drunkna i Bottniska viken. De tvingas därtill af brist på föda, då de på grund af sin stora fruktbarhet blifvit alltför talrika.

Ett annat exempel från djurvärlden är *kaninerna* i Australien och Nya Zeeland, som genom sin oerhörda fruktsamhet blifvit en värklig landsplåga. Allt ätbart förtära dessa ofantliga massor af kaniner till skada för andra djur och människor. Långvariga ansträngningar ha gjorts för att utrota kaninerna — i Nya Syd-Wales har offrats 15 millioner mark om året — och först på senare tid har plågan häjdats genom ovanlig torka, hvarigenom djuren omkommit i oerhörd mängd.

Civiliserade folk få ej längre tillstädja den oreglerade och ansvarslösa alstringen.

Därför att det stora flertalet i Tyskland aflat barn utan allt förutseende, har öfverbefolkning inträdt, som redan varit vållande, varit en *causa remota* till kriget. Skall det fortgå som hittills, så blir mångbarnalstringen en *causa proxima,* den närmast värkande anledningen till nytt krig. Öfverbefolkningen blir *causa efficiens* eller en mekaniskt värkande orsak till ett djurkrig, men den blir för tyskarna, som ej inse, att de ej äro berättigade till sådant sexuallif midt i Europa, en *causa justa,* ty de anse sig ha rätt i allt, hvarför den ock blir en fruktansvärd

causa justa litigandi, d. v. s. de skola anse tvist om och fordran på allt flera landområden vara fullt berättigad såsom nödvändig *för dem.*

De *måste* kämpa för existensen och de ha rätt att lefva lika väl som andra, säga de.

Ja väl — men som förnuftiga människor, hvilka ej förstöra lifvet för sig själfva och andra genom *tanklöshet* och *brist på förutseende! Vere scire est per causas scire* — förstå rätt är att förstå genom orsakerna — sade filosofen F. Baco för tre hundra år sedan.

En blick på Tysklands ofantliga befolkningstillväxt visar oss, att den blifvit *en af orsakerna till världskriget,* då den varit en anledning till kolonialpolitiken, som varit anledning till Tysklands flotta, som skapat fruktan i England för den tyska sjömakten o. s. v.

Tyskarna måste såsom individer och såsom stat — regering och riksdag — fatta detta och ej söka kasta skulden på andra folk på grund af missundsamhet etc. Det är ej värdt, att de åberopa sin »rättvisa sak», sin enda önskan att få lefva i fred och nyttja sitt välstånd och ropa »död åt engelsmännen». England har ej hindrat Tysklands förvärfvande af kolonier och ej heller kunnat häjda den tyska barnalstringen, Tysklands största fara.

Att tyska regeringen skulle, om *Frankrike* besegrades, fordra någon af dess värdefullare *kolonier,* lider intet tvifvel. Det framgår af det svar tyske rikskanslern gaf Englands ambassadör *Goschen* d. 29 juli (se Englands hvita bok n:r 85): »de starkaste försäkringar skola gifvas, att den kejserliga regeringen ej åsyftade något territoriellt förvärf på Frankrikes bekostnad — men han kunde *ej afgifva en liknande förbindelse i afseende på de franska kolonierna».*

Tyskarna ha ej ännu blifvit så skickliga kolonisatörer som engelsmän och fransmän, och det är till stor del därför, som de ej haft så stor nytta af sina kolonier. Men de få väl därför ej söka *eröfra kolonier från andra,* sedan dessa med stora uppoffringar förskaffat sig dem.

Det har ock varit de tyska chauvinisternas mål, att Tyskland, sedan det fått hegemoni i Europa, skall förskaffa sig *världshegemoni* genom utsträckt kolonialvälde och ej blott att få lefva sitt stilla fredliga lif i sitt förvärfvade välstånd.Tron på Tysklands förmåga därtill och uppgift att frälsa världen med sin kultur har varit dominerande sedan lång tid, tack vare germanisternas lära och de tyska vapnens framgångar.

Man har i Tyskland talat så mycket om Tysklands storhet och betydelse för kulturen, om Tysklands roll att leda världen. Jag vill då påpeka, att ett rikes tilltagande folkmängd ingalunda betyder tilltagande civilisatorisk betydelse. *Yttre storhet* är ej detsamma som *kulturell storhet.*

I själfva värket är det blott ett relativt fåtal intelligenta och ädla personer, som i hvarje land betecknar den högre kulturen. De flesta människor åtnjuta den utan tillskott af eget arbete; otaliga äro medelmåttor och otaliga synnerligen inskränkta och onyttiga varelser, parasiter, som blott äro en börda för samhället. I den oerhörda befolkning, som Tyskland fått, utgöra dessa sistnämnda ett betydande antal, och då riket nödgas föra utvidgnings-politik för sina 68 millioner, bör man förstå, att detta sker icke för den högre kulturens målsmän, utan för många millioner undermåliga och onyttiga människors tillvaro.

XIV.

Fredens betingelser efter världskriget.

Alla nationer, alla människor längta sedan många månader redan, att det ohyggliga världskriget måtte upphöra och att en värklig fred måtte slutas. Men ännu i slutet af maj, då kriget varat 10 månader, äro dessa

förhoppningar klena, och utgången synes mycket oviss. Hvartill tjänar det då, att utanför stående diskutera fredsproblemet, då de ej ha det ringaste inflytande på krigets gång och de krigförande makterna?

Om än denna diskussion ej har någon omedelbar betydelse eller följd, så kan den dock ha någon nytta med sig som förberedelse till den opinion bland folken, som man önskar skall på ett eller annat sätt göra sig gällande, när freden skall afgöras och när folken skola i ett nytt fredstillstånd söka förebygga nya krig. Ty det vilja alla folk.

Från Holland har den första offentliga appellen i denna riktning utgått under kriget, och där har »Nederlandsche Anti-Oorlog Raad» konstituerat sig för förberedandet af den kommande freden. Vid en öfverläggning i Haag mellan representanter från såväl de krigförande som neutrala länder (april 1915) enades man om ett antal fundamentala fordringar, hvarom man ville samla fredspropagandan i alla länder. Detta program, som nyligen antagits af Svenska fredsförbundet, innehåller följande punkter:I. *Annektering* eller *afträdande af landområde* får icke äga rum i strid mot *befolkningens intressen och önskan.*

II. Staterna öfverenskomma att i sina kolonier, skyddsländer och intressesfärer införa *full handelsfrihet.*

III. *Haagkonferensernas* arbete på utveckling af det mellanfolkliga rättstillståndet fullföljes.

Dessa konferenser erhålla en *fast organisation* och sammanträda på regelbundet återkommande tider.

Staterna öfverenskomma att *hänskjuta alla tvistefrågor till rättsligt afgörande* eller till *utredning* och försök till *förlikning.* För detta ändamål inrättas bredvid den bestående skiljedomstolen i Haag

a) en *permanent mellanfolklig domstol;*

b) en *permanent undersökningskommission,* som eventuellt också framlägger förlikningsförslag.

Staterna förbinda sig att i samförstånd vidtaga diplomatiska, ekonomiska eller militära åtgärder, *därest en stat skulle gripa till vapen* i stället för att underkasta tvistefrågan afgörande vid *domstol* eller behandling af *undersökningskommissionen.*

IV. Staterna söka träffa öfverenskommelse om ömsesidiga *inskränkningar i rustningarna. Kaparrätten afskaffas,* principen om hafvets frihet genomföres.

V. *Utrikespolitiken* underkastas en värksam *parlamentarisk kontroll,* så att för parlamenten hemliga aftal ej blifva för folken bindande.

Alla dessa fordringar, som innehålla hufvudpunkterna i alla föregående förslag till fredens betryggande sedan ett par århundraden, måste samla alla upplysta män och kvinnor i gemensam aktion för förhindrandet af krig och betryggande af varaktig fred. Programmet antogs ock af den stora kvinno-kongress för fred, som i maj 1915 hölls i Haag.För att freden skall blifva betryggande för framtiden är nödvändigt, att den *kongress,* som, sedan vapenstillestånd ingåtts mellan de stridande staternas regeringar — uttrycker *viljan hos alla i kriget indragna nationer* och består af *representanter* därför, valda af riksförsamlingarna. Där dessa ej redan finnas samlade, måste kallelse till offörtöfvadt sammanträde äga rum.

På en sådan kongress kunna då *nationerna själfva* bestämma öfver sitt lif och besluta, att främmande landområden ej få mot befolkningens vilja annekteras. Den kan och skall ock bestämma relativ afrustning och tvistefrågors afgörande genom medling och skiljedom af undersökningskommission och fredsdomstol.

***

Uppkomsten af världskriget har tydligen visat, hur otillfredsställande staternas utrikespolitik bedrifves, nämligen genom en liten oligarki af *några få statsmän, som föra hemliga underhandlingar* och i ett gifvet ögonblick utan allt meddelande till eller kontroll af ländernas representation *besluta om krigisk aktion.*

Och ändock ha andra makter, särskildt en neutral stormakt, England, framställt förslag till medling, som kunde

ha förhindrat kriget. I stället ha dessa ledande statsmän utbytt noter om tillfälliga saker, mobilisering etc., som gjorts till afgörande krigsorsaker, och bestämt allt med almanackan och klockan i hand, i enlighet med ett oantagligt ultimatum. Det har varit den rena *parodien* på en upplyst politik i civiliserade länder.

Skola folken finna sig däri? Nej! Skall på så vis få afgöras om slaktande af hundratusentals människor, om olyckor för millioner? Nej och tusen gånger nej!Folken måste resa sig mot detta galna system för despotisk ledning af staternas angelägenheter och oförtöfvadt öfverallt fordra grundlagsenliga bestämmelser, som skydda fredliga förhållanden staterna emellan och omöjliggöra listigt öfverlagda krigiska konflikter.

I de flesta stater står regeringen ensam för utrikespolitiken och behöfver ej samråda med riksdagen. Tyskland och Ryssland äro typiska med hänsyn till regeringens, eller rättare monarkens absoluta myndighet i detta afseende.

I länder med konstitutionellt styrelseskick och utvecklad parlamentarism, är regeringen alltid i kontakt med parlamentet i fråga om utrikes-angelägenheter, ehuru den i allmänhet har befogenhet att ensam besluta.

I *Förenta staterna* och *Norge* står dock utrikespolitiken under konstitutionell kontroll. Förenta staternas president och regering samråda med kongressens utskott för utrikes-angelägenheter, innan de fatta beslut om sin politik i alla viktiga fall.

I *Sverige* är det praxis, att, då allvarsamma politiska händelser synas hota landets neutralitet och fredliga hållning, konungen i enlighet med regeringsformens 54 § »äskar af riksdagen särskilda deputerade, att med honom öfverlägga om ärenden, dem han pröfvar böra hemliga hållas». Dessa ha dock ej makt att fatta beslut.

***

Skola krig mellan europeiska stater för framtiden kunna förebyggas — hvilket *måste* ske — så fordras främst:

1) att *krigstillstånd* ej skall förklaras äga rum endast genom förhandlingar och notväxlingar mellan ett par statsmän, eller en *monark* och en *utrikesminister* eller *rikskansler,* väsentligen i enlighet med enväldets gamla regim, utan att *folkrepresentationen,* i enlighet med den upplystademokratiens principer, måste på ett eller annat sätt vara med därom, vare sig samlad eller såsom delegation;

2) att alla stater ovillkorligen måste, innan krigsförklaring äger rum, *underkasta tvistefrågorna medling* vare sig af ett antal andra staters ombud eller af fredsdomstolen i Haag;

3) att *krig ej får förklaras* genom något ultimatum med *kort frist* — 24 eller 48 timmar — såsom vanligen sker, utan med *längre frist, minst en månad,* så att all öfverilning förebygges, och den mogna eftertanken får göra sig gällande.

Mot dessa tre hufvudvillkor, som böra vara solklara för alla tänkande människor, har man brutit i förhandlingarna mellan makterna före det stora världskrigets utbrott.

Det får ej bli nu efter detta oerhörda världskrig som efter fransk-tyska kriget 1870—71, att nämligen staterna återigen skola göra alla ansträngningar för *nya rustningar* för att bereda sig för nya krig. *Det måste bli slut* på denna kulturvidriga krigsperiod. Alla upplysta människor i hela världen fordra det.

Alla stater *måste* gå in på, om ej afrustning, åtminstone en *betydande minskning af militärväsendet,* låt oss säga till $\frac{1}{10}$ däraf, så att endast milistrupper finnas.

De oerhörda utgifterna för krigsändamål som i detta världskrig visa sig ha varit till ingen värklig nytta, utan endast vållat de största förluster och blott tjänat till att låta de stridande vara ungefär lika starka på ömse håll, *få ej återkomma.*

Skola staterna ej lyckas att komma till beslut om *allmän reducering af härar och flottor,* är det ej värdt att hoppas på fred. S. k. fred blir blott stillestånd.

Främst gäller det att reducera militärväsendet i detrike, som är militärstaten per preference: *Tyskland.* Skall det ej

lyckas inskränka detta militärvälde, blir det aldrig fred.

Blifvande fredskongress får ingen större uppgift. Hvartill skulle det tjäna, om kongressen med öfverväldigande majoritet beslutar inskränkning af militärväsendet, medling och skiljedom o. s. v., *om ej Tyskland går in därpå.*

Men äfven om Tyskland går in därpå, betyder detta ingenting, om ej dess militärväsen är reduceradt, ty öfver kongressbeslut och folkrätt står eljest dess militära organisation, dess 5 eller 10 millioner i vapen.

Än *Ryssland?* Är ej detta väldiga rike ett likaså farligt militärvälde som Tyskland och hotas ej världsfreden lika mycket därifrån?

Nej! Ryssland utbreder sin öfvertaliga befolkning i Sibirien (se sid. 336) och är ej på samma sätt en militärstat som Tyskland, ej så i alla afseenden, alla samhällslifvets enskildheter militäriskt organiseradt, d. v. s. ständigt på half krigsfot som Tyskland. Ryska folket är ingalunda krigiskt besjäladt som tyskarne, då dels inga stora krig, dels inga krigslärare uppjagat någon krigshåg. Ett sådant arbete, som Bernhardis skulle ej kunnat skrifvas i Ryssland. Om man frånser ett visst krigsparti, så finner den, som studerat ryska nationen, att de bildade ryssarne äro lika mycket europèer som både fransmän, tyskar, svenskar m. fl. och alldeles icke fråga efter krig och eröfringar, och nationallynnet i stort sedt är mildt och känsligt, tillgängligt för goda impulser. Genomgripande, nödvändiga reformer skola ej utebli, och en af de viktigaste har redan under kriget genomförts: afskaffandet av brännvinet.

Sannolikt skall Ryssland i en ej aflägsen framtid upphöra att vara ett autokratiskt tsarvälde, och det är ejosannolikt, att flera själfständiga riken i Polen: Ukraina m. fl. frigöras därifrån och att ett ryskt statsförbund bildas.

***

Det torde ännu ha sin betydelse att framhålla de meddelanden, som prof. *W. Ostwald* lämnade i Stockholm i Okt. 1914, då han besökte Sverige som »intellektuell krigsfrivillig» på uppdrag af det nybildade tyska »Kulturbund», hvars principer och mål framställdes af honom, ehuru han uttalade en och annan personlig mening. Till flera tidningar uttalade han följande:

»Man talar om den *tyska militarismen,* och den ovilja, som möter Tyskland i världen, grundar sig måhända just på den tyska militarismens utveckling. Men just denna »militarism» är hvad som utgör ett af de mäktigaste uttrycken för *Tysklands organisatoriska kraft.* Nå väl, jag anser nu, att Tyskland genom sin förmåga att organisera nått ett *högre kulturstadium* än de öfriga folken, och att kriget en gång skall göra dem *delaktiga af en högre kultur* i denna form.

Hvad Tyskland vill? Tyskland vill organisera Europa! Ty Europa har hittills ej varit organiseradt. Tyskland vill slå in på en ny väg för att förvärkliga *samsträfvandets idé.*

Jag skall förklara för er *Tysklands stora hemlighet.* Vi, eller kanske den *germanska rasen,* ha *upptäckt organisationens faktum.* De andra folken lefva ännu i *individualismens* tidsålder, vi i *organisationens.* Hos oss sträfvar det hela att utbilda hvarje individ till det högsta möjliga, men på samma gång i den *för samhället önskligaste riktningen.* Det är vår frihet, den högsta friheten, i hvilken alla krafter tillvaratagas och samvärka.»

Detta uttalande af den framstående vetenskapsmannen och pacifisten, som i sin kulturmission i Sverige hadebakom sig ett stort antal representanter för tysk kultur, visar oss tydligt, huru de germanistiska storhetsidéerna i förening med den allt behärskande militarismen förvändt synen hos äfven de bästa män i Tyskland. Alla tyckas vara inexercerade i samma tankegång: tyskt militärvälde är liktydigt med högre kultur och Europa skall organiseras *på militarismens grund.* Endast genom en egenartad förvirring kan en sådan besynnerlig tanke uttalas, som att tyskarna eller den germanska rasen »upptäckt *organisationens faktum».* Det är ingen mening i denna fras, sedd som abstrakt begrepp.

Tyskarna må ha visat en stor organisatorisk förmåga i utbildandet af militärväsendet, men Napoleon torde väl få anses som en af de största militära organisatörer historien känner. Och nog äro väl engelsmännen synnerligen framstående organisatörer med hänsyn till såväl sina kolonier som sin flotta.

Då Tyskland vill »organisera Europa», afsågs därmed, att sedan Tyskland segrat och dikterat freden, skulle den tyska imperialismen behärska Europa och göra om världskartan enligt sina idéer.

De stater, som skulle organiseras att samvärka med det segrande käjsardömet, blefve tvifvelsutan anvisade rollen af *vasaller.* Men det lockar ej någon, tvärtom.

Hvarje stat måste hålla på sin själfständighet, ingen vill beröfvas sin frihet. För öfrigt har Preussens behandling af polacker och danskar i annekterade provinser gifvit afskräckande exempel på tysk organisationsmetod.

***

Den berömde kriminalisten prof. *Frans v. Liszt* har ock under kriget (okt. 1914) framträdt med framtidsförslag rörande Tyskland och dess internationella ställning: *ettmellaneuropeiskt statsförbund,* och hans organisationsplan öfverensstämmer väsentligt med den af Ostwald framställda.Se *F. v. Liszt:* »Ett mellaneuropeiskt statsförbund» (öfversättning) 1914. I likhet med alla andra tyskar anser han, att faran för Tyskland främst kommer från England och därjämte ock från Ryssland. Han utgår därifrån, att Tyskland icke ens efter ett framgångsrikt krig kan nå en materiell styrka, som säkerställer det mot världsmakterna England och Ryssland. Det är följaktligen hänvisadt till statsförbundets idé.

Hvad Tyskland måste fordra af det krig det nu för är: det måste tillfredsställa industrilandets behof af *kolonier,* det måste *omgestalta den tyska staten* i dess inre och det måste *organisera Mellaneuropas statsförbund.*

Sverige, Norge och Danmark lockas med den ökade säkerheten mot England och Ryssland, hvarjämte det ställes i utsikt för dem, att de kunna ordna sig som en skandinavisk underafdelning af det stora förbundet. Möjligen med tillägg af Finland, som måste bli fritt liksom Polen och Ukraina.

Hvar förbundsmedlem skall behålla sin själfständighet. Men sammanhållningen dem emellan måste vara »förankrad» i konstitutionerna och kompletterad genom en militärkonvention. Ett slags gemensamt parlament med delegationer måste komma till stånd.

En ömtålig del af programmet är naturligtvis den, som berör Tysklands ställning. Liszt afböjer termen hegemoni, men accepterar formeln: primus inter pares, och betonar, att ledareställningen företrädesvis skall grundas på villigheten att bära de andras bördor(!). För öfrigt ställer han i utsikt, att tyskarna skola bli mer älskvärda och fina i sättet, mindre kantiga och pockande, när de känna sig säkra ochoangripliga och följaktligen kunna ägna mer omsorg åt kulturens ömtåligare blomster.

Trots många goda idéer och en hofsamhet, som skarpt kontrasterar mot de flesta andra tyska förslagen och uppropen till neutrala folk, visar sig dock *Liszt* stå under samma hypnos, som alla andra tyskar i fråga om krigets uppkomst och bestämmelse, anklagelsen mot Belgien, Englands skuld i kriget o. s. v. Han instämmer i den uppfattning, som d:r *G. Irmer,* legationsråd, framställt i sin broschyr om Englands »världsok» och dess roll som anstiftare af världskriget, en den mest lidelsefulla och ensidiga framställning man kan tänka sig.Se *G. Irmer:* »Loss från Englands världsok.» (öfvers.) 1914. På *Edvard VII* lägger han i första hand ansvaret för den tyskfientliga politiken i England och *Grey* är blott värkställaren af hans politiska testamente: »för historiens domstol är det för alla tider fastslaget, att den engelska politiken hänsynslöst arbetat på denna krigssammansvärjning mot det tyska riket, och att England frambesvor detta europeiska krig mot oss».

Besynnerligt nog ha både *Liszt* och *Irmer* i förening med prof. *Lamprecht* i deras gemensamma inledningsord till ifrågavarande skrifter, tillhörande en serie »Mellan krig och fred», röjt sin glädje öfver kriget, tydligen i orubblig tro på Tysklands seger. De åberopa *Treitschkes* ord om »kriget såsom en hälsobrunn för folket» och förklara, att det »nu åter kommit till heders», och de medgifva, att Tyskland själf gripit till offensiven. De beklaga »det

politiska nedgåendets bedröfliga tid, som gjorde de bästa oroliga för framtiden», och glädja sig däråt, att *»ledande strategers djärfva dådkraft* i afgörandets stund i hela riket frigjort en samfälld röst: *Ändtligen den räddande handlingen»!* Jag erinrar här om *Bernhardis* ord i företalettill sin bok »Tyskland och nästa krig», som ofvan (sid. 161) anförts; en hvar ser öfverensstämmelsen med dessa författares ord.

De förklara, att »svärd och penna ej få hvila, förrän Tyska riket med föryngrad kraft står upp ur detta nya eldprof såsom en *säker borgen för en fredlig framtid* och såsom ett pålitligt *värn mot de gångna dagarnas anspråk och skändligheter».*

Ingen antydan, att Tyskland felat i anspråk och skändligheter.

Den framtida freden vill Liszt, såsom ofvan synes, grunda på ett *mellaneuropeiskt statsförbund,* som skall hålla tillbaka de två hotfulla världsmakterna: *England* och *Ryssland.* Då den fasta kärnan i detta statsförbund — Tyskland och Österrike-Ungern — ej anses besitta tillräcklig styrka att bekämpa dessa båda makter, föreslås, att öfriga europeiska stater, främst de, som varit neutrala under kriget, skola ingå i detta förbund.

Här stå vi således vid det tyska förslagets stora framtidsfråga: skola Europas neutrala stater vara villiga att bli ej blott allierade, utan äfven organiskt, statsrättsligt förbundna med Tyskland såsom den ledande staten med tanke på — den viktigaste uppgiften! — *bekämpandet af England och Rvssland med eventuella krig i sikte?*

För visso *ej en enda stat.*

Ingen af de stater, som förhållit sig neutrala under världskriget, har någon orsak alls att ställa sig fientligt till England och Ryssland; tvärtom önska de alla bevara ett vänskapligt förhållande till dessa makter. Minst af alla skulle Sverige, Norge och Danmark vilja ha konflikter med dem, och det ha de ock visat genom den neutralitet, som deras regeringar med klarsynt beslutsamhet vid krigets början förklarade sig skola iakttaga.

***

Ett egendomligt uttryck för den i Tyskland gängse uppfattningen, att det är detta land förbehållet att vara den organisation af hela det skapande kulturarbetet, som skall, såsom Ostwald sagt, af lösa »ett enskildt folks brutala herravälde och bli den världshärskande kraften i rättvisans och ordningens rike», har lämnats af pastor D:r *F. Naumann* i en artikel i hans tidskrift »Die Hilfe» (okt. 1914). Pastor Naumann är ledamot af tyska riksdagen och tillhör Fortschrittliche Volkspartei och deltog i det interperlamentariska mötet mellan tyska och franska delegerade, som hölls i Basel våren 1914.

Han ser nu det pågående krigets betydelse däri, att det skall leda till starkare statsförbund än de, som hittills funnits. Och präst som han är, tycker han sig midt i blodsutgjutelsen upptäcka ett högre förnuft eller en gudomlig ledning.

För honom är den rätta fredstanken den, som sträfvar mot större statsbildningar genom sammanslagning av mindre, medan han betraktar dem såsom fredssakens dåliga tjänare, som svärma för ett system af små stater, upprätthållna af neutralitetsprincipen. D:r Naumann går ända därhän, att han bestrider neutralitetens »sedliga rätt». Det är nationaliteternas liksom de enskilda individernas plikt att ta parti, när den uppfordringen ställes till dem. Hvarken den ena eller andra får stå utanför, utan får välja plats i striden och resonera som så, att den genom sina försök till isolering i själfva verket opponerar sig mot den naturlag, som bjuder, att ingen får undandraga sig att deltaga i den sträfvan mot större statsförbund, som är vägen till fred och lycka.

Den belgiska neutralitetskärleken var i alla fall egoistisk och inriktad på egen fördel. Enligt d:r Naumann kan man nämligen icke erkänna den enskilda statensobetingade rätt att motsätta sig »en världshistorisk nybildning». Krig äro nu för tiden »organisationsförskjutningar i mänsklighetens utvecklingsgång».

»Det kämpas om mänsklighetens ledning. Individuellt kan man förstå de neutralas önskningar, men rent principiellt kan man icke erkänna deras rätt att undandra sig den fortgående centraliseringen af ledareskapet för mänskligheten.»

Således: Belgien skulle ha underordnat sig Tysklands ledning på grund af den världshistoriska nybildning, som tillkommer detta rike. Vi känna igen germanismens lära och mål, som förkunnats sedan ett århundrade.

Hvilken plikt Sverige, enligt Naumann, inför denna lära skulle ha, är tydligt. Men Sverige har icke desto mindre fasthållit sin självständighet och sin neutralitet.

***

Hvad det nu kommer an på är främst att genom en *allt kraftigare uttalad allmän opinion ovillkorligen bland alla civiliserade folk förvärkliga skiljedomstanken,* som sedan lång tid af ett stort antal filosofer, rättslärde och statsmän konsekvent uttalats, genom statsfördrag, enligt hvilka tvister mellan skilda stater skola afgöras genom skiljedom, som ej får vara beroende af ett tillfälligt medgifvande, utan skall hvila på erkännandet af skiljedomsinstitutionen såsom en *ständig makt* och följaktligen af staternas *på förhand* gjorda aftal därom.

Det kan i fråga om staternas öfverenskommelser om skiljedomstolar ej nog betonas, att det främst gäller, att dessa skola vara *permanenta, på förhand stadfästade och organiserade,* d. v. s., att de skola gälla *alla* möjligen uppkommande tvistigheter. Det skall ej längre vara fråga om skiljedomsaftal, *sedan en tvist uppstått.* Det lider intettvifvel, att om förslag väckes att då söka bilägga tvisten genom skiljedom, detta endast undantagsvis skall antagas, om ett *värkligt allvarsamt strldsspörsmål* föreligger, hvilket redan väckt de fientligt stämda folkens lidelser och framkallat hotfulla opinionsyttringar. I de flesta fall skola skiljedomstolar blott lyckas bilägga tvister, då stridsfrågan ej varit af synnerlig betydelse och säkerligen ändå ej medfört krig — därest ej en allmän traktatsbestämmelse om *ovillkorlig,* för *alla stridsspörsmål* gällande skiljedomstol *på förhand* antagits.

Härigenom blir debatten rörande en tvist af helt annat slag, vida lugnare, vida fredligare, än då man å ömse sidor har klart för sig, att enligt militaristisk och brutal häfd man griper till vapen, om man ej blir ense, eller, att börja med, företager rustningar och mobiliseringar, som man omtalar i pressen och genast få betydelse af *argument* i debatten.

Det är väl möjligt, att fredskongresser kunna genom en fast hållning förhindra en mängd krig och tvinga på opinionens väg till fredlig lösning af många nya tvister staterna emellan. Men detta är långt ifrån nog, så länge gamla sår än blöda, så länge rättskänslan ej fått upprättelse. Brott mot mänskligheten klibba än vid många troner, och i många länder är ännu en krigisk och chauvinistisk opinion hos vissa partier rådande, hvarigenom en normal, fredlig och human utveckling allt jämt möter svåra hinder.

***

Det är numera tydligt, att *fredsmötena* i de skilda länderna samt de gemensamma *världsfredskongresserna* vid sidan af deras allmänt mänskliga sträfvan eller humanitära programpunkter, fredsrörelsens *abc,* som ingen bestrider,måste befatta sig med *aktuella politiska frågor* eller de *internationella stridigheterna,* om de skola få någon större betydelse.

Ingen varaktig fred skola de officiella fredskonferenserna åvägabringa, förr än den gamla eröfringspolitikens kvarlefvor i bestående traktater utplånats, genom att *hvarje med våld införlifvad nation får fritt bestämma öfver sitt öde.* Då först skall nationalhatet upphöra att grumla tänkesätten och då först skall man kunna företaga inskränkning af rustningarna, ty ända till dess skola härskande och förtryckande stater alltid frukta att i de med våld införlifvade smärre folken se »upproriska».

Nationalitetsfrågorna har man i stormaktspolitiken hållit tillbaka sedan mer än tre årtionden — särskildt genom Berlinertraktaten 1878 och samma år inträffade upphäfvande af art. V i Pragertraktaten af 1866. Men det är uppenbart, att de förr eller senare skola föras fram på dagordningen i den internationella politiken. Ty de äro lifsfrågor för flera folk i Europa och intresset därför är ännu lika lefvande som förr. Man afvaktar blott lämpliga tillfällen att förfäkta de nationella krafven.

Dess värre har det ej varit sed i de europeiska samhällena, att officiella fel eller missgrepp och orättvisor af

statsmyndigheter ha, då de ådagalagts, blifvit officiellt erkända och, så vidt möjligt, godtgjorda.

Måtte en ny tid medföra sådana yttringar af en ny offentlig moral, att statsmyndigheter låta begångna orättvisor och fel försonas genom godtgörelser åt de däraf lidande.

Då fredskonferensen i Haag kom till stånd 1898, antogs en negativ princip, som, om den skall allt fortfarande gälla för fredskonferenser, hindrar djupgående resultat. Det bestämdes: *»inga öfverläggningar* rörande staternas*politiska förhållanden* och frågor, bestämda genom *traktater,* skola förekomma». Detta framhölls af holländska utrikesministern efter samråd med ryska regeringen, och flera stormakter antogo ock endast under detta villkor inbjudningen.

Men värklig fred fordrar att *gå till botten* med all granskning af stormakternas internationella politik och deras ställning till andra stater och till eröfrade eller annekterade länder, att opartiskt utreda tvistigheter och aflägsna kända orsaker till missnöje. Det gäller därför, att öfverlägga om ej blott framtida, nya möjliga stridsspörsmål, utan ock om *gamla orättvisor, sanktioneradt våld,* hvarför granskning af bestämda *traktater, som påtvingats,* samt *revision* däraf måste förekomma.

Eljest blir hvarje fredskonferens illusorisk och undanrödjas ej anledningar till nya krig.

Ingenting är oåterkalleligt i politiken, synnerligast om brutala eröfringar och annekteringar af länder och provinser ägt rum mot befolkningens önskan och vilja.

Och det finnes många svarta fläckar på Europas karta, som utvisa begångna brott mot folkrätten och kränkning af nationaliteternas rätt, till skam för den europeiska civilisationen. Frihet och folkbestämningsrätt för många folk bör fordras af kommande fredskongress efter världskrigets slut — om det skall bli fred.

Här är ej platsen att ingå på en närmare framställning af dessa spörsmål, och jag uppräknar därför blott de länder och provinser, som ha anspråk på själfbestämningsrätt: *Slesvig, Finland, Littauen, Polen, Posen, Galizien, Ukraina, Elsass-Lothringen, Bosnien-Herzegovina* och Österrikes *italienska provinser.*

Äfven *judarnas* ställning bör vara tryggad i de länder,där de lefvat under svåra förhållanden, såsom Polen, Ryssland och Rumänien.

Belgien har nu blifvit ett af Tyskand ockuperadt land, ställdt under tysk förvaltning.

Den kommande freden skall ej ha någon betydelse, om ej den kongress, som afgör den, uttalar det bestämda beslutet, att *Belgien* skall förbli ett själfständigt rike som förut, befrias — omedelbart — från den tyska ockupationen och få fullt skadestånd för alla de förluster det olyckliga landet lidit genom kriget, där sådana kunna ersättas. Belgien angreps mot folkrätten och neutralitetstraktaten af Tyskland, och främst detta rike åligger det att lämna skadeståndet. Men äfven entente-makterna torde anses skyldiga därtill, då de åtagit sig att skydda Belgiens neutralitet, och landets motstånd mot den tyska invasionen i väsentlig mån häjdade invasionen i Frankrike och gaf detta land samt England tid för större rustningar än de hade, oförberedda som de voro på kriget. Belgiens integritet är ock af vital betydelse för såväl Frankrike som England.

***

En fullkomligt falsk föreställning har gjort sig gällande i Tyskland allt ifrån krigets början, att *hela landet hotades,* att det gällde en strid för *tyska folkets existens* och för dess *kultur,* som tyskarna därför i enig sammanhållning måste försvara. Vi se häri en folkpsykologisk företeelse, hvilken lätt kan förklaras. Den mest elementära psykiska faktorn är: Tyskland har fått krig med farliga makter, fäderneslandet är i fara; då gripes hela nationen af patriotisk försvarsvilja, och man frågar ej efter orsaken eller antager man eller suggereras man att antaga den orsak, som regeringen angifvit: *»vi äro anfallna».* Därpåuppstår föreställningen, att fienden möjligen kommer in i landet, då de segrar, hvaråt man hängifvit sig, uteblifvit; nu växer oron för existensen och man tänker på ödeläggelse af landet och ett tillbakasättande i kultur genom elände och nöd.

Men *ingen makt har hotat Tyskland,* ingen har velat *tillintetgöra dess kultur.* Tysklands kultur skattas högt af hela världen, äfven af dess nuvarande fiender, och den kan intet tillintetgöra. Men hela världen, ej blott de nuvarande fienderna, beklagar, att denna höga kultur i vissa kretsar trängts tillbaka och att en *annan riktning, militarismen* och *yttre maktsträfvan,* som synts hota andra folk, gjort sig gällande. *Ingen säger, att tyskarna äro barbarer,* men väl är det allmänna meningen i Europa, att *somliga tyskar* farit fram som barbarer, ja, som hunner i kriget, och att den högsta krigsledningen uttalat ord, som i förening med det alltid barbariserande krigsraseriet, förvildat dessa.

Om fred kan bli rådande? Ja, om man i Tyskland ej blott *säger:* vi äro Goethes, Schillers, Kants och Fichtes arftagare, utan ock frammanar dessa tyska stormäns andar, *gör deras idéer lefvande* i en ny tid, bannlyser den militära germanismen och därigenom hedrar sitt eget land och befriar världen från fruktan för Tyskland och förbereder ny sympati för det goda i Tyskland.

Hvarom icke, blir det ingen fred i Europa.

Europa skall ej känna sig lugnadt förr än den tyska krigslusten mistat sitt inflytande och de tyska staterna absolut förhindra, genom tryckfrihetsförbud och konfiskationer, spridandet af den litteratur, som militära skriftställare o. a. chauvinistiska författare utgifvit på senare tid för att framkalla krigiska tendenser hos nationen och förhärliga kriget, och en allmän opinion i Tyskland rest sigemot dem och man insett, att de ej ägt sundt förnuft, utan förfallit i rena galenskapen.

Då en så berömd man som *Thomas Mann* kan säga, att *kultur och militärism äro bröder,* att den enas och den andras ideal äro ett och detsamma, att de ha samma princip och samma fiende: freden, då skall ett nytt tyskt släkte sörjande säga: stackars Mann, han hade förlorat förståndet.

Till *Maximilian Harden,* som fann tyska regeringens ursäkter för det belgiska neutralitetsbrottet onödiga och sagt: »Hvartill allt detta *prat? Våldet är det som skrifver lagar för oss.* Har någonsin den starkare böjt sig för den svagares oförskämda pretentioner?» skall detta nya tyska släkte säga: Fy, våldsman, vi förakta din brutalitet, din cynism!

Då *Bernhardi* betonat *»krigets nödvändighet, dess välsignelse och idealism»* och att det utgör en lika oumbärlig som nyttig utvecklingslag», samt förklarat, att *»krig är af Gudi* och för världen lika nödvändigt och nyttigt som ätande och drickande», att sträfvan för den eviga freden är en *»osund* utopi», skall en ny opinion i Tyskland brännmärka hans barbariska tankegång såsom ovärdig ett civiliseradt folk.

Sker ej detta, då blir det ingen fred i Europa.

Ingen varaktig fred kan väntas, så länge *Bismarck-kulten* finnes i Tyskland, ty den utgör ett allvarsamt hinder för en sund allmän opinion bland tyskarne rörande den internationella politiken. Först när den inskränkes till ett minimum eller dyrkan hos ett fåtal chauvinister utan politiskt inflytande, kan man hoppas på en värkligt fredlig kultur i Tyskland. Än så länge dyrkas Bismarck allmänt som en gud, fast det står i katekesen: »Du skall inga andra gudar hafva jämte mig.» I alla större städer finnasBismarck-monument; störst af alla är Hamburgs, en kolossal staty, synlig på ofantligt afstånd, mätande 7 meter i höjd.Motsvarande 4 vanliga manslängder, eller kubikmåttet hos 64 människor. Postamentet är mer än 7 meter i höjd. Den är en i harnesk iförd imperator, hård i uttryck som dess stenmaterial, med händerna hvilande på ett oerhördt svärd. Det är Tysklands krigsgud man ser och man fattar hans tankars tanke: *Ich bin das Schwert.* Där står han nu denne afgud och hypnotiserar sitt beundrande folk liksom antikens gudar. Men dessas kult har upphört, deras främsta bildstoder ha förstörts, och med tiden skall det gå så med guden Bismarck. Då råder fred i världen.

***

Det är öfver hufvud taget förvånande att höra tyskarna klaga öfver, att de ej *få plats uti världen* för sin företagsamhet, att de hindras af England först och sist. På kort tid förvärfvade sig ju Tyskland högst betydliga

kolonier och intaga nu tredje platsen bland kolonialmakterna (se sid. 143).

De tyska kolonierna utgöra sammanlagdt ej mindre än 2,658,548 kv. kilometer eller 5 gånger så stor areal som tyska riket.

Men det besynnerliga är, att så ytterst få tyskar slagit sig ned på kolonierna. De räknade 1913 en befolkning på 12,064,992, men af dessa äro 12,040,603 infödingar och blott *24,389 tyskar.* En betydande del af dessa äro ämbetsmän och soldater.

Här finnes ju plats för en *tysk emigration i stort,* hvilken Tysklands öfverbefolkning gör alldeles nödvändig. Tyskland *måste,* hur än kriget slutar, få *behålla sina kolonier* — för egen nytta och andra folks räddning från nyakrig, som eljest den häjdlösa barnalstririgen i Tyskland skall medföra.

Då *öfverbefolkning* hotar Tyskland i den närmaste tiden i än högre grad än hittills, enär med den tämligen konstanta tillväxten af 860,000 om året landet skulle — om 1 million i kriget omkomna afdrages — ha en befolkning på ungefär *75 millioner* om 10 år och ungefär *83 millioner* om 20 år, kan detta förebyggas blott på två sätt:

1. *utvandring i stor skala* samt

2. *betydande inskränkning af nativiteten.*

Lyckas det ej att genomföra dessa villkor, blir det ingen fred i Europa. Då skall i en ej aflägsen tid, kanske inom ett årtionde, ofelbart ett nytt krig följa, ty det öfverbefolkade landet har då många millioner arbetslösa och nödställda och hungrande, som måste på något sätt tillfredsställas.

Blir det ej krig med yttre makter, så kommer i stället oundvikligen en ödeläggande *revolution* med *inbördes krig* i Tyskland att bli följden, sedan de till förtviflan bragta arbetarna funnit sig besvikna i sina förhoppningar på Tysklands makt och välstånd. I denna revolution, som socialisterna komma att utföra, skall regeringen ej kunna påräkna den nu iakttagna lydnaden hos alla soldater, ty millioner äro socialister, som hylla republikanismen, och millioner komma att strida efter hungerns kommando. Det blir ett ohyggligt slaktande af millioner — en fruktansvärd reaktion mot det hittills rådande tillståndet.

Arma tyska folk, hvad väntar dig ej!

RÄTTELSER.

Sid. 64 1 rad uppifr. står: förorättningar, läs: förorättelser. » 64 12 nedifr. » Geffeken, » Geffcken. » 74 6 » uppifr. » frånsedt, » frånsett. » 84 15 nedifr. » Preusser, » Preusse. » 86 6 uppifr. » konsertiv, konservativ. * 90 16 » nedifr. » tacka, » tacker. » 94 6 » uppifr. » Compo, Campo. » 97 3 » > » hans, » sin. » 99 6 » » » alle Welt, » alles in der Welt. » 128 1 » nedifr. » den, det. » 130 9 » irrbild, vrångbild. » 134 12 » uppifr. krigsagitationen, » krigsagitation. » 143 11 » » Deutsche, » Deutscher. » 145 1 nedifr. » kolonnien, » kolonien. » 151 3 » » » förtörnelsen, » förtrytelsen. » 152 11 uppifr. d:o » d:0 » 152 14 » d:o » d:o » 156 17 nedifr. » parentestecken, » borttages. » 156 13 » » » förrvirring, » förvirring. » 157 8 » uppifr. » Teofik, Tevfik. » 157 16 » nedifr. » Dongolas, » Dongola. » 160 10 » erinrades, erinrade. » 176 15 » uppifr. » rättade, » sällade. » 312 1 » » » brändts, » bränts. » 312 12 » nedifr. » mållöst, » ändamålslöst » 318 3 » * » spillst, » spillts.

—

D:r Anton Nyström

har tidigare utgifvit följande arbeten, af hvilka en del utkommit i flera upplagor och några blifvit öfversatta till främmande språk:

Om foten och den riktiga formen på skodon. (1867).

Om cretinism och idioti. (1868).

Teoretiska och praktiska uppsatser om hudåkommorna I. (1870).

Supplement till detta. (1870).

Jesus och kristendomen ur naturvetenskaplig och historisk synpunkt. (1873).

Om fysiologiska kläder. (1873).

Om smittkopporna. (1874).

Om medlen mot smittkopporna. (1874).

Den gamla tiden inför den nya. (1875).

Positivistisk andaktsbok. Hymner och språk samlade. (1875).

Om sinnesrubbning och människans förmåga att motverka detta sjukdomstillstånd. (1878).

Gyldene ord ur mänsklighetens allmänna religion. (1879).

Positivismen. (1879).

Samhälleliga tidsfrågor. 1:a följden 7 häften. (1879—80).

Samhälleliga tidsfrågor. 2:a följden 2 häften. (1881).

Svensk positivistisk kalender. (1881).

Rätt och orätt, eller striden om arbetareinstitutet. (1882).

Den kristna kyrkans och kyrkolärans utveckling under de sju första århundr. e. K. (1882).

Det historiska studiet. (1882).

Léon Gambetta och personlighetens betydelse i politiken. (1883).

Brännande frågor. Politiska och sociala granskningar. (1884).

Om äktenskapet, pauperismen och prostitutionen. (1885).Reformerande eller revolutionär socialism. (1886).

Positivismen och Herbert Spencer. (1887).

Allmän kulturhistoria. 6 delar. (1886—1892).

Framstegspartiet eller segra — utan kompromiss. (1890).

Om de konstitutionella hudåkommornas natur och behandling. (1891).

Kristendomens strid mot den vetenskapliga kulturen. (1892).

Socialismens omöjlighet och den s. k. »vetenskapliga socialismens» ovetenskaplighet. (1892).

Om sinnessjukdomar och hospitalsvård. (1895).

Häxeriet och häxeriprocesserna. (1896).

Brott och försoning I. (1899).

Karl XII och sammansvärjningen mot hans envälde och lif. (1900).

Den största politiska faran i Norden. (1901).

Striderna i östra Europa mellan Ryssland, Polen och Sverige från äldsta tider till våra dagar. (1901—03).

Uppkomsten af kortskallar och långskallar. (1903).

L'Alsace-Lorraine. (1903).

Elsass-Lothringen und die Möglichkeit einer deutsch-französischen Allianz. (1904).

Könslifvet och dess lagar. (1904).

Bihang: Könslifvets problem. (1905). (Dessa båda arbeten äfven utkomna på åtta andra språk).

Tankar om unionskrisen, dess tolkning och lösning. (1905)

Die Einwirkung des Sexuellen Abstinenz auf die Gesundheit. (1908).

Kristendomen och den fria tanken. 2 delar. (1908).

Kärlekslifvet och hälsan. (1910).

606 Ehrlich-Hatamedlet. (1910).

Fattigdom och barnalstring. (1911).

Öfversättningar.

Comte, A., Framställning öfver den positive anden. (1875).

Comte, A., Positivistisk kalender. (1875).